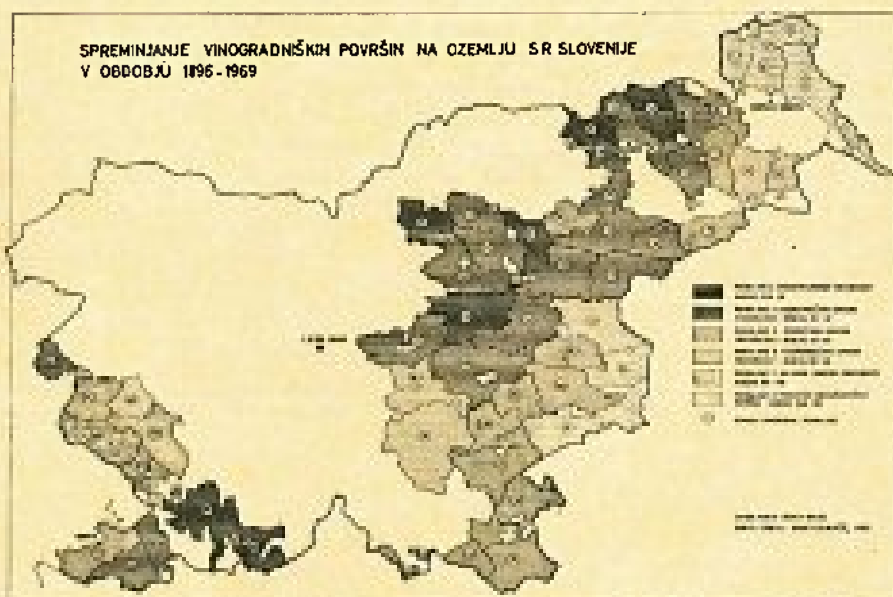

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

NOVA VRSTA
9. (XLIV.) LETNIK 1973
PRVI ZVEZEK

1973

ZALOŽBA OBZORJA MARIBOR

Izveščke prispevkov v tem časopisu objavljata Historical Abstracts in America;
History and Life

Abstracts of articles in this journal are included in Historical Abstracts and America:
History and Life

Na sprednji strani platnice je karta o spreminjanju vinogradniških površin na ozemlju SR Slovenije v obdobju 1896—1969 (Borut Beleč: Vinogradništvo kot dejavnik prostorske preobrazbe v Sloveniji, stran 171)

Naslov uredništva ČZN: Pedagoška akademija Maribor, Mladinska 9

Redakcija tega zvezka je bila končana julija 1973

Za znanstveno vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji

FRANC GUMILAR

Dne 5. januarja 1973 se je izteklo življenje Francu Gumilarju, upokojenemu ravnatelju muzeja v Ptuju.

Franc Gumilar je bil znan kot kulturni in prosvetni delavec v Prekmurju, Ptuju in Mariboru. Pokojnik se je rodil 18. oktobra 1890 v Murski Soboti. Maturiral je 1. 1910 na učiteljskišči v Szombathelyju, v prvi svetovni vojni je bil v ruskem ujetništvu. Po vojni je kot učitelj služboval v Turnišču in Lipovcih pri Belčincih. V tem času se je živo zanimal za zgodovino Prekmurja in dal pobudo za ustanovitev prekmurskega muzejskega društva in knjižnice (1934/35). Po njegovi zaslugi je društvo zbiralo zgodovinsko gradivo za bodoči, tj. današnji murskosoboški muzej.

Muzejsko delo je Franca Gumilarja ponovno pritegnilo v Ptuju. V letih 1947/62 je kot ravnatelj vodil tamkajšnjo muzejsko ustanovo. Gumilar je imel na skrbi številne muzejske stavbe in še več dragocenih muzealij, ki jih varuje ta muzej. Skrbel je tudi, da se je razvijalo pod muzejsko streho raziskovalno delo, predvsem na arheološkem in etnološkem področju. Sam je opravljal poleg upravnih poslov tudi muzejsko pedagoško delo. Ob številnih obiskih šol, ki prihajajo v ptujski muzej, je to delo zahtevalo mnogo truda.

Franc Gumilar je bil med ustanovitelji skupine Mladi Prekmurec, bil je tudi najstarejši član te skupine. S sestavki se je oglašal v različnih glasilih. Posebej velja omeniti sestavke o turških vpadih, o plemiških rodbinah v Prekmurju, o legendi sv. Ladislava in razpravo Ob stoletnici šolstva v Prekmurju.

Gumilar je bil tudi prizadeven arhivski sodelavec. Z odličnim znanjem madžarščine je kot upokojenec mnogo koristil pokrajinskemu arhivu, kjer je preučeval madžarske zgodovinske vire.

Franc Gumilar je bil človek blage narave. Mnogo njegovega dela je potekalo zatišno, vendar ne brez prizadevnosti in uspehov, predvsem pa ne brez ljubezni do zgodovinske stroke, zato ga bodo muzejski in arhivski delavci ohranili v svetlem spominu.

Sergej Vrišer

MILKO KOS

S starosto slovenskih zgodovinarjev Milkom Kosom smo 24. marca 1972 izgubili mariborski zgodovinarji, izšli iz ljubljanskega zgodovinskega seminarja, spoštovanega univerzitetnega učitelja, naša podružnica velikega prijatelja, naše glasilo starega zvestega sodelavca. Za svojim očetom Francem Kosom, od začetka članom, od 1921 častnim članom Zgodovinskega društva v Mariboru, se je Milko Kos, rojen v Gorici, blizu zahodne slovenske meje, že 1913 oglasil s prispevkom Slovenska osebna imena v Liber confraternitatum Seccoviensis v Časopisu za zgodovino in narodopisje, glasilu društva, ki je oznanjalo znanstveno osamosvojitve Slovencev ob severni meji. Od 1920 je bil ugledni učenjak, univerzitetni profesor in vodilni funkcionar Muzejskega društva za Slovenijo v Ljubljani, tudi član Zgodovinskega društva v Mariboru. Pozorno je spremljal delo Mariborčanov, večkrat je ugledni član s svojo navzočnostjo prispeval k svečanosti društvenih prireditev, še 1967 je bil med slavnostnimi govorniki ob odkritju spomenika Franu Kovačiču v Veržeju. Poklicani, ki so doslej ocenili znanstveno delo pokojnika, so v njem določili več smeri, vsaka od njih pa je zastopana tudi v posebnih prispevkih Milka Kosa k zgodovini Štajerske in Prekmurja, ki jih najdemo v tako obsežni bibliografiji njegovih del. S Kosovo objavo urbarjev salzburške nadškofije 1939 je prav del slovenske Štajerske dobil kritično in bogato komentirano izdajo teh pomembnih virov za našo srednjeveško zgodovino, študija o postanku urbarjev za salzburško posest v Posavju iz l. 1309 in 1322 (ČZN 1937), nastala ob pripravah za objavo urbarjev, pa je prva od razprav, ki jih je Kos posvetil temu delu slovenske Štajerske in v katerih je pisal še o Brežicah v srednjem veku (1957), končno še o redu za Brežice in Sevnico iz 1381 (ČZN 1969). Drugo območje, ki mu je Kos osvetljeval srednjeveško preteklost, je mejno ozemlje Slovencev proti Ogrski in Hrvatski. O zgodnjem slovenstvu teh krajev je napisal 1935 za zbornik o Slovenski krajini prispevek Panonska krajina od naselitve Slovanov do prihoda Madžarov. V ptujskem zborniku ČZN (1933) je pisal o postanku ogrske meje med Dravo in Rabo, v zadnji jubilejni izdaji o Ptujju, zborniku Poetovio — Ptuj 69—1969, o meji proti Ogrski in Hrvatski v štajerskem Podravju. Leto prej je izšel v zborniku Svet med Muro in Dravo njegov prispevek Kolonizacija med Rabo in Dravo pa krajevna imena na -ci. Poznosrednjeveške agrarne in socialne razmere na delu slovenskega vzhoda je opisal v študiji Haloze po ptujskih urbarjih iz 15. stoletja (ZČ 1960). Avtor razprav o oglejskih patriarhih kot gospodih v slovenskih pokrajinah je pisal tudi o nameravani ustanovitvi škofije v Gornjem gradu l. 1237 (ČJKZ 1918), opisovalec srednjeveških rokopisov v Sloveniji je objavil rimano pesem o ustanovitelju Jurkloštra vojvodu Leopoldu VI. (ČJKZ 1927). V obeh jugoslovanskih enciklopedijah, predvojni in povojni, je prispeval Milko

Kos mnogo gesel o štajerski zgodovini, v predvojni tudi iz novejšega časa. V teh prispevkih je Kos orisal tudi nekatere štajerske javne delavce — med njimi zgodovinarje Orožna, Slekovca in Kovačiča. Avtoriteta na področju virov za zgodovino srednjega veka, je napisal več ocen o izdajah teh virov, zlasti urbarjev, ki zadevajo severovzhodno Slovenijo. Tudi navedeni prispevki o Štajerski in Prekmurju pa seveda vedno vodijo h glavnini in težiščem opusa mojstra in vzornika, ki bo za vse slovenske zgodovinarje ostal vir znanja in navdiha.

Antoša Leskovec

Mr. ph. FRANC MINAŘIK

S smrtjo magistra farmacije Franca Minařika 9. junija lanskega leta (prav na dan, ko je dopolnil petinosemdeseto leto) je z mariborskih ulic zmanjkalo ene najbolj znanih in najbolj spoštovanih osebnosti našega mesta, hkrati enega najstarejših Mariborčanov. Petinštirideset let, vse od leta 1927, ko je kupil staro (zdaj opuščeno) lekarno na Glavnem trgu, je zdržema živel tu, najprej kot lekarnar, pozneje kot sodelavec lekarnarice Center in kot raziskovalec zgodovine lekarništva in zdravstva. Če k tem »poklicnim« in »raziskovalnim« letom prištejemo še leta, ko je obiskoval prvih pet razredov mariborske klasične gimnazije (od jeseni 1898 do poletja 1903), jih dobimo točno petdeset.

Bil je sin ravnatelja zadnje glažute v Rušah Jožefa Minařika (s Češkega) in je otroška leta preživel v naselbini te glažute (ob Lobnici), ko je še obratovala, pa že bila zapisana smrti. Še danes se naselje imenuje Glažuta, poslopij, v katerih je nekoč potekalo življenje in delo steklarjev, pa povečini ni več ali pa so preurejena v druge namene. Stoji pa še hiša, v kateri je stanoval ravnatelj, tako imenovani »Herrenhaus«.

V tej hiši se je Franc Minařik rodil 9. junija 1887, v zelo številni družini. V šolo bi bil moral — po takratnih predpisih — s šestimi leti, pa so ga vpisali eno leto prezgodaj, ker »so se (kakor je z ljubeznivim nasmeškom rad pripovedoval) mati zmotili« v njegovi starosti — velik pa je bil dovolj. Takratni nadučitelj v Rušah Josip Lasbacher je pred vpisom novincev sam prehodil ves šolski okoliš in popisal kandidate za prvi razred; s seboj je imel palico, s katero je vsakega bodočega šolarčka pomeril, ali je šoli že »dorasel«. Tako se je Minařikovo šolanje začelo leta 1892, še v starem šolskem poslopju (pri cerkvi), ko je šola bila še trirazrednica; že kmalu zatem pa je dobila še en razred in se hkrati preselila v novo zgradbo. Na ta leta se je Minařik rad spominjal in ostala so mu v presenetljivo živem spominu. Ponovno je citiral cele kitice iz Stritarjeve knjige Pod lipo, ki je v tistem času izšla, pa jo je učitelj Davorin Lesjak prinašal v šolo in so se iz nje učili pesmi na pamet.

Od šestih gimnazijskih razredov, ki so takrat bili potrebni za študij farmacije, je Minařik prvih pet končal (kakor že omenjeno) v Mariboru, šestega v Mödlingu pri Dunaju. V farmacevtsko prakso je jeseni 1904 stopil v Chlodovu pri Karlovih Varih na Češkem, univerzitetne študije pa opravil v Gradcu, kjer je leta 1909 postal magister farmacije. Po magisteriju je delal kot asistent deželne lekarnarice mr. Trnkoczy-Zackal v Gradcu, med prvo vojno služil nekaj časa v lekarni, nato v analitičnem laboratoriju zdravilišča za tuberkulozo v Hörgasu. Od 1916 do 1920 je bil vodja, nato lastnik lekarnarice na Bledu, leta 1927 pa se preselil v Maribor. Po podržavljenju lekarnarice (1949) je postal vodja galenskega la-

boratorija lekarne Center, vse bolj pa se je v teh letih, zlasti po upokojitvi (1952) posvečal zgodovinsko-raziskovalnemu delu, ki mu je ostal zvest do smrti.

Že v Gradcu je začel zbirati in obravnavati farmacevtsko-zgodovinsko gradivo, poleg splošnih tem, ki so v začetku prevladovala, že takoj od kraja tudi krajevno gradivo, takrat štajersko. Pozneje, od 1920 dalje, ko se je ustalil na Bledu in končno v Mariboru, je preusmeril svoje zanimanje najprej na Kranjsko, kmalu pa ga razširil na vse slovensko ozemlje. S prvimi (nemškimi) članki je sodeloval največ pri dunajskih strokovnih glasilih Pharmazeutische Post in Pharmazeutische Monatshefte, občasno tudi v Deutsche Apothekerzeitung, Wiener Pharmazeutische Wochenschrift in Österreichische Apothekerzeitung. Ko je po vrnitvi v domovino začel pisati slovensko, je najprej gostoval v hrvatskih in srbskih strokovnih glasilih Vjesnik ljekarnika (od 1933 Apotekarski vjesnik), Farmaceutski vjesnik in Farmaceutski glasnik v Zagrebu ter Glas apotekarstva v Beogradu. V Vjesniku ljekarnika (Apotekarskom vjesniku) je od 1930 do 1935 priobčeval Črtice iz zgodovine kranjske farmacije (12 člankov), ki jih je nato kot prvo samostojno publikacijo izdal v ponatisu (1935, 99 str.). Ko so si po osvoboditvi Slovenci poleg že prej izhajajočega Zdravstvenega vestnika osnovali 1950 še Farmaceutski vestnik, je ta postal glavno tirišče Minaříkovich objav. Objavil je okrog 25 njegovih člankov, razen tega so v njem kot posebna priloga štiri leta (1961—1964) izhajala Minaříkova predavanja iz splošne zgodovine farmacije (skupaj 115 strani). Sodeloval pa je tudi pri drugih zgodovinskih glasilih (Kronika slovenskih mest, Časopis za zgodovino in narodopisje), referati, ki jih je imel na raznih kongresih, so izhajali v kongresnih publikacijah, zadnji objavljeni članek (o ptujskih lekarnah) je izšel v novo ustanovljenem Zborniku za zgodovino naravoslovja in tehnike.

V Mariboru se je Minařík takoj vključil v Zgodovinsko društvo, kmalu postal njegov odbornik (1930) in sodelavec Časopisa, pa tudi drugače aktivno sodeloval, npr. kot predavatelj na zgodovinskih večerih. Za študijsko knjižnico je z njim prirastel nov stalen obiskovalec, ki je v knjižnico prihajal z znanstvenimi interesi, kar je takrat, ko je takih obiskovalcev bilo malo, pomenjalo en glas več, da je znanstvena knjižnica v Mariboru potrebna in upravičena; še danes sem mu za to hvaležen. Zvest gost je bil tudi v arhivu, še več kot samo gost v muzeju; ob svoji sedemdesetletnici je uredil v njem bogato farmacevtsko-zgodovinsko zbirko, za katero je znaten del gradiva tudi sam zbral.

Glavno področje Minaříkovega raziskovanja je bila zgodovina lekarništva in zdravstva na Slovenskem. V veliki meri je tu oral ledino. Zato se ni mogel omejevati samo na podatke iz literature (ki jih je sicer skrbno uporabljal), ampak je nujno moral ad fontes, k virom, arhivskim in predmetnim. To daje njegovim izsledkom vrednost temeljnih dognanj. Zlasti velja to za članke s krajevnimi tematiko, kakor so to Črtice iz zgodovine kranjske farmacije in kot njihovo nadaljevanje članki iz zgodovine farmacije tudi v ostalih delih Slovenije (Celje, Olimje, Nazarje, Maribor, Slovenska Bistrica, Brežice, Radlje, Slovenske Konjice, Žiče, Istra, Kamnik, Idrija, Prekmurje, Ptuj). Posebej in z naslovom naj bosta navedena v tej zvezi glavna članka, ki sta nastala za ČZN: Celjska družina Klausov (1936) in Zgodovina lekarne v Olimju. To nekdanjo samostansko lekarno je Minařík tako rekoč na novo odkril, jo postavil v ustrezni zgodovinski okvir, opisal njene freske in opozoril na potrebo, da se restavrirajo in zaščitijo. Članek je bil napisan za sklepno številko ČZN 1940, pa takrat ni mogel iziti, ker je številka zaradi okupacije ostala neizdana. Odlomek (predvsem opis fresk) je avtor pozneje objavil v Farmaceutskem vestniku 1953, o freskah lekarne je poročal tudi na mednarodnem farmacevtsko-zgodovinskem kongresu v Rimu 1954, zgoščen informativen opis v slovenščini, hrvaščini, nemščini in angleščini, opremljen s slikami, je kot samostojen vodnik izšel v Mariboru 1955.

Kar je pri vsem tem od vsega začetka bila Minařikova glavna želja, se mu je izpolnilo: zavod za spomeniško varstvo je s pomočjo OLO Celje ogroženo stavbo leta 1956 — po večletnih pripravljalnih delih — dal restavratorsko urediti (poročilo J. Curka v Varstvu spomenikov 1955—57, 90—94). Še kratko pred smrtjo je bil Minařik v obnovljeni lekarni — gotovo zadovoljen, da je pomagal rešiti pomemben kulturni objekt. V zvezi s freskami v Olimju je nastal tudi članek Mandragora (Zdravstveni vestnik 1948), značilen primer Minařikovega kulturnozgodovinskega pisanja.

Nov delokrog se je Minařiku odprl, ko je v šolskem letu 1955/56 na prirodoslovno-matematični fakulteti v Ljubljani (po prehodnem poskusu v letih 1946/1948) ponovno bil formiran študij farmacije in je na seji fakultetnega sveta 26. oktobra 1955 Minařik bil izvoljen za honorarnega predavatelja za predmet Zgodovina in uvod v študij farmacije. Redno so ta predavanja tekla od 1955/56 do 1959/60, v začetku po dve, pozneje po eno uro na teden. Za tem so v zvezi s spremembami v organizaciji univerze in zaradi pomanjkanja sredstev nastale ovire. V šolskem letu 1960/61 je novo ustanovljena fakulteta za naravoslovje in tehnologijo (v katero je bil vključen farmacevtski odsek) zavrnila honoriranje Minařikovih predavanj z motivacijo, naj si farmacevtski odsek oskrbi predavatelja iz Ljubljane, kjer bi dnevnice in potni stroški odpadli. Honoriranje je nato prevzelo Farmaceutsko društvo Slovenije.

V šolskih letih 1961/62 in 1962/63 so predavanja odpadla, ker je pri spremembi učnega načrta zgodovina farmacije, prvotno predmet prvega letnika, bila premeščena najprej v drugi letnik, katerega slušatelji so predmet že poslušali, v naslednjem letu (1962/63) pa v četrti letnik, ki ga takrat v Ljubljani še ni bilo, ker je študij farmacije obsegal do takrat samo štiri uvodne semestre. Znova so se predavanja začela, ko je študijska komisija fakultete za naravoslovje in tehnologijo na seji 25. junija 1963 potrdila in sprejela nov učni načrt, v katerem so predavanja o zgodovinskem razvoju posameznih strok vključena v predavanja strokovnih predmetov. Na tej osnovi je odtlej Minařik zopet predaval še pet let (1963/64—1967/68), honoriralo pa je predavanja Farmaceutsko društvo Slovenije.

Delo, ki ga je Minařik prevzel kot predavatelj, se je od njegovega dotodanjega dela bistveno razlikovalo. Tu ni šlo za podrobno obdelavo posameznih problemov, zgrajeno na dognanjih lastnega raziskovanja — treba je bilo podati obsežno snov v sintezi, zato nujno eklektično. Olajšano mu je bilo to delo, ker je Minařik tudi pri lokalnih vprašanjih iskal zvez in vključitve v splošni razvoj in jih postavljati v skupen okvir. Ta usmeritev mu je koristila, ko je v predavanjih bilo treba zajeti celotni razvoj in ga strniti v sintezo najvažnejšega in najbolj bistvenega. Da je pri tem v znatni meri lahko uporabljal tudi izsledke lastnega dela, mu je bilo v pomoč, pa tudi v zadoščenju.

Predavanja so pod naslovom »Od staroslovanskega vraštva do sodobnega zdravila« dvakrat izšla v tisku: najprej v letih 1961—1964 (ko so predavanja na univerzi bila prekinjena) kot priloga k Farmaceutskemu vestniku, drugič h koncu leta 1971 kot samostojna knjiga, ki jo je izdalo Slovensko farmacevtsko društvo, založila pa tovarna Lek v Ljubljani ob svoji petindvajsetletnici — hkrati kot vezilo avtorju za petinosemdesetletnico. Ta knjižna izdaja je istočasno izšla tudi v hrvaščini in je ilustrirana. Velik del ilustracij, zlasti koloriranih na prilogah, prikazuje objekte, s katerimi se je intenzivno ukvarjal Minařik sam, posebno slike iz lekarne v Olimju; tudi ovitek knjige nosi okras, ki je osebno povezan z avtorjem: posnet je iz rokopisa starih slovenskih »arznijskih bukev« iz 18. stoletja, ki ga je Minařik odkril in o njem pisal. Tako izdaja z ilustracijami ni samo pridobila dekorativno, ampak je z njimi tudi obogaten Minařikov osebni delež pri knjigi.

V zvezi s predavanji na univerzi je Minařiku za osemdesetletnico na predlog Slovenskega zdravniškega društva in Farmacevtskega društva Slovenije bila podeljena vnaprejšnja habilitacija za naziv izrednega profesorja za zgodovino medicine (sklep pedagoško-znanstvenega sveta medicinske fakultete 27. junija 1967, potrjen od fakultetnega sveta iste fakultete 11. julija 1967). V utemeljitvi je rečeno, da »je kandidat s svojimi publikacijami in z vsem svojim delovanjem ustvaril temelje našega zgodovinopisja na področju lekarništva in zdravstva ter tudi veliko pripomogel k uveljavitvi slovenske in jugoslovanske znanosti v širokem svetu.« (Podatki o predavanjih in čimenovanju so posneti večinoma po gradivu, ki sta ga dala na razpolago farmacevtski odsek fakultete za naravoslovje in tehnologijo ter medicinska fakulteta v Ljubljani, za kar se obema zahvaljujem.)

K »uveljavitvi... v širokem svetu«, ki se navaja v utemeljitvi habilitacije, je Minařik prispeval z objavljanjem važnejših izsledkov svojega dela tudi v inozemskih strokovnih publikacijah, pa tudi z drugačnim sodelovanjem. Bil je med ustanovitelji Internacionalnega društva za zgodovino farmacije (Internationale Gesellschaft für Geschichte der Pharmazie, 1926), udeleževal se je mednarodnih farmacevtsko-zgodovinskih kongresov te organizacije in je na njih seznanjal udeležence s poglavji iz zgodovine lekarništva in zdravstva na naših tleh (Rim 1954, Luzern 1956, Heidelberg 1957, Benetke 1958, Dubrovnik 1960, Innsbruck 1961, Atene 1967). Leta 1966 je predaval na italijanskem kongresu v Gorici. Da je prav tako sodeloval na kongresih doma, se razume: na slovanskem (Zagreb 1934), na jugoslovanskih (Dubrovnik 1952, Beograd 1956, Opatija 1964, Rogaška Slatina 1967), na slovenskem (Idrija 1966). Za svoje delo je tudi ponovno prejel priznanja in odlikovanja, doma in v tujini, med njimi ob sedemdesetletnici Schelenzovo plaketo; še po smrti mu je kot prvemu bila priznana novo ustanovljena kolajna Fritza Ferchla, namenjena mu za petinosemdesetletnico.

Posebno mesto zavzema med Minařikovimi deli knjiga »Pohorske steklarne«. Misel na zgodovino pohorskega steklarstva je dolgo nosil s seboj, bila mu je srčna zadeva. Na glažuti se je rodil, tam je preživel svoja otroška leta, očetu, zadnjemu ravnatelju glažute ob Lobnici, je knjigo posvetil. Ponovno sva govorila o tej zgodovini, saj se je tikala tudi mene in me seveda zanimala — da se je Minařik dela konkretno lotil, pa je dal pobudo prof. Franjo Baš, ki je začel snovati Tehnični muzej Slovenije. V program tega muzeja, v katerem naj bi bile zastopane vse pokrajine Slovenije, je Baš takoj v začetku vključil Podravje s pohorskim steklarstvom kot značilno gospodarsko panogo določene obdobja na tem področju. Imel je v načrtu (in je za to spomladi 1955 pripravljaj tudi že proračunsko kritje), da se ena od nekdanjih pohorskih glažut, morda prav glažuta ob Lobnici, na primeren način uredi kot tehnični spomenik in hkrati zgodovinsko obdela v seriji vodnikov, ki jih je takrat izdajal Tehnični muzej Slovenije. Prvi del tega načrta je ostal neizvršen (kolikor se spominjam, predvsem zato, ker so objekti, ki naj bi pričali o nekdanjem stanju, bili že preveč prizadeti od časa, nekateri pa na preveč odročnih krajih, da bi kot spomeniki prišli do veljave) — zgodovinska obdelava, ki jo je prevzel Minařik, pa se je zavlekla. Bibliografske navedbe v Vodnikih Tehničnega muzeja Slovenije 2—4 in 6—8, ki so v naglem zaporedju izšli v letih 1954—1957, kažejo, da je vodnik za »Lobnico« (kakor se v teh navedbah glasi začasni naslov) bil predviden za leto 1954 ali najpozneje 1955 (prvotno kot 3., potem kot 5. zvezek zbirke). Vendar je delo takrat šele začelo nastajati. Zamudno zbiranje gradiva, arhivskega in terenskega, je — poleg bolezni — povzročilo, da je avtor prve pole rokopisa lahko dal iz rok šele leta 1958. Pa tudi nadaljnje delo

je zahtevalo še mnogo časa, zlasti izpisovanje podatkov o nekdanjih steklarjih iz matrik v župnijah, kjer je kdaj stala kaka glažuta; prav ti podatki pa so bili med najzanesljivejšimi in najbolj konkretnimi, včasih pa sploh edini, ki so nudili vpogled tako v ustroj dela v steklarnah kakor v življenjske prilike steklarjev, zlasti pa še informacije o njihovem poreklu. Tako sta si Baševo načrtovanje in resnično nastajanje Minafikove zgodovine ves čas bili časovno vsaksebi. Z Baševim obolenjem spomladi 1963 je misel na izdajo pri Tehničnem muzeju Slovenije postala iluzorna in treba je bilo poiskati drugačno rešitev. Izšlo je delo končno (1966) pri Založbi Obzorja v Mariboru, vendar v skrajšanem obsegu. Izostala je zaradi pomanjkanja prostora podrobna dokumentacija iz matrik, s pristankom avtorja, vendar hkrati z obžalovanjem. Vseeno pa je Minafik izdaje bil vesel; ko mi je ob izidu prinesel dedikacijski izvod, je pod datum posvetila (28. XI. 1966) pristavil kot srečen oče: »Na dan rojstva teh bukvic.«

Še enkrat se je potem vrnil h glažutam. Za Bašev zbornik (1969) je napisal članek Nekaj o pohorskih stekloslikarjih ter o poslikanem in barvnem steklu, ker se mu je zdelo, da bo na ta način najprimerneje počastil spomin mrtvega prijatelja, s katerim sta prav na tem področju več let sodelovala.

Za Minafika kot človeka, za njegov odnos do življenja se mi zdijo značilne besede, ki sem jih ponovno čul iz njegovih ust: »Ne smeš biti nehvaležen.« Navadno je rekel določneje, zelo določno: »Ne smeš biti nehvaležen za gene, ki si jih prejel od prednikov. To je največ, kar imaš.« Mogoče je prav ta živa uvrščenost, ta vraščenost v življenje, ta prvobitna predanost in zavezanost hkrati bila skrivnost njegove osebnosti — njegove vitalnosti, njegove življenjske in delovne vedrine, njegovega sproščenega in sproščujočega odnosa do ljudi. Bil je človek, pripravljen več dati, ko je zahteval zase: nesebičen, uslužen, tenkočuten, obziren, dober. Izjemen človek: človek, ki je znal in si je upal biti tudi zadovoljen, čeprav seveda (kakor nikomur) tudi njemu ni bilo prizaneseno z udarci. A imel je eno, česar nima vsak: več ko uspehi v denarju mu je bilo zadoščenje, ki mu ga je prinašalo delo. Živeti je pomenjalo zanj delati. Ko si je h koncu želel še kaka leta življenja, si jih je želel zaradi dela: da bi še mogel končati zgodovino lekarn v Mariboru, s katero se je v zadnjem času ukvarjal in s katero bi bil rad sklenil svojo življenjsko nalogo.

Janko Glazer

JAKOB SOKLIČ

Kratko pred iztekom leta 1972 21. decembra je v Slovenjem Gradcu umrl Jakob Soklič, mestni župnik in dekan, znan slovenski javnosti kot pisec in zbiralec muzejskih, predvsem umetnostnih predmetov.

Jakob Soklič je bil po rodu z Bleda (roj. 7. maja 1893). Kot duhovnik je v letih 1918—1928 služboval na Primorskem, odkoder so ga italijanske oblasti pregnale. Naslednje službeno mesto je bil Videm pri Ptuju, od l. 1933 vse do smrti pa Slovenj Gradec, ki ga je zapustil samo v času nemške okupacije, ko je bil pregnan na Hrvaško.

Soklič se je že v mladih letih zanimal za zgodovino, posebej pa ga je pritegnila umetnostna preteklost Slovenjega Gradca. V Časopisu za zgodovino in narodopisje (1935 in 1937) in Zborniku za umetnostno zgodovino (1939) najdemo njegove sestavke o slovenjegraških umetnikih slikarju Mihaelu Skoblu, kipaju Janezu Juriju Mersiju in slikarjih Straussih. Pisal je tudi o kiparju Francu Bernekerju in slikarju Matiji Knavsu.

Osrednje Sokličevo zanimanje za zgodovino je veljalo zbirki arheoloških, narodopisnih in umetnostnih predmetov, ki jo je l. 1937 odprl za javnost kot »Sokličev muzej«. Čeravno je imela ta zbirka v osnovi ljubiteljski značaj, je vendar vsebovala tolikšno število pomembnih starin, da so jo poznali daleč naokoli. Posebej so pritegovala v muzeju baročna dela slikarjev Straussov in nekaterih kiparjev, vredni pozornosti pa sta bili tudi spominski zbirki skladatelja Huga Wolfa, ki je bil po rodu Slovenjegradčan, in pisatelja Ksaverja Meška, ki je dolga leta preživel na bližnjih Selah.

Soklič je vneto zbiral tudi sodobna likovna dela. Bil je osebni znanec in prijatelj mnogih slovenskih umetnikov, kar mu je pripomoglo, da si je v muzeju ustvaril majhno galerijo naše umetnosti.

Nedvomno sta Sokličevo zanimanje za umetnost in njegova zbirateljska vnema mnogo pripomogli h kulturni zavesti slovenjegraškega prebivalstva. V takem ozračju je bila uresničena zamisel o umetnostnem paviljonu v Slovenjem Gradcu. Soklič sam je z naklonjenostjo spremljal to zamisel in tudi pozneje sodeloval z novo ustanovo.

Jakob Soklič je imel na skrbi dve slovenjegraški cerkvi, župnijsko in špitalsko, ki sta pomembna kulturna spomenika. Njegova zasluga je, da so v prvi dopolnili bogato opremo s sodobnimi umetninami, drugo so v njegovem času obnovili. Gotska notranjščina te cerkve z znanimi freskami Andreja iz Ottinga danes ne rabi več v cerkvene namene in je sama po sebi svojevrsten umetnostni muzej.

Slovenj Gradec se je zavedal pomena Sokličeve kulturne dejavnosti in njegove muzejske zbirke. Zato mu je še za življenja izkazoval priznanje. Spomin nanj pa bo mesto ohranilo tudi s tem, da bo zbirko, ki prav gotovo pomeni zarodek bodočega mestnega muzeja, za trajno sprejelo v svoje varstvo.

Sergej Vrišer

FRANCË STELË

Med imeni ljudi, ki so v letu 1972 (10. avgusta) zapustili vrste slovenskih kulturnih delavcev, se blešči ime Francë Stelë. Ime, znano desetletja s platnic neštevilnih knjig o slovenski umetnostni zgodovini. Ime, ki je sinonim za skrb za našo umetnostno dediščino, a tudi sinonim za kritičen in pravičen odnos do umetnosti današnjega in jutrišnjega dne.

Francë Stelë se je rodil 21. februarja 1886 v kmečki hiši v Tunjicah pri Kamniku. Iz te slikovite gorenjske vedute se je po osnovni šoli napotil v kranjsko gimnazijo, nato pa na dunajsko univerzo. Sam je rad pripovedoval, da mu je kot dijaku bolj ležala matematika, umetnost pa da ga je privlačevala in ga je slednjič tudi pritegnila kot vabljava neznanka. Skupaj z Izidorjem Cankarjem in Vojeslavom Moletom je študiral pri Maksu Dvořaku, utemeljitelju dunajske umetnostnozgodovinske šole. Sloves te šole so potrdili tudi njeni slovenski študentje, ki jih danes upravičeno imenujemo klasični rod naše umetnostne zgodovine: Cankar se je uveljavil kot teoretik in odličen interpret zahodnoevropske umetnosti, Moleta sta pritegnila slovanska in bizantinska umetnost, Stelë pa se je z vso predanostjo praktičnega in znanstvenega delavca posvetil sloveniki.

Ko se oziramo nazaj, na etape razgibanega Steletovega življenja, se nam izluščijo trije liki njegove osebnosti — spomeniški konservator, univerzitetni učitelj in raziskovalec, znanstvenik. Kot konservator za Kranjsko je Stelë začel svojo strokovno pot leta 1913. S presledkom vojnih let, ki jih je preživel v ruskem ujetništvu, je imel kot vodja spomeniškega urada vse do 1937 na skrbi usodo slovenskih kulturnih spomenikov. Kdor ve, kolikšna množina spomenikov vseh vrst pokriva slovensko ozemlje, si danes le težko predstavlja, da je to službo dolga leta opravljal en sam človek. In vendar je Stelë v teh letih obvaroval pred uničenjem in propadom prenekatero pomembno umetnostno delo, mnoga od njih je prav on šele odkril in jih uvrstil med spomenike naše kulture. S pridom je cepil načela in metode priznane dunajske šole na domače okolje, zavzemal se je, da bi spomeniško varstvo utrdili tudi z zakonodajne plati in da bi mu priborili tisto veljavo, kot jo je v tem času ta služba že uživala zunaj naših meja. V ozkih razmerah stare Jugoslavije to ni bila lahka naloga. Navzlic temu gre Steletu za sluga, da je doseglo spomeniško varstvo v Sloveniji zgledno raven, Steletova strokovna beseda pa je vplivno odmevala tudi v širšem jugoslovanskem prostoru.

Na temeljih Steletovega konservatorskega dela je po osvoboditvi zrasla nova spomeniška dejavnost. Izsledki njegovih terenskih del, foto posnetki, zapiski, poročila in razprave so pomenile izhodišče za nadaljnje delovanje kon-

servatorjev, a tudi Stelè sam je bil vse do zadnjega konservatorsko aktiven kot svetovalec ob nešteti spomeniških problemih. V nenehnem stiku s spomeniki in v skrbi za njihov obstoj je videl osnovno poslanstvo umetnostnega zgodovinarja še tudi takrat, ko je bil obremenjen z drugimi službenimi dolžnostmi.

Drugo pomembno obdobje Steletove dejavnosti pomenijo leta od 1937 do 1960, ko je bil predstojnik oddelka za umetnostno zgodovino na ljubljanski univerzi. Ta stolica je bila po zaslugi Izidorja Cankarja na visoki strokovni ravni, in ko je nastopilo vprašanje, kdo bo Cankarjev naslednik, je bilo jasno, da ustreza tem zahtevam edino Francè Stelè. Novega profesorja nemara ni odlikovala bleščeča retoričnost Cankarjevega kova, bil pa je izkušen praktik, ki je znal, nadaljujoč v smeri Dvořakovih in Cankarjevih idej, umetnostnozgodovinski študij svojevrstno poglobiti. Predvsem si je prizadeval, da je navezoval svoje učence ob upoštevanju zgodovinskih in umetnostnogeografskih danosti na domače slovensko in jugoslovansko gradivo. Gotovo ni naključje, da se je domala ves rod Steletovih študentov posvetil preučevanju slovenske umetnosti. Koliko dotlej neodkritega in koliko novih pogledov, zanimivih tudi v luči evropske zgodovine umetnosti, je prinesla na dan ta vnema, pričajo mnoge razprave tega rodu v letih po osvoboditvi. Ko se spominjajo na študijska leta, oživi pred nekdanjimi učenci vselej tudi Steletov pedagoški lik. Radikalne metode so mu bile tuje, prej je izžareval dobrodušnost, z razgledanostjo in delavnostjo pa si je ustvaril pri študentih vsesplošno spoštovanje in redki so bili, ki bi tvegali, da z malomarnim znanjem zapravijo profesorjevo naklonjenost.

Steletovo znanstveno zanimanje je v bistvu prežemalo vse njegovo delovanje, pa naj je šlo za vprašanja spomeniškega varstva, univerzitetna predavanja ali za nastope pred mednarodnimi znanstvenimi forumi. Njegova odlika je bila, da se ni nikoli omejeval na ozka področja ali teme, postavimo samo na srednjeveško stensko slikarstvo, kar je bila sicer njegova specialnost, ampak da se je z enako zavzetostjo pomujal tudi ob problemih našega časa, ob sodobni likovni umetnosti, urbanizmu, varstvu pokrajine in podobno. Znanstvena misel mu je zajemala mnogotera vprašanja umetnosti zahodne in vzhodne Evrope, bil je priznan bizantolog in suveren tolmač razvoja jugoslovanske likovne kulture v svetu. Prav v zvezi s slednjim je opravil leto dni pred smrtjo pomembno poslanstvo, ko je v Parizu organiziral veliko razstavo jugoslovanske umetnosti od prazgodovine do danes.

Mnogo tega, kar je Francè Stelè napisal, bi mogli prišteti med temeljne kamne v zgradbi slovenske umetnostne zgodovine. Vsekakor sodijo med temelje njegov Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih (1924 in ponatis 1966), Umetnost zapadne Evrope (1935), Monumenta artis slovenicae (1935/38), Architectura perrenis (1941), Slovenski slikarji (1949), Naperi (1955), Slovenski impresionisti (1970), če naštejemo samo poglobitnejša med mnogimi drugimi. Presodno gledanje, vselej upoštevaajoč razvojno vzročnost pojava in njegovo odmevnost v slovenskem likovnem prostoru, zrealizirali mnogi krajši sestavki, ki jih je objavljial v domačih in tujih strokovnih glasilih, pred vojno tudi v Časopisu za zgodovino in narodopisje.

Stelè je pisal ne samo z njemu lastno razgledanostjo in znanstveno tehtnostjo, občudovanja vredna je bila tudi duševna zbranost in jasnost zasnove, s katero se je še v poznih letih loteval zamotanih umetnostnozgodovinskih vprašanj. Njegovo delo je bilo v pravem pomenu besede nadčasovno, star že daleč nad osemdeset, je z nezmanjšanim zanimanjem sledil sodobnim umetnostnim tokovom. Eksperimenti sedanjosti ga niso šokirali in brez generacijskih predsodkov je zastavil pero v obrambo stvari povsod tam, kjer je začutil utrip žive in pričevalne umetnosti.

Akademik in univerzitetni profesor dr. Francè Stelè je bil šest desetletij povezan s slovensko umetnostno zgodovino: bil je njen soustvarjalec, njen najtrdnejši steber in dolga leta tudi njen najuglednejši predstavnik. O tem pričajo številna priznanja, ki jih je prejel doma in na tujem: zlati doktorat dunajske in častni doktorat ljubljanske univerze, Prešernova in Herderjeva nagrada, odlikovanje predsednika republike. Ob vseh odličjih pa je ostal Francè Stelè vse življenje osebno skromen, obdan s preprostostjo in toplo človečnostjo. Po širjavah svojega duha je bil osebnost velikega formata, vse do zadnjega pa je ostal zvest domači deželi, kot ji ostajajo zvesti ljudje kmečkega rodu, iz katerega je sam izšel.

Sergej Vrišer

ZNAČENJE NAJSTARIJIH SLOVENSКИH OSOBNИH IMENA

§. 1. 1. Kao predložak za ovu raspravu koristim »Abecedni seznam prvih slovenskih osebnih imen« Marijane Bombek, studentice Pedagoške akademije u Mariboru. To je njezin seminarski rad. Ona je iz opsežnog djela Frana Kosa »Gradivo za zgodovino Slovencev«, objavljenog u pet knjiga, povadila 440 osobnih imena i sa svakim prenijela podatak odakle potječe njegov nositelj ili nositeljica, vrijeme kada je upisano, knjigu u kojoj se nalazi te član u kojemu stoji. Osim ovoga obuhvatio sam osobna imena što su unesena u »Liber confraternitatum Seccoviensis« i »Landesfürstliche Gesamturbare der Steiermark aus dem Mittelalter«. Iz njih sam prenio 7 imena, druga mi pak djelimice služahu za usporedbu s onima iz »Gradiva za zgodovino Slovencev«, jer se zapravo ponavljaju. Gledan u cijelosti, »Abecedni seznam prvih slovenskih osebnih imen« predstavlja sirovu građu pa kao takva može korisno poslužiti za raznoliku znanstvenu obradbu. Jedna je od takvih i ova moja.

Stjecajem povoljnih prilika zapisan je veći broj slovenskih osobnih imena nakon doseljenja pa do kraja 13. stoljeća. Među najpoznatije spomenike na kojima se našlo više imena spada svakako Čedadsko evanđelje (nazvano po gradu Čedadu, tal. Cividale). Od 8. do 10. stoljeća na rubovima njegovih stranica zabilježeno je više imena hodočasnika iz slavenskih zemalja koji dolazahu na hodočašće u talijanski grad Akvileju (slov. Oglej) gdje se tada čuvalo dotično Evanđelje. Kako je kasnije isto prenijeto u Čedad, to je nazvano po Čedadu, iako ovaj grad ni po čemu nije zaslužan za ono što je na njegovim stranicama. Hodočasnici stizahu u Akvileju iz Panonije i Bugarske, a razumije se samo po sebi da ih je bivalo i iz Srbije, Makedonije, Crne Gore i Hrvatske, ali ih je zbog blizine najviše prispijevalo iz Slovenije. Stoga je Čedadsko evanđelje višestruko važno: na prvome mjestu za slovensku antroponomastiku, zatim za antroponomastiku ostalih južnoslavenskih naroda te panonsku. Od neprocjenljive je važnosti što se na jednome mjestu našao povelik popis najstarijih slovenskih imena, a ništa manje nisu vrijedni ni ostali spomenici ovakve vrste.

O najstarijim slovenskim osobnim imenima, posebno o imenima na Čedadskom evanđelju dosada je nastala — može se reći — čitava jedna literatura: o njima su pisali slovenski znanstvenici, poglavito jezikoslovci i povjesničari, te više slavista iz slavenskih i neslavenskih zemalja. U koječemu je pisanje tih imena zanimljivo i danas. Bilježili su ih stranci, — uglavnom talijanski redovnici i austrijski službenici — naravski, latinicom. Odavde su iskrsle dvije osnovne teškoće: imena su pisana pismom i pravopisom koje ne bijaše nimalo prilagođeno tadašnjemu slovenskom jeziku, potom su ih unosili ljudi koji nisu poznavali slovenski jezik. Ukoliko ga je koji možda i znao, nikako se ne bi reklo da je njegovo poznavanje bilo temeljitije. Čitajući ih da-

nas, mora se poći od toga da su u slovenskom jeziku do konca 12. stoljeća u osnovi bili samoglasnici koje imaše starocrkvenoslavenski jezik. Stanovite se promjene počele javljati poslije 10. stoljeća, ali se za sve ovo vrijeme može pretpostaviti upotreba neizmijenjena samoglasničkog sustava. Radi jasnoće predočujem samoglasnički sustav starocrkvenoslavenskog jezika: a, e, i, o, u, ě, y, ě, q, ž, 6, r, l. Zapisivači su dobro razumijevali tek prvih pet, koji se ujedno nalaze u talijanskoj i njemačkoj jeziku, druge su poistovjetili s bliskima ili su ih jednostavno prečuli. Tako su ě čuli, odnosno zapisali e, y kao i, nosnike ě, q kao e, o, poluglasove na kraju riječi nisu čuli, unutar riječi zamjenjivali su ih određenim samoglasnicima, r i l su obično dobivali popratni samoglasnik. Što se tiče suglasnika, nezgođe stvara pisanje c, č, lj, nj, s, š, z, ž. Pisari se dovinjivali na različite načine i normalno je što su iza njih ostale mnoge nejasnoće. Međutim čitanje samoglasnika ne stvara većih teškoća, one se javljaju sa suglasnicima. l nisu male, niti su sve jednostavno rješljive. Kako je to dokazao A. Cronia (Jahrbuch 1952.) u tome još nije rečena posljednja riječ.

Svatko tko se počne baviti osobnim imenima zabilježenim u starim spomenicima spotiče se na čitanju većeg broja tih imena. Fran Kos je veoma uspješno obavio taj posao, ali, dakako, svagdje nije kazao posljednju riječ, nego je ostavio mjesta i drugim. Da je Kos možda bolje poznao onomastičku sliku ostalih slavenskih jezika, sigurno bi stanovita mjesta bila točnija. Naravski, minulo je više desetljeća otkad se Kos bavio ovim imenima i u tom je razdoblju onomastika otišla daleko naprijed, štošta je dokazano i odgonetnuto, međutim još uvijek se ne može staviti točka na sva pitanja iz ovog područja. A ima i veoma osjetljivih primjera koji zbog sličnosti ili potpune jednakosti s drugim riječima lako zavedu na krivi put. To ću i pokazati. Tako je, primjerice, jedno ime Kos pročitao Kasne videći u njemu opću imenicu kasne »onaj koji kasni; kasnitelj«. I naoko sve je u najboljem redu. No kada se dublje zađe u samu stvar i sagleda na široj osnovi, onda ovako čitanje ne može izdržati oštiri sud: slovo »s« mora se čitati kao »z«, a to onda stvar stubokom mijenja — iskrsnjuje korijenski morfem glag. kaziti »pokvariti, upropastiti«, starocrkvenoslavenski »ništiti, rušiti«, koji dolazi u imenu Kazimir. Gotovo je jednako s imenima što ih Kos bilježi: Zemetek, Zememisl, Zemiboned, Zemidrag, Zemidrug, Zemignev, Zemineg i Zemislava. Pretpostavljam kako je pisac u njihovu prvom članu našao 2. jed. imperativa vzemi, vzeti, koji se dijalektalno čuje i zemi, zeti. I ovakvo bi tumačenje moglo stati dok se ostane u okviru slovenskog jezika, ali čim se zađe na područje drugih slavenskih jezika, ono pada. Budući da opstoji bug. ime Semislav, češ. Sēmibor, Sēmislav, Sēmītěch, Sēmīžizn, polj. Siemidrog, Siemimysł, Siemowit, to onda prvi glas nije »z« već »s«. Prema tome nije ovdje korijenski morfem glag. vzeti/zeti, nego se mora prihvatiti sēme-/sēmi- iako nije potvrđen u slovenskom jeziku, ali se nalazi u srodnim jezicima, npr.: scsl. sēm6 »osoba«, rus. sēm6ja »obitelj«.

Ima više sufiksálnih morfema u slovenskom jeziku s pomoću kojih se tvore muška i ženska imena pa nije svaki put bez muke odrediti pripada li muškoj ili ženskoj osobi. No kada je drugi član imena imenica ženskog roda a-osnova i još ukoliko se nade koji oblik datog imena Ø morfema, tada nema sumnje da ime na -a pripada ženskoj osobi. U nekoliko je imena drugi član imenica -nega »njega«, muški će dakle oblik biti -neg. U Kosa su žen. roda Dobronega i Ljubonega, prema njima stoje muški parnjaci Dobroneg i Ljuboneg. Kako su besparni oblici Domnega, Jaronega, Stinega i Zverinega, njih je pisac svrstao u muška imena, premda je jasno da njihove nositeljice bijahu žene. Ako bi slučajno bili muškarci, drugi bi član bio -neg kao što je u primjerima Dobroneg i Ljuboneg.

Ne kanim obezvrijediti Kosovo djelo i zasluge za slovensku antroponomastiku, jedino mu pristupam kritički i s gledišta suvremenog stanja antropono-

mastičke znanosti. Dakako, ne mislim da je najbolje baš sve što sam učinio; držim kako će kasnije znanstvene spoznaje i dostignuća unijeti više svjetla u pokoje moje tumačenje i tumačenje onih jezikoslovaca kojih sam tvrdnje prihvatio.

Od 448 imena u cijelosti sam objasnio značenje njih 446. Dva su djelimice ostala izvan, i to: Nitrabor, Semiboned. Velim djelimice jer su razjašnjene sastavnice -bor, semi-. Doduše, dade se tumačiti i druga dva preostala člana, ali ih ne želim postaviti na nesigurne temelje.

2. Većina je najstarijih indoeuropskih imena složena najčešće od dva ili tri člana, manje ih bijaše nesloženih, jednočlanih. I takvu su stvarnost Slaveni preuzeli u svoju zajednicu. Dakako, mnogo je više bilo složenih imena negoli nesloženih. Složena su npr. Bogomir, Radoslav, Trpimir. Međutim zbog govornog sastava (ekonomičnosti) u svakodnevnoj se uporabi skoro uvijek rastavljaju na sastavne dijelove: Bogo i Miro, Rado i Slavo, Trpo i Miro. I svaki se od navedenih članova vlada potpuno kao samostalno ime, što će reći da prima sufiksalne morfeme hipokorističke, augmentacijske i pejoracijske naravi, npr. Bogica, Bogić, Bogan, Bogota, Bogurina, Mirica, Mirić, Miran, Mirota itd. Ova je pojava stara koliko i složena imena, odnosno koliko i radna gospodarnost. Oblici kao Bogo i Miro zapravo su skraćeni, a oni što su postali od njih (Bogica, Miran) jesu izvedenice. Međutim zbog praktičnih razloga obje vrste oblika imenovat će se izvedenice (skraćena glasi: izved.). Združivanje dvaju bliskih pojmova u ovoj će prigodi biti svrhovito.

Medu starim slovenskim imenima više je skraćenih, odnosno izvedenih, npr.: Dražimir — Dražica — Dražič — Dražin — Dražan; Radigoj — Radek — Radin — Radoh — Radonja — Radosta — Radoš. U popisu je prilično skraćenih (jednočlanih) oblika pa je stoga katkada teže odrediti temeljno, dvočlano ime od kojega su stvoreni. Do temeljnih se imena dolazi rekonstrukcijom, koja u svakome primjeru nije najsigurnija jer ista skraćena (izvedena) može postati od dva ili više temeljnih imena. Tako se Slavo izvodi od bilo kojeg imena što počinje i konča imenicom slava, npr. od Slavoljub i Slavomir, potom od Bogoslav, Borislav, Dragoslav, Marislav, Radoslav, Miroslav, Vjekoslav, Živoslav i dr. Jednako Ina od Dragutina, Hermina, Jozefina, Marina, Paulina, Valentina i dr. Osim ovoga stanovita imena dolaze samostalno i u složenim oblicima. Takva su: Dobra, Ljuba, Mlada, Slava i dr., a jednako dolaze u složenicama kao Dobroslava, Ljubomira, Mladimira, Slavoljuba.

3. Kao što se dalje vidi, data sam osobna imena prikazao — koliko mi to bi moguće — u sklopu imena ostalih slavenskih naroda, isto tako uspoređivao sam ih sa slovenskim i hrvatskim ili srpskim prezimenima i toponimima. Na taj način željah potkrijepiti iznesene tvrdnje. Za to sam koristio stručnu literaturu što je naznačena na kraju rasprave. Uobičajeno je u ovakvim prilikama svaki put navesti izvore iz kojih su uzeti podaci. Da se to ne bi ponavljalo gotovo pri navođenju svakoga korijenskog morfema i tako oduzimalo dragocjen prostor, spominjem ovdje dotične izvore.

a) Hrvatska, srpska i crnogorska imena uzimana su iz Maretičeve studije »O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba« (Rad, 81.). Pored toga unio sam više primjera iz vlastite građe što sam je skupio za Rječnik osobnih imena hrvatskoga ili srpskog jezika. Ta se imena ne nalaze u ovome Maretičevu djelu. Služio sam se i pokojim imenom iz drugih slavenskih jezika što ih je Maretić spomenuo uz domaća imena.

b) Bugarska su imena prenijeta iz »Rečnika na ličnite i familni imena« Stefana Ilčeva.

c) Češka, slovačka, polapska i druga slavenska iz Svobodine knjige »Staročeská osobní jména a naše příjmení.«

d) Poljska iz studije »Budowa morfologiczna staropolskich złożonych imion osobowych« Marije Malec te iz knjige »Słowiańskie imiona kobiece« Marije Karpluk.

e) Ruska iz riječnika »Slovar6 russkih ličnyh imen« N. A. Petrovskog.

OBJAŠNENJA I DODACI

2. Objašnjenja teku po abecednom redu korijenskih morfema. Ako je ime jednočlano, za nj je dato samo jedno tumačenje, kada je složeno, protumačen je svaki njegov sastavni dio. Kako se isti korijenski morfem često nađe u više složenih imena, stoga su na jednome mjestu navedena sva imena u kojih je jednak jedan član.

Uza svako ime stoji mjesto ili kraj iz kojeg potječe te vrijeme kada je zapisano. Dalje slijede takva imena u slavenskim jezicima, više puta i prezimena i toponimi u slovenskome i hrvatskome ili srpskom jeziku što su izvedeni iz istog korijenskog morfema.

Tamo gdje se osjećala potreba, upuštao sam se u obrazloženja pojedinih pitanja. Obično su ta obrazloženja kratka, svega u nekoliko slučajeva prelaze svoju uobičajenu granicu.

-BABE- < **-BABĚ-** im. baba, uspor. scsl. dat. jed. babě.

ZABABERAD (Čedad, 9.—10. st.).

Uspor. slov. prezime Babič, hs. Babac, Babić. polj. im. Baberad, Babierad, Babirad.

BEDO- kor. morfem bedeti, »bdjeti«, (Pleteršnik, I, 16), uspor. psl.* bǫdjo, bǫdeti »čuvati« (Malecova, 64).

BEDOSLAV, BEDOSLAVA f (Čedad, 9.—10. st.).

Češ. Bdihost, polj. Bdzigost, Bedgost.

BEG < **BĚG-** kor. morfem begati (trčkarati«, uspor. scsl. bǫgajo, bǫgati »bježati«.

BEGA f (Čedad, 9.—10. st.).

BEL- < **BĚL** prid. bel »bijel«, uspor. scsl. bělž.

BELICA f (Čedad, 9.—10. st.), BELIŠA m (Furlanija, 1181). — Predpostavljaju im se Belimira i Beloslava, Belimir i Beloslav koji nisu potvrđeni. Nije posve ni isključena mogućnost da su jednočlana od početka, tj. od prid. bel-, kao imena što se daju po boji puti.

Hs. Bjelimir, Bjelimira, Bjeloslav, Bjelovuk, bug. Beloslav.

BENE- okrnjak imena Huben i Ljuben (Ilčev, 72). Isti se okrnjak dobije kraćenjem im. Benedikt, tj. Bene, ali u datom slučaju ova je mogućnost isključena jer do kraja 12. st. Slovenci gotovo nisu imali svetačkih imena.

BENEBOD (Čedad, 9.—10. st.) izved. BENKO (Gornja Austrija, 993).

Hs. Benislav.

BI- < **BY-** kor. morfem pom. glag. biti, uspor. scsl. bǫdǫ, byti (Malecova, 72).

BISLAV (Furlanija, 1181).

Polj. Bygost, Byradz.

-BI- < **-BY-** kor. morfem pom. glag. biti, uspor. scsl. bǫdǫ, byti (Malecova, 72).

DOBISLAV, PRIBIBOR, PRIBIGOJ (Čedad, 9.—10. st.), PRIBISLAV (Koruška, 799—861), PRIBISLAVA, f., UBISLAV (Čedad, 9.—10. st.) izved. PRIBILA m. (Salzburg, 12. st.), PRIBINA, m. (Nitra, 836).

Hs. Dabiživ, Pribidrug, Pribigoj, Pribislav i dr., češ. Příbyčest, Příbydruh, Příbyslav i dr., polj. Przybycześć, Przybygniew, Przybymir i dr., rus. Izbygnev.

- BIL** < **BYL** prid. radni pom. glag. biti, uspor. scsl. bylž, byti.
PRIBILA m (Salzburg, 12. st.).
 Uspor. češ. Drahobyl, Radobyl, polj. Niedobyl.
- BIT-** < **BYT-** im. bit, »biće, bistovanje«, (Pleteršnik I, 28), uspor. češ. byt »stanovanje, življenje«, spolj. byt »stanovanje, život«, rus. byt »život« (Malecova, 74).
BITINJA m (Tirolska, 1060).
 Češ. Radobyt, polj. Włościbyt, ukr. Drohobyč.
- BLAGO-** prid. blag, uspor. scsl. blagž.
BLAGOSOD (Bohinj, 1070).
 Hs. Blagomir, Blagorodna, Blagoslav, bug. Blagodat, Blagoljub, Blagomir, Blagoslav i dr.
- BODI-** < **BŌDI-** kor. morfem pomoćnog glag. biti, uspor. scsl. bōdō, byti.
BODIGOJ (Štajerska, 12. st.).
 Polap. Bandegast, polj. Będz(i)ciech, Będziemysł, Będzislaw.
- BODA** < **-BŌDA** kor. morfem pom. glag. biti, uspor. scsl. bōdō, byti. Tumačeći oblik Presoboda, Piuk (Jahrbuch, 123) misli kako je nastao od prijedl. prē- i instr. jed. Sobotō, dakle od sobota »subota«, ali dopušta mogućnost da je drugi član Sžbōdž. A. Cronia čita ga Pressobotia i samim time slaže se s Piukovom osnovnom tvrdnjom (Jahrbuch 1952, 15—16).
PRISNOBODA f (Čedad, 9.—10. st.).
 Uspor. slov. top. Tihaboj < *Tichobōd-j6 (Bezljaj: Eseji, 163).
- BOGO-** / **BOGU-** im bog, uspor. scsl. bogž, prvotnog značenja »obilje, bogatstvo, moć, sreća«.
BOGOMIR, BOGUMILA f (Čedad, 9.—10. st.).
 Uspor. slov. imena Bogdan i Bogdana, hs. Bogomir, Bogorad, Bogoslav, Bogumila, Bogumira i dr., bug. Bogomila, Bogoslav, češ. Bogočaja, Bogoslava, Bogumila, Bohodar, Bohumir i dr., polj. Bogodar, Bogumił, Bogumiła, Bogusława i dr.
- BOJNO-** prid. bojen — bojno »bojan, bojovan«, polj. bojowy, rus. boevoj.
BOJNOSLAV (Bled, 1070).
 Bug. Bojno, u ostalim je slav. jezicima im. boj i pretežito kao drugi član, npr. hs. Bogdaboj, Bogoboj, Dobroboj, češ. Hrděboj, polj. Rozboj.
- BOLE-** komparativ sred. roda, uspor. scsl. bolij6 — bolje (Svoboda, 70).
BOLESLAV (Štajerska, 12. st.), **BOLESLAVA** f (Čedad, 9.—10. st.).
 Hs. Boljebrat, Boljemir, Boljeslav, bug. Boleslav, češ. Bolebor, Boľehost, polj. Boleczaj, Bolemir, Bolesław i dr.
- BORI-** kor. morfem boriti, uspor. scsl. borjō, brati (Svoboda, 71).
BORIGOJ (Štajerska, 12. st.), **BORIŽIT** (Čedad, 9.—10. st.).
 Hs. i bug. Borimir, Borislav, Borivoj, češ. Bořihněv, Bořislav, Bořivoj, polj. Borzygniew, Borzymir, Borzysław, Borzywoj.
- BOR** kor. morfem boriti se, uspor. scsl. borjō, brati (Svoboda, 71).
NITRABOR, PRIBIBOR (Čedad, 9.—10. st.), **SEBIBOR** (Kranjska Gora, 1060), **ZLEBOR** (Čedad, 9.—10. st.).
 Hs. Dalibor, Ratibor, Velibor, Zlatibor, bug. Želibor, češ. Blažibor, Bolebor, Božebor, Čabor i dr., polj. Blizbor, Bolebor, Božebor, Chociebor, Cieszbyr i dr.
- BOŽE-** pridjevski oblik postao od bog-jo (Malecova, 69), uspor. scsl. božij6 »božji«.
BOŽELIZA m (Čedad, 9.—10. st.).
 Bug. Božesko, češ. Božemir, polj. Božebor.

- BRA-** uspor. scsl. borjō, brati »boriti se« (Malecova, 70).
BRASLAV (među Dravom i Savom, 884.).
 Uspor. slov. top. Braslovče < *Bratoslavići (BezIaj: Eseji, 158), hs. i češ. ime Braslav, polj. Broclaw, Broslaw.
- BRANI-** kor. morfem braniti, uspor. scsl. branjō, braniti.
BRANIMIR (Čedad, 9.—10. st.), izved. **BRANKA**, f (Innichenska opatija, oko 990).
 Hs. Branimir, Branislav, Branivoj, bug. Branimir, Branislav, češ. Branislav. Sbranimir, polj. Branisqd, Branislaw.
- BRAT** im. brat, uspor. scsl. bratrč (Maretić, Rad 81, 118).
TREBIBRAT (Krnski grad, 888).
 Hs. Desibrat, Dragbrat, Ljubibrat, Milbrat i dr., polj. Milobrat, Sulibrat, Zabrat, Želibrat.
- BRATR-** kor. morfem u riječima srodna značenja: bratrána, »bratična«, brátraneć, »bratić«, brátrina, »bratovština«, brátrn, »bratovski« i dr. (Pleteršnik, I, 51—52), uspor. scsl. bratrč.
BRATREJ (Štajerska, oko 1030), **BRATRICA** f (Lind, oko 1030) izved. **BRA-TANEC** (Koruška 864), **BRATINA** f, **BRATIŠA** m (Čedad, 9.—10. st.).
 Hs. Bratman, Bratmir, Bratoljub, Bratomil i dr., češ. Bratomil, Bratroslava, Bratslav, polj. Bratomil, Bratomir.
- BUDI-** kor. morfem buditi, uspor. scsl. buždjō, buditi. Maretić (Rad 81, 115) predpostavlja im. *budž »budenje«, što Svoboda (Staročeská, 72) razumije kao »buditi«, zatim navodi Miklošičevo tumačenje koje se svodi na glag. »bdjeti«. Pretpostavljena imenica i oba glag. značenjski su veoma blizu.
BUDIGOJ (Koruška, 945), **BUDISLAV** (Lobotska dolina, oko 990) izved. **BUDENET** (Furlanija, oko 1181), **BUDIN** (Števerjan, oko 1181), **BUDINJA** f (Oglej, oko 1181), **BUDIST** (Koruška, 945).
 Hs. Budimil, Budimir, Budislav i dr., bug. Budimir, Budislav, češ. Budihost, Budimir, Budivoj, polj. Budzislaw, Budziwoj, slovač. Budislava, Budigoj.
- ČAJ** kor. morfem čajati, »čekati« (Pleteršnik, I, 92), uspor. scsl. čajb »očekivanje« (Maretić, Rad 81, 127).
DOBROČAJEN (Furlanija, 1181).
 Uspor. slov. top. Dragočajna < *Dragočajb i Čajna < *Nečaj-6na (BezIaj: Eseji 158 i 159), hs. imena Dobročaj, Radočaj, češ. Bolečaj, Dobročaj, polj. Boleczaj.
- ČAT** im. čata, »četa«, Hinterhalt, »zasjeda«, Kampf, »bitka«, (Pleteršnik, I, 95), uspor. scsl. čata.
U N Č A T (Blatograd, 850).
- ČESTI-** im. čest, »čast«, (Pleteršnik, I, 100), uspor. scsl. č6st6 (Rad 81, 116).
ČESTIMIR (Čedad, 9.—10. st.) izved. **ČESTILO**, **ČESTKO** (Blatograd, 850).
 Hs. Česlav, češ. Česlav, Čstibor, Čstimir, polj. Czesław.
- ČI-** uspor. se sl. č6štjō, č6štiti, »častiti« (Taszycki, Onomastika 1957, 52).
NAČIŽIR izved. **NAČEK** (Čedad, 9.—10. st.).
 Hs. Častimir, Častislav, češ. Čstibor, Čstimir, polj. Czcibor, Czeislaw.
- ČRN** prid. črn »crn«, uspor. scsl. črznč — čržna.
ČRNA f (Čedad, 9.—10. st.), **ČRNE** (Koruška, 954—991), **ČRNEL** (Koruška, 864.), **ČRNI** (Čedad, 9.—10. st.), **ČRNIKA** f (Labotska dolina, oko 990).
 Svi su dakle primjeri zabilježeni dosta rano: do kraja 10. stoljeća. Nema potvrde složena imena u kojemu bi prid. črn bio jednim članom. Na osnovi ovakva stanja u najranijoj slovenskoj antroponomastici i još nekim slavenskim jezicima zaključiti je kako je od pamtivijeka prid. črn jednočlano ime usporedno s onim gdje dolazi kao prvi dio složenice. Tako u tvorbi jednočlanih imena Svoboda donosi češ. oblik Črněk (Staročeská, 48).

Uspor. slov. toponime: Črneče, Črnomelj, Črnuče, hs. imena Crnobrat, Crnomir, Crnomuž, bug. Čržna, Čržnka, češ. Črněk, Črněj, Črnin, polj. Czarnomysł, Czarnotył.

DALI- prid. dalek — daleko, komp. sred. roda dalje, uspor. scsl. komp. dalijs — dalje.

DALIMIR (Čedad, 9.—10. st.).

Hs. Dalibor, Daljogošt, češ. Dalebor, Dalevoj, polj. Dalebor, Dalemir.

-DAN prid. trpni dan, dati, uspor. scsl. danž, dati.

PRODAN (Breže, 1149).

Hs. Milodan, Prodan, bug. Dobrodan, Dragodan, češ. Nedan, polj. Niedan te općeslav. Bog(o)dan.

DANI- prid. trpni dan, dati, uspor. scsl. danž, dati.

DANIMIR (Čedad, 9.—10. st.).

Hs. Danimir, Danislav.

-DE- < **-DĚ-** kor. morfem děti, »činiti, raditi« (Pleteršnik, I, 134), uspor. scsl. dějamž, děti »mečati, isticati, stavljati« (Malecova, 83).

ZDEBOR (Števerjan, 1181), ZDEDRAG (Milšlad, 1070), ZDEGOJ (Furlanija, 1181), ZDEMIR, ZDESLAV (Čedad, 9.—10. st.), ZDESTAN (Furlanija, 1181).

— Suglasnik z < sž asimilacijom nakon otpadanja ž, npr. Sž-dě-bor > S-de-bor > Zdebor.

Hs. Zdeslav, polj. Zdziebor, Zdziesław.

DEJ- < **-DĚJ** kor. morfem dejati »činiti, raditi«, uspor. scsl. dějō, dějati.

DOBRODEJ, NENADEJ (Čedad, 9.—10. st.).

Hs. Dobrodjeć, polj. Dobrodziej, Drogodziej, Nadziej.

-DEL < **-DĚL** im. delo »djelo, rad«, uspor. scsl. dělo.

DOLGODELKA f (Čedad, 9.—10. st.), NEDELJKA f (Štajerska, 12. st.).

— U obliku Nedeljka glas lj zavučen je iz apelativa nedclja.

Hs. Nedjeljka, bug. i mak. Nedelka.

DO- prijedl. do, uspor. scsl. do.

DOBISLAV (Čedad, 9.—10. st.).

DOBRO- prid. dober »dobar«, uspor. scsl. dobrž.

DOBROČAJEN (Furlanija, oko 1181), DOBRODEJ (Čedad, 9.—10. st.), DOBROGOD (Koruška, 1220), DOBROGOJ (Breže, oko 1139), DOBROMISL (Čedad, 12. st.), DOBRONEG (Leoben, 12. st.), DOBRONEGA f (Koruška, 945), DOBROVLAST (Admont, 12. st.), DOBROVLASTA f (Čedad, 9.—10. st.), DOBROŽICA f (Lind, 1030), DOBROŽIT (Koruška, 784—907), DOBROŽIZNA (Čedad, 9.—10. st.), izved. DOBER (Breže, oko 1149), DOBREJ (Lipnica, oko 1172), DOBREN (S. Lambert, 12. st.), DOBRAVA f (Čedad, 9. st.), DOBRICA f (Lind kraj Judenburga, 1006—1039), DOBRIŠKO (Bled, oko 1080), DOBRILKA f (Arndorf, 12. st.), DOBROTA m (Leoben, 12. st.), DOBRUŠKA f (Števerjan, oko 1181). — Oblik Dobriško Kos je pročitao Dobriško, međutim općenit je samo morfem -iško / -iška.

Hs. Dobrivoj, Dobromir, Dobroslav, Dobrovit, bug. Dobrodan, Dobromir, Dobroslav i dr., češ. Dobrobud, Dobročaj, Dobročest, Dobrohost, luž. Dobrobud, polap. Dobromysl, polj. Dobrocicch, Dobrodziej, Dobrogost, Dobromila i dr., rus. Dobroslav.

-DOBRA prid. dobra, uspor. scsl. dobra.

SVEDOBRA f (Čedad, 9.—10. st.).

Češ. Sedobr?, Všedobr? (Svoboda, 74).

DOBROST im. dobrōst, »dobrost, dobrota«, (Pleteršnik, I, 145), uspor. scsl. do-brostō.

DOBROST m (Leoben, 12. st.).

- DOL** kor. morfem odoleti »odoljeti«, uspor. scsl. odolějo, odolěti.
 ODOLA, f (Čedad, 9.—10. st.). — Ovaj se kor. morfem ne susreće u imenima drugih slavenskih jezika.
- DOLGO-** prid. dolgo »dug«, uspor. scsl. dlǫgǫ.
 DOLGODELKA f (Čedad, 9.—10. st.).
 Uspor. slov. prezimena: Dolgan, Dolžan, hs. Dugan, Dugec, Dugeč, Dužević, češ. imena: Dluhomil, Dluhomir, Dluhovej.
- DOMA-** im. dom, uspor. scsl. domž, lok. jed. doma.
 DOMADRAG (Trst, 1102), DOMAGOJ (Leoben, 12. st.), DOMAŽIL (Admont, 12. st.).
 Hs. Domagoj, Domamir, Domaslav i dr., češ. Domabor, Domahost, polap. Domasul, polj. Domamir, Domasław, Domastroj i dr.
- DOMO-** im. dom, uspor. scsl. domž.
 DOMOMIR (Čedad, 9.—10. st.), DOMOMISL (Koruška, 864), DOMOSLAV (Poljane, 1090).
 Hs. Domogoj, Domonjeg, Domorad, bug. i češ. Domorad, Domoslav, polj. Domoslaw.
- DRAGO-** prid. drag »drag, mio«, uspor. scsl. dragž.
 DRAGOMIR, DRAGOROK (Čedad, 9.—10. st.), DRAGOSLAV (Furlanija, oko 1181), DRAGOVIT (Čedad, 9.—10. st.), DRAGOŽIT (Labotska dolina, oko 990), izved. DRAGAJIČ (Leoben, 12. st.), DRAGONJA m (Trst, 1202), DRAGOTA m (Koruška, 12. st.).
 Hs. Dragobrat, Dragoljub, Dragomil, Dragoslav i dr., bug. Dragodan, Dragoman, Dragomir i dr., češ. Drahobud, Drahomil, Drahorad i dr., polj. Drogodziej, Drogomił, Drogomir, Drogomysł i dr.
- DRAG / -DRAGA** prid. drag »drag, mio«, uspor. scsl. dragž — draga.
 GOLODRAG, GOSTIDRAG (Čedad, 9.—10. st.), LJUBODRAG (Milštat, 12. st.), MANJDRAG, MANJDRAGA f, SEBIDRAG, SEMIDRAGA f, SOJDRAG (Čedad, 9.—10. st.), STOJDRAG, (Projern, 1002—1018), SVETODRAGA f (Milštat, 12. st.), ŠČENEDRAG (Čedad, 12. st.), TIHODRAG (Koruška, 975); TRDODRAG (Lind, 1030), ZADRAG (Milštat, 1070).
 Hs. Beridrag, Boljedrag, Ljubodrag, Milodrag i dr., bug. Milodrag, češ. Cuzdrah, Nedrah, Ponedrah i dr., polj. Lubodrog, Milodrog, Niedrog i dr.
- DRAGOVAN** prid. trpni dragovan, dragovati.
 DRAGOVAN (Koruška, 9. st.).
 Hs. Dragovan.
- DRAŽI-** komparativ prid. drag »drag, mio«, uspor. scsl. dražijǫ — draže.
 DRAŽILJUB (Sekavska biskupija, god. ?), izved. DRAŽEN (Štajerska, 1220—1230), DRAŽICA f (Leoben, 12. st.), DRAŽIČ (Čedad, 9.—10. st.), DRAŽNA f (Koruška, 864).
 Uspor. slov. top. Dražgoše koji Bezlaj tumači kao izvedenicu od oblika Dražigostǫ + jǫ = -jane ili Dražigostići + -jane (Eseji, 158), hs. imena Dražeslav, Dražimir, Draživoj i dr., bug. Draža f, Dražana f, Dražo i dr.
- DRUG** im. drug, uspor. scsl. drugž.
 SEMIDRUG (Salzburg, 12. st.).
 Hs. Boljedrug, Dobrodruk, Pribidruk, Tomidrug, češ. Bezdruh, Ustidruh, Příbydruh.
- GLAVA,** im. glava, uspor. scsl. glava.
 GLAVAČ (Čedad, 9.—10. st.).
 Uspor. slov. prezime Glavan, Glavar, Glavič, hs. Glavač, Glavačević, Glavan, Glavaš, Glavurtić i dr., bug. Glavan.

- GLUŠ-** < **GLUH-** kor. morfem glušiti, uspor. scsl. iter. gluhovati.
 GLUŠO (Glusengisasi, 993).
 Uspor. slov. i hrv. prezime Gluhek, hs. Gluhak, Glušac, Gluščić, Gluščević.
- GNEV** < **-GNĚV** im. gnev »gnjev«, uspor. scsl. gněvž.
 VIŠEGNEV (Čedad, 9.—10. st.), SEMIGNEV (Salzburg, 12. st.), izved. GNEVAŠ (Koruška, 945).
 Češ. Bořihněv, polap. Mirogněv, polj. Borzygniew, Wszegniew, Zbigniew i dr.
- GODE-** < **GODĚ** im. gōd, »praznik, god, zgoda, pravo vrijeme«, (Pleteršnik, I, 224). Oblik godě- zapravo je stari lok. jed., uspor. scsl. godž, lok. godě (Maretić, Rad 81, 119).
 GODEMIR (Lurnsko polje, 975), GODEMISL (Koruška, 864), GODESLAV (Tirolska, 1060), GODESLAVA f (Čedad, 9.—10. st.), izved. GODEŠ (Leoben, 12. st.).
 Uspor. slov. prezime Godec, hs. ime Godebrat, Godeslav, bug. Godeslav, češ. Hodislav, Hodslav, polj. Godzislav.
- GOD** im., gōd, »praznik, god, zgoda, pravo vrijeme«, (Pleteršnik, I, 224), uspor. scsl. god6 »ura, sat«.
 DOBROGOD (Koruška, 1220).
 Češ. Brzhod, Nehod, Neuhod, polj. Mirogod, Nagod, Zdziegod.
- GOJ-** im. gōj, »njega, skrb, rasplod, njegovanje«, (Pleteršnik, I, 226), uspor. psl. *goj6 »mir, lijek, uzgajanje, obilnost« (Malecova, 86), scsl. goj6 »mir, radost, veselje«.
 GOJMIR (Blatograd, 850), GOJSLAV (Leoben, 12. st.), izved. GOJEN (Koruška, 1002—1018), GOJICA f (Lind, 1030), — Izvedenici Gojica valja dakle pretpostaviti oblike GOJMIRA i GOJSLAVA.
 Uspor. slov. prezime Gojak, hs. ime Gojmir, Gojслав.
- GOJ** im. gōj, »njega, skrb, rasplod, njegovanje«, (Pleteršnik, I, 226), uspor. psl. *goj6 »mir, lijek, uzgajanje, obilnost« (Malecova, 86), scsl. goj6 »mir, radost, veselje«.
 DOMAGOJ (Leoben, 12. st.), KUNIGOJ (Breže, 12. st.), LASTIGOJ (Furlanija, 12. st.), MINIGOJ (Koruška, 975), MIRIGOJ (Čedad, 9.—10. st.), MOGOJ (Gösting, 12. st.), MOŽEGOJ (Mottighofen, 9. st.), PRIBIGOJ, RADIGOJ (Čedad, 9.—10. st.), RADOGOJ (Kranjska Gora, 1080), RASTIGOJ (Leoben, 12. st.), SEBIGOJ (Devin, 993), STAGOJ (Čedad, 9.—10. st.), STOGOJ, SVEGOJ (Leoben, 12. st.), SVETOGOJ (Koruška, oko 1150), TVRDOGOJ (Štajerska, 1023), VUČEGOJ (Štajerska, 1030), VENCEGOJ (Bled, 1085), VIŠEGOJ (Čedad, 9.—10. st.), VITIGOJ (Salzburg, 12. st.), ŽITIGOJ (Čedad, 9.—10. st.).
 Hs. Berigoj, Domagoj, Mirogoj, polj. Czestogoj. — Malecova tvrdi (Budowa, 86) kako -goj ne dolazi kao drugi član u ostalim slavenskim jezicima osim u poljskome, za koji donosi navedeni primjer, međutim stanje u hs. svjedoči suprotno.
- GOLO-** prid. gol, uspor. scsl. golž.
 GOLOMIR, GOLOTEK (Čedad, 9.—10. st.).
 Uspor. slov. top. Golnik, prezime Golar, hs. Golac, Golik, bug. ime Gol6o.
- GORAZD** uspor. scsl. GORAZDŽ »iskusan, vješt«.
 GORAZD (Karantanija, 749).
 Hs. Gorazd.
- GOSTI-** kor. morfem gostiti, uspor. scsl. goštj9, gostiti.
 GOSTIBIL (Gornja Bela, 975), GOSTIDRAG (Čedad, 9.—10. st.), izved. GOSTA, m. GOSTĚ (Furlanija, oko 1181), GOSTINJA f (Oglej, oko 1181), GOSTIŠA m (Čedad, 9.—10. st.).

- Uspor. slov. prezime Gostič, hs. imena: Gostidrag, Gostimir, bug. Radigost, češ. Hostibor, Hostimil, Hostirad, polj. Gošcimir, Gošcirad, Gošcisław i dr.
- GOST** kor. morfem gostiti, uspor. scsl. goštjǫ, gostiti.
RADOGOST (Koruška, 975).
 Hs. Dobrogost, Milligost, Radigost, Slavogost, češ. Blizhost, Bolehost, Budihost i dr., polj. Bdzigost, Dobrogost, Lubogost, Milogost i dr.
- GOV-** uspor. scsl. govčjǫ, govčeti »vjerovati«.
GOVICA f (Štajerska, 12. st.). — Isti se oblik nalazi u spomeniku »Liber confraternitatum Seccoviensis« (ČZN 1913, str. 14). izvorno je zabilježen *G o w i z a*. M. Kos ga je pročitao *Gojica*, što će reći da je postalo od *Gojimir*, *Gojmira* ili *Gojislava*, *Gojслава*. Istina, od spomenutih se imena kraćenjem stvaraju oblici *Goja* i *Gova*, od njih pak dem. *Gojica*, *Govica*. Međutim činjenica da je ovakav oblik zabilježen dvaput i na različitim mjestima upućuje na zaključak kako je vjerojatnije da je ovdje kor. morfem *gov-*.
- GRB-** kor. morfem *grb-a*, uspor. scsl. *gržba*.
GRBEN (Čedad, 9.—10. st.). — Kos ga čita *Gerben*, kako je jamačno napisano, ali je samogl. e tek popratne naravi i nema izgovornu vrijednost.
 Uspor. slov. prezimena: *Gerbič* (čit. *Grbič*), *Grbec*, *Grbic*, hs. *Grbac*, *Grbavac*, *Grbavčić*, *Grbec*, *Grblo*, *Grbo*.
- GRD** prid. *grd* »grdan, ružan«, uspor. scsl. *grždž*.
GRD (Štajerska, 12. st.). — Bit će kako je skraćen od zaštitnog imena *Grdman* ili *Grdomil*.
 Uspor. slov. prezime *Grden*, hs. ime *Grdman*, *Grdomil*.
- GREŠ-** < **GREH-** kor. morfem *grešiti*, uspor. scsl. *grěšǫ*, *grěšiti*.
GREŠIČ (Čedad, 9.—10. st.).
 Uspor. slov. prezime *Grešak*, hs. *Grešnik*.
- HOTI-** kor. morfem *hoteti* »hotjeti, htjeti«, uspor. scsl. *hoštǫ*, *hotěti*.
HOTIMIR (Karantanija, 751).
 Uspor. slov. top. *Hobovše* < *Hotebǫd-ja v6s6 i *Hotemež* < *chotě-mǫg-j6 (Bezlaž: *Eseji*, 159), hs. imena: *Hotimir*, *Hotislav*, češ. *Chotěbor*, *Chotěbud*, *Chotěmir* i dr., polj. *Chociebor*, *Chocimir*, *Chociesław* i dr.
- HRAST** im. *hrast*, uspor. scsl. *hvrastž*.
HRAST (Koruška, oko 1112).
 Uspor. slov. prezime *Hrast*, *Hrastè*, *Hrastel*, *Hrastnik*, hs. *Hrast*, *Hraste*, *Hrastović*, *Rastić*.
- IN-** uspor. psl. *nynž »nov, mlad«, dolazi u imenu *Ninoslav*, *Ninomysl* i dr. (v. *NINO-*) gdje je nastupila disimilacija glasova *n — n > Ø — n* pa tako stvaran oblik *Inoslav* (*Melecova* 88 i 101). U morfemu *in-* *Maretić* vidi značenje »drugi«, ali se s njime nije moguće složiti (*Rad* 81., str. 105 i 120). Smatram kako je od imena *Inoslav* mogao kraćenjem postati:
INKO (Bavarska, oko 800), dakako, dodavanjem sufiksalnoga morfema *-ko*. — Budući da je zabilježen veoma rano, teško je pretpostaviti da bi *Inko* bio od *Hinko* < *nisnjem*. *Hinrich*, nakon što je možda pisar prečuo početni glas *h*.
 Uspor. hs. prezime *Inovan*, ime *Inoslav*.
- IZ-** prijedl. *iz*, uspor. scsl. *izž*.
IZBOR (Čedad, 9.—10. st.).
 Slov. *Iztok*, bug. *Izvor*.
- JARO-** prid. *jar*, »*jaran*, *bijesan*«. (*Pleteršnik*, I, 358), uspor. scsl. *jar6* »*surov*, *oštar*«.
JARONEGA f, **JAROSLAV**, **JAROSLAVA** f (*Leoben*, 12. st.).
 Hs. i bug. *Jaromir*, *Jaroslav*, češ. *Jarohněv*, *Jaroluba*, *Jaromír*, *Jaroslav*, polj. *Jarogniew*, *Jaromir*, *Jaroslav*, *Jarostryj*, rus. *Jaropołk*,

- JELEN** im. jelen, uspor. scsl. jelen6.
 JELEN (Lind, oko 1030), JELENA f (Leoben, 12. st.).
 Uspor. slov. prezime Jelenko, hs. Jelenčić, Jelinčić, Jelinek, češ. ime Jelen.
- JUN** uspor. scsl. junž »mlad«.
 JUNIK (Koruška, 1134).
 Uspor. hs. prezime Junković, bug. ime Juno od dij. jun »mlad« te izved. Junčo i Junko.
- KAZ-** kor. morfem káziti, »pokvariti, upropastiti«, (Pleteršnik, I, 392), uspor. scsl. kaž, kaziti »ništiti, rušiti«.
 KAZNE (Čedad, 9.—10. st.). — U izvorniku stoji Kasne, ali se znak »s« mora čitati »z«, jer u ostalim slavenskim jezicima nema imena koje bi imalo kor. morfem kas-. Obliku Kazne sa sigurnošću se pretpostavlja Kazimir.
 Hs. Kazimir, Kažimir, češ. Kazimír, Kazislav, polap., polj., rus. Kazimir,
- KOR** kor. morfem po-koriti, uspor. scsl. po-korjō, po-koriti.
 NEPOKOR (Čedad, 9.—10. st.).
- KOS** prid. kos, »rus«, (Pleteršnik, I, 440), uspor. scsl. kosa »vlasi«.
 KOS (Furlanija, oko 1181), KOSA f (Števerjan, oko 1181), KOSAN (Koruška, 784—907), KOSAR (Čedad, 9.—10. st.).
 Hs. Kosan, Kosana, Kosara, bug. Kosan, Kosana, Kosar, Kosara, Kosen i dr.
- KRAS-** kor. morfem krasiti, uspor. scsl. krašō, krasiti.
 KRASA m (Lurnsko polje, 975). — Svakako od prvog člana imena Krasimir, ali ono ovdje nije potvrđeno.
 Hs. Krasimir, bug. Krasimila, Krasimir, češ. Krasoň, Krašena.
- KREP-** < KRĚP- prid. krepek »jak, čvrst«, uspor. scsl. krěpčkž.
 KREPEK (Čedad, 9.—10. st.).
 Češ. Křěpek, Křěpen.
- KRM-** kor. morfem krmiti »krmiti, toviti«, uspor. scsl. krmljō, kržmiti.
 KRMIŠIN (Blatograd, 850).
 Uspor. hs. prezime Krmek.
- KROTI-** kor. morfem krotiti »krotiti, pitomiti«, uspor. scsl. krōštō, sē, krōtiti sē.
 KROTILO (Koruška, 864).
 Bug. Krote od prid. krotčk »krotak«.
- KUNI-** 2. jed. imp. kleti, uspor. scsl. klōnjō, kleti.
 KUNIGOJ (Breže, 12. st.).
 Uspor. hs. or. Prokletije.
- LAD-** kor. morfem lādati, »vladati«, (Pleteršnik, I, 495), uspor. scsl. vladō, vlasti.
 U slov. skup. vl > l.
 LADANA f (Koruška, 12. st.), LADUTA f (Koruška, 1002—1018).
 Uspor. slov. prezime Ladič, hs. Ladan, Ladika, Latković, top. Ladislavci, imena slov. i hs. Ladislava, bug. Ladana, Laduna, češ. Ladka.
- LASTI-** kor. morfem lastiti »svojiti, prisvajati«, uspor. scsl. vlastjō, vlastiti. U slov. je sugl. skup. vl > l.
 LASTIGOJ (Furlanija, oko 1181), LASTIMIR (Koruška, 957—993), izved. LASTNIK (Koruška, 12. st.) i žen. oblici LASICA (Leoben, 12. st.), LASTUŠA (Štajerska, 12. st.) kojima treba pretpostaviti Lastigoja i Lastimira.
 — Izvedenicu Lasica pročitao je Kos Lazica, a jednako i M. Kos (ČZN 1913, 16). U »Liber contraternitatum Seccoviensis« izvorno je napisana L a z z i z a, što se može čitati Lazica i Lasica. Odmah do nje stoji muš. oblik Lasnik, izvorno L a z n i c h, i njega također pisac čita Laznik. Da bi se po njemačkom pravopisu, kojim je ime ubilježeno, riječ čitala ovako, vjerojatnije bi bila napisana Lasnik. U Kosovu Lasnik ja vidim Lastnik. Glas

t pisar nije čuo zbog teška sugl. skupa. Lasa je hipokoristik postao kraćenjem kao npr. Budislava — Buda, Stanimira — Stana.

Uspor. slov. top. Lastigovci.

LEPA < **LEPA** prid. lepa »lijepa«, uspor. scsl. lěp6 — lěpa.

LEPA f (Salzburg, 784—909). — Moguće da je izvedena od nepotvrđenih imena Lepomira ili Leposlava.

Uspor. slov. prezimena: Lepen, Lepičnik, Lepin, hs. ime Ljepomira, Ljeposlava, bug. Lepa, Lepoja.

LEST im. lěst. »lukavost« (Pleteršnik, I, 511), uspor. scsl. lěst6 »lukavost prevara«.

LESTNIK (Štajerska, 12. st.).

Češ. Lstimir, polj. Lestek, Lesko.

-LIZA uspor. scsl. lěza »korist«.

BOŽELIZA m (Čedad, 9.—10. st.). — Ovo ime Kos čita Boželiša, ali je najvjerojatnije dotični znak pročitati kao »z« namjesto »š«.

LUN im. lunj »jastreb«, uspor. scsl. lun6.

LUNOTA m (Koruška, 975).

Češ. Lunik.

LJUBO- prid. ljub »drag, mio«, uspor. scsl. ljubž.

LJUBODRAG (Mišlad, 12. st.), **LJUBONEG**, **LJUBONEGA** f (Leoben, 12. st.), izved. **LJUBA** f (Lurnsko polje, 975), **LJUBAN** (Čedad, 9.—10. st.), **LJUBIHA** m (Štajerska, 12. st.), **LJUBONJA** m, **LJUBOTA** m, **LJUBOTIN**, **LJUBIŠIČ** (Salzburg, 12. st.), **LJUBOTUN** (Čedad, 9.—10. st.), **LJUBŠIN** (Leoben, 12. st.). — Držim kako su od pridjeva ljub tvorena i jednočlana imena, što će reći da sva navedena nisu nužno postala od složenih. Ovo tim više jer je u »Liber confraternitatum Seccoviensis« (ČZN 1913, str. 17) između sedam osobnih imena u kojih je kor. morfem ljub- usve jedno dvočlano ime (**LJUBONEGA**), svi su ostali jednočlani. U »Landesfürstliche Gesamturbare« (str. 16 i 19) potvrđeni su **LJUBOMIR** i **LJUBIŠA** (13. stoljeće).

Uspor. slov. top. Ljubelj, Ljubno (njem. Leoben), hs. imena: Ljubdrag, Ljubigoj, Ljubomir, Ljuboslav i dr., bug. Ljubislav, Ljubmil, Ljubozar i dr., češ. L'ubman, L'ubomir, L'ubomysl, polj. Lubogost, Lubomir i dr.

-LJUB prid. ljub »drag, mio«, uspor. scsl. ljubž.

DRAŽILJUB (Sekavska biskupija, g.?) **SVELJUB** (Koruška, oko 1150). Hs. Bogoljub, Bratoljub, Dragoljub, Miloljub idr., bug. Blagoljub, Bogoljub, Cvetoljub, Dragoljub idr., češ. Bohol'ub, Cetol'ub, Jarol'uba, Nel'ubec i dr., polj. Nieľub, Goš(c)ľub.

LJUD uspor. scsl. ľjudž »narod«.

LJUDIN (Čedad, 9.—10. st.). — Bit će svakako da je izveden od Ljudevit. Hs. Ljudevit, češ. L'udmil, L'udmir, L'udislav, polj. Ludzmila, Ludomir, rus. L'udmila.

LJUTO- prid. ľjut, »žestok, srdit, divľji«, (Pleteršnik, I 526), uspor. scsl. ľutž. **LJUTOMIR**, izved. **LJUTIČ** (Čedad, 9.—10. st.), te izved. žen. roda: **LJUTA** (Čedad, 9.—10. st.), **LJUTICA** (Koruška, 975) kojima je pretpostaviti oblik Ljutomira iako ovdje nije zabilježen.

Hs. Ljutomir, Ljutostrah, češ. Boleľ'ut, Choreľ'ut, Lichoľ'ut i dr., polj. Lutobor, Lutogniew, Lutomir i dr.

MALA prid. mala, uspor. scsl. malž — mala.

MALA f (Čedad, 9.—10. st.).

Uspor. slov. prezimena: Malec, Malek, Mali, Malič, Malovič, Malovrh i dr., hs. Malec, Malič, Malobabič, Malovič i dr. imena: Malena, Mališa m, češ. Malhost, Malica, polap. Malenoysell, polj. Malobadz, Malomir, Maľosiej i dr.

-MAN uspor. scsl. manjō, maniti »povećati« kako dokazuje Maretić (Rad 81, str. 121—122), Miklošič pak smatra kako »man nije slavenskog postanja (Svoboda, 78), Malecova se slaže s Vasmerom koji značenje ovoga glagola tumači »obmanjivati, svoditi« (Budowa, 95). Uzevši u obzir ova i druga mišljenja, ispada kako se Maretićeva tvrdnja značenjski najbolje uklapa u sustav slavenskih osobnih imena, isto tako i indoeuropskih, stoga je i naj-prihvatljivija.

RAŠMAN (Čedad, 9.—10. st.). U izvorniku stoji -men, dakle Rašmen, što tumačim pisarskom greškom, jer -men nije poznat u onomastici nijednog slav. jezika.

Uspor. slovenska prezimena: Korman, Nezman, hs. Jurman, Koroman, Žigman, zatim imena: hs. Bratman, Budman, Dobroman i dr., bug. Dragoman, Grozoman, češ. Dobrman, L'ubman, rus. Rahman, Ratman.

MANJ- komp. pridjeva mali, uspor. scsl. malž — mŕnji, sred. rod mŕnje. Međutim u njegovu se tumačenju razilaze mišljenja: Stanislav drži kako je to kor. morfem glag. mŕniti, »mniti«, (Slovenský, 94), Piuk pak vidi dat. jed. lične zamjenice mŕně (Jahrbuch, 125). Kos ga čita manj. Smatram da je ime zaštitno (profilaktičko).

MANJDRAG, MANJDRAGA f (ČEDAD, 9.—10. st.)

Češ. Nedrah, Ponedrah, polj. Niedrog.

MAR- kor. morfem marati »mariti«, uspor. scsl. mara »osjećajnost, emocionalnost«.

MARAS (Čedad, 1191), **MARJUŠA** f (Čedad, 9.—10. st.). — Svakako su izvedena od Marislav, odnosno Marislava. Spomenuti oblici nisu potvrđeni među starim slovenskim imenima.

Hš. Marislav i Stojemar.

MEDVED im. medved »medvjed«, uspor. scsl. medvěď.

MEDVED (St. Lambrecht, 12. st.). — Može se ustvrditi kako je ovo ime bilo često u Slovenaca jer je u »Liber confraternitatis Seccoviensis« za-bilježeno pet puta (ČZN 1913, 17).

Uspor. slov. prezimena: Medved, Medvešek, hs. ime Medved, Medvjed, Meded, prezimena: Medvedović, Medvidović, Medvjedović, Mededović.

-MER < MĚR je veoma sporna riječ u antroponomastici. Miklošič (Lexicon, 392) scsl. měrě smatra jednakim got. — měr koji stoji u zajedništvu s glag. měr -jan »poručiti«. Maretić drži kako su -měrž i -mirž dvije riječi, tako što-měrě stoji u svezi sa scsl. měra »mjera«, a iz značenja měra da je »m-glo izići značenje modus«. Tako bi npr. rus. Vladiměrž moglo biti »in dominando modum habens«, a Vladiměr »in dominando pacem habens« (Rad 81, str. 123—124). Kasnije se istim pitanjem zanimalo više jezikoslovaca i njihova se mišljenja, dakako, ne slažu, ali je u osnovi uočiti dva pravca, rekao bih Miklošičev i Maretićev, tj. jedan gdje se tvrdi da je měrž germanskog podrijetla, drugi kako je slavenskoga. Ipak većina vidi u ovoj riječi germansko podrijetlo. Ishade obaju mišljenja sažeto je prikazao Svoboda (Staročeská 79—80). Evo što kaže na kraju: »Iz češkoga materijala proizlazi da je ovdje uglavnom bio korijen mir-, a da je měr- kasnija pojava poniknula pod tuđim utjecajem i prilagodila se riječi mjera (izvor: miera; — M. Š.). Ova tvrdnja naravski važi jedino za češki jezik a nikako za druge slavenske«. Malecova je potpuno jasna: »-MER, od njem. -mer. Dolazi katkada mjesto polj. -mir, znak je supstitucijskog utjecaja njemačke onomastike na poljsku u povijesnim spomenicima što su ih pisali Nijemci, uspor. primjere pod Jaromir, Kazimir, Spycimir, Włodzimir«. (Budowa, 95). Naime u primjerima pod Jaromir, Kazimir itd. misli se na objašnjenja data uz dolična imena, poredana po abecedi, u ovoj knjizi. Ilčev (Rečnik) imena

Stanimer i Stoimer izvodi iz starijih oblika Stanimir i Stoimir. U bugarskome je moglo doći do ovakve zamjene pod utjecajem primjera iz grčkog jezika, npr. imena Polimer.

Stoji dakle da je -mer rasprostranjen u imenima gotovo svih slavenskih jezika te da je odiskona. Ukoliko je pak tuđega podrijetla, germanskoga, onda je mogao biti primljen još u praslavenskoj zajednici, nikako kasnije. Ako su ga nakon Seobe mogli i primiti zapadni Slaveni, južni nisu nikako. Taj je mogući utjecaj, izravno ili preko katoličanstva, sasvim nevjerovatan do kraja 10. stoljeća, odnosno uz rijetke iznimke do 12. stoljeća. Stoga smatram da je na mjestu Maretićevo tumačenje kojim se -mēr6 povezuje s im. mēra.

STAMER (Čedad, 9.—10. st.).

Uspor. slov. top. Lastomerci, koji Bezlaž izvodi od *Vlastimerž (Eseji, 158), panonsko ime Go(ji)mērž (Piuk: Jahrbuch, 125), hs. Olomer, Tugomer, bug. Stanimer, Stojmer, Vladimer, polj. Kazimiar, srus. Volodimēr6.

-MIK < MYK kor. morfem mikati »micati«, uspor. scsl. mykajō sę, mykati sę. POMIK (Čedad, 9.—10. st.).

MIL/MILA prid. mil »mio«, uspor. scsl. milž — mila.

MIL (Čedad, 9.—10. st.), MILA f (Milšad, 12. st.), MILAŠ, MILEJ, MILJENA f (Čedad, 9.—10. st.), MILO (Salzburg, 925). — Nema potvrde ni za jedno složeno ime u kojem bi prvim članom bio »mil«, ali je veoma vjerovjatno da je koje od spomenutih izvedeno od složena imena.

Hs. Milbrat, Mildrug, Milgost, Milidrag idr., bug. Milodrag, Milojko, Milorad idr., češ. Milobor, Milhost, polj. Milobor, Miłobrat, Milodziad i dr., rus. Milonęg.

-MIL/-MILA prid. mil »mio«, uspor. scsl. mil6 — mila.

STREGOMIL, BOGOMILA f (Čedad, 9.—10. st.).

Hs. Bogomil, Bogomila, Brajamil, Bratomil, Miomil i dr., bug. Bogomil, Cvetomil, Hristomil, Ljudmil, Bohumil, Boľemil, Bratomil i dr., polj. Bogomił, Bratomil, Długomił i dr.

MINI- kor. morfem miniti »minuti, proći«, uspor. scsl. minę, minęti.

MINIGOJ (Koruška, 975).

Polj. Minigniew.

MIRO- im. mir, uspor. scsl. mirž.

MIROGOJ, MIROMISL (Čedad, 9.—10. st.), MIROSLAV (Koruška, 12. st.).

MIROSLAVA f (Čedad, 9.—10. st.), izved. Mirica, f. (Čedad, 9. st.).

Hs. Mirodar, Mirogoj, Miroľjub, Mirodar, bug. Miroľjub, Mirosław, češ. Mironaha, Mirosław, polj. Mirogniew, Mirogod, Mironieg, Mirosław, polap. Mirognęw, rus. Miroľjub, Mirosław.

-MIR im. mir, uspor. scsl. mirž.

BOGOMIR, BRANIMIR, ČESTIMIR, DALIMIR, DANIMIR, DRŽIMIR, (Čedad, 9.—10. st.), GODEMIR (Lurnsko polje, 973), GOJMIR (Blatograd, 850), GOLOMIR, GONIMIR (Čedad, 9.—10. st.), HOTIMIR, (Karantanija, 751), LASTIMIR (Koruška, 957—993), LJUTOMIR, MOTIMIRA, MUNIMIR (Čedad, 9.—10. st.), NEBOMIR (Salzburg, 12. st.), NEGOMIR (Ingelheim, 965), NOSIMIR, PAČEMIRA, SEBIMIRA (Čedad, 9.—10. st.), STOJMIR (Karantanija, 799—861), STRANIMIR (Čedad, 9.—10. st.), SVEMIR (Altur, oko 1181), SVETOMIR (St. Vid, 1162), TIHOMIR (Koruška, 975), TIHOMIRA f (Salzburg, 12. st.), TREBIMIR (Gorenjska, oko 1160), TRPIMIR (Čedad, 9.—10. st.), VOJNOMIR (slovenski vojvoda, 975), VIŠEMIR (Salzburg, 12. st.), VITOMIR (Blatograd, 850), VLADIMIR (kraj Klopinskiog jezera, 1000), ZDEMIR, ŽIZEMIR (Čedad, 9.—10. st.).

- Hs. Bogomir, Branimir, Dragomir, Milomir, Svemir i dr., bug. Dobromir, Čudomir, Krasnomir, Vlastimir i dr., češ. Bezimir, Bohumir, Budimir i dr., polj. Bedomir, Bolemir, Borzymir i dr., rus. Borimir, Radomir, Vladimir i dr.
- MISL < -MYSL** im. misel »misao«, uspor. scsl. mysl6.
- DOBROMISL** (Čedad, 9.—10. st.), **DOMOMISL**, **GODEMISL** (Koruška, 864), **MIROMISL** (Čedad, 9.—10. st.), **NAŠEMISL** (Krka, 864), **OMISL**, **PREMISL**, **SEMEMISL**, **SVEMISL**, **VITOMISL**, **ŽITOMISL** (Čedad, 9.—10. st.), izved. **MISL** i **MISLENA** f vjerojatno se odijelile od kojih među ovakvim imenima, ali su mogla nastati i od imena u kojih je prvi član misl-, npr. Mislibor/a, Mislimir/a, za koja nema potvrda u Čedadskom evanđelju. Češ. Bolemysl, Čemysl, Dalemysl, Dluhomysl i dr., polj. Bolemysł, Cieszymysl, Dobromysl, Drogomysl i dr., slovač. Uromysal.
- MISTI-** uspor. scsl. mǫstjǫ, mǫstiti »osvetiti (se)«, a ovakav je oblik vjerojatno prethodio suvremenome slov. maščevati »osvećivati«.
- MISTIBOR** (Koruška, 1181), **MISTISLAV** (Čedad, 9.—10. st.). Češ. Mstibor, Mstidruh, Mstihněv, Mstivoj, polj. Mścibor, Mścgniew, Mścisław, Mściwoj, rus. Mstislav.
- MLADA** prid. mlada, uspor. scsl. mladž — mlada.
- MLADA** f (Čedad, 9.—10. st.). Hs. Mladana, Mladanka, Mladena, Mladenka, Mladomira, Mladana, Mladanka, bug. Mlada, Mladena, Mladenka, Mladina, češ. Mlada, Mladava.
- MOJ-** zam. moj, uspor. scsl. moj6.
- MOGOJ** (Gösting, oko 1190), **MOJMIR** (Salzburg, 925), **MOJSLAVKA** f (Čedad, 9.—10. st.), izved. **MOJCA** f (Innichenska opatija, 900). U imenu Mogoj sugl. skup jg > g. Slično je u hs. Momir < Mojmir i top. Moslavina < Mojslavina. — Mojca može još nastati od Mojmira, koja se inače ne spominje u starim imenima, ali je potpuno utemeljeno njezino pretpostavljanje s obzirom na opstoj muškog parnjaka. F. Bezlaj ispravno zaključuje kako je današnji oblik Mojca hipokoristik kršćanskog imena Marija (Eseji, 161), ali ova prastara Mojca, prije 10. stoljeća, nikako nije mogla biti biblijskog podrijetla. Kako sam pokazao u svojoj »Tvorbi osobnih imena hrvatskoga ili srpskog jezika« (Zbornik Pedagoške akademije u Mariboru 1970, str. 163), dosta je česta tzv. *neutralizacija* izvedenih imena od različitih korijena, npr. Aga < Agapita, Agata, Agava, Agneza, Agripina, Augustina. Jednak je slučaj i s oblikom Mojca: on je dvojna postanka — od Mojmira, Mojslava i Marija.
- Hs. Mojmir i Momir, Mojsil, Mojslav, češ. Mojmir, Mojslav, polj. Mojmir, rus. Mojslav, slovač. Mojtěch.
- MOŽE-** < **MOŽE-** im. mož »muž«, uspor. scsl. mǫž6. Glas e na kraju stoji mjesto o zbog prijeglasa.
- MOŽEHOJ** (Mottighofen, 890) izved. **MOŽIČ** (Salzburg, 12. st.). Hs. Dragomuž, Mužbrat.
- MOTI-** < **MOȚI-** kor. morfem motiti »mutiti, smetati«, uspor. scsl. mǫštǫ, mǫtiti.
- MOTIMIRA** f (Čedad, 9.—10. st.) i muž. izved. **MOTAK**, **MOTIK** (Čedad, 9.—10. st.), svakako od Motimir, koji inače nije potvrđen, ali je sigurno postojao jer ga posvedočuje žen. parnjak.
- Hs. Mutimir, polj. Męcimir, Męcisław, rus. Mutizir.
- MUNI-** uspor. hs. munuti »naglo unići ili izići«, 2. jed. imp. muni. Isti je glag. u svezi s imenicom munja (ARj, VII, I53).
- MUNIMIR** (Čedad, 9.—10. st.). — Dotično ime nije poznato ni u kojemu drugom slavenskom jeziku.

- NA-** prijedl. na, uspor. scsl. na.
NAČEK, NAČIŽIR (Čedad, 9.—10. st.).
 Bug. Najden, Nameran, češ. Nasil, Namír, Namysl i dr., polj. Nadziej, Nagod, Nagor, Namir i dr.
- NADO-** prijedl. nad, uspor. scsl. nadž.
NADOVIT (Salzburg, 12. st.).
 Češ. Nadmir, Nadslav, polj. Nadbor, Nadmir.
- NAM-** dat. jed. zam. jaz »ja« — nam, uspor. scsl. namž.
NAMDRAG (Dahlum, 954).
 Češ. Namdrag, Namgost.
- NAŠ-** zam. naš, uspor. scsl. naš6.
NAŠEMISL (Krka, 864).
 Češ. Našimir, Našomir.
- NE-** niječna čestica ne, uspor. scsl. ne.
NEDELJKA f (Štajerska, 12. st.), **NEPOKOR, NEŽIR** (Čedad, 9.—10. st.) i njegove izvedenice **NEŠKO** (Radeljica, 1161), **NEŽKO** (Trst, 1202).
 Hs. Nebojša, m., Nebor, Nedjeljka, Nemanja m, Nenad i dr. češ. Nedrah, Nemil. polj. Niedan, Niegrod, Niemir.
- NEBO** im. nebo, uspor. scsl. nebo.
 Nebomir (Salzburg, 12. st.).
 Hs. Hebodar.
- NEGO-** < **NĚGO-** im. nega »njega, njegovanje«, uspor. scsl. nĚga »naslada«.
NEGOMIR (Ingelheim, 965), izved. **Negoj** (Pesnica, 1190) **Negota** (Čedad, 9.—10. st.).
 Hs. Njegomir, Njegoslav, Njegovan, bug. Negoslav, Negoj, polj. Niegoslaw, Niegowoj, rus. Negotin, Negutin.
- NEGA / -NĚGA** < **NĚG / NĚGA** im. nega »njega, njegovanje«, uspor. scsl. nega, »naslada«.
DOBRONEG (Leoben, 12. st.), **DOBRONEGA** f (Koruška, 945), **DOMNEGA** f (Koruška, 784—907), **JARONEGA** f, **LJUBONEG, LJUBONEGA** f, **SEMINEG, STINEGA** f, **ZVERINEGA** f (Leoben, 12. st.).
 Hs. Bratonjeg, Pribinjeg, Vojnjeg, polj. Ciecieneg, Dobroniega, Mironieg, Wiszeniega i dr., rus. Mironeg, Pereneg.
- NIN-** uspor. psl. *ninž »nov, mlad« (Malecova, 101).
NICO (Otmanje, 1134). — Pretpostaviti je da je postao od Ninoslav, kako je to u hrvatskome ili srpskom, tj. Ninoslav — Nico.
 Bug. Ninoslav, češ. Ninomysl, Ninomyslav, polj. Ninogniew, Ninomysł, Ninowłodz.
- NOSI-** kor. morfem nositi, uspor. scsl. nošq, nositi.
NOSIMIR (Čedad, 9.—10. st.).
 Hs. Nosimir, češ. Nosislav.
- O-** prijedl. o, uspor. scsl. o.
ODOLA m (Čedad, 9.—10. st.), **OMISL** (Čedad, 9.—10. st.).
 Češ. Omysl.
- PAČE-** pril. pače = páč, »dobro, istina, svakako, da« (Pleteršnik, II, 1), uspor. hs. pače, tj. komparativ od pako »više, većma« (ARj, IX., 546.), scsl. komp. pače »viši, veći« kojemu Maretić pretpostavlja pozitiv pačij6 (Rad, 81, 125), a Taszycki *pakž (Onomastica, 1958, 5). Svoboda uzima scsl. pakž »jak, krepak« (Staročeská, 82). Svakako je osnovna riječ pakž. Valja ipak dati pravo Svobodi.
PAČEMIRA f (Čedad, 9.—10. st.).
 Hs. Pačemil, Pačemira, češ. Pakomil, Pakoslav, polj. Pakoslaw, rus. Pakoslaw.

- PET-** broj pet, uspor. scsl. pet6.
 PETANKO (Koruška, 864).
 Uspor. slov. prezimena: Petančič, Petek, Petkovšek, hs. Petak. Petan, Petančič, Peti, Petkovič, ime Petko.
- PIS-** kor. morfem pisati »šarati, pisati«, uspor. scsl. pišq, pšati.
 PISEC (Trst, 1202), PISALO (Lurnsko polje, 975).
- PITA-** kor. morfem pitati »pitati«, uspor. scsl. pitajq, pitati »odgajati«.
 PITALO (Belanska dolina, oko 975).
- PO- / -PO-** prijedl. po, služi za pojačavanje značenja, uspor. scsl. po.
 NEPOKOR, POMIK (Čedad, 9.—10. st.).
- POLK** < **-PGLK6** »bitka, rat« (Svoboda, 82).
 SVETOPOLK (Reinshofen, 898.), TRUDOPOLK (Čedad, 9.—10. st.),
 Češ. Načepluk, Svatopluk, Trudopluk i dr., polj. Przedpolk, Świętopolk,
 rus. Jaropolk.
- PRE-** < **PRĚ-** prijedl. pro, uspor. scsl. přě.
 PREDOBRA f (Štajerska, 12. st.), PREMIL, PREMISL (Čedad, 9.—10. st.),
 PRESILAV (Koruška, oko 1043).
 Hs. Predrag, Predrag, Premislav, bug. Prerad, Presil, Preslav, češ. Přeboj,
 Přebor i dr., polj. Przebor, polj. Przebad, Przebor, Przemąt i dr., rus. Pre-
 nĕg.
- PREDI-** prijedl. pred, uspor. *perde > pred'e > predi
 PREDISLAV (Čedad, 9.—10. st.).
 Hs. Predimir, Predislav, Predoje, bug. Predoj, Predteča, češ. Předbor,
 Předivoj, Předmir i dr., polj. Przedbor, Przedmir, Przedpelk i dr.
- PRI-** prijedl. pri, uspor. scsl. pri.
 PRIBIBOR, PRIBIGOJ (Čedad, 9.—10. st.), PRIBILA f (Salzburg, 12. st.),
 PRIBINA (Nitra, prije 836), PRIBISLAV (Karantanija, 799—861), PRIBI-
 SLAVA f (Čedad, 9.—10. st.).
 Hs. Pribigoj, Pribimir, Pribislav, Pribitjeh i dr., češ. Přebor, Přimilec, Přis-
 lav, polj. Przybor, Przywit i dr.
- PRISNO-** prid. prisnen, pristen, »prisan, pravi, bliz«, (Pleteršnik II, 330 i 334),
 uspor. scsl. prisnŕ.
 PRISNOBODA f (Čedad, 9.—10. st.), PRISNOSLAV (Bled, oko 1060), izved.
 PRISNEC (Blatograd, 850), PRISNOTA, m. (Čedad, 9.—10. st.). — Obliku
 Prisnec valja pretpostaviti i nepotvrđeni Prisenobod. Kako prid. prisnen, od-
 nosno prisan nema u ostalim slav. jezicima, osim još u starocrkvenoslaven-
 skome, razumije se da izvan slovenskog jezika ne postoji drugdje osobno
 ime u kojemu bi članom bio ovaj pridjev. Poznato je da prid. prisan ne
 ulazi u tvorbu osobnih imena hrvatskoga ili srpskog jezika.
- PRO-** prijedl. pro, uspor. scsl. pro.
 PRODAN (Breže, 1149).
 Hs. bug., mak. Prodan, rus. Prodaša.
- PRVI** red. broj prvi, uspor. scsl. prŕvŕ.
 PRVIN (Trst, 1202). — Bit će pak od složenice Prvoslav iako iste nije
 u Čedadskom evanđelju i ostalim spomenicima.
 Hs. Prvonjeg, Prvoslav, bug. Pŕrvana, Pŕrvana, Pŕrvul i dr.
- RADO-** prid. rád »rad«, uspor. scsl. radŕ »radostan, prijazan«.
 RADIGOJ (Čedad, 9.—10. st.), RADOGOJ (Kranjska gora, oko 1080), RADO-
 GOST, RADOMISL (Koruška, 975, 864), RADOSLAV (Čedad, 9.—10. st.),
 izved. RADEK (Čedad, 9.—10. st.), RADENKO (Oglej, 994), RADIN (Leoben,
 12. st.), RADOH (Kranjska gora, oko 1065), RADON (Štajerska, 1220—1230),
 RADONJA f (Štajerska, oko 1030), RADOŠ (Lind, oko 1030), RADOVIN

(Salzburg, 12. st.), RADUL (Martezins, oko 1181), RADUŠIČ (Leoben, 12. st.), RADVAN (Štajerska, 1220—1230).

Uspor. slov. top. Radenci, Radkovci, Radmožanci i dr., hs. imena Radaman, Radidrag, Radigost, Radimir i dr., bug. Radil, Radivoj, Radomir, Radoslav i dr., češ. Radbor, Radhost, Radoman i dr., polj. Radociech, Radom(i)l, Radomir, Radosław i dr.

Na ovome mjestu osvrnuo bih se na sufiksadni morfem -ul / -ula, koji se susreće u izvedenici Rad + ul. On je do danas u znanosti ostao sporan, bolje reći krivo je protumačeno njegovo podrijetlo. Učinio je to Tomo Maretić, ne baš sigurnom tvrdnjom, a drugi se kasnije jednostavno povelili za njim. Evo te tvrdnje:

” 133. ul, ulo, ula.

Toga nastavka nema ni u kojem još drugom slovenskom jeziku osim u bugarskom (bugarski: Bratul, Dragul, Živul, Marula itd. u Miklošičevoj raspravi o slovenskim imenima str. 221.). Za to je vjerojatno, da je taj nastavak prodro iz rumunskog jezika” (Rad 81., str. 127.).

Premda ovo nije izrečeno posve sigurno, Maretićev je znanstveni ugled bio dostatnim jamcem da se ona primi kao gotova stvar. Navest ću razloge zbog kojih se ne može odražati Maretićevo mišljenje:

a) Na istoj stranici Maretić navodi hrvatska, srpska i ernogorska imena i prezimena na -ul, njih je točno 66, što znači kako je dotični morfem veoma plodan. Od svoje strane mogu tomu još pridodati desetak primjera koje Maretić ne spominje (Astula, Ivula, Jakula, Matulović, Vidulin i dr.). Ovakva su osobna imena i prezimena proširena po cijelome području hrvatskoga ili srpskoga jezika, pa i na njegovu najzapadnijem dijelu, tj. u Istri. Što se tiče njihove starosti, spadaju također među stara imena. Tako ih je dosta zabilježeno u Dečanskim hrisovuljama.

b) Osobna imena na -ul / -ula brojna su u bugarskom jeziku. Ilčev (Rečnik, 581. i 598.) donosi 32 muška oblika i 24 ženska. Dakle isti je morfem puno plodan i u bugarskom jeziku, ali ih je svakako manje negoli u hrvatskome ili srpskom jeziku, iako bi se očekivalo obrnuto s obzirom na neposrednije i veće dodire bugarskog jezika s rumunjskim. Također se imena na -ul / -ula nalaze i u makedonskom jeziku.

c) Kao što stoji, Maretić izričito tvrdi da ovog morfema nema ni u jednome drugom slavenskom jeziku osim u hrvatskome ili srpskom i bugarskom. Na žalost, Maretić nije raspolagao potpunim podacima o stanju u ostalim slav. jezicima, ne barem u njihovoj antroponomastici. Pored navedenog primjera u slovenskom jeziku priopćit ću i druge: češ. Děvula, polj. Czarnula, Dziejwula, Śniegula, Wiestula (Karplukova, 114. i 115.). Naravski, autorica ne dovodi u svezu navedena imena s bilo kojim tuđim jezikom. Ishodi dakle nedvojben zaključak: sufiksadni je morfem -ul / -ula slavenskog postanja, a potvrđen je u svima južnoslavenskim jezicima te u češkome i poljskom.

-RAD prid. rád »rad«, uspor. sosl. radž »radostan, prijazan«.

ZABABERAD (Čedad, 9.—10. st.).

Hs. Bratorad, Domorad, Dragorad, Milorad, bug. Milorad, Obrad, Prerad, češ. Bohurad, Bolerad, Četorad, Čerad i dr., polj. Babierad, Bogurad, Ciecierad, Domarad i dr.

RADOST- im. radost, uspor. sosl. radost6.

RADOSTA m (Čedad, 9.—10. st.).

Bug. Radost, Radostin, Radostina.

- RASTI-** glag. rasti, uspor. scsl. rasto, rasti.
 RASTIGOJ (Leoben, 12. st.), RASTISLAV (Čedad, 9.—10. st.).
 Hs. Rastimir, Rastislav, češ. Rostislav, polj. Rościgniew, Rościslawa.
- RAŠ-** hipokoristik prvog člana svakog imena što počinje RAD-, RADI- i RADO- (Maretić, Rad 81. 123).
 RAŠMAN (Čedad, 9.—10. st.). — Ime je zabilježeno Rašmen, što je očita pogrešna jer ni u jednom slav. jeziku nije poznat oblik -men već jedino -man.
 Hs. Rašman, Raša, Raško, bug. Raša f, Rašaj, Rašen.
- ROD-** im. rod, uspor. scsl. rodž.
 RODAN (Tirolska, 10. st.), RODANA f (Štajerska, 12. st.), RODUN (Čedad, 9.—10. st.).
 Hs. Rodoljub, Rodomil, Rodoslav, bug. Rod, Roda, f., češ. Rodoslav, polj. Rodomił, Rodoslaw, rus. Rodoslav, Roslav.
- ROG-** im. rog, uspor. scsl. rog6.
 ROGIĆ (Kamenski grad, 1000).
 Uspor. slov. prezimena: Rogar, Roškar, hs. Rogič, Rogina, Roglič, Rogošić i dr., bug. ime Rog6o, češ. Rohdal, Rohovlad, rus. Rohovolod.
- ROK** im. rok, uspor. scsl. rokž.
 DRAGOROK (Čedad, 9.—10. st.).
- S-** prijedl. s, pred zvučnim suglasnicima z, uspor. scsl. sž.
 ZDEBOR (Števerjan, oko 1181), ZDEDRAG (Milšlad, 1070), ZDEGOJ (Furlanija, oko 1181), ZDEMIR, ZDESLAV (Čedad, 9.—10. st.), ZDESTAN (Furlanija, oko 1181).
 Hs. Zdeslav, polj. Zdziebor, Zdziesław.
- SAS-** kor. morfem sasiti (impf.) »strašiti« prema kojemu je pf. sasniti (Pleteršnik, I, 460).
 SASKA f (Bavarska, 771).
- SEBE-** < SEBĚ / SOBE- < SOBĚ-, uspor. scsl. dat. jed. povratne zam. sebě.
 SEBESEK, SOBEMISLA f (Čedad, 9.—10. st.), SOBESLAV (Trst, 1202). U ostalih je spojnik samogl. i ili o: SEBIBOR (Kranjska Gora, oko 1060), SEBIDRAG (Čedad, 9.—10. st.), SEBIGOJ (Devin, 993), SEBIMIR, SEBOMISLA f (Čedad, 9.—10. st.).
 Hs. Sebedrag, Sebetjeh, bug. Sebeslav, češ. Sebehrd, Sobebor, Sobedrah i dr., polj. Sobiesąd, Sobieslaw, Sobižyr i dr.
- SEK** < -SEK kor. morfem seči < prasl. *sĕk-ti, sekati »sjeći«, uspor. scsl. sĕkajo, sĕkati.
 SEBESEK (Čedad, 9.—10. st.).
- SEME-** / SEMI- < SĚM- uspor. scsl. sĕm6 »osoba«, rus. sem6ja, »obitelj«, (Švoboda, 85), a Maretić vidi u ovome kor. morfem imenice zemlja (Rad 81, 106), što naravski ne može biti.
 SEMETEK (Furlanija, 12. st.), SEMEMISL (Čedad, 9.—10. st.), SEMIBONED (Dahlin, 945), SEMIDRAGA f (Čedad, 9.—10. st.), SEMIDRUG, SEMIGNEV (Salzburg, 12. st.), SEMINEG (Leoben, 12. st.), SEMISLAVA f (Štajerska, 12. st.), izved. SEMIKA m (Karantanija, 799—861), SEMIKO (Kranjska gora, oko 1065), SEMIN (Blatograd, 850). — Osim oblika Semika i Semiko Kos je u svih ostalih prvi glas pročitao »z«, npr. Zemetek, Zememisl, ali ovo ne može biti točno. Zanimljivo je da M. Kos jedno ovakvo ime iz spomenika »Liber confraternitatum Secoviensis« čita Semislava, drugo Zeminjev, ali ne objašnjuje njihovo značenje (ČZN 1913, 20 i 25).
 Bug. Semislav, češ. Sĕmibor, Sĕmislav, Sĕmitech i dr., polj. Siemidrog, Siem(i)mił, Siemimysł i dr.

SKRB- kor. morfem skrbeti, prid. skrben »skrbiti se, skrban«, uspor. se sl. skržb-ljo, skržbėti.

SKRBEN (Blatograd, 850).

Češ. Skrbimir, polj. Skarbimir.

SLAV- im. slava, uspor. se sl. slava.

SLAV (Štajerska, 12. st.), SLAVA f (Štajerska, 1187), SLAVKA f (Čedad, 9.—10. st.), SLAVKO (Gomile, oko 1070), SLAVUŠ (Čedad, 9.—10. st.). — Iako nema potvrde za složen oblik kojemu bi prvi član bila im. slava, moguće je pretpostaviti kako su ipak postojali jer ih tada bijaše u ostalim slavenskim jezicima. S obzirom na to navedeni primjeri mogu biti izvedenice od dvočlanih imena u kojih je prvi ili drugi član slava ili su odiskona jednočlani.

Hs. Slavogost, Slavoljub, Slavomir, bug. Slavomir, češ. Slavobor, Slav(i)mir, Slamir, polj. Sławobor, Sławomir, Sławosław.

-SLAV / -SLAVA im. slava, uspor. se sl. slava.

BOJNOSLAV, BOJNOSLAVA f (Bled, oko 1070), BOLESLAV (Štajerska, 12. st.), BOLESLAVA (Čedad, 9.—10. st.), BUDISLAV (Labotska dolina, oko 990), DOBISLAV (Čedad, 9.—10. st.), DOMOSLAV (Poljane, 1090), DRAGOSLAV (Furlanija, oko 1181), CODESLAVA f (Čedad, 9.—10. st.), GOJSLAV, JAROSLAV, JAROSLAVA f (Leoben, 12. st.), MIROSLAV (Koruška, 12. st.), MIROSLAVA f, MISTISLAV, PREDISLAV (Čedad, 9.—10. st.), PRIBISLAV (Karantanija, 799—861), PRIBISLAVA f (Čedad, 9.—10. st.), PRINOSLAV (Bled, 9.—10. st.), RADOSLAV, RASTISLAV (Čedad, 9.—10. st.), SOBESLAV (Trst, 1202), STANISLAV, STISLAV, STISLAVA f (Leoben, 12. st.), STRADOSLAV, STRADOSLAVA f (Čedad, 9.—10. st.), SVETOSLAV (Admont, oko 1183), SVETOSLAVA f (Leoben, 12. st.), TOMISLAVA f (Čedad, 9.—10. st.), TVRDOSLAV (Štajerska, oko 1187), UBISLAVA f, UNISLAV (Čedad, 9.—10. st.), VITOSLAV (Koruška, 1032—1018), ZDESLAV (Čedad, 9.—10. st.), SEMISLAVA f (Štajerska, 12. st.), ZLESLAVA f ŽIDISLAV (Čedad, 9.—10. st.). Ovamo spada i MOJSLAVKA f (Čedad 9.—10. st.).

Hs. Branislav, Dobroslav, Miroslav, Zdeslav i dr., bug. Borislav, Časlav, Stanislav, Višeslav, češ. Blahoslav, Bohuslav, Mojslav, Svojslav i dr., polj. Bogosław, Bolesław, Dziwisław, Żyrosław, rus. Borislav, Bratislav, Bronislav, Vladislav.

SLOV- kor. morfem sloveti »sloviti, uživati dobar glas, biti na glas«, uspor. se sl. slovjo, sloviti.

SLOVENKA f (Čedad, 9.—10. st.).

Hs. Sloven, Slovenka.

SMET im. smet »trun, sitnica«, uspor. se sl. sčmetō. Isti oblik, ali drugog značenja, Bezljaj izvodi od metō, mesti, »mēsti«, (Slavistična revija 1957, 177).

SMET (Trst, 1202).

-SOD < -SOD kor. morfem soditi »suditi«, uspor. se sl. sozdō, sođiti.

BLAGOSOD (Bohinj, 1070).

Polj. Bogusąd, Bronisąd, Krzywosąd i dr.

SPEJ- dij. 2. jed. imp. spati, uspor. se sl. spēljō, spati.

SPEJMIR (Oglej, 994).

STA- kor. morfem stati, uspor. se sl. stanō, stati.

STAGOJ, STAMER (Čedad, 9.—10. st.).

Češ. Stabor, polj. Stasław.

STANI- 2. jed. imp. stati, uspor. se sl. stanō, stati.

STANIGOJ (Breže, 1232), STANOGOJ (Koruška, 1085—1097), STANISLAV (Leoben, 12. st.), izved. STANE (Furlanija, oko 1181), STANIŁA f (Leoben,

12. st.), STANIŠA m. (Štajerska, 1220—1230), STANKO (Trst, 1202), STANO (Štajerska, 1042), STANON (Furlanija, oko 1181). — U obliku Stanogoj stoji samogl. o namjesto i analogno imenu Mirogoj.
- Hs. Stanimir, Stanislav, Stanivuk, bug. Stanimir, Stanislav, češ. Stanimir, Stanislav, polj. Stanibor, Stanimir, Stanislav.
- STAN**, im. stan »zgrada, kuća, stan, stanje; život«, uspor. scsl. stanž »tvrdoća, jakost, ustrajnost«.
- ZDESTAN (Furlanija, oko 1181).
- Češ. Nestan, Přestan, polj. Niestan, Lutostan i dr.
- STI-** »uzvik ští, stiě! Ovim se glasom ukazuje upreženu volu kako će se stražnjički pomicati nazad«, zatim: »stija, uzvik, ovako se ukazuje upreženu volu neka ide desno« (Pleteršnik, II, 575). Sudeći po prid. stičen »koji se dodiruje; dodiran« uzvik je postao od stik-ati »sastavljati, priklanjati, dodirivati«. Uspor. scsl. sŕižčěbně »onaj koji tjera, koji se takmiči; gonitelj«.
- STINEGA f, STISLAV, STISLAVA f (Leoben, 12. st.).
- STOJ-** kor. morfem stójati (Pleteršnik, II, 577), uspor. hs. stojati i scsl. stojq, stojati, svi u značenju »stajati«.
- STOJDRAG (Projern, 1002—1018), STOJGOJ (Leoben, 12. st.), STOJMIR (Karantanija, 799—861), SOJDRAG (Čedad, 9.—10. st.), izved. STOJAN (Edling, oko 1150), STOJANA f (Milšlad, 12. st.), STOJČE, STOJIN (Maribor, oko 1190), STOJINA f (Koruška, 1075). — U imenu Sojdrag ispao je suglasnik t, kako je to potvrđeno u top. Sadržica, koja je 1220. g. zapisana Stojdrasicz a postala je od imena Stojbdragž (Bezljaj: Eseji, 158).
- Hs. Stojemar, Stojemir, Stojislav, bug. Stojmer, Stojmir, češ. Stojhněv, Stojmir, polj. Stojniew, Sto(j)mir, Stojślaw.
- STRADO-** im. strad »stradanje, oskudica«, isti kor. morfem u stradati, uspor. scsl. strada »rad, trud, muka«.
- STRADOSLAV, STRADOSLAVA f (Čedad, 9.—10. st.).
- Hs. Stradomir, Stradoslav.
- STRAH-** im. strah, uspor. scsl. strahž.
- STRAHA f (Čedad, 9.—10. st.). — Od im. strah izvode se jednočlana imena, ali dolazi i u složenicama (Svoboda, 87).
- Uspor. slov. top. Strahinj za koji Bezljaj smatra da je antroponomastičkog podrijetla (Eseji, 159), hs. ime Strahimir, Strahinja, Strašimir, bug. Strah, Strahil, Strašimir, češ. Strachkwas, Strachota, polj. Strachomir, Strachosław.
- STRANI-** kor. morfem straniti se »pomicati se u stranu«, uspor. scsl. stranjq se, straniti se.
- STRANIMIR izved. STRANKA f (Čedad, 9.—10. st.).
- Hs. Stranimir, češ. Stranislava, polj. Stronislav.
- STREGO-** < STRĚGO- kor. morfem streči »pomagati komu, čuvati bolesnika, udovoljiti, požudama« i dr., uspor. scsl. stregq, strěšti »čuvati, paziti«.
- STREGOMIL (Čedad, 9.—10. st.).
- Hs. Strezimir, bug. Strezimir, Strezislav, češ. Střezman, Střezimir, i dr., polj. Strze(ży)bor, Strzeżysław, Strzeżywoj.
- SUJ-** uspor. scsl. sujmž »borba, bitka«.
- SUJČE (Furlanija, 1181). — Ime je svakako hipokoristično; duži je oblik najprije skraćen na suj-, potom je primio sufiksalni morfem -če kojim se tvore imena odmila.
- SVE-** zam. sve, slov. vse, uspor. scsl. vŕse.
- SVELJUB (Koruška, oko 1150), SVEMIR (Altur, oko 1181), SVEMISL (Čedad, 9.—10. st.).

Hs. Svedar, Svedrag, Svemil, Svemir, Svevlad, bug. Vseslav, češ. Všebor, Všehrd, Všemir, polj. Wszებაd, Wszebor, Wszegniew, rus. Vsevolod.

SVETO- < **SVĚTO-** prid. svet, »svet«, (Pleteršnik, II, 606), uspor. scsl. světž.

SVETODRAGA f (Milšlad, 12. st.), **SVETOGOJ** (Koruška, oko 1150), **SVE-TOMIR** (St. Vid, 1162), **SVETOPOLK** (Reinshofen, 898), **SVETOSLAV** (Ad-mont, oko 1183), **SVETOSLAVA** f (Leoben, 12. st.), **SVETOŽIZNA** f (Čedad, 9.—10. st.), izved. **SVETUŠ** (Pavia, 970).

Hs. Svetogor, Svetoljub, Svetovid i dr., bug. Svetolik, Svetomir, Svetoslav, češ. Svatobor, Svatomir, Svatislava, polj. Świętobor, Świętomir, Świętopelk, rus. Svjatopolk, Svjatoslav.

ŠČENE- im. ščene »štene«, uspor. scsl. štene.

ŠČENEDRAG (Čedad, 9.—10. st.).

SKODA im. škoda < star.-vis.-njem. scado »Schaden« (Skok, 222).

ŠKODA m (Trst, 1202).

Uspor. češ. prezime Škoda.

-TEK im. tčk, »trčanje, trk«, (Pleteršnik, II, 659), uspor. scsl. tekž.

GOLOTEK (Čedad, 9.—10. st.), **SEMETEK** (Furlanija, 12. st.).

Uspor. slov. prezime Tekavčić, Tekavec, hs. Tekavčić.

TEŠI- < **TĚŠI-** kor. morfem tešiti »tješiti«, uspor. scsl. těšq, těšiti.

TESINA m. (Čedad, 9.—10. st.). — Sva je prilika kako je ovaj oblik postao od dvočlana imena.

Hs. Tješimil, Tješivoj, bug. Teša f, Tešo, češ. Těchobud, Těchomysl, Těši-slav, polj. Cieszybor, Cieszygor, Cieszymir i dr.

TEŽ- < **TEŽ-** prid. težek »težak«, uspor. scsl. težkž.

TEŽKONA m (Čedad, 9.—10. st.).

TIHO-, prid. tih, uspor. scsl. tihž »tih, veseo«.

TIHODRAG (Koruška, 975), **TIHOMIRA** f (Salzburg, 12. st.), **TIHOŽIT** (Ko-ruška, 864).

Uspor. slov. prezime Tihec, top. Tihaboj < *Tichobod-j6 (Bezljaj: Eseji, 163), hs. imena: Tihomil, Tihomir, Tihoslav, bug. Tihomir, Tihoslava, polj. Cicho-radz.

TONI- kor. morfem toniti »tonuti«, uspor. scsl. tonjq, tonqti.

TONISLAVA f (Čedad, 9.—10. st.).

TOP- kor. morfem topiti, uspor. scsl. topljq, topiti.

TOPA m (Koruška, 864). — Vjerojatno je kor. morfem topiti bio prvim članom složena imena pa je ovaj oblik zapravo hipokoristik.

TRDO- prid. trd »tvrd«, uspor. scsl. tvrđd6.

TRDODRAG (Lind, 1030), **TRDOGOJ** (Štajerska, 1023), **TRDOMIR** (Čedad, 9.—10. st.), **TRDOSLAV** (Štajerska, oko 1187), izved. **TRDAČ** (Koruška, 864).

Hs. Tvrđoslav, bug. Tvrdko, češ. Tvrdimir, Tvrdoslav, polj. Twardomir, Twardosław, Twardostoj.

TREBE- / **TREBI-** < **TREB-** kor. morfem trebati, po-treba, uspor. scsl. trěbnjq, trěbovati.

TREBEGOJ, **TREBIBOR** (Čedad, 9.—10. st.), **TREBIMIR** (Gorenjska, oko 1160), **TREBIVIT** (Furlanija, 12. st.), izved. **TREBEC** (Blatograd, 850), **TRE-BEŠ** (Salzburg, 12. st.), **TREBENJA** m (Čedad, 9.—10. st.), **TREBICA** m (Štajerska, oko 1030), **TREBIL** (Salzburg, 12. st.), **TREBIN** (Göttingen, 1042), **TREBINJA** m (Bled, 1070), **TREBIŠIN** (Au na Innu, 928), **TREBUŠNIK** (Ko-ruška, 864).

Uspor. hs. prezime Trebotić, bug. ime Trebel, češ. Trěbihost, polj. Trzebie-mir, Trzebiemysł, Trzebowit.

- TRPI-** kor. morfem trpeti »trpjeti«, uspor. scsl. trǫpljǫ, trzǫpǫti.
TRPIMIR (Čedad, 9.—10. st.). Ovamo stavljam i TREPLICA m (Zasip, 1075—1090) koje zapravo ima glasiti TRPLICA ili TRPLJICA. Samoglasnik e je umetnut zbog neobičnosti sonantnog r.
Hs. Trpimir, bug. Tzrpo, češ. Trpislava, mak. Trpko, polj. Cirzpisława.
- TRUDO-** im. trud. uspor. scsl. trudǫ.
TRUDOPOLK (Čedad, 9.—10. st.).
- U-** prijedl. v »u«, uspor. scsl. vǫ.
UBISLAVA f (Čedad, 9.—10. st.).
Polj. Ubisław.
- UNI-** uspor. scsl. komparativ unijǫ — unje »bolji« (Taszycki, Onomastica 1958, 58).
UNĀAT (Blatograd, 850), UNISLAV (Čedad, 9.—10. st.).
Češ. Un(ě)host, Uněrad, Uněslav, polj. Uniedrog, Uniegost, Uniemir.
- VAL-** uspor. scsl. valǫ »obrana, utvrda«.
VAL (Čedad, 9.—10. st.), VALKUN (Karantanija, 799.—861.), VALUK (Karantanija, 823).
- VEĀE-** komp. sred. roda veliko — veĀe, u suv. jeziku veĀje, uspor. hs. veĀe, scsl. veštijǫ — veštǫ.
VEĀEGOJ (Štajerska, 1030), VEĀEVOJ (Kranjska gora, oko 1065).
Hs. VeĀedrag, VeĀemir, VeĀenjeg, VeĀenjega, češ. Vācemil, Vācerad, Vāceslav, Vīecemil, polj. WiĀcemil, WiĀcemir, WiĀcerad, WiĀcesław, rus. VjaĀeslav, slovaĀ. VĀemer.
- VELI-** kor. morfem prid. velik, uspor. Āak. veli, scsl. velijǫ. MaretiĀ ovdje vidi prid. velik (Rad 81., 130), Karplukova (Słowańskie, 51) uspoređuje sa scsl. glagolom veljǫ, velĀti »narediti, poruĀiti«, Svoboda (StaroĀeskā, 90) ostaje uz MiklošĀiĀa, odnosno MaretiĀa, a Malecova (Budowa, 122) slijedi Karplukovu. Za llĀeva je ovo prid. veli (ReĀnik, 105).
VELIGOJ (Leoben, 12. st.) izved. VELIKNE (Kranjska gora, oko 1065).
Hs. Velibor, Veliman, Velimir, Velislav, bug. Velimir, Velislav, češ. Velel'ub, Veleslav, polap. VelegošĀ, polj. Wielebor, Wielemysł, Wieleśław i dr.
- VENCA < VĀNCA** im. venec »vijenac«, uspor. scsl. vĀnĀĀ.
ZLATIVENCA f (Čedad, 9.—10. st.).
- VENCE-** uspor. scsl. komp. veštijǫ — veštǫ »veĀi — veĀe«.
VENCEGOJ (Bled, oko 1085), izved. VENKO (Štajerska, 1042).
Hs. VeĀedrag, VeĀemir, VeĀenjeg, VeĀenjega, češ. Vācemil, Vācerad, Vāceslav, Vīecemil, polj. WiĀcemil, WiĀcemir, WiĀcerad, WiĀcesław, rus. VjaĀeslav, slovaĀ. VĀemer.
- VEVERA < VĀVERA** im. veverica, uspor. hs. vjeverica.
VEVERA f (Leoben, 12. st.).
Uspor. hs. prezime Veverec.
- VID-** kor. morfem videti »vidjeti«, uspor. scsl. viǫǫǫ, vidĀti. Svoboda (StaroĀeskā, 91.) prihvaĀa MiklošĀiĀevu tvrdnju kako je ovdje imenica vidǫ, Malecova pak stavlja glag. vidĀti (Budowa, 121), što je dakako prikladnije.
VIDINA f (Koruška, 975). — Pretpostavljam da je dato ime dolazilo samostalno i u složenici.
Hs. Vidoslav, bug. Vidan, Viden, Vidoslav, luǫ. Vidogosti, polj. Widogoszcz.
- VID** kor. morfem videti »vidjeti«, uspor. scsl. viǫǫǫ, vidĀti (v. još VID-).
NADOVID (Salzburg, 12. st.).
Bug. Svetovid, Āeš. Dobrovid, Snovid, Zāvid, polj. GošĀiwid, Snowid, Zawid.
- VIL-** im. vila »bajoslovno biĀe«, uspor. scsl. vila.
VILAN (Čedad, 9.—10. st.), VILAN f (Čedad, 1191).
Hs. Vila.

VIŠE- komp. sred. roda mnogo — više (Maretić, Rad 81., 106).

VIŠEGNEV, VIŠEGOJ (Čedad, 9.—10. st.), VIŠEMIR (Salzburg, 12. st.).

Hs. i bug. Višeslav, češ. Vyšebor, Vyšehněv i dr., polj. Wyszesław, rus. Vyšeslav.

VITI- / VITO- uspor. psl. *vitž »gospodin, mogućnik« (Taszycki, Onomastica 1958, 57).

VITIGOJ (Salzburg, 12. st.), VITOBRATER (Lind, oko 1030), VITOMIR (Blatograd, 850), VITOMISL (Čedad, 9.—10. st.), VITOSLAV (Koruška, 1018.—1032.), izved. VITIN (Leoben, 12. st.).

Uspor. slov. top.: Vič < *Vit-j6 i Viča < *Vit-ja (Bezljaj: Eseji, 163.), hs. ime-na: Vitodrag, Vitomir, Vitoslav, bug. Vitomir, češ. Vitomir, Vitoslav, polj. Witomysł, Witoslaw, rus. Vitomir.

-VIT uspor. psl. *vitž »gospodin, mogućnik« (Taszycki, Onomastica, 1958, 57).

DRAGOVIT (Čedad, 9.—10. st.), TREBIVIT (Furlanija, 12. st.), ŽITIVIT (Lind, 12. st.), ŽITOVIT (Čedad, oko 975).

Hs. Dobrovit, češ. Dobrovit, Gostivit, Semovit, polj. Dobrowit, Gościwit, Milowit i dr.

VLADI- kor. morfem vladati, uspor. scsl. vladō, vlasti.

VLADIMIR (kraj Klopinski jezera, 1000), izved. VLADO (Koruška, 864).

Hs., bug. i češ. Vladimir, Vladislav, polj. Włodzimierz, Włodzisław, strus. Volodiměrž, Volodislavž, nrus. Vladimir, Vladislav, ukr. Vladimir.

-VLAST im. vlâst »Pleteršnik II, 776), uspor. scsl. vlastf. Miklošič uzima vlast u značenju »dominium«, Maretiću je »possessio«, Taszycki vidi scsl. glag. vlastiti se »vladati« (Svoboda, 92).

DOBROVLAST (Admont, 12. st.), DOBROVLASTA f (Čedad, 9.—10. st.).

U hs. i bug. kao prvi član: Vlastimir, češ. Bohuvlast, polj. Bogowlość, Uwlast.

VOLK- im. volk »vuk«, uspor. scsl. vlčkž.

VOLČINA m (Blatograd, 850), VOLKAJ (Leoben, 12. st.), VOLKONJA, m. (oglej, oko 1181), VOLKOTA m (Čedad, 9.—10. st.), VOLKUN (Štajerska, 1220—1230).

Hs. Vugdrag, Vuk(o)man, Vuk(o)mir i dr., bug. Včlkadin, Včlikan, Včlikana, Vukoslav i dr., polj. Vilkomir.

VRAN- im. vrana i prid. vran »vran, ern«, uspor. scsl. vranž.

VRANICA f (Štajerska, oko 1181).

Uspor. slov. prezimena: Vrančić, Vranešić, Vranjek, hs. Munivrana, Vrana, Vranaričić, Vrančić, Vranješ, Vranješić, Vranješević.

ZA- prijedl. za, uspor. scsl. za.

ZABABERAD (Čedad, 9.—10. st.), ZADRAG (Štajerska, 12. st.).

ZLA- / ZLE- / ZLO- im. zlo, uspor. scsl. zlo.

ZLASLAV (Kranjska gora, 1066), ZLEBOR, ZLESLAVA f (Čedad, 9.—10. st.), ZLOMIR (Štajerska, 1220—1230).

Uspor. slov. prezimena Zlobec, Zlobko, Zlošel, hs. Zlodre, Zlopaša i top. Zlo-sela, češ. imena: Zlen, Zleš, Zloba, Zloň, polj. Zlymysł, rus. Zlygostev.

ZLATI- kor. morfem zlatiti, uspor. scsl. zlaštjo, zlatiti.

ZLATIVENCA f (Čedad, 9.—10. st.).

Hs. Zlatibor, Zlatimir, bug. Zlatiborka, Zlatimir, Zlatislav, češ. Zlatoslav, polj. Zlatoust.

ZVER- / ZVERI- < ZVĚR im. zver »zvijer«, uspor. scsl. zvěř6.

ZVEROGOJ (Breze pri Otmanjama, 1134), ZVERINEGA f (Leoben, 12. st.), izved. ZVERČE (Leoben, 12. st.), ZVEREC (Admont, 12. st.), ZVERICA f (Milšlad, 12. st.), ZVERINJA f (Leoben, 12. st.), ZVERKA f, ZVERKO (Lo-botska dolina, oko 990).

U »Liber confraternitatum Seccoviensis« dolaze ova imena: Zverič, Zverina, Zverinega, Zverka, Zverše (ČZN 1913, 25). Uspor. dalje današnje slov. i hs. prezime Zver, češ. imena Zvěř, Zvěřena.

ŽELEZ- < **ŽELÉZ-** kor. morfem im. želez-o, prid. železen »željezo, željezan«, uspor. scsl. železo, želézbnž.

ŽELEZEN (Čedad, 9.—10. st.).

Uspor. slov. prezimena: Železnik, Železnikar, hs. top. Železnik, bug. ime Želez, Železa.

ŽIDI- uspor. ždėti, »biti nepokretan, ščuėuriti se«, (Pleteršnik, II, 955), scsl. žě-dati, »čekati«, imp. židi.

ŽIDISLAV izved. **ŽIDANA** f (Čedad, 9.—10. st.). —Obliku Židani svakako prethodi Židislava iako nije zabilježena u Čedadskom evanđelju.

Uspor. slov. prezime Židan, hs. Židić, Židovec, Žitković (od Židković), češ. ime Židimir, rus. Ždan.

-ŽIL uspor. scsl. prid. radni žilč, žiti, »živjeti«. Svoboda (Staročeska, 93) pak uzima Miklošičevo tumačenje da je -žil zapravo »vivus« (živ).

DOMAŽIL (Admont, 12. st.) izved. **ŽILEC** (Biatograd, 850).

Uspor. hs. prezime Žilić, češ. ime Domažil.

-ŽIR im. žir u značenju »paša«, uspor. glag. žiriti »pasti, loviti«, zatim scsl. žirž. **NEŽIR** (Čedad, 9.—10. st.) izved. **NEŠKO** (Radeljica, 1161), **NEŽKO** (Trst, 1202). — Izvedenice se razlikuju samo u pisanju, izgovor je isti.

Bug. Žiro, češ. Žirava f, polj. Domažyr, Lutožyr, Nožyr i dr.

ŽIT- uspor. im. žito, žiti, »živjeti«, (Pleteršnik II, 963), scsl. žitě »život«.

ŽITIGOJ (Čedad, 9.—10. st.), **ŽITIVIT** (Lind, 12. st.), **ŽITOMIR**, **ŽITOMISL**, **ŽITOVIT** (Čedad, 9.—11. st.).

Uspor. slov. prezimena: Žitko i Žitnik, hs. top. Žitnjak i Žitomislić, imena Žitigoj, Žitomir, češ. Žitomir, Žitmir, rus. Žitomir.

-ŽIT uspor. im. žito, žiti, »živjeti«, (Pleteršnik II, 963), scsl. žitě »život«.

BORIŽIT (Čedad, 9.—10. st.), **DOBROŽIT** (Koruška, 784—907), **DRAGOŽIT** (Labotska dolina, oko 990), **TIHOŽIT** (Koruška, 864), izved. **DOBROŽICA** f (Lind, 1030), kojoj je potrebno pretpostaviti oblik Dobrožita. Datog imena nema u Čedadskom evanđelju i drugim spomenicima.

Češ. Požit, Zažit.

ŽIV- prid. živ, uspor. scsl. živč.

ŽIVINA m (Čedad, 975). — Vjerojatno je ovaj oblik izveden od kojega složena imena.

Uspor. slov. prezimena: Živec, Živic, Živič, hs. imena Živodrag, Živomir, Živorad, Živoslav i dr., bug. Živodar, Živu!

ŽIZE- uspor. scsl. žizně »život«.

ŽIZEMIR (Čedad, 9.—10. st.). — Budući da je drugi član ženskih oblika -zna (v. niže), držim kako ovaj oblik stvarno glasi Žiznemir, ali je pisarskom greškom ispao znak »n«.

-ŽIZNA uspor. scsl. žizně »život«.

DOBROŽIZNA f **SVETOŽIZNA** f (Čedad, 9.—10. st.), izved. **DOBROŽICA** (Lind, 1030).

Češ. Dobrožizn, L'utožizn, Semižizn, polj. Dobrožyzn, Świętožyzn.

ABECEDNI POPIS NAJSTARIJIH SLOVENSКИH OSOBNИH IMENA

B	Bega	Benebod
Bedoslav	Belica	Benko
Bedoslava	Beliša	Bislav

Bitinja	Dobrodej	Golotek
Blagica	Dobrogod	Gonimir
Blagosod	Dobrogoj	Gorazd
Blagožit	Dobromisl	Gosta
Bidigoj	Dobroneg	Goste
Bogomir	Dobronega	Gostibil
Bogumila	Dobrost	Gostidrag
Bojnoslav	Dobrota	Gostinja
Boleslav	Dobrovlast	Gostiša
Boleslava	Dobrovlasta	Govica
Borigoj	Dobrožica	Grben
Borižit	Dobrožit	Grd
Borut	Dobrožizna	Grešič
Boželiza	Dobruška	
Branimir	Dolgodelka	H
Branka	Domadrag	Hoten
Braslav	Domagoj	Hotimir
Bratanec	Domažil	Hrast
Bratina	Domnega	
Bratiša	Domomir	I
Bratrej	Domomisl	Inko
Bratrica	Domoslav	Izbor
Budenet	Dragajič	
Budigoj	Dragomir	J
Budin	Dragonja	
Budinja	Dragorok	Jaronega
Budislav	Dragoslav	Jaroslav
Budist	Dragota	Jaroslava
	Dragovan	Jelen
Č	Dragovit	Jelena
Čestilo	Dragožit	Junik
Čestimir	Dražen	
Čestko	Dražica	K
Črna	Dražič	Kazne
Črne	Dražiljub	Kos
Črnel	Dražin	Kosa
Črni	Dražna	Kosan
Črnika	Držimir	Kosar
Črnug		Krasa
	G	Krepek
D	Glavač	Krmišin
Dalimir	Glušo	Krotilo
Dober	Gnevaš	Kunigoj
Danimir	Godemir	
Debelogoj	Godeslav	L
Dobislav	Godeslava	Ladana
Dobrava	Godeš	Laduta
Dobrej	Gojen	Lasica
Dobren	Gojica	Lastigoj
Dobrilka	Gojmir	Lastimir
Dobriško	Gojslav	Lastnik
Dobročajen	Golodrag	Lepa
	Golomir	

Lestnik	Motik	Prodan
Lunot	Motimira	Prvin
	Možegoj	
	Možič	R
Lj	Munimir	
Ljuba		Radek
Ljuban	N	Radenko
Ljubodrag		Radigoj
Ljubihja	Naček	Radin
Ljuboneg	Načžir	Radogoj
Ljubonega	Nadovit	Radogost
Ljubonja	Namdrag	Radoh
Ljubota	Našemisl	Radomisl
Ljubotin	Nebomir	Radon
Ljubotun	Nedeljka	Radonja
Ljubišič	Negoj	Radoslav
Ljubišin	Negomir	Radosta
Ljudin	Negota	Radovin
Ljuta	Nenadej	Radoš
Ljutica	Nepokar	Radul
Ljutič	Neško	Radušič
Ljutomir	Nežir	Radvan
	Nežko	Rastigoj
	Nico	Rastislav
M	Nitrabor	Rašmen
Mala	Nosimir	Rodan
Manjdrag		Rodana
Maraš	O	Rodun
Marjuša		Rogič
Medved	Odola	
Mil	Omisl	
Mila		S
Milaš	P	Semetek
Milej	Pačemira	Sememisl
Miljena	Petanko	Semiboned
Milo	Pisec	Semidraga
Minigoj	Pisalo	Semidrug
Mirec	Pitalo	Semignev
Mirica	Pomik	Semika
Mirogoj	Predislav	Semiko
Mirna	Predobra	Semin
Miromisl	Premil	Semineg
Miroslav	Premisl	Semislava
Miroslava	Preslav	Skrben
Misl	Pribibor	Slav
Mislena	Pribigoj	Slava
Mistibor	Pribila	Slavka
Mistislav	Pribina	Slavko
Mlada	Pribislav	Slavuš
Mogoj	Pribislava	Slovenka
Mojca	Prisnec	Smet
Mojmir	Prisnoboda	Sobeslav
Mojslavka	Prisnoslav	Sojdrag
Motak	Prisnota	Sobemislja

Spejmir	Tihomir	Vitibrater
Stagoj	Tihožit	Vitomir
Stamer	Tonislava	Vitomisl
Stane	Topa	Vitoslav
Stanigoj	Trdač	Vladimir
Stanila	Trdodrag	Vlado
Stanislav	Trdogoj	Vojnomir
Staniša	Trdoslav	Volčín
Stanko	Trdomir	Volkaj
Stano	Trebec	Volkonja
Stanon	Trebegoj	Volkota
Stinega	Trebenja	Volkun
Stislav	Trebeš	Vranica
Stislava	Trebibor	
Stojan	Trebibrat	Z
Stojana	Trebica	Zababerad
Stojče	Trebil	Zadrag
Stojgoj	Trebimir	Zdebor
Stojin	Trebin	Zdedrag
Stojmir	Trebinja	Zdegoj
Stojdrag	Trebišin	Zdemir
Stojina	Trebivit	Zdeslav
Stradoslav	Treblica	Zdestan
Stradoslava	Trebnik	Zla
Straha	Trebušnik	Zlaslav
Stranimir	Trpimir	Zlavenca
Stranka	Trudopolk	Zlebor
Stregomil		Zleslava
Sujče	U	Zlomir
Svedobra	Ubislava	Zverče
Svegoj	Uncat	Zverec
Sveljub	Unislav	Zvergoj
Svemir		Zverica
Svemisl	V	Zverinega
Svetic	Val	Zverinja
Svetin	Valkun	Zverka
Svetodraga	Valuk	Zverko
Svetogoj	Večegoj	
Svetomir	Večevoj	Ž
Svetopolk	Veligoj	Železen
Svetoslav	Velikne	Židana
Svetoslava	Vencegoj	Židislav
Svetožizna	Venko	Žilec
Svetuš	Vevera	Žitigoj
Ščenedrag	Vidina	Žitivit
Škoda	Vilan	Žitomir
	Vilana	Žitomosl
T	Višegnev	Žitovit
Tešina	Višegoj	Živina
Težkona	Višemir	Žizemir
Tihica	Vitigoj	
Tihonja	Vitin	
Tihodrag		

POPIS NAJSTARIJIH SLOVENSКИH OSOBNИH IMENA PO ODOSTRAŽNOJ
ABECEDI

A	Ladana	Dobrota
Ljuba	Židana	Dobrovlasta
Trebica	Rodana	Radosta
Tihica	Stojana	Gosta
Gojica	Vilana	Laduta
Treblica	Jelena	Ljuta
Vranica	Mislana	Slava
Dobrica	Miljena	Godeslava
Zverica	Pribila	Zleslava
Mirica	Pribina	Ubislava
Lasica	Volčina	Pribislava
Ljutica	Vidina	Semislava
Govica	Stojina	Tonislava
Dražica	Tešina	Stislava
Dobrožica	Živina	Stradoslava
Mojca	Težkona	Jaroslava
Zlavenca	Črna	Miroslava
Mlada	Mirna	Svetoslava
Škoda	Dobrožizna	Dobrava
Semidraga	Svetožizna	
Manjdraga	Dražna	B
Svetodraga	Trebenja	Sveljub
Prisnoboda	Trebinja	Dražljub
Zverinega	Gostinja	
Stinega	Zverinja	C
Domnega	Ljubonja	Trebec
Jaronega	Radonja	Žilec
Dobronega	Dragonja	Prisnec
Ljubonega	Tihonja	Zverec
Straha	Volkonja	Mirec
Ljubila	Lepa	Pisec
Semika	Topa	Svetic
Črnika	Predobra	
Dolgodelka	Svedobra	Č
Dobrilka	Vevera	Trdač
Nedeljka	Pačemira	Glavač
Stranka	Motimira	Dragajič
Slovenka	Tihomira	Grešič
Zverka	Krasa	Ljubišič
Saska	Kosa	Rogič
Dobruška	Staniša	Ljutič
Slavka	Gostiša	Radušič
Mojslavka	Marjuša	Dražič
Mala	Lastuša	Možič
Mila	Ljubota	
Stanila	Dragota	D
Odola	Negota	Zababerad
Sobemisla	Volkota	Semiboned
Sebomisla	Prisnota	Medved
Zla	Lunota	

Dobrogod	Višegoj	Stregomil
Grd	Svegoj	Misl
Gorazd	Možegoj	Godemisl
	Sebigoj	Sememisl
E	Pribigoj	Premisl
Stojče	Radigoj	Našemisl
Sujče	Veligoj	Svemisl
Zverče	Stanigoj	Omisl
Stane	Minigoj	Radomisl
Velikne	Kunigoj	Domomisl
Črne	Vitigoj	Dobromisl
Kazne	Žitigoj	Miromisl
Goste	Lastigoj	Vitomisl
	Rastigoj	Žitomisl
G	Stojgoj	Domaził
Domadrag	Radogoj	Radul
Zadrag	Trdogoj	
Zdedrag	Debelogoj	N
Ščenedrag	Mogoj	Ljuban
Sebidrag	Stanogoj	Rodan
Gostidrag	Dobrogoj	Prodan
Sojdrag	Mirogoj	Stojan
Namdrag	Svetogoj	Vilan
Manjdrag	Zvergoj	Rašman
Ljubodrag	Večevoj	Kosan
Trdodrag		Zdestan
Tihodrag	K	Radvan
Golodrag	Motak	Dragovan
Semineg	Naček	Grben
Ljuboneg	Radek	Skrben
Dobroneg	Krepek	Dobročajen
Črnug	Sebesek	Gojen
Semidrug	Semetek	Jelen
	Golotek	Dobren
H	Pomik	Hoten
Radoh	Trebnik	Železen
	Trebušnik	Dražen
I	Lastnik	Trebin
Črni	Lestnik	Radin
	Junik	Ljudin
J	Motik	Stojin
Volkaej	Trudopolk	Semin
Nenadej	Svetopolk	Ljubšin
Dobrodej	Dragorok	Krmišin
Milej	Valuk	Trebišin
Dobrej		Svetin
Domagoj	L	Vitin
Stagoj	Val	Ljubotin
Trebejoj	Črnel	Radovin
Vencegoj	Trebil	Prvin
Večegoj	Gostibil	Dražin
Zdegoj	Mil	Radon
Negoj	Premil	Stanon

Rodun	Lastimir	Smet
Valkun	Čestimir	Trebivít
Volkun	Držimir	Žitivít
Ljubotun	Spejmir	Nadovít
Nico	Gojmir	Dragovít
Vlado	Mojmir	Žitovít
Semiko	Stojmir	Dragožít
Petanko	Nebomir	Tihožít
Stanko	Trdomir	Dobrožít
Radenko	Dragomir	Dobrovlast
Venko	Negomir	Hrast
Inko	Tihomir	Budist
Zverko	Golomir	Radogost
Dobriško	Zlomir	Dobrost
Neško	Domomir	
Slavko	Vojnomir	V
Čestko	Svetomir	Slav
Neško	Vitomir	Zlaslav
Nežko	Žitomir	Sobeslav
Pisalo	Ljutomir	Zdeslav
Pitalo	Nežir	Preslav
Milo	Načizir	Godeslav
Krotilo	Nitrabor	Pribislav
Čestilo	Zdebor	Dobislav
Stano	Zlebor	Predislav
	Trebibor	Židislav
R	Sebibor	Stanislav
	Pribibor	Unislav
Nepokar	Milibor	Rastislav
Kosar	Izbor	Mistislav
Dober		Stislav
Stamer	S	Gojslav
Vitobrat		Radoslav
Zdemir	Kos	Stradoslav
Godemir		Trdoslav
Višemir	Š	Dragoslav
Svemir		Domoslav
Žizemir	Milaš	Prisnoslav
Sebimir	Maraš	Jarnoslav
Trebimir	Gnevaš	Miroslav
Vladimir	Trebeš	Svetoslav
Dalimir	Godeš	Vitoslav
Danimir	Radoš	Semignev
Stranimir	Svetuš	Glušo
Gonimir	Slavuš	Višegnev
Munimir		
Trpimir	T	
Nosimir		Uncat
Hotimir	Trebibrat	

K R A T I C E

bug. = bugarski	or. = oronim
čak. = čakavski	polap. = polapski
češ. = češki	polj. = poljski
dat. = dativ	pom. = pomočni
dr. = drugi	prid. = pridjev
f = ženski (rod)	prijedl. = prijedlog
glag. = glagol	psl. = praslavenski
hs. = hrvatski ili srpski	rus. = ruski
im. = imenica	sesl. = starocrkvenoslavenski
imp. = imperativ	slav. = slavenski
instr. = instrumental	slov. = slovenski
izved. = izvedenica	slovač. = slovački
komp. = komparativ	spolj. = staropoljski
kor. = korijenski	sred. = srednji (rod)
lok. = lokativ	srus. = staroruski
luž. = lužički	st. = stoljeće
m = muški (rod)	str. = strana
mak. = makedonski	tj. = to jest
nisnjem. = niskonjemački	top. = toponim
npr. = na primjer	tzv. = tako zvani
nrus. = novoruski	ukr. = ukrajinski
njem. = njemački	uspor. = usporedi
općeslav. = općeslavenski	zam. = zamjenica

L I T E R A T U R A

- Bezljaj, France: Eseji o slovenskem jeziku (Eseji), Mladinska knjiga, Ljubljana 1967.
- Bezljaj, France: Pozabljene besede, Slavistična revija 1957, Ljubljana.
- Bezljaj, France: Prgišče imen, Goriška srečanja, Nova Gorica 1968.
- Bezljaj, France: Slovensko imenoslovje, Jezik in slovstvo 5, Ljubljana 1961/62.
- Bunc, Stanko: O nastanku, razvoju in pomenu priimkov, Jezik in slovstvo 6, Ljubljana 1962/63.
- Bunc, Stanko: Pogled v slovensko onomastiko, Slavistična revija 1—2/1951, Ljubljana.
- Cronla, Arluro: Revisions der slavischen Eigennamen in alten Evangellar von Cividale (Jahrbuch 1952), Wiener Slavistisches Jahrbuch 1952, Zweiter Band, Wien.
- Dopsch, Alfons: Landesfürstliche Gesamturbare der Steiermark aus dem Mittelalter, Wien und Leipzig 1910.
- Iličev, Stefan: Rečnik na ličnile i familni imena v BZlgarite (Iličev), BZlgarska akademija na naukite, Sofija 1969.
- Karpluk, Maria: Słowiańskie imiona koblece (Słowiańskie), Komitet językoznawczy Polskiej akademii nauk, Prace onomastyczne 4, Wrocław — Warszawa — Kraków 1961.
- Kos, France: Ob osebnih imenih pri starih Slovencih, Letopis Matice slovenske 126, Ljubljana 1886.
- Kos, France: Gradivo za zgodovino Slovencev I, II, III, IV, V, Ljubljana 1902—1928.
- Kos, Milko: Slovenska osebna imena v »Liber confraternitatum Seccoviensis«, Časopis za zgodovino in narodopisje (ČZN), 10. letnik, Maribor 1913.
- Malec, Maria: Budowa morfologiczna staropolskich złożonych imion osobowych (Budowa), Komitet językoznawstwa Polskiej akademii nauk, Prace onomastyczne 17, Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk.
- Miklošič, France: Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum, Vindobonae 1862—1865.
- Petrovski A., N.: Slovar6 russkih ličnyh imen, Izdatelstvo »Sovetskaja enciklopedija«, Moskva — 1966.
- Pluk, Karl: Zur Frage der Slaven in Pannonien in 9. Jahrhundert (Jahrbuch), Wiener Slavistisches Jahrbuch 1950, Wien.
- Pleteršnik, M(aks): Slovensko-nemški slovar (Pleteršnik), Ljubljana 1894.

- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (Arj), Zagreb.
- Skok, Petar: Novi prilozi proučavanju govora žumberačkih čakavaca, Hrvatski dijalektološki zbornik (HDZb) I, Zagreb 1956.
- Stanislav, J.: Slovenský juh v stredoveku (Slovenský), Turčianski Sv. Martin 1948.
- Svoboda, Jan: Staročeská osobní jména a naše příjmení (Staročeská), Nakladatelství Československé akademie věd, Praha 1964.
- Taszycki, Witold: Najdawniejsze polskie imiona, str. 32—148, Ze studiów nad polskim imiennictwem osobowym, str. 3—27 (Onomastica 1958), Onomastica 1958, Wrocław — Kraków.

DIE BEDEUTUNG DER ÄLTESTEN SLOWENISCHEN PERSONENNAMEN

Zusammenfassung

Vom 8. bis zum 13. Jh. wurden viele slowenische Personennamen in Slowenien und außerhalb Sloweniens aufgezeichnet. Die meisten von ihnen sammelte der Historiker France Kos und veröffentlichte sie in fünf Büchern unter dem Titel »Gradivo za zgodovino Slovencev« (»Stoffe zur Geschichte der Slowenen«). Darin befinden sich auch die im 9. und 10. Jh. auf den Rändern des Evangeliars von Clivdale aufgezeichneten Personennamen. Später gab Milko Kos die Personennamen aus der Urkunde »Liber confraternitatum Seccoviensis« heraus, und dann Alfons Dopsch im Buch »Landesfürstliche Gesamttabelle der Steiermark aus dem Mittelalter«. In diesen drei Werken gibt es ca. 500 Personennamen.

Über die ältesten slowenischen Personennamen ist schon viel geschrieben worden: am meisten in slowenischer Sprache, dann deutsch, tschechisch, polnisch u.s.w. Bis auf heute ist das Lesen einiger Personennamen fragwürdig geblieben, da die Buchstabenschrift und die Rechtschreibung nicht der slowenischen Sprache angeeignet gewesen war. Außerdem wurden die meisten dieser Personennamen von Menschen aufgezeichnet, die nicht Slowenisch konnten.

Ich habe die Bedeutung der erwähnten Personennamen zu erklären versucht. In zwei Fällen ist es mir teilweise mißlungen. In meiner Verfahrensweise habe ich die mir zugänglichen, mit demselben Wurzelmorphem gebildeten Personennamen in den übrigen slawischen Sprachen erwogen. Weiter habe ich vergleichsweise einige slowenische und kroatische oder serbische Familien- oder Ländernamen angeführt.

Die Etymologie einzelner Personennamen ist zweifelhaft, d.h. sie können auf zwei oder drei Weisen gedeutet werden. Es bleibt also genug Raum auch für andere Bedeutungsansetzungen einiger Namen, wie das schon seit Miklošič bis auf heute der Fall ist.

Jože Koropec

SREDNJEVEŠKI HRASTOVEC

Hrastovski grad leži sredi Slovenskih goric zahodno od trga Lenarta tik ob glavni cesti Maribor—Radgona.

V Lenartu in obeh Voličinah so naleteli na najdbe iz mlajše kamene dobe, v Zg. Voličini tudi iz bronaste dobe. V rimskih časih je bil hrastovski svet že močno poseljen, arheolog pozna tu nad 70 rimskih grobov. V njih so našli med drugim lončeno posodo, železen nož, steklenino, zaponke, ovratnice, železen prstan in bronast kipec človeka¹.

Ko so se v drugi polovici 10. stoletja morali Ogrji odpovedati tri četrt stoletja trajajočim pohodom čez osrednje slovenske pokrajine, so se Slovenci okoli Lenarta znašli blizu še vedno nevarne ogrske meje, ki je potekala vse do prve polovice 13. stoletja po prostoru med Radgono in Borlom ob Dravi. V tem vmesnem času slutimo začetek hrastovške obmejne trdnjave. Grad je nastal na ozemlju vladarjevega mariborskega gospostva in se je izluščil iz njega s podložniško okolico pred 1227, zato ga knežev urbar iz tega leta ne omenja. Dosti pred nastankom hrastovškega gospostva je zajela te kraje cerkvena organizacija. Lenarška okolica je bila že pred sredo 12. stoletja v okviru jareninske župnije². Zgodovinski viri spregovore najprej o novi vasi Radehovi (Radech) sredi 12. stoletja, o Lenartovi cerkvi 1196, o Nebovi (Nebov) 1207, o Metavi (Mettowe), Nebovi, Partinju (Pertin) in o Zamarkovi (Zamerkov) 1227. V Metavi je bilo takrat 19 in pol kmetije, v Nebovi 9 in pol, v Partinju 20 in v Zamarkovi 15 kmetij v posesti navadnih podložnikov. Kmetij županov tokrat niso popisali. Metavska, nebovska in partinjska kmetija je oddajala v mariborski grad po modij (157,6 litra) pšenice, modij ovsa, prašiča, vrednega 21 srebrnih novičev, jagnje, merico (metreta = 26,25 l) boba in merico maka, zamarkovska pa razen boba precej podobno³.

Štajerski vladarjev urbar iz leta 1265 omenja v mariborskem gospostvu poleg Metave, Nebove, Partinja in Zamarkove že Dragučovo (Bobune), Grušovo (Grussowe), Hrastovec (Gutenhage), Jablanca (Jablanach), Močno (Mutschen), Rogoznico (Reusnitz) pri Koreni, Spodnji Jakobski dol (Chlepe), Viničko vas (Ohemmgazzen) in obe Voličini (due Wolsche). V Metavi je bilo tokrat 22 kmetij, iz Nebove javlja urbar le dajatve za gorninske vinograde in sodno dajatev — kmetij ne, bile so že hrastovške — iz Partinja kmetije in vinograde in iz Zamarkove poleg prej omenjenih kmetij še 3, med njimi 2

¹ Stanko Pahlč, Antične gomile v Slovenskih goricah, ČZN 1865, 19—25, 28, 29—42.

Stanko Pahlč, Svet med Muro in Dravo, 1968, 165, 178.

² Ignaz Orožen, Das Bisthum und die Diözese Lavant I, 1875, (Orožen), 184.

³ Alfonz Dopsch, Die landesfürstlichen Gesamturbare der Steiermark 1910 (Dopsch), 20, 21, 22.

Franc Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev IV, 1915, št. 412, 885.

Franc Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev V, 1923, (Gradivo V), št. 122.

županovi. Za vse prvič omenjene kraje pove urbar le, da oddajajo v mariborski grad prašiča za sodstvene posle. V vseh teh krajih je imel Hrastovec pozneje svoje podložnike. Hrastovec se je moral v začetku slovensko drugače imenovati, vsekakor po hrastu ali dobu, morda Dobrovec, kar je v napačnem nemškem prevodu dalo Gutenhag (slovenski: dobro podiranje namesto podiranje dobov — hrastov)¹.

Hrastovško gospostvo so imeli kot pravo lastnino najprej plemiči Hrastovski (Hag): Henrik (1294), Ulrik (1296—1348), Ulrikov brat Gunter (1346—1376) in Gunterjeva hči Ana (1379). Henrikovi predniki so bili trije Henriki. Ulrikova nečakinja je po materi imela nekaj posesti pri Voličini, njen mož Konrad jih je 1325 prodal Plujskim, ki so že 1308 kupili tu dvor in 16 kmetij od Rajnprehta Mariborskega. Ulrikov sorodnik Friderik Landsberg je oskrbel 1338 v hrastovškem gradu mesto grajskega kaplana. Za časa Guntra se v Spodnji Voličini prvič omenja Rupertova cerkev leta 1352. Ana Hrastovška se je poročila 1379 s Henrikom Herbersteinom (grad Herberstein leži severovzhodno od Gradca). Njun sin Gunter Herberstein je umrl 1421 brez potomstva².

Ko so gospodarili na gradu Hrastovski, viri prvič spregovore o krajih, kjer je tudi Hrastovec imel pozneje svoje podložnike:

¹ Gradivo V, št. 674.

² Dopsch, 99, 102, 103, 107, 108, 111, 112, 116.

³ I. Istina 2285 c, Štajerski deželni arhiv v Gradcu (Šda).

J. (Joseph) A. (August) Kumar, Geschichte der Burg und Familie Herberstein III, 1817 (Kumar), 133—136.

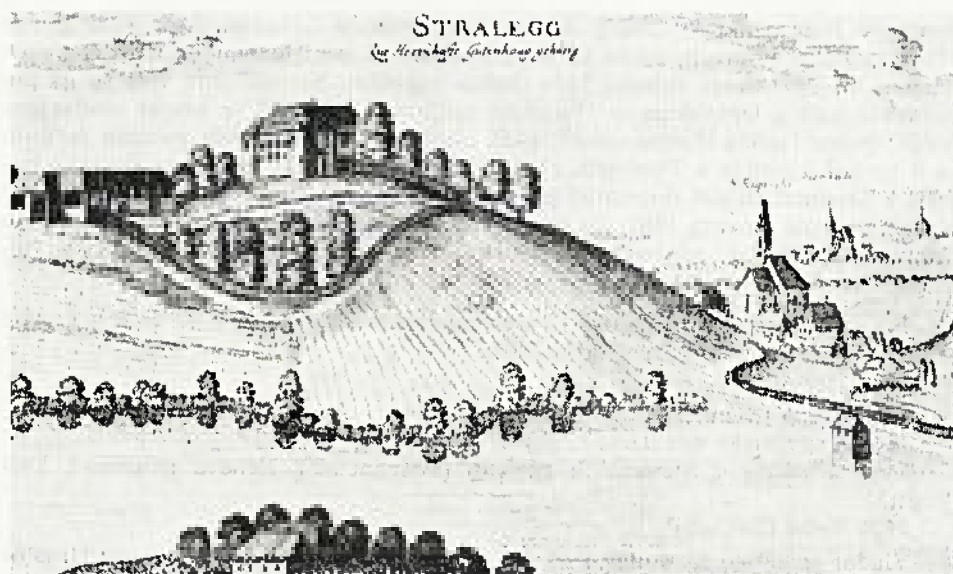
Johann Loserth, Das Archiv des Hauses Stubenberg, BEG XXXVII, 1914, 92, 93.

Hans Piregger, Die kirchliche Einteilung der Steiermark vor 1783, Erläuterungen zum Historischen Atlas II/1, 1940, 121.

Elfride Harl, Spätmittelalterliche Einsteier Adels-geschlechter, ZHVS XXXIX, 1948 (Harl), 67, 68.

Hans Piregger, Landesfürst und Adel in Steiermark während des Mittelalters II, FVGS XIII, 1955 (Piregger), 252.

Hans Piregger, Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Güten, Städte und Märkte, 1962 (Untersteiermark), 23.

Georgius Matheus Vischer, Topographia ducatus Stiriae, 1661

- 1280 Smolinci (Smelingendorf)
- 1300 Čakova (Schagew), Ruperče (Ruprechtspach)
- 1315 Dornava (Dornaw)
- 1317 Rogoznica (Rasnicz) pri Ptuju
- 1322 Breg (Rain), Čermljenšak (Tshirml), Hajdoše (Sibendurftigen), Hlaponci (Chlappendorf)
- 1338 Ložane (Losach), Porčič (Purchstal)
- 1398 Lormanje (Armastorf)
- 1406 Šetarova (Schiltern)
- 1413 Cvetkovci (Zwetochawzen)
- 1420 Gerčija vas (Gerolezdorf)⁶.

Gunterjev stric Öttel III († 1405) Herberstein se je poročil 1389 z Lizo Holeneško (grad Hollenegg leži jugozahodno od Wildona v avstrijski Štajerski). Njeni sorodniki so postali novi lastniki hrastovškega gospostva, baje so bili že od začetka 14. stoletja zaradi sorodstvenih vezi do tega upravičeni⁷. Po 1430 in pred 1433 je gospodaril Hrastovec Henrik Holeneški, Lizin nečak. Leta 1443 je živel na gradu že njegov naslednik Andrej Holeneški. Od vladarja je dobil kot bratrančev naslednik v fevd dvor Močno z 12 kmetijami in 1 gorninskim vinogradom. Takrat je Rupertova cerkev v Spodnji Voličini že bila središče samostojne župnije. Leta 1447 je Andrej dosegel, da je vladar Friderik Habsburški podelil njegovi vasi Lenart trške pravice in hrastovškemu gradu pravico do visokega sodstva, tudi v fevdnih posestih v Močni ter v vaseh Jablanec in Ruperče. Nasledil ga je sin Andrej. Ta je imel 1453 tudi vinorodni Gabrnik nad Zgornjo Polskavo. Naslednje leto je kot hrastovski gospodar kupil za svoje gospostvo sledeče vladarjeve fevde od Pavla Plöchl: 12 in pol kmetije in 16 domcev v Ruperčah, 3 kmetije in 8 domcev v Metavi, 7 in pol kmetije in 2

⁶ Joseph Zahn, Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter, 1893 (Zahn), 13, 37, 48, 81–82, 99, 141, 151, 210, 296, 377, 403, 423, 463, 467, 522.

⁷ Harl, 88.

Untersteiermark, 33, 34.

domca v Nebovi ter 7 kmetij, domec in gornino v Ložanah. Leta 1457 mu je cesar izročil Komarnik, da bi tu uredil ribnik. Z bratrancem Antonom, gospodarjem Majšperka, je sklepal 1464 dedno pogodbo. Sorodstvene vezi so ga povezovale tudi z Dravskim in Ptujskim poljem. Leta 1473 je prejel vladarjeve fevde: poleg Ločiča (Lantzendorf, 1441 Leczisch) v Slovenskih goricah še dvor in 6 in pol kmetije v Popovcih (1436 Poppendorf), 1478 pa še salzburske posesti v Dornavi in pri Rogoznici pri Ptuj. Nasledil ga je sin Rajnpreht, ki se v virih zadnjič omenja 1481. Za gospodstvo so se za njim potegovali Antonov sin Hartman Holeneški, gospodar Majšperka, in z večjim uspehom vnuk Lize Holeneške Lenart Herberstein⁸.

Ko so gospodarili na gradu Hrastovcu Holeneški, začno v virih teči vesti o naslednjih poznejših hrastovških krajih:

- 1433 Biš (Wihtsch)
- 1441 Selce (Zelnicz), Borovei (Poragerzen)
- 1444 Dravinjski vrh (Drannegh)
- 1445 Gradišče v Slovenskih goricah (Verhoczen), Nasova (Nassaw), Fojt (Vogtt)
- 1454 Tetič (Totisch)⁹

Vladar je konec 15. stoletja menil, da je gospodstvo in grad (Gesloss) Hrastovec v celoti njegov fevd, in ga je takega priznal 1482 Lenartu Herbersteinu. Hartman Holeneški je izročil šele ob smrti 1508 pravice do Hrastovca ženi Amaliji in šele ona še isto leto Lenartu Herbersteinu, ki pa je že 1511 umrl. Na Hrastovcu ga je nasledil sin Jurij V. Herberstein. Vladar mu je 1512 izročil v fevd grad (Vesten), zemljišče Komarnik pri Zamarkovi — tu so urejevali ribnik — dvor Močno in vasi Ruperče in Jablance. Leta 1515 je bil Jurij poveljnik vojske proti kmečkim upornikom. Med pohodom je njegova vojska ropala, požigala, šibala, obešala, natikala na kol in še drugače nadlegovala podložnike. Z Jurijem se je pobotal 1517 Saurau in vrnil hrastovškemu gospodstvu Viničko vas (Ameisgasse = [Mra]vinička vas). Leta 1521, dve leti pred Jurijevo smrtjo, je pridobil njegov brat Janez za Hrastovec od Schaunfussa Vildenav (1506 Wildenau). Jurijevim dedičem je vladar priznal 1525 visoko sodstvo za vasi Partinje in Zamarkovo, kupljene od mariborskega gospodstva. Grušova, Ložane, Močna, Tetič in Vinička vas so ostajale delno v mariborskem visokem sodnem področju. Leta 1526 so prejeli Jurijevi sinovi v fevd dvor Dornavo. Z nadaljnjimi nakupi so nastajale in naraščale hrastovške posesti še pri Jakobskem dolu, Vinički vasi, okoli gradu pri Mariboru in drugod. Za lenarške vernike je skrbel 1528 vikar z dvema kaplanoma, za svetne zadeve tržanov pa trški sodnik (richter) Avguštin Flajšaker. Leta 1530 je bilo treba popisati odraslo prebivalstvo za odmero davka. V odlomku je ohranjen le del prijave Jurija Andreja Herbersteina, sina Jurija V. Leta 1532 so divjali Turki po lenarški cerkvi in pokopališču. Gospodstvo je bilo tokrat že razdeljeno med Jurijem Andrejem in njegovim stricem Viljemom. Brat Jurija V. in Viljema sloviti diplomat in pisec Žiga Herberstein se je od časa do časa mudil tudi na hrastovškem gradu in srečaval tu slovensko govoricu kot v rodni Vipavi. Njihova mati Barbara, umrla 1499, je pokopana v Malečniku. Namesto obeh Herbersteinov je upravljal gospodstvo upravnik (pfleger) Martin Piso (pred 1535—1541), ki ga je rad jemal v triletno najeme za okoli 1000 goldinarjev

⁸ Listine 6438 a, 6457, 7895 a, Sda.

Albert Starzer, Die landesfürstlichen Lehen in Steiermark, BKSGQ 32, 1902, 247, 332.

Robert Baravalle, Steirische Burgen und Schlösser I, 1936, 306.

Pirchegger, 251, 253.

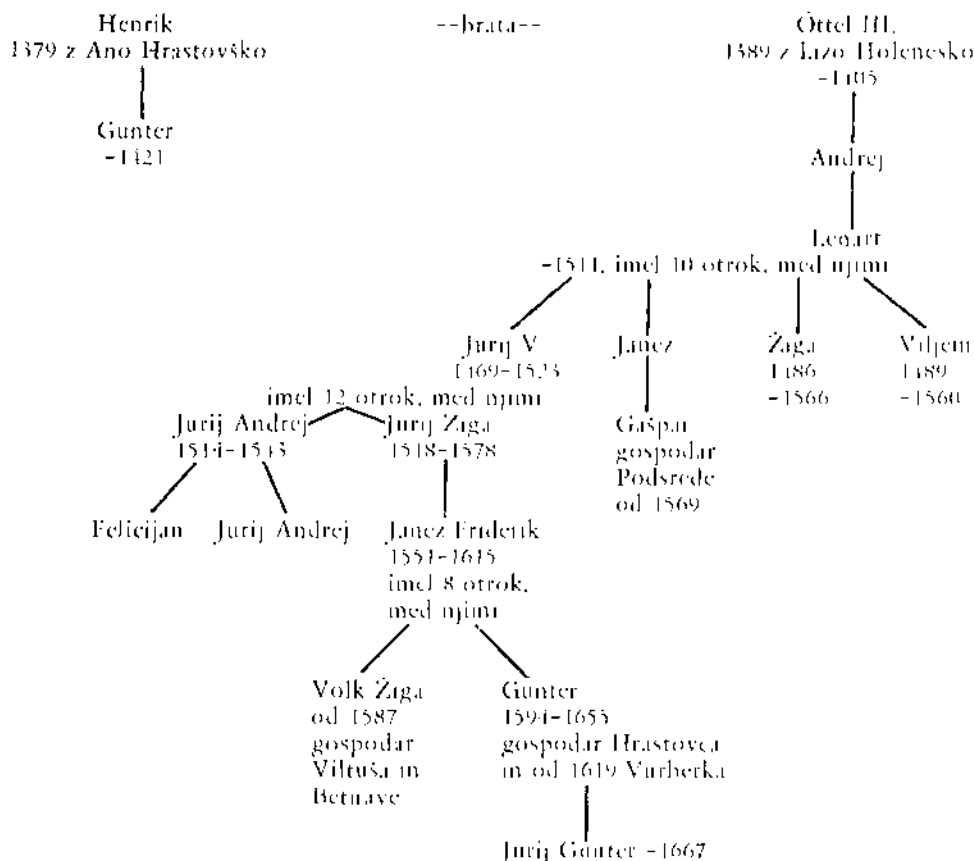
Untersteiermark, 20—21, 33, 34.

Jože Koropec, Slovenske gorice v luči mariborske mestne knjige, Svet med Muro in Dravo, 1968 (Koropec), 318.

⁹ Zahn, 128, 144, 183, 352, 460, 493, 504, 510.

letno. Jurij Andrej se je udeležil 1537 bitke s Turki pri Gorjanu v Slavoniji, nato pa se je zadrževal bolehen najraje na hrastovškem gradu. Umrl je 1543¹⁹.

IZ RODOVNIKA HERBERSTEINOV

Jurij Andrej in njegov stric Viljem sta morala poskrbeti 1542 za nadrobni popis (dokončan 2. julija) svojih polovic hrastovškega gospostva, ker so tako naročile deželne oblasti, da bi dobile osnovne podatke za davčno obremenitev. Jurij Andrej je prijavil zase blizu 258, Viljem pa blizu 250 funtov imenja. Celotno gospostvo je bilo ocenjeno z blizu 508 imenjskimi funti, kar je predstavljalo eno največjih gospostev v deželi. Mariborsko gospostvo je bilo ocenjeno na primer s 305 in štatemberško s 576 imenjskimi funti.

¹⁹ Leibsteuer 1532/12, Sda.
Listint 24. IV. 1535, 24. III. 1538, Sda.
Kumar. 57, 133-136, 146-147.
Orožen, 188, 189.
Sigmund Herberstein, Moskovski zapisi, 1951, 188.
Pirchegger, 253.
Koropec, 312, 317.
Untersteiermark, 34, 51, 73.

družine	vrste posesti	nepremičnine (v goldinarjih)							
		0	-5	-10	-15	-20	-25	več	popi
JURIJEVA A. POLOVICA									
Voličina	2	pk, k	1	1					6
Močna	16	m, d, pk, k 13	10	3	2	1			12
Tetič	3	k 2, k+m			2			46	24
Jablance	10	pk2, k 6, pdk 2	2	6	2				9
Viniška vas	6	d, pk 2, k 2, dk	1	4		1			10
Sp. Partinje	10	d, id, k 3, k+d, pdk 2, dk, pik+3 r+m		2	2	2	1	26, 40	24
								70	
Sr. Partinje	7	k 3, pdk 2, dk, pik	1	2	1	3			13
Dornava	21	d 2, k 17, k+d 2	2	10	8	1			10
Rogoznica pri Koreni	6	d, pk, k 4	2	4					8
Smolinci	8	m, p, k 5, k+d	4	3	1				6
Čakova	10	p, d, k 9	4	6					6
Fojt - Vojt	6	d 2, k 2, pdk, dk	2	3				40	12
Ločič	23	id, k 20, k+m, dk		6	14	2	1		14
Z. Selce	15	m, k 11, dd, k+n, pdk	2	13					7
Sp. Selce	8	pk, k 3, pdk, dk 3	1	4	3				11
Biš	3	k, dk, prk	1		1	1			12
Breg	7	dn, d 2, k 2, id, dd+n+r		1	1	1		32, 35	26
								37, 40	
	161		23	75	38	13	3		9
osebenjki	19 (9 z družino)								12
VILJEMOVA POLOVICA									
Hrastovec	1	d		1					11
Voličina	1	k		1					8
Ruperc	17	d, k 12, k+d 3, pdk	3	10		4			11
Lužane	9	pk, k 4, k+r, k+2n, dk, dv+r	1	4	2	1		52	16
Nebuva	7	d 4, k 2, k+d	6			1			6
Grušava	18	d, d+t, d+tt+n, d+3t, k 4, dd, k+1 3, k+2t, k+d+3t, m, pik+t, dv+1, d	1	6	3	4	3	30	14
Dragučova - Vovan	5	k 5		3	2				9
Gradšče - Gradisch pri Partinju	1	til						30	30
Sp. Jakobski dol	3	pk, k 2		1	2				5
Zamakova	13	pk 3, k 5, pdk 2, k+p, dv, pik	1	3	2	4	1 40, 242		33
Lenart	26	d 10, k 4, t, dn, n 2, n+1, d+n+1, kop, k+d 2, k+d+2n, dd, k+2t		6	3	8	4	1 28, 411	16
								42, 57	
Lornanje	11	k 10		1	6	3			15
Vildevav	1	d				1			20
Zg. Radehuva	6	k 6		5	1				9
Porčič	3	k 3		2	1				11
Gradšče v Slavonskih goricah - Varkhusach	14	d, k 13		4	9	1			8
Ilrežover pri Hlaponcih - Ptergkh	1	1			1				10
Borovec - Wirtulhza	2	k 2			2				10
Hlaponci	3	k 3			2		1		11
Cvetkovec	4	k 3, id			3	1			11
Zabovci - Sabaus	5	pk, k 4		1	4				7
Gorišnica - Gorytschen-dorff	1	pk			1				8
Rogoznica pri Ptujih	5	d, d+1, dd+t 2, td+t					2	2	35
Pupovec	8	pk, k 5, m, dv		3	3	1			40
Dravinjski vrh - Trauneggkh	11	d 3, m, k 5, td 2		7	3				40
Geležja vas	6	k 2, dk 3, dv		2	2	1			32
Haidoš	2	k 2		2					5
	183		2	36	71	29	25	7	13
osebenjki	18 (7 z družino)								13
	344		2	59	146	67	38	10	22
osebenjki	37 (16 z družino)								

d - domec, dd - dvojni domec, dk - dvojna kmetija, dn - dvojnja njiva, dv - dvor, k - kmetija, kop - kopanišče, r - ribnik, t - travnik, td - trojni domec

kočarji	kmetije								konji						govedo						svinje					
	sr.	vel.	0	1	2	3	4	5	6 skup	0	-5	-10	-15	-20	več	popr	0	-5	-10	-15	-20	popr				
1	1				2				2	1	1				5,5	1	1					4,5				
1	6	9	6	1	6	1	2		24	3	11	2			7,7	2	1	10	2	1		7,7				
			3	1	1	1			3	3	2	1			10			3				8				
			6	4	2	4	3		14	3	6	1			7,2		3	5	2			7				
2	1	3	2	3	1				5	2	4				6,2			5	1			7				
2	5	3	4	3	1	1	1		12	2	6		2		8,6		4	4	1	1		8,7				
			2	5	1	1	5		11	2	2	3			8,4		3	1	3			8,6				
3	6	12	5	4	8	4			32	4	12	5			8,7	2	5	13		1		7				
			4	2	3	3			3	3	3				6	1	3	2				4,8				
3			5	4			4		12	1	2	5			5,6	3		3	1	1		6,4				
2	6	2	6		1	3			11	7	1	2			5,6		5	5				5,2				
1	4	1	3	2	1				4	1	2	2	1		4,5	1	1	2	2			5,9				
4	5	14	11	5	4	3			22	1	6	9	7		8	5	8	9	1			4,4				
3	3	9	6	4	3	2			16		4	10	1		7,3		7	5	3			7				
			5	3	4	4			8		2	6			6,9		2	6				8				
1			2	1		1	1		1				1	1	21	14	1	1		1		5				
3	2	2	4	1	2				5	3		2	1	1	6		3	2	2			3				
26	56	79	63	34	41	19			189	6	43	82	25	4	1	7,4	18	46	76	17	4	6,5				
											6							1								
1			1						0	1					0	1						0				
	1			1					1		1				9			1				7				
4	9	4	9	3	2	3			16		3	10		4	5,8		9	7	1			5,2				
1	4	4	1	3	3	1	1		16		3	5	1		6,8	1		6	1	1		9,1				
2	4	1	5	1	1				3	1	4	2			4,1		5	2				4,7				
4	9	5	7	5	4	1	1		20	2	6	10			5,2	2	6	7	3			5,8				
			2	3		1	3		1	13		2	2	1		6,4	1		4			5,6				
			1			1			3				1		11					1		12				
3			3						0	2	1				0,3	2		1				2				
2	4	7	3	3	5	1	1		20	2		9	1	1	7,9	2	1	5	4	1		9				
16	5	5	17	4	2	3			17	14	7	5			2,1	16	5	3	1	1		2,9				
3	4	3	4	2	3	1			11		4	5	1		6,6		7	3				5,3				
			1				1		4		1				7			1				8				
1	2	3	2		1	2	1		12	1	2	2	1		5,5	1	1	3	1			6,9				
			3			2	1		10		1	2			10,3		1	2				10,7				
2	9	3	5	5	4				13		4	8	1	1	6,9		7	3	3	1		7,6				
			1		1				1		1				9		1					4				
	2		2						0		2				9		1	1				4,5				
			3		1				2				3		13,3				2	1		9,7				
1	1	2	3	1	1	1			6	1	2	1			8,3		1	3				6,3				
			2		1				7		4	1			8,4	2	1	2				3,6				
			4		1				7																	
1			1						0	1					3	1						0				
	5		3	2					2		3	2			5,4		3	2				5,2				
1	3	4	4		4				8	1	3	1	2	1	7	1	3	2	2			6,4				
3	7	1	9	1	1				3	3	5	3			3,3	3	6	2				3,1				
			3	1	2				5	1	2	2	1		6,3	1	2	3				4,7				
2			2						0	2					0	2						0				
47	78	58	84	38	37	17	6	1	193	30	51	78	17	7	5,6	36	59	64	20	4		5,5				
73	134	137	147	72	78	36	10	1	382	36	94	160	42	11	1	6,5	54	105	140	37	8	6				
											6							1								

l - les, m - mlín, n - njiva, o - osebenjek, p - posest, pdk - poldruga kmetija, pk - polkmetija, ptk - pollretya kmetija,

		cenilna vrednost vinogradov (v goldinarjih)									
sogorniki:		-5	-10	-15	-20	-25	-30	-35	-40	več	popr.
JURIJEVA A. POLOVICA											
Močna		22	3	12	5	1			1		11
Tetiž		2		1						100	53
Zabreje Seberje		3	?	1							6
	Nunaperg	1								100	100
Vince pri Koreni - Wienerperg		1						1			30
Vinička vas		19		9	4	2	2	1	1		15
Jablance		14	1	3	6	3		1	1		15
Sr. Partinje		6	1	2	2			1			14
Sp. Partinje		13	1	3	2	3	2	2			17
Dornava		5		4	1						10
Podvinski vrh pri Kicarju											
	Vintzeperg	6	1	1	3	1					13
	Weingartpuchl	43	3	18	6	10	3	2		60	15
Smolinci		21	4	4	5	6	1	1			14
Čakova		8	1	2	3	1				50	17
Rogoznica pri Koreni		12	2	4	5	1					12
Fojt	Voyt	5			3	2					16
Mostlje	Pruckennsperg*	2		1		1					15
	Terbulperg	17	1	4	6	6					14
Nasova	Nassaperg	18	5	5	4	4					11
Zgornje Selce		3	1	2							5
Spodnje Selce		17	1	6	4	6					13
Krsnica - Khrasnitzperg		6			3		1		2		24
		244	27	82	62	47	9	9	4	4	15
VILJEMOVA POLOVICA											
Hrastovec		3		1	1	1					15
Ruperče		53	2	12	12	9	6	1	2	6	50, 86
Ložane		7		2	1	1	1		1	1	100
Nebova		6		1	2	2					50
Metava		14	1	1	1	2	2	3		3	80
Grušova		25	1	4	6	6		4	1		50, 50
Fojt	Voytt	1		1							60
Zamarkova		27	2	6	11	3	2		1	2	16
Spodnji Jakobski dol		38	4	15	5	10		3	1		17
Gradišče v Slov. gorici		36	3	7	6	14	1	1		2	50, 60
	Pachernperg	15	2	7	3	2		1			11
Rotman	Ratmann*	6	2	2	1	1					10
Podgorski vrh Podgorschkyberg		11	3	4	2	2					10
Dravinski vrh		16	4	8	3	1					9
Popovci		5	2	2	1						7
		263	26	73	55	54	12	13	6	14	10
Skupaj obe polovici		507	53	155	117	101	21	22	6	18	14

* 1443 Ratmann, ok. 1495 Pruckhlerperg.

Grad z njivami, vrtom, gozdom in sodnimi dohodki sta ocenila s 1000 goldinarji, pristavo (prvič omenjeno 1535) z njivami z 200, travnike s 500, 6 vinogradov v Hrastovcu, Jablancah, Vinički vasi, Nasovi in Gradišču s 495, ribnik v Močnem s 400, ribnik Pušomel z 200, ribnik Komarnik s 400 in 4 male ribnike pri gradu z 200 goldinarji; ribolov po Pesnici z 200, po Dravinji s 100 in pri Dornavi s 60 goldinarji; Dvor v Dornavi s 60 in propadajoči Vildenav z ribnikom, slabim sadovnjakom in travnikom s 60 goldinarji; mlin pod gradom ob Pesnici z 32, od sekavske škofije zastavljeno desetino s 400, od šentpavelske opatiije zastavljeno desetino s 400 in pusto poslopje v Ptujju z 80 goldinarji. Cenilne cene so bile bistveno nižje od resničnih.

Bistvo popisa rustikalnega dela imenja naj pokaže tabela na strani 52 in 53.

V nekaterih naseljih je bil le del podložnikov hrastovških, tako v Borovcih, na Bregu, v Draguovi, Gerečji vasi, Gorišnici, Gradišču, Hajdošah, Jakobskem dolu, Ločiču, Ložanah, Metavi, Nebovi, Tetiču in v Voličini. Dobra polovica podložnikov se je ukvarjala s konjerejo, le desetina jih ni poznala govedoreje in svinjereje. Izračunano poprečje govedí je kar 6,5 glave in svinj 6 glav na družino. Trg Lenart s poprečjem 2,1 glave pri govedí in 2,9 glave pri svinjah je bil prava izjema. Pri 10 podložnikih se je paslo 314 glav drobnic, od tega pri treh na Dravinjskem vrhu 152 in pri enem v Bišu 106. Podložnik je bil za živino približno enako močno obdavčen kot za stavbe, njive in travnike skupaj. Po podatkih davčne osnove je moč reči, da je bila desetina prebivalstva osebenjska (hlapci, dekle, gostači, viničarji), šibka petina kočarska, močna tretjina srednjekmečka in močna tretjina velikokmečka.

Razmere v gorninskih vinogradih 1542 si oglejmo v pregledu na strani 54.

Sogorniki ali mejaši so bili najbolj domači in sosednji podložniki, le redko kakšen plemič, meščan, tržan, cerkvena oseba ali ustanova. Na gradu so bili mnenja, da prinašajo gorninski vinogradi tretjino vseh gospodstvenih dohodkov.

O sadju nam govore le podatek o slabem sadovnjaku pri Vildenavu, priimek Pungaršek v Popovcih in krajevni imeni Grušova in Jablance.

Imenjska cenitev 1542 je še posebno dragocena tudi zato, ker nas prva seznanja s prebivalstvom gospodstva. Praviloma so bili podložniki slovenski domačini, le redko slovenski ali tuji priseljenc, tako Kunšperžan (Hrastovec), 3 Korošci (Grušova), Krabati (4 Dornava, 3 Zabovci, 2 Borovci, Ločič, Biš, Rogoznica pri Ptujju, Gerečja vas), Vezjak (Voličina), Turk (Srednje Partinje, Dravinjski vrh, Gerečja vas), vdova ciganka (Jablance), Unger (Biš, Lormanje) in Polak (Grušova). Poseben družbeni položaj razberemo iz priimkov Supan (Močna, Rogoznica pri Koreni, Ločič, obe Selci, Lormanje), Šuc ali Strelc (Močna, 3 Zgornje Selce, Rupertce) in Fras (Spodnje Partinje). Obrtniki v izrazito obrtniškem trgu Lenartu so bili kovač, mesar, 2 lončarja, 3 čevljarji in poleg tega še 2 Flajšakerja (mesar), 2 Hafnerja (lončar), Maurer (zidar), Pader (ranocelnik), Šuster (čevljar), Veber (tkalec) in še 3 obrtniki, trgovec pa le Kramar. Obrtniki so še živeli na ptujjskem Bregu — Šnajder (krojač), Cingiser (kositrar) — in na podeželju: Pinter (sodar) v Rupercah, Šnajder na Dravinjskem vrhu, Špindler (tkalec) v Nasovi, Šuster v Smolincih, Spodnjih Selcih in Vinički vasi, Tišler (mizar) na Dravinjskem vrhu, Veber v Čakovi, Dornavi, Vinički vasi in Zgornjih Selcih.

Ob vodah so tekli kmečki mlini: Breg, Dravinjski vrh, Grušova, Ločič, Močna, Popovci, Spodnje Partinje, Tetič, Zamarkova, Zgornje Selce. Ponekod so bili tudi manjši ribniki: Breg, Ložane, 3 Zamarkova in 3 Spodnje Partinje.

Davčno prijavo je moral oddati tudi lenarški vikar Benedikt Korošec, naslednik vikarja Mihela, za cerkveno posest. Sestavljali so jo zemlja in travnik (15 goldinarjev) blizu trga, dominikalna kmetija (15) ob Velki (Velikh), domec (10) v Spodnji Radehovi in pusti domec (4) ob Globovnici (Glogowicz 1298) ter 7 podložnih gospodarstev v trgu: Kramar, Flajšaker, Maurer, Veber, Šuster in

ostali dve. Ti cerkveni podložniki v trgu dodatno poudarjajo obrtniško moč v Lenartu.

družin		nepremičnine (v goldinarjih)					konji:				
—10	—15	—30	—40	—100	popr.	0	1	2	skupaj		
7	1	1	3	1	1	36	3	3	1	5	
govedo:					svinje:						
0	—5	—10	popr.			0	—5	—10	—15	popr.	
1	3	3	5,4			1	4	1	1	5,7	
davčna osnova (v krajcarjih):						kmetje					
—10	—20	—25	—30	—40	—70	popr. kočarji	sred.		vel.		
1	2	1	1	1	1	33	2		3		

Goldinar se je delil na 8 šilingov ali 60 krajcarjev ali 240 novčičev. Vol je bil vreden 6 goldinarjev.

Cerkveno imenje je nanoslo dobrih 5 funtov¹¹.

Oblasti so si še v istem letu 1542 premislile in so hotele izračunati davke na osnovi novih drugačnih podatkov. V hrastovškem gospostvu so jih sestavili na ukaz Žige Herbersteina do 1. januarja 1544. Javiti je bilo treba letni dohodek, v glavnem na osnovi urbarja.

	Jurijev A. del	Viljemov del	
čisti denar	184 g. 5 š. 3 n.	157. g	26 n.
pravdna pšenica		graški četrtl (po 78,72 litrov)	46
pravdna rž	60		
pravdni, gorninski in sodni oves	132		115,5
proso	120		120
desetinska pšenica	43		43
desetinski rž	45		25
desetinski oves	29		29
gorninski in pravdni vinski mošt	286	dunajska vedra (po okoli 62 litrov)	144
kozličji	15		3
kopuni	56		81
kure	205		100
plščeta	100		100
jajca	600		371
predivo	111	funti (po okoli 0,5 kg)	85
dominikalni vinogradi	300	goldinarji	200
ribnik Komarnik		ribe	3000
ribnik Močna	4000		
ribnik Puldenic	1000		
skupaj davčna osnova	228	imenjski funti	189

¹¹ Imenjska cenitev 15/187 in 23/293, Sda. Zahn, 71, 397, 215.

	denar (šilingi)	pšen (korci po 30 litrov)	rž	oves	vino	kop.	kure	jajca	predivo (čehuŕje razno po 0,18 kg)
--	--------------------	---------------------------------	----	------	------	------	------	-------	--

JURIJJEVI A. PODLOŽNIKI

Voličina	5-16	11							
Močna	5-16	12							
Tetič	9-13	11							
Jablance	4-20	16						20	3
Vinička vas					16 ved. (po 37 lit.)				
Sr. Partinje	7-14	15							
Sp. Partinje	5-12	9							
Dornava	5-8	6					4	15	1
Rogoznica pri Koreni	2-5	4					3	10	
Smolinci				1-2	8-16 ved. (po 21 lit.)		1-5	10	
Čakova	4	4							
Fojt - Voýt	5-10	7							
Ložič	0,5	0,5	7,5	7,5		2	1-6	15	2 kozlič
Sp. Selce	3-6	4	7,5	2-4			2-6	20-30	1-3 zdrob
Zg. Selce					20 ved. (po 12 lit.)		2-3	3-5	neka j
Breg	5	5					2-6	15	
Biš	10	10					1-2		bob

VILJEMOVI PODLOŽNIKI

Voličina	4	4							
Ruperče	4-16	8					3	20	
Ložane	4-16	10					1-2	10-40	
Negova	4-8	6					3-10	5-15	1-3
Grušova	4-12	8							
Dragučova	2-13	8					3-4		
Gradišče pri Partinju	16	16							
Sp. Jakobski dol	6-10	9							
Zamarkova	2	2	9	9					
Lenart	1-5	4				1-3	0-6		
Lormanje	9	9		1			6		3
Zg. Radehova	4-21	7		1			3-4		
Porčič	5-8	7							
Gradišče v Slov. goricah					16 ved. (po 29 lit.)				
Brezovci	4	4							
Borovci	12	12							
Hlaponci	3	3							
Cvetkovci	4-8	7				1-2	1-2		2
Zahovci	5-12	7							
Rogoznica pri Ptujju	5-8	6							
Popovci	0,5	0,5	12	12			3	20	2 kozlič
Dravinjski vrh			9	6			3	10	2
Gerečja vas		8	8						
Hajdoše	7	7							

Georgius Matheus Vischer, Topographia ducatus Stiriac, 1681

Nova davčna osnova se je izkazala za Hrastovec ugodna: blizu 418 funtov, prej 507. Zbir dohodkov so podkrepili s priloženimi urbarialnimi zapisi¹². Podložniki so izpolnjevali svoje obveznosti do gradu najbolj tako, kakor prikazuje tabela na strani 57.

Močna prevlada denarnih dajatev je usmerjala podložnike v trgovanje.

Med leti 1558 in 1562 je upravljal herbersteinski Hrastovec Janez Messer. Rad je pridobival zase vinograde in gozdove. Njegova gospodarja sta bila Viljem (1559) in sin Jurija Andreja Jurij Andrej (1554, 1566) Herberstein. Viljemov del je dedoval Jurij Žiga, brat Jurija Andreja starejšega, pred 1568, delež Jurija Andreja mlajšega pa brat Felicijan. Jurij Žiga se je udeleževal bojev s Turki. Njun sorodnik Gašper Herberstein si je pridobil 1569 gospostvo Podsredo. Felicijan je izvedel po ukazu dežel 1572 popis vseh ognjišč v celotnem gospostvu, ko so se mu odtujili že Ločič in vse posesti na desnem bregu Drave. Kjer je bilo 1542. leta 312 družin, jih je bilo sedaj 361, a od tega kar 94 pri gorninskih vinogradih. Poleg tega je javil Felicijan še 11 ognjišč v gradu, 3 v pristavah, 2 v dominikalnih mlinih, 2 koči pri dominikalnih vinogradih in 21 hiš v nedavno pridobljenem Vidiganu (Vitztomb, 1498 Witgamberg) pri Zgornjem Jakobskem dolu, kjer so živeli med drugimi podložniki Unger, Korošec, Haložan, Edelman (Plemenitaš) in Ferik (brodnik). V Lenartovi cerkvi je nagrobnik iz leta 1573. Postavil ga je plemič Simon Mandeck, posestnik pristave v Zamarkovi, za svojo družino¹³.

Leta 1575 je prodal Felicijan stricu Juriju Žigi svoje hrastovško imenje, ki je z zadnjimi nakupi naraslo na blizu 392 funtov. S tem se je gospostvo Hrastovec združilo v rokah enega Herbersteina, Jurija Žige, začetnika posebne hrastov-

¹² Imenjska cenitev 15/187, Šda.

Robert Baravalle, Zur Geschichte der steirischen Masse I, ZHVS XXIX, 1935, 63, 79, 85, 90.

¹³ Listine 25. I, 1558, 24. II, 1559 b, 22. XI, 1562, 24. II, 1566, 15. IX, 1570 D, Šda.

Rauegeld 1572–1574/02, Šda.

Kumar, 58–59.

Orožen, 190–191.

Koropec, 315–316.

Untersteiermark, 242.

tovske veje Herbersteinov. Nekaj časa so se še njegovi sorodniki radi imenovali po tem imenitnem gradu¹⁴.

Juriju Žigi Herbersteinu je sledil 1578 sin Janez Friderik (1551—1615). Iz njega je naredil Ožbalt Haunig 1928 glavnega junaka svoje zgodbe Črni križ pri Hrastovcu, vendar daleč proč od zgodovinske resnice. Leta 1582 so se uprli župljani dvakrat takratnemu prvemu lenarškemu župniku Florjanu Feldzajherju, ki je moral oditi. Sorodnik Janeza Friderika Volk Herberstein je 1587 kupil gospostvi Viltuš in Betnavo. Sam Janez Friderik je pridobil 1595 od vurberškega gradu za svoje gospostvo posesti v Šetarovi, Čermljenšaku in Selcih ter v obeh Voličinah (tudi dvor Štralek). Gradu najbližji Voličini sta šele sedaj postali hrastovski. Od 1599 naprej so vesti o skakačih v Radehovi, kjer so poleg hrastovskih podložnikov živeli še kmetje selniškega župnika. Herberstein in lenarški župnik sta se takrat ogrevala za luteranstvo¹⁵.

Sedemnajsto stoletje je pričakalo gospostvo tako razsežno, kot ni bilo nikoli prej. Še vedno se je večalo in temu primerno dobilo v letih 1655—1666 za časa Jurija Gunterja, vnuka Janeza Friderika, v novem bogatem lepem gradu dostojno središče. Jurij Gunter je tako kot oče gospodaril tudi Vurberku, njegovi sorodniki pa že tudi gospostvom Slivnica, Turnišče na Dravskem polju, Fram in Maribor, ne pa še ptujskemu gospostvu, ki je postalo herbersteinsko šele 1864¹⁶.

DIE MITTELALTERLICHE HERRSCHAFT HRASTOVEC

Zusammenfassung

Die Burg Hrastovec (Gutenhag) liegt in der Mitte des Hügellandes Slovenske Gorice. Die archäologischen Funde aus ihrer Umgebung stammen schon aus der Bronzezeit. Vor dem Jahre 1227 wurde das Schloss mit eigener Herrschaft schon zur Grenzfestung gegen die Ungarn. Seine Herren waren bis zum Ende des 14. Jahrhunderts die Hager, im 15. Jahrhundert die Hollenegger, ihnen folgten die Herbersteiner — unter ihnen auch Georg V., der Befehlshaber des heeres gegen die Bauern im Jahre 1515. Auf der Burg weilte von Zeit zur Zeit auch Sigmund Herberstein, der berühmte Diplomat und Schriftsteller.

In der Mitte des 16. Jahrhunderts war die Herrschaft Hrastovec (Gutenhag) eine der grössten im Lande, ihr Steuerfuss betrug 508 Gültfunt. Sie umfasste 360 Untertanenfamilien und 507 Bergrechtweingärten. Die gute Hälfte der Untertanen befasste sich mit Pferdezucht, der Durchschnitt des Rindes wurde auf 6,5 Köpfe und der Schweine auf 6 Köpfe pro Familie ausgerechnet. In annähernd 20 Mühlen wurde das Getreide gemahlen und in 16 Teichen und im Fliesswasser gefischt. Sie befassten sich mit verschiedenen Gewerben und betrieben fleissig Handel. Der Markt Lenart (33 Familien) lebte grösstenteils vom Handwerk. Die Untertanen waren dem Schlosse meistens geldzahlungspflichtig. Ein Zehntel der Einwohner waren Freileute, ein schwaches Drittel Keuschler, ein starkes Drittel Mittelbauer, ein starkes Drittel Grossbauer. Unter die slowenischen Elnhelmischen siedelten sich die Uskokon (Uskoki) an.

Auf Grund des Grundbesitzankaufes erreichte die Herrschaft Hrastovec, die älteste Herrschaft der Herbersteiner in der slowenischen Steiermark, das 17. Jahrhundert in einer solchen Ausdehnung, wie noch nie zuvor.

¹⁴ Steuerbuch, 1575, 246, Sda.

Kumar, 59, 75.

¹⁵ Imenjska cenilev 44/643, Sda.

Kumar, 59, 75.

Orožen, 194—195, 205, 282.

Jože Koropec, Srednjeveški Vurberk, CZD XXXIX, 1963, 123.

Untersteiermark, 34, 106.

¹⁶ Kumar, 75—79.

Untersieiermark, 21, 26, 35, 63, 103, 106, 119, 242.

Jože Mlinarič

BENEFICIJI V MESTU MARIBORU DO KONCA 16. STOLETJA

Maribor je bržkone ustanova Babenberžanov, zrasla v zadnjih letih XII. stoletja »na zeleni trati« pod gradom, ki je stal na današnji Piramidi¹. Grad, ki se v zgodovini omenja prvič leta 1164 kot »castrum Marchburch«², so po vsej verjetnosti pred letom 1150 postavili koroški Spanheimi³. Kraj sam se leta 1209 imenuje trg »Marhpurh« ali »Marpurch«⁴, v listini, ki je nastala med leti 1220 in 1224, »villa Marhpure«⁵, leta 1254 pa že mesto »Marpurg«⁶. To novo mesto ob Dravi je postalo gospodarsko središče velikega deželnoknežjega urada, kraj, v katerem sta vzcveteli obrt in trgovina, točka, ki je povezovala kraje na obeh bregovih reke, in sedež farne cerkve⁷.

Medtem ko gleda danes Jakob Richter v mariborski fari sv. Janeza Krstnika naslednico nekdanje prafare za prostrano območje ob Dravi⁸, pa Matija Ljubša⁹ in Fran Kovačič¹⁰ domnevata, da je bil sedež prafare za omenjeno območje pri cerkvi sv. Martina v Kamnici pri Mariboru. Svojo trditev opirata na dejstvo, da se cerkev v Kamnici omenja že konec 11. stoletja in da njen patroninij razodeva njeno visoko starost. Res je, da se cerkev omenja v listini, ki jo Fran Kos datira v čas med leti 1096 in 1105 in s katero podarja Hartwik, prošt salzburške cerkve, benediktinskemu samostanu Št. Pavlu na Koroškem poleg druge posesti na levem bregu Drave tudi »ecclesiam ad Gamniz«, vendar ni iz listine nikjer razvidno, da gre za župno cerkev¹¹. M. Ljubša je tudi mnenja, da je salzburški nadškof ob ustanovitvi jareninske župnije, ki je bila okoli leta 1160 izločena iz kamniške, njene pravice prenesel k cerkvi v Mariboru¹². Ignac Orožen pa navaja tudi to, da bi po ljudski tradiciji utegnila biti prvotna župna cerkev pri sv. Ulriku pred graškimi vrati¹³. Fr. Kovačič meni, da pripovedke ne kaže v celoti zametavati. Cerkev Janeza Krstnika je nesporno sta-

¹ Bogc Grafenauer, Zgodovina slovenskega naroda II, Ljubljana 1965, str. 294.

² Fran Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev IV (v nadaljnjem besedilu Gradivo IV), Ljubljana 1915, št. 470.

³ Milko Kos, Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja, Ljubljana 1955, str. 323.

⁴ Fr. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev V (v nadaljnjem besedilu Gradivo V), Ljubljana 1928, št. 154.

⁵ Gradivo V, št. 329.

⁶ Joseph Zahn, Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark III, Graz, št. 155 in 156.

⁷ M. Kos, Zgodovina Slovencev, str. 232.

⁸ Jakob Richter, Inkorporacija in prodaja mariborske župnije, CZN XLIII, 1972, str. 203.

⁹ Matija Ljubša, Zemljepisni razvoj sedanjih lavantinskih župnij na levem bregu Drave do Jožefa II., CZN XLIX, 1924, str. 67.

¹⁰ Fran Kovačič, Zgodovina Lavantinske škofije (1228—1928), Maribor 1928, str. 71.

¹¹ Gradivo III, št. 408.

¹² M. Ljubša, o. c., str. 67.

¹³ Ignaz Orožen, Das Bisthum und die Diözese Lavant 1 (v nadaljnjem besedilu Or.), Marburg 1875, str. 8.

rejša od nekdanje Ulrikove cerkve, toda ko je prva zaradi povečave mesta prišla v okvir mestnega obzidja, so za mestno okolico postavili farno cerkev zunaj mestnega obzidja, in tako bi utegnili biti nekaj časa Ulrikova cerkev župna cerkev obsežne mariborske župnije, nato pa se je župnik nastanil v mestu, pri Ulrikovi cerkvi pa je imel le svojega vikarja¹⁴.

Mariborska župnija je zgodovinsko izpričana leta 1189, ko se imenuje prvič njen župnik Konrad (Chunradus plebanus de Marhpurch) v darovnici štajerskega vojvode Otokarja cistercijanskemu samostanu Rein pri Gradcu¹⁵. Isti mariborski župnik (Corradus plebanus de Marchburch) nastopa kot pričča tudi v darovnici istega vojvode kartuziji Jurklošter. Listino datira Fr. Kos v čas med leti 1185 in 1192¹⁶. Župnija, ki je spadala k salzburški nadškofiji, je bila pod patronatom deželnih knezov ter je bila leta 1506 inkorporirana krški škofiji, kar je ostala do preselitve sedeža lavantinske škofije iz Št. Andraža v Labotski dolini v Maribor leta 1859 in do preureditve škofijskih meja. V letih 1545 do 1553 pa je bila župnija v rokah mariborskega mestnega magistrata, ki jo je z vsem premoženjem in dohodki kupil od krškega škofa¹⁷.

Cerkev, ki je po svoji zasnovi romanska in ki je nedvomno stala že sredi XII. stoletja¹⁸, je po vsej verjetnosti pozidal štajerski vojvoda Otokar¹⁹. Zgodovinsko pa je cerkev izpričana šele leta 1248, ko jo vir imenuje »ecclesia sancte Thome apostoli«²⁰. Kmalu zatem, leta 1254, pa se cerkev imenuje v listinah »ecclesia sancti Johannis baptiste et beati Thome apostoli apud civitatem Marpurg«²¹. Pozneje pa je cerkev posvečena le še sv. Janezu Krstniku. Morda je bila cerkev prvotno posvečena le sv. Tomažu, nato obema patronoma, pozneje pa je naslov Tomaža sčasoma izginil. Trditev Fr. Kovačiča, ki pravi, da naj bi spomin na patrona sv. Tomaža ostal v oltarju, ki naj bi ga ta imel pozneje v farni cerkvi, je zmotna²². Oltar, za katerega je bil ustanovljen poseben beneficij, namreč ni bil posvečen Tomažu apostolu, ampak 1170. leta umorjenemu canterburyjskemu nadškofu Tomažu Becketu²³.

Na mariborskem mestnem pomeriju²⁴ pa je bilo v srednjem veku in ob začetku novega veka še nekaj cerkva in kapel, ki so bile delno podružnice mariborske mestne župnije, delno last zasebnikov in korporacij, delno pa samostanske. Tako je bila poleg že omenjene Ulrikove cerkve še cerkev na Lebarjih pred nekdanjimi koroškimi mestnimi vrati, cerkev vseh svetih v današnji Židovski ulici, cerkev sv. Duha pri mestnem špitalu, kapela sv. Mihaela na nekdanjem pokopališču pri farni cerkvi, minoritska cerkev na današnjem Vojašniškem trgu in cerkev malteških vitezov v Melju ter kapeli v žičkem in vetrinjskem dvoru²⁵.

¹⁴ Fr. Kovačič, o. c., str. 71.

¹⁵ Gradivo IV, št. 761.

¹⁶ Gradivo IV, št. 716.

¹⁷ J. Biehter, o. c., str. 217.

¹⁸ Fran Stelè, Mariborska stolnica, ZUZ XIX, 1943, str. 5.

¹⁹ Fr. Kovačič, o. c., str. 71.

²⁰ J. Zahn, Urkundenbuch III, št. 31.

²¹ J. Zahn, Urkundenbuch III, št. 155 in 156.

²² Fr. Kovačič, o. c., str. 71.

²³ L. Keller, Reclams Lexikon der Heiligen und der biblischen Gestalten, Stuttgart 1968, str. 484.

²⁴ Prim. Rudolf Gustav Puff, Marburg in Stelermark, seine Umgebung, Bewohner und Geschichte II, Graz 1847, str. 107.

²⁵ Vetrinjski dvorec se omenja okoli leta 1222 (J. Curk, Maribor. Urbanistično-građbeni zgodovinski oris, CZN XXXVII, 1966, str. 68).

I. Orožen navaja, da je kapelo sv. Florijana v vetrinjskem dvoreu posvetil lavantinski škof leta 1519 (Or., str. 539). Iz vizitacijskega zapisa iz leta 1621 je razvidno, da je kapela bila posvečena sv. Trojici, Mariji in sv. Florijanu in da jo je posvetil leta 1613 vetrinjski opat Jurij. Kapela je bila obokana ter je bila v redu opremljena, imela pa je tudi poseben privilegij, ki je bil zabeležen na plošči v kapeli. Vizitator je tedaj naročil le to, naj bo kapela vedno čista. (Visitatione Ecclesiarum Vicariorum Episcopatus Gurcensis in Inferiori Styria ad Drauum fluvium sitarum. MDCXXI. Arhiv krške škofije v Celoveu. V nadaljnjem besedilu vizitacija 1621.) Žički dvorec

Ulrikova cerkev, ki je stala zunaj mestnega obzidja pred tako imenovanimi graškimi mestnimi vrati, ki so se po cerkvi imenovala tudi Ulrikova vrata (Wlreichspurgtor)²⁶, je stala vsekakor že v 13. stoletju, saj se že okoli leta 1300 imenuje po njej kraj »Wlreichsdorf«²⁷. Cerkev, pri kateri je vikar opravljal božjo službo za prebivalstvo mestne okolice, je bila podružnica mestne župnije, kar je bila prav do jožefinskih reform. Cerkev je bila pod Jožefom II. leta 1784 zaprta in prodana, pokopališče leta 1809 opuščeno, cerkvena stavba pa leta 1841 demolirana²⁸.

Na nasprotnem koncu mesta in prav tako zunaj mestnega obzidja je stala na območju Lebarij cerkev ali kapela Naše ljube gospe. Cerkev, ki se leta 1449 omenja kot »Vnser Frawnkirchen«²⁹ in leta 1454 kot cerkev, ki stoji »am Lebar bej Marchburg« ter se imenuje »vnser lieben frawen capelln«³⁰, je imela svojega beneficiata ter pokopališče, na katerem so pokopavali okoliško prebivalstvo. Potem ko je cerkev v prvi polovici 16. stoletja pogorela, je njen beneficiat opravljal svojo beneficiansko službo pri oltarju Naše ljube gospe v mariborski farni cerkvi³¹.

Kje naj iščemo cerkev Naše ljube gospe? J. Pajek, Fr. Kovačič in J. Curk ter drugi jo postavljajo pred koroška mestna vrata, v prepričanju, da so se ta mestna vrata imenovala tudi vrata Naše ljube gospe (Vnser Frawenthor) prav po tej cerkvi³². Nasprotno pa je H. Pirchegger mnenja, da so vrata dobila svoje ime po Marijini cerkvi bližnjega minoritskega samostana, nastalega že v 13. stoletju³³. Da je stala cerkev na zahodnem robu mesta, nam jasno kažejo zgodovinski viri iz 15. stoletja, ki postavljajo Lebarje na območje pred koroškimi mestnimi vrati³⁴. Dva podatka pa nam omogočata natančnejšo lokalizacijo te cerkve, katastralna mapa iz leta 1824 in urbar mariborske farne cerkve iz leta 1500. Katastralna mapa nam zaznamuje na območju med današnjo Vinarsko, Vrbansko in Mladinsko ulico ledino z imenom Gorenji Lebarji (Ober Lebern), kar pomeni, da je Lebarje treba iskati ne samo pred nekdanjimi koroškimi mestnimi vrati³⁵. Urbar iz leta 1500 pa nam cerkev ali

se omenja leta 1367 (J. Curk, *ibidem* str. 71). V vizitacijskem zapiski iz leta 1621 (1621, 17. november) se kapela v žtökem dvoreu imenuje kol zelo stara. Kapela je imela ledaj dva oltarja, katerih eden, oltar vseh svetih, je bil posvečen leta 1440. Drugi oltar pa je imel kamnito menzo, a je bil popolnoma v razvalinah in brez sleherne opreme. Vizitator pravi, da določeni znaki kažejo, da je kapela nekoč bila posvečena. V času vizitacije je imel v kapeli svojo opremo in orodje izdelovalec skrinj(?) Prim. tudi inventar žičkega samostana iz leta 1699 in 1730 v PaM.

²⁶ J. Zahn, *Ortsnamenbuch der Steiermark im Mittelalter*, Wien 1893, str. 327.

²⁷ *Idem*, str. 326.

²⁸ Or., str. 8 in 536. Cerkev je v 16. stol. na naslov člnža dobivala letno po 181 pfenigov. (MMK II, 222.) Po I. Orožnu (str. 536 in 537) je Ulrikovo cerkev z njenimi tremi oltarji in pokopališčem posvetil 29. avgusta 1510 lavantinski škof Lenart.

Ob cerkveni vizitaciji 17. novembra 1621 je imela cerkev štiri oltarje, izmed katerih oltar sv. Miklavža ni bil posvečen. V cerkvi je manjkala vsa oprema, tako da je moral duhoven, ki je hotel v njej služevati, opravilo prnesti iz župnijske cerkve. Pred cerkvijo je stala lopa, okoli cerkve pa je bilo pokopališče, ki je bilo delno obdano z zidom, delno pa z lesenim plotom. Pri cerkvi se je tedaj zbiralo slovensko prebivalstvo, ki ga je ob shodih bilo vedno toliko, da se je pridigalo kar pred cerkvijo. Dohodkov cerkev ni imela drugih kol le bero. Vizitator je naročil, naj se postavi visok križ pri vходу na pokopališče, ki naj se tudi očisti kupov kamenja, namesto plotu pa naj se napravi zid.

²⁹ J. Zahn, *Ortsnamenbuch*, str. 326.

³⁰ Fotokopija prepisov listin v mariborski mestni knjigi (Mareburger Stadtbuch) II v PaM (v nadaljnjem besedilu Mmk), fol. 169. Prepise (v več izvodih) ustanovnih listin za mariborske beneficije najdemo tudi v arhivu krške škofije v Celovcu (Stadtpfarr St. Johann zu Marburg. Pfarren der Vogtherrschaft Marburg) LXII 1 a.

³¹ Urbar mariborske mestne župnije iz leta 1571 (Vrbar Buch Des Pfarrhoffs Mareburg 1571) v PaM., fol. 27 (v nadaljnjem besedilu urbar 1571). Nepopolni prepis tega urbarja imamo v arhivu krške škofije v Celovcu (v nadaljnjem besedilu arhiv kšk.) LXII 1 a.

³² Fr. Kovačič, *Marijina cerkev »na Lebarju« pri Mariboru*, ČZN II, 1905, str. 76. J. Curk, o. e., str. 69.

³³ H. Pirchegger, *Die Untersteiermark in der Geschichte Ihrer Herrschaften und Güten, Städte und Märkte*, München 1962 (v nadaljnjem besedilu Untersteiermark), str. 18.

³⁴ J. Zahn, *Ortsnamenbuch*, str. 326 in 327. KŠK LXII 1 a (1467).

³⁵ Katastralna mapa Koroška vrata (Kärntnerthor) v PaM.

kapelo (Capella beate virginis) postavlja k stolpu (penes Turrim)³⁶; pri tem je brez dvoma mišljen mestni stolp, saj se beneficiat tega beneficija omenja v nekaj virih 16. stoletja kot beneficiat »vnder der mauer«³⁷. Torej je stala kapela v bližini nekdanjega severozahodnega mestnega stolpa, ki je na bakrorezu Topografije G. M. Vischerja iz 17. stoletja označen kot rondel in ki je bil podrt leta 1780³⁸. S precejšnjo gotovostjo torej lahko trdimo, da je cerkev stala na območju današnjega stadiona ali v njegovi neposredni bližini.

Že veliko se je ugibalo tudi o tem, kdaj in zakaj je cerkev izginila³⁹. J. Pajek je sprva domneval, da so cerkvico leta 1532 porušili Turki, vendar je kasneje to svojo domnevo opustil, opirajoč se na R. G. Puffa, ki za leto 1549 navaja, da je bil tedaj kaplan te cerkve Lavrencij Vorstädter⁴⁰ in da se tedaj tudi omenjajo vinogradi »von der Frawnkirche zu Marburg«. Fr. Kovačič pa je bil mnenja, da cerkve niso uničili Turki, ampak da je sama propadla. To svojo ugotovitev opira na dejstvo, da pisec urbarja mestne farne cerkve mariborski župnik Jurij Žehel leta 1571 nikjer ne omenja, da bi cerkev razrušili Turki, dasi za mnoge puste kmetije omenja, da so jih opustošili in uničili Turki⁴¹. Medtem ko bi nas Fr. Kovačič s svojimi razlogi mogel prepričati⁴², pa stoji trditev J. Pajka na trhljih nogah. Če se namreč leta 1549 omenja beneficiat te cerkve in če se omenjajo njeni vinogradi, to še zdaleč ni dokaz, da je cerkev tedaj tudi stala. Kot smo videli, so beneficij prenesli drugam, posest pa je ostala še naprej last ustanove. Skoraj z gotovostjo lahko trdimo, da je bila cerkev opuščena med leti 1522, ko se še omenja v testamentu, v katerem voli mariborski meščan Andrej »vnnsen lieben frauen khirchen an Lebarh zu Marchburg« dva funta pfenigov⁴³, in letom 1542, ko nam imenjska cenitev mariborske fare navaja, da fara od pokopališča pri Lebarjih ne dobiva nobenih letnih dajatev, ker je pokopališče pogorelo (vonn der begrebnus zw vnnsen frawenn am Leber ist aber nun verprennt)⁴⁴. Gotovo tu ni misliti, da bi bilo pogorelo samo pokopališče okoli cerkve, ampak je pogorela tudi cerkev sama, ki je bila leta 1571 v razvalinah⁴⁵. Vzrok požara pa ostaja vsekakor še naprej odprto vprašanje.

Leta 1501 je Maribor dobil še eno cerkev, ki pa sta jo uredila in zanjo ustanovila beneficij mariborska meščana. Cerkev vseh svetih sta meščana Bernardin in Barbara Druckher naredila iz nekdanje židovske sinagoge, ob kateri je bilo tudi židovsko pokopališče in kopališče. Zemljišča in stavbe sta omenjena meščana kupila po izgonu Židov iz Štajerske. Beneficiatu sta za opravljanje petih maš v tednu in dolžnost obhajanja aniverzarijev zanju podelila poleg drugega premoženja in dohodkov tudi hišo in oštarij ter dva vrta pri cerkvi⁴⁶. Cerkev je bila pod Jožefom II. leta 1785 eksekrirana in prodana ter namenjena za skladišče, beneficij pa je prevzel verski sklad⁴⁷.

³⁶ Arhiv kšk. LXII 1 a.

³⁷ Imenjska cenitev mar. fare iz leta 1542 (arhiv kšk.), urbar mariborske fare pred 1550 (arhiv kšk.) in urbar 1571 (PaM).

³⁸ J. Curk, o., str. 74.

Prim. tudi P. Schlosser, Marburg an der Drau als Festung. ZHVS XXXIII, 1940, str. 3–66.

³⁹ Fr. Kovačič, Marljina cerkev »na Lebarju«, str. 76.

⁴⁰ Morda pa gre za napako in je mišljen Andrej Vorstetter (glej opombo 160), ki pa je bil beneficiat drugega beneficija Naše ljube gospe.

⁴¹ Npr. fol. 7: »ist ein öde huebenn. Ist durch den Turekhen verderbt.« Fol. 13: »von den Turekhen verbrenndt vnnd ver odt worden.«

⁴² Str. 77.

⁴³ 1522, 17. november (Kšk. LXII 1 a).

⁴⁴ Ibidem. Cerkev je v 16. stoletju dobljala na naslov člnža letno po 8 šillingov, 6 šillingov pfenigov, 182 pfenigov, 1 vodno vedro vina, 2 kokoši in 20 jajc (Mmk 111, 222'–223.)

⁴⁵ Urbar 1571, fol. 27.

⁴⁶ Mmk 11, 190' in ČZN XIV, 1918, str. 118.

⁴⁷ Or., str. 8.

Po vizitacijskem zapisniku iz leta 1621 (1621, 17. november) se je kapela dotikala mestnega obzidja ter je imela tri oltarje, a je bila brez opreme, le za glavnim oltarjem je bil tabernakelj,

Cerkev sv. Duha, ki je spadala k mariborskemu mestnemu špitalu, ki je stal na mestu današnjega poštnega poslopja pri stolni cerkvi, in ki je imela svojega beneficiata, ni bila namenjena javnosti⁴⁸. Sam špital se omenja že v 13. stoletju ter je bil, kot je razvidno iz imenjske ceditve iz leta 1542, močno dotiran, saj je imel veliko število gorskopравnih zemljišč kot tudi podložnikov⁴⁹. Gotovo je špital imel cerkev že v prvem času svojega obstoja, ki pa je bila najbrž pod Jožefom II. ukinjena in zaprta⁵⁰.

Služba božja se je opravljala tudi v karnerju na pokopališču ob mestni farni cerkvi. Karner, katerega oltar je bil posvečen sv. Mihaelu, se omenja že v listini iz leta 1249⁵¹. Za njegov oltar sta bila ustanovljena dva beneficija, sv. Mihaela leta 1438 in beneficij bratovščine sv. Duha leta 1520⁵². Karner naj bi stal na mestu, kjer je danes stavba gledališča, in je bil že leta 1621 v takem stanju, da se v njem gotovo ni več brala maša. Pokopališče okoli farne cerkve pa so opustili leta 1783 in ga prenesli na mesto, kjer stoji danes stadion⁵³.

Najstarejši samostan, ki je stal znotraj mariborskega mestnega obzidja na današnjem Vojašniškem trgu, s cerkvijo Matere božje, po kateri naj bi se po H. Pircheggerju imenovala bližnja mestna vrata⁵⁴, je bil minoritski samostan. Po 1. Orožnu naj bi samostan bil ustanovljen leta 1284⁵⁵, medtem ko postavlja Fr. Kovačič njegovo ustanovitev v sredo 13. stoletja.⁵⁶ Minoriti so imeli svojo cerkev odprto tudi za javnost in so sprejemali tudi ustanove vernikov. Tako je leta 1481 ustanovila v samostanski cerkvi mašno ustanovo Ana, vdova po Andreju Metzgerju, za kar je samostanu zapisal svoj vinograd⁵⁷. Minoriti so bili na današnjem Vojašniškem trgu do leta 1784, ko so se morali preseliti v ukinjeni samostan kapucinov, ki je stal pred graškimi mestnimi vrati⁵⁸. Minoritska cerkev je po izselitvi konventa iz samostana postala vojaško skladišče in oblačilnica, samostansko poslopje pa vojašnica. Ko je bila nekdanja kapucinska cerkev povzdignjena leta 1786 v župno cerkev, so novo faro sprva prevzeli svetni duhovniki, leta 1796 pa minoriti, ki so jo opravljali do leta 1813, ko so jo zaradi pomanjkanja redovnih duhovnikov morali prepustiti svetnim duhovnikom. Minoritski samostan pa je bil ukinjen leta 1818⁵⁹.

Najstarejši samostan, ki je stal precej zunaj mestnega obzidja, je bil samostan ivanovcev ali malteških viteзов, ki so imeli svoj samostan, dvor in

---

nad njim pa podoba trpečega Odrašenka. Tudi zakristija, ki pa je bila zelo vlažna, je imela svoj oltar, vendar pa je bil ta tedaj brez kakršne koli oprave. Nad kapelo je stanovanje, ki po zahtevi vizitatorja zelo kvari zunanji videz cerkve. Vizitator je tudi naročil, naj stopnice pred cerkvenim vhodom popravijo ter okolišo cerkve očedijo.

⁴⁸ R. G. Puff, o. c., str. .

⁴⁹ SLa 24/322.

⁵⁰ Or., str. 8.

Po vizitacijskem zapisniku iz leta 1621 (1621, 17. november) je cerkev imela tri posvečene oltarje, manjkalo pa ji je opreme in oprave, ki si jo je izposojevala v bližnji farni cerkvi. Kapela je bila temačna, vendar se po zahtevi vizitatorja to ni dalo popraviti, ker se je kapela pač dotikala špitala samega.

⁵¹ J. Zahn, Urkundenbuch III, št. 61: »Actum apud Marpurch in carnario«.

⁵² Mmk II, 189—190 in 171—174'.

⁵³ R. G. Puff, o. c., str. 37. Zmotna bo tudi domneva R. G. Puffa, da je bil karner najstarejša ali prva cerkev v Mariboru, kot tudi trditev, da je imel poleg Mihaelovega oltarja še oltar sv. Duha. (Ibidem.) Po vizitacijskem zapisniku iz leta 1621 (1621, 17. november) je bila tedaj kapela v zelo žalostnem stanju, saj se v notranjščini ni dalo videti nič drugega kot le razpokane stene. Nad karnerjem je bil preprost iz lesa narejen zvonik, ki je bil kot vrata obrnjen proti župni cerkvi, pod karnerjem pa je bil osarj. Prejšnji zvonik se je pred mnogimi leti zrušil. Oltar sv. Mihaela je tedaj bil še posvečen.

⁵⁴ Unterstelermark, str. 18.

⁵⁵ Or., str. 11.

⁵⁶ Fr. Kovačič, o. c., str. 137. Prim. tudi Fr. Kovačič, kdaj je nastal mariborski minoritski samostan? CZN XXIII, 1928, str. 151—153.

⁵⁷ Listina ddo. 1481, maj 25. v SLa.

Prim. listino ddo. 1258, september 8., Kostanjevica (Fr. Schuml, Urkunden- und Regestenbuch des Herzogthums Krain II, Laibach 1884—1887, št. 252).

⁵⁸ Or., str. 12 in Fr. Kovačič, o. c., str. 327.

⁵⁹ Or., str. 13 in Fr. Kovačič, o. c., str. 334.

Reprodukelja risbe mesta Maribora (G. M. Vischer, Topographia ducatus Stiriae, 1681)

cerkev sv. Katarine v Melju. Samostan, ki je po H. Pircheggerju najbrž ustanova gospodov iz Melja, se omenja že leta 1217⁶⁰. Domnevamo lahko, da je v prvi polovici 13. stoletja stala tudi že cerkev sv. Katarine, ki je imela nekaj mašnih ustanov; med temi naj omenimo ustanovo iz leta 1413. Tedaj je ustanovil malteški vitez Nikolaj za oltar sv. Katarine eno tedensko mašo in aniverzarij ter ustanovi zapisal dva vinograda⁶¹. Med malteškimi vitezi se omenja med leti 1542 in 1571 Kristan Glatz, ki je bil obenem tudi beneficiat pri oltarju Naše ljube gospe na Lebarjih⁶². Cerkev sv. Katarine je imela podobno kot tista na Lebarjih in cerkev sv. Ulrika tudi svoje pokopališče, na katerem so pokopavali okoliško prebivalstvo. Leta 1800 sta bila dvorec in cerkev prodana, leta 1844 pa so cerkev podrli⁶³.

Čeprav imamo za vse omenjene cerkve zgodovinsko izpričane mašne ustanove in ustanove, ki so določale obhajanje predvsem obletnic za ustanovitelja in njegovo sorodstvo, pri ustanovah bratovščin pa za člane bratovščine, nas na tem mestu zanimajo tiste ustanove, ki so za opravljanje dolžnosti po ustanovnem pismu določale posebno osebo, beneficiata, ki je delno ali pa popolnoma živel od dohodkov ustanove, in ki so bile vezane na določen oltar v določeni cerkvi ali kapeli⁶⁴. V Mariboru so bili vsi beneficiji vezani v glavnem na oltarje župne cerkve. Izmed mariborskih beneficijev, ki se omenjajo med letom 1367 in 1520, jih je bilo določeno osem za farno cerkev, dva za oltar sv. Mihaela v karnerju, eden je bil pri cerkvi Naše ljube gospe na Lebarjih, eden pa v cerkvi Vseh svetih.

Najstarejši mariborski beneficij je beneficij sv. Katarine, vezan na oltar sv. Katarine v župni cerkvi; ustanovil ga je leta 1367 Nikolaj, sin deželnega pi-

⁶⁰ Unterstelermark, str. 23.

⁶¹ Mmk I, 9.

⁶² Imenjska cenitev v SLA 24/321.

⁶³ Or., str. 10.

⁶⁴ Prim. A. Pöschl, Kurzgefasstes Lehrbuch des katholischen Kirchenrechtes, Graz und Leipzig 1921, str. 239.

sarja iz Maribora. Naslednji beneficij je za oltar sv. Mihaela v karnerju ustanovila leta 1438 Gertruda, vdova po mariborskem meščanu Erhardu Püchlerju. Beneficij Naše ljube gospe pri oltarju v farni cerkvi je bil ustanovljen najkasneje leta 1440, njegov ustanovitelj pa je bil Peter Bärnklaui, kaplan cesarja Friderika III. Beneficij, ki je bil vezan na oltar sv. Ruperta v farni cerkvi, se prvič omenja leta 1449. Naslednji beneficij, ustanovo plemiča, je ustanovil pri oltarju sv. Tomaža, canterburyjskega nadškofa, leta 1454 Andrej Süssenheim. Beneficij, katerega beneficiat je svojo beneficiatsko dolžnost opravljal v cerkvi Naše ljube gospe na Lebarjih, se omenja leta 1454. Beneficij sv. Marije Magdalene in Marte, vezan na oltar v farni cerkvi, je znan iz srede 15. stoletja, njegov ustanovitelj pa je bil mariborski župnik in komornik salzburškega nadškofa Jurij Swentenkrieg. Naslednji znani beneficij je beneficij rešnjega telesa, ki ga je ustanovil leta 1479 ud istoimenske bratovščine Andrej Masoltrer. Beneficij pri oltarju sv. Florijana v župni cerkvi se omenja leta 1493. Beneficij dvanajstih apostolov prvič zasledimo v urbarju mariborske župne cerkve leta 1500. Leta 1501 ustanovljeni beneficij vseh svetih je bil ustanova, vezana na oltar vseh svetih v cerkvi, nekdanji sinagogi, ki sta jo preuredila v katoliško cerkev mariborska meščana Bernardin in Barbara Druckher. Beneficij vernih duš, ustanova bratovščine sv. Duha, je bil zadnji, ustanovljen leta 1520. Njegov ustanovitelj je bil član istoimenske bratovščine Krištov Händl⁶⁵.

Ustanovitelji beneficijev so bili ali posamezniki ali pa bratovščine, ki so te beneficije ustanavljali za svoj dušni blagor ter blagor svojih prednikov in potomcev, ali pa za blagor udov bratovščine. Ustanovitelji mariborskih beneficijev so bili v prvi vrsti mariborski meščani, ki so beneficije ustanovili zase ali pa za bratovščino, tako za bratovščino Naše ljube gospe, rešnjega telesa in sv. Duha.

Podeljevalci beneficijev so bili skoraj brez izjeme ustanovitelji sami, po njihovi smrti pa so to lahko bili ali najožji člani družine, pri večini primerov pa sta to bila mariborski mestni svet in sodnik, redko tudi župnik. Ustanovno pismo za beneficij sv. Katarine npr. določa, da pripada pravica do podelitve beneficija ne samo ustanoviteljem, temveč tudi vsem njihovim potomcem. Le če bi družina izumrla, preide ta pravica na mesto. V primeru, da mesto svoje obveznosti ne bi izpolnilo, pa ima pravico do podelitve beneficija mariborski župnik⁶⁶. Pri bratovščinskih beneficijih ima seveda pravico do podelitve bratovščina, ki pa si jo deli z mestnim sodnikom. Tako je bil npr. podelitelj beneficija bratovščine sv. Duha prošt in ključar bratovščine ter mestni sodnik. Od bratovščine izvoljeni možje so omenjeni trojici predlagali po tri do štiri kandidate za mesto beneficiata. Izmed teh kandidatov so ti nato izbrali enega, vendar pa se je to moralo zgoditi najkasneje v štirinajstih dneh po smrti prejšnjega beneficiata, izbor pa je moral biti v kapeli pri farni cerkvi, kjer je omenjena bratovščina imela svoj oltar⁶⁷.

Za beneficij se je lahko potegoval vsak duhoven, le za beneficije, katerih ustanovno pismo je beneficiatu določalo opravljanje večnih maš, se je lahko potegoval le tak, ki ni bil župnik in ki še ni imel nobenega beneficija. V ustanovni listini za beneficij Marije Magdalene se izrecno omenja, da vsak beneficiat, ki bi poleg svojega beneficija prevzel še kak beneficij, pri priči izgubi

⁶⁵ I. Orožen omenja med mariborskimi beneficijami še beneficij sv. Miklavža, pri čemer pa se moti. Leta 1450 ustanovljeni beneficij sv. Miklavža namreč ni bil vezan na Miklavžev oltar župne cerkve v Mariboru, ampak župne cerkve v Kamnici. Morda je Orožna premotilo dejstvo, da se med ustanovitelji beneficija poleg bratovščine sv. Duha iz Maribora omenja tudi prošt bratovščine sv. Duha iz Maribora Andrej Goldner in da iz 17. stoletja vemo za Miklavžev oltar v mariborski farni cerkvi (Fr. Stele, Mariborska stolnica, str. 20). Vendar pa nam listina nedvoumno pove, da je bil beneficij ustanovljen »auff sannd Niclas altar zu Gambs« (Mmk II, 159).

⁶⁶ Mmk II, 154'.

⁶⁷ Mmk II, 171'.

ta svoj beneficij⁶⁸. Beneficiat pa, ki mu je ustanovna listina nalagala le nekaj maš v tednu, je brez ovire lahko prevzel še kak beneficij. Tako je npr. beneficiat beneficija rešnjega telesa, ki je bil dolžan opravljati po eno mašo tedensko, sprejel še beneficij, ki mu je določal opravljanje po ene maše tedensko ter obhajanje obletnic⁶⁹. Obhajanje obletnic pa je lahko prevzel tudi beneficiat, ki je užival ustanovo večnih maš⁷⁰.

Duhoven, ki je prevzel beneficij, beneficija ni užival dosmrtno. Podelitelji beneficija so mu namreč v primeru, če je svoje dolžnosti, ki so bile zapisane v ustanovnem pismu, zanemarjal, če njegovo življenje ni bilo v skladu z njegovim poklicem ali pa če ni opravljal dolžnosti, ki jih je imel do župnika mestne fare, lahko beneficij odvzeli⁷¹. Toda tudi duhoven je lahko svojo službo odpovedal, vendar le o Jurjevem, pri čemer je moral pustiti vse premoženje beneficija, vstevši vso letino⁷². Beneficiat je moral svoj odstop naznaniti ustanovitelju beneficija, po njegovi smrti pa tistim, ki so imeli pravico do njegove podelitve⁷³. Beneficiat tudi ni imel pravice svoj beneficij komurkoli prepustiti ali pa ga zamenjati⁷⁴.

Beneficiati niso imeli samo dolžnosti natanko opravljati obrede, ki jim jih je nalagalo ustanovno pismo, ampak so imeli tudi določene dolžnosti do mestnega župnika in fare. Osnovna dolžnost beneficiata je bila branje maš za ustanovitelja in njegovo sorodstvo ali za člane določene bratovščine. Predpisane pa so jim bile ali večne maše ali pa le po nekaj maš tedensko. Izmed dvanajstih beneficijev jih je pet zahtevalo večne maše, eden po pet, eden po tri, dva pa po dve maši tedensko, le eden pa maše od časa do časa, medtem ko za dva ne poznamo zahtev⁷⁵. Vsi beneficiati pa so poleg branja maš opravljali za ustanovitelje in njihovo sorodstvo tudi predpisane obrede ob obletnicah njihove smrti. Obletnice so se običajno obhajale s peto vigilijo zvečer pred obletnico, na samo obletnico pa s slovesno zadušnico in z več tihimi mašami. Beneficiat je včasih bil tudi dolžan ob svojih stroških vzdrževati večno luč⁷⁶. Za posebno dolžnost beneficiata, povezano z določenimi izdatki, pa naj navedemo primer beneficiata beneficija sv. Katarine. Ta je namreč moral na dan obletnice smrti ustanovitelja deliti med reveže kruh, za katerega je moral porabiti 12 četrti pšenice⁷⁷, ter 16 veder vina⁷⁸, strežnikom, cerkovniku in učitelju pa dati eno marko pfenigov⁷⁹.

Beneficiati so morali svoje dolžnosti opravljati pri oltarjih, za katere so bili beneficiji določeni. Le v primeru, če bi jim mestni župnik to preprečil, si smejo izbrati kako drugo cerkev ali oltar, vendar tedaj niso dolžni župniku ničesar⁸⁰. Pri nekaterih beneficijih je bilo tudi natanko določeno, v čigavo čast

⁶⁸ Mmk II, 167.

⁶⁹ Mmk II, 155'—156'.

⁷⁰ Mmk II, 157'—158'.

⁷¹ Mmk II, 190.

⁷² Mmk II, 168' in 191'.

⁷³ Mmk II, 191'.

⁷⁴ Mmk II, 168'.

⁷⁵ Prim. urbar iz leta 1571, fol. 27e.

⁷⁶ Mmk II, 167'.

⁷⁷ Cetr. (v. 14) = 118,08 l (R. Baravalle, Zur Geschichte der steierischen Masse II, ZHVS XXX, 1936, str. 90).

⁷⁸ Vedro (emper) = 13,13 l (Isti, Zur Geschichte der steierischen Masse I, ZHVS XXIX, 1935, str. 82).

⁷⁹ Mmk II, 154'.

⁸⁰ Vizitacijski zapisnik iz l. 1703 omenja med oltarji farne cerkve oltar sv. Magdalene (noviter renovatum), sv. Florijana in sv. Mihaela (Kšk).

Izmed štirinajstih oltarjev, ki pa se omenjajo leta 1754, nosita le dva tak naslov, kot ga imajo benefielji. Tedaj se omenjata oltar sv. Marije Magdalene, ki je stal pri današnji križevi kapeli in ki je bil ob restavraciji cerkve sredi prejšnjega stoletja odstranjen, ter Florijanov oltar, posvečen leta 1613 (Or. str. 6).

Leta 1621 se omenjajo med oltarji v župni cerkvi tudi oltarji Device Marije, sv. Ruperta in Florijana. Tedaj so bili vsi oltarji posvečeni razen oltarja sv. Katarine, ki je stal »in portieu, vbl cantores resident...« (Vizitacijski zapisnik iz leta 1621).

se vsak dan bere maša. Tako je npr. benificij sv. Marije Magdalene določal, da se bere maša v nedeljo v čast sv. Trojice, ob ponedeljkih maša zadušnica za ustanovitelja in njegove sorodnike, ob četrtnih v čast rešnjega telesa, ob sobotah v čast Marije, na ostale dni pa v čast svetniku, ki tedaj goduje⁶¹.

Natančno opravljanje vseh dolžnosti, ki so bile predpisane z ustanovno listino, so nadzirali ustanovitelji, njih potomci ali tisti, ki so bili podeljevalci benificijev, največkrat torej mestni svet in sodnik. V vsakem primeru pa je delo benificiatov nadziral mestni župnik, ki je imel tudi kopije ustanovnih pism⁶². Benificiji so morali vsako zamujeno dolžnost nadoknaditi najkasneje v osmih dneh. Če pa tega niso storili, so morali plačati globo in zamujeno nadoknaditi. Običajna globa je bila farni cerkvi vosek za sveče, župniku in cerkvenim ključarjem pa denar⁶³. Benificiati globe niso plačevali le v primeru bolezni ali če svoje dolžnosti iz kakršnegakoli upravičenega razloga niso mogli opraviti. V takih primerih so bili dolžni le zamujeno nadoknaditi sami ali pa si za to dobiti primernega duhovna⁶⁴.

Vsi benificiati so bili pod duhovno jurisdikcijo krajevnega ordinarija krškega škofa ali njegovega vikarja na mariborski mestni župniji ter so brali maše in opravljali obrede pri oltarjih farne cerkve ali v njenih podružnicah. Zato so seveda imeli določene obveznosti do župnika, ki so bile v tem, da so mu morali vsako leto dajati vsoto denarja, ki je bila včasih določena že v ustanovnem pismu, in da so se morali ob nekaterih dneh udeleževati določenih obredov v župni cerkvi. Benificiati so morali svojo dajatev v denarju prinašati župniku o Jurjevem, Martinovem ali o božiču. Šele mariborski župnik Jurij Žehel je v drugi polovici 16. stoletja dajatev vsem benificijem precej izenačil in jim za termin določil Martinovo. Tedaj so vsi benificiati razen dveh, ki sta dajala po 1 funt pfenigov, plačevali letno po 5 šilingov in 10 pfenigov⁶⁵. Le dva benificiata sta morala plačevati v denarju ne samo župniku, ampak tudi še drugim osebam. Tako je ustanovno pismo za benificij sv. Marije Magdalene od benificiata zahtevalo, da da vsako leto o Jurjevem plača župnijskim služabnikom po 4 šilinge pfenigov⁶⁶, pismo rešnjega telesa pa, da plača o božiču učitelju po 6 šilingov pfenigov, cerkovniku pa po 60 pfenigov⁶⁷.

Benificiati so bili tudi dolžni udeleževati se in sodelovati pri nekaterih obredih v župni cerkvi. Nekatero ustanovno listino izrecno določajo, da so benificiati dolžni za velike praznike hoditi v korni srajci v kor, hoditi v procesiji in biti pri velikem opraviilu prav do konca⁶⁸. Določilo iz leta 1571 pa določa, da so benificiati dolžni prihajati ob sobotah k večernicam v korni srajci, ob nedeljah in velikih praznikih pa se udeleževati velikega opravila, pri čemer jim je župnik dolžan dati zajtrk kakor vsem svojim župnijskim služabnikom⁶⁹.

Ustanovitelji so svoje benificije oskrbovali z dohodki, s katerimi so se mogli benificiati ali delno ali pa popolnoma preživljati. Višina dotacije je bila običajno odvisna od obligacij, ki so jih imeli benificiati do ustanove. Tako so bili močno dotirani benificiji, ki so od benificiatov zahtevali vsakdanjo mašo, medtem ko so tisti z manjšimi obligacijami imeli manjše dohodke, ker so si lahko pridobili dohodek še z drugimi benificiji. Večina benificijev je imela svojo hišo v mestu ali pa zunaj njega, vendar pa tik obzidja. Večkrat je bilo

⁶¹ Mmk II, 167—167'.

⁶² Urbar 1571, fol. 28.

⁶³ Mmk II, 162.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ Urbar 1571, fol. 25 in sl.

⁶⁶ Mmk II, 168.

⁶⁷ Mmk II, 164'.

⁶⁸ Mmk II, 162, 164' in 167'.

⁶⁹ Urbar 1571, fol. 28.

tudi določeno, da mora beneficiat živeti v hiši beneficija, in ne drugod⁹⁰. Poleg hiše in oštata je beneficij premogel običajno še vrt, lahko tudi klet in prešo ali pa mlin. Nekateri beneficiji so imeli tudi dohodek od oštатов v samem mestu ali tik obzidja in činž od mesarjev v mestu⁹¹. Vsi beneficiji pa so imeli zunaj mesta svoje podložnike, gorskopravna zemljišča, dominikalne vinograde ter njive, včasih tudi desetine⁹². Posest beneficija je ležala z majhnimi izjemami ali tik mesta ali pa v njegovi neposredni okolici, najbolj oddaljena pa ob Pecnici, pri Rušah in na Dravskem polju. Večina vinogradov se je razprostirala na današnji Kalvariji, na Račjem bregu, pri Kamnici, pri Rušah in v okolici Limbuša⁹³. Najbolje je bil npr. z ustanovno listino dotiran beneficij sv. Katarine, ki je imel poleg hiše v mestu šest vinogradov, dohodka od več kot 30 oštатов, mlin ob Dravi in nekaj desetini⁹⁴. Zelo skromno pa je bil npr. z ustanovno listino dotiran beneficij sv. Mihaela, katerega beneficiat je kljub obligaciji večnih maš užival dohodka le od vinograda⁹⁵. Naj omenimo, da so po zavrtilu beneficijev leta 1550 imeli beneficijati najvažnejše in včasih skoraj edine dohodka le od vinogradov⁹⁶.

Beneficiat je po določenih ustanovnih listin dolžan zaupano mu premoženje v redu čuvati in vzdrževati ter ga brez vednosti dodelitelja beneficija ne sme ne prodati ne zamenjati in tudi ne zastaviti⁹⁷. Ustanovne listine zahtevajo od beneficijev, da posebno v redu vzdržujejo vinograde. Tako se npr. od beneficija beneficija sv. Magdalene zahteva, da potroši letno samo za kop po 20 funtov pfenigov⁹⁸. Beneficiat je moral tudi v redu vzdrževati oltarje in vso mašno opremo; beneficiat vernih duš pa npr. po potrebi tudi dati očistiti in popraviti kapelo sv. Mihaela, v kateri je bral po tri maše tedensko⁹⁹. Nabava mašne opreme je bila običajno dolžnost beneficijata, kolikor beneficiju tega ni poklonil njegov ustanovitelj. Pri bratovščinskih beneficijih pa je običajno tako za opremo kot tudi za svečavo skrbela bratovščina sama¹⁰⁰.

Beneficiat ni mogel nikomur v testamentu zapustiti nepremičnin beneficija, smel pa je zapustiti premičnine, ki jih je podedoval ali dobil v dar ali pa si jih pridobil z nakupom. Glede premičnin pa je bilo zelo različno. Tako so npr. po smrti beneficijata beneficija vernih duš vse premičnine v hiši kot tudi v karnerju popisali in prostor zapečatili. Beneficiat je lahko volil v svoji oporoki le svoje zasebno premoženje¹⁰¹. Ustanovna listina sv. Marije Magdalene pa je določala, da sme kaplan v oporoki zapustiti le do deset funtov pfenigov; kar je več, ostane ustanovi. Polovico denarja je dobil naslednji beneficiat, drugo polovico pa so vrgli v pušico, od katere je imel en ključ župnik, drugega pa mestni očetje. Omenjeni denar se je lahko uporabil samo za nabavo oltarne opreme¹⁰².

Z ustanovitvijo beneficija bratovščine sv. Duha leta 1520 so bili ustanovljeni vsi beneficiji¹⁰³, ki jih v mestu Mariboru poznamo do leta 1600. Tako je torej bilo v mestu do leta 1520 ustanovljenih dvanajst beneficijev; to število se je do konca stoletja skrčilo na devet¹⁰⁴. Leta 1598 ni bilo več beneficijev ver-

⁹⁰ Mmk II, 167.

⁹¹ Mmk II, 169'.

⁹² Mmk II, 163.

⁹³ Mmk II, 169', 181, in 168.

⁹⁴ Mmk II, 153--154'.

⁹⁵ Mmk II, 189'--190.

⁹⁶ PaM. Mariborska fara sv. Janeza Krstnika.

⁹⁷ Mmk II, 171.

⁹⁸ Mmk II, 168.

⁹⁹ Mmk II, 172'.

¹⁰⁰ Mmk II, 172'.

¹⁰¹ Mmk II, 172.

¹⁰² Mmk II, 168'.

¹⁰³ Mmk II, 171.

¹⁰⁴ Prim., Or., str. 556.

nih duš, sv. rešnjega telesa in beneficija Naše ljube gospe, ustanovljenega pri Marijinem oltarju v mestni farni cerkvi¹⁰⁵. Vzrokov za propad nekaterih beneficijev je gotovo več, toda eden izmed važnejših je vsekakor posledica tega, da je bilo mesto podelitelj in varuh večine beneficijev in je torej imelo velike možnosti manipuliranja s premoženjem beneficijev, kar bo pokazala pozneje omenjena pritožba beneficiatov salzburškemu nadškofu Ernestu leta 1550¹⁰⁶.

Naravnost gospodarja nad beneficiji in njihovim premoženjem pa se je mariborski magistrat počutil po letu 1545, ko je kupil od krškega škofa mestno faro z vsem premoženjem vred. Magistrat, ki je imel mestno župnijo do leta 1553, je beneficiatom kratil njihove pravice in segal po premoženju beneficijev. Zlorabe magistrata so bile tako velike in hude, da so bili beneficiati prisiljeni pritožiti se pri salzburškemu nadškofu. Med zlorabami mestnih očetov se v pritožbi med drugim navaja prisvojitve premoženja umrlih beneficiatov, poseganje po zemlji beneficijev in prodaja posesti, nalaganje bremen in tlake ter izenačevanje beneficiatov z meščani. Najprej so se nadškofu pritožili štirje beneficiati skupaj, nato pa še eden izmed njih sam.

Leta 1550¹⁰⁷ so na nadškofa naslovili pritožbo Lavrencij Lubše, beneficiat beneficija sv. Marije Magdalene, Jurij Božič, beneficiat pri oltarju sv. Ruperta, Klemen Otta, beneficiat beneficija pri oltarju sv. Katarine, ter Mihael Vicovič, beneficiat beneficija sv. Mihaela. Pritožba je vsebovala cel register nepravilnosti in zlorab mestnega sveta in sodnika. Tako so meščani uvedli običaj, da zahtevajo od beneficiatov, da se z reverzom zavežejo, da bodo polovico svojega premoženja ali pa celo premoženje volili mestu in da brez vednosti mesta ne bodo napravili nobene oporoke. Tudi če beneficiat napravi oporoko, se ta običajno ne upošteva, premoženje pa običajno pride v roke mariborskega mesta in nihče že nekaj let ne ve, kakšna je nadaljnja usoda tega premoženja. Za primer navajajo beneficiati zadevo beneficiata Ivana Futaka (Hanns Futackh). Futak je leta 1545 napravil oporoko, mestni očetje pa so upoštevali le del te oporoke, medtem ko so premoženje, ki ga je duhoven določil za mašno ustanovo, vzeli, niso pa ustanovili ustanove, kot je to Futak določil. V njegovem primeru so si mestni očetje prisvojili kar precejšnje premoženje, 435 funtov pfenigov, kelih, zlat prstan, srebrno posodje in čaše.

Mesto nalaga beneficiatom tudi izredno velike dajatve od njihovega premoženja, dasi nimajo tako rekoč nobenih drugih dohodkov kot le tiste, ki jim jih dajo njihovi vinogradi. Za dosego svojih ciljev pa uporablja mesto tudi zelo perfidne prijeme. Ivan Jančec (Hanns Jantzetz), beneficiat oltarja sv. Magdalene, je imel hišo na trgu in jo je prepustil mestu, da si na njenem mestu sezida rotovž. Hišo je izročil mestu s pogojem, da od hiše¹⁰⁸, ki jo je kupil, niti on sam niti njegovi nasledniki ne plačajo nobenih dajatev, za kar je bilo napravljeno tudi dvoje pisem. Po smrti Jančeca so mestni očetje vzeli iz njegove zapuščine poleg 1700 renskih goldinarjev tudi omenjeno pogodbo, od sedanjega beneficiata Lavrencija Lubšeta pa zahtevajo za hišo letno dajatve, ker pač nima v rokah nobenega dokazila o tem, da je hiša oproščena vseh bremen. Dajatve od hiše so silno visoke ter so npr. leta 1549 znašale kar 40 funtov pfenigov, česar po zatrdilu beneficiatov ne plačujejo niti najbogatejši mariborski meščani. Ko pa se je Lubše upiral plačevati tako silno visoko vsoto, mu je mesto prepovedalo, da bi prodajal svoje vino.

¹⁰⁵ Zakupna pogodba ddo. 1598, 28. december, v arhivu kšk. fasc. I. št. 4 (v nadaljevanju Zak. pog. A).

¹⁰⁶ PaM. Mariborska fara sv. Janeza Krstnika.

¹⁰⁷ Pritožba s podobno vsebino so naslovili na nadškofa Ernesta štirje mariborski beneficiati in kamnški župnik Peter Slavec (Petrus Nachtigal) leta 1549 (arhiv kšk.)

¹⁰⁸ Po poročilu iz leta 1592 je hiša bila zelo velika in lepa ter je stala pri pokopališču tik farne cerkve (Bericht wie es mit den Beneficien zu Marpurge gestaltisamb. Arhiv kšk. V nadaljnjem Poročilo 1592).

Mesto tudi nalaga beneficiatom najrazličnejša bremena ter ponavadi še težja kot navadnim laikom, kar je očitno kršenje privilegijev duhovne gospo-ske. Z beneficiati se ravna kot z meščani, saj so kot meščani dolžni na poziv mestnega sluga prihajati pred mestno oblast. Zanje pa je najtežje breme in ob-enem kršenje njihovih svoboščin to, da morajo ponoči na stražo ter biti z orožjem pred mestnimi vrati in mostom.

Mesto pa gre v svoji samovolji celo tako daleč, da beneficiate ovira pri iz-polnjevanju dolžnosti, ki jim jih nalagajo ustanovna pisma beneficijev. Mešča-ni imajo npr. že več kot deset let zaprt karner, tako da beneficiat beneficija sv. Mihaela, ki bi moral v karnerju brati vsak dan mašo, kot določa ustanovno pismo za ta beneficij, tega ne more. Ob vseh ovirah, ki jih mesto postavlja be-neficiatom na pot, pa zahteva od njih najrazličnejše služnosti v farni cerkvi in ves denar, ki se pri obredih nabere.

Beneficiati tudi trde, da so vse krivice, ki jih morajo trpeti, posledica sa-movolje mestnih očetov in da so meščani nekatere protizakonite akcije storili šele zadnjih nekaj let. Nadškofa tudi z vso resnostjo opozarjajo, da bodo pri-siljeni, če vse naštete zlorabe kmalu ne bodo odpravljene, odpovedati benefi-ciatsko službo, in tako bodo ustanove ostale brez duhovnov, ki so po ustanovnih listinah dolžni opravljati določene obrede. Za primer navajajo beneficij dva-najsterih apostolov, ki je že nekaj let brez beneficiata, tako da je hiša ustanove že popolnoma propadla, oba vinograda pa sta opustela. Spričo takšnega stanja premoženja beneficija ustanova ne bo mogla nikoli več dobiti duhovna. Me-ščani so tudi poskrili vsa ustanovna pisma beneficijev, tako da beneficiati niti ne vedo, kakšne pravice in dohodki jim gredo.

Zaradi nasilnosti in protizakonitih dejanj mestnih očetov se je beneficiat Lubše pritožil še sam pri nadškofu s pismom dne 10. marca 1550. Nadškof Ernest je nato s pismom z dne 10. decembra istega leta, naslovljenim na ma-riborske mestne očete, zahteval, da prenehajo s svojo nezakonito prakso in opuste vse nasilje. Mesto namreč beneficiatu ni pustilo pripeljati v mesto nje-govega vinskega pridelka, da bi si tu, kjer ima pri hiši tudi prešo in klet, spre-šal grozdje. Vrhu tega so mu meščani dvakrat v enem letu vdrli v hišo in ga hoteli iz nje na silo pregnati. Poleg omenjenega nasilja pa so mu prizadevali še druge nevršečnosti¹¹⁰.

Vse omenjene nezakonitosti, ki jih je prakticiralo mesto, krivice, ki jih je prizadevalo beneficiatom, odprodaja in opustelost zemljišč beneficijev ter še cela vrsta drugih razlogov so imeli za posledico, da se je v drugi polovici 16. stoletja število beneficijev skrčilo in da je bila večina beneficijev brez be-neficiatov ali da so se beneficiatske obveznosti zelo neredno opravljale. Zaradi stalnih pritožb beneficiatov so krški škofje večkrat zahtevali poročilo mari-borskih župnikov o stanju beneficijev. Tako je krški škof Urban zahteval od župnika Jurija Žehla poročilo o tem, od katerih beneficijev mariborsko mesto uživa dohodke. Iz poročila z dne 19. oktobra 1567 je razvidno, da kar od petih beneficijev, namreč od beneficija sv. Marije Magdalene, Ruperta, Florijana, vseh svetih in Naše ljube gospe¹¹¹. Leta 1571 sta od desetih beneficijev zagoto-vo imela duhovna le dva, beneficij sv. Katarine in Mihaela, ki nista bila v ro-kah mariborskega mesta, medtem ko jih je tedaj bilo sedem v rokah mestnega magistrata, ki se je okoriščal z njihovim premoženjem, ni pa nastavil benefi-ciata¹¹². Leta 1580 se v virih omenja devet beneficijev, izmed katerih je pet nezasedenih in jih ima v rokah mariborsko mesto¹¹³. Pritožbe beneficiatov ter

¹¹⁰ PaM. Mariborska fara sv. Janeza Krstnika.

¹¹¹ Kšk. Marburger Beneficien, fasc. I, št. 6.

¹¹² Urbar 1571.

¹¹³ Kšk. LXII 1 a.

mestnega župnika kot tudi poročila o stanju beneficijev iz naslednjih dveh desetletij nam jasno kažejo težnje mariborskega mesta in župnika po pridobitvi vseh beneficijev, v prvi vrsti seveda z namenom pridobiti si njihovo premoženje. Kljub različnim mahinacijam enega in drugega je končno leta 1598 mestu uspelo, da si je pridobilo osem beneficijev, medtem ko je župniku ostal le eden, katerega mu je že pred tem letom potrdil krški škof.

Pritožba mariborskega beneficiata Erharda Tencka krškemu škofu Kriškofu Andreju leta 1582 jasno kaže, da mesto ni imelo interesa, da bi bili beneficiji zasedeni z beneficiati. Beneficiat v pritožbi navaja, da mu je mesto leta 1581 sicer obljubilo dosmrtno beneficij sv. Katarine, vendar ga kljub večkratnim prošnjam niso hoteli prezentirati na to mesto. Tako ostaja beneficiatsko mesto kljub interesentu zanj nezasedeno in nihče ne opravlja dolžnosti, kot je to z ustanovnim pismom predpisano. Krški škof je na to pritožbo ostro reagiral in je mestnim očetom ukazal, da v roku enega meseca nastavijo pri vseh beneficijih beneficiate, sicer bo v nasprotnem primeru uporabil svoj *ius confirmationis* in mestu odvzel *ius praesentandi*¹¹⁴. Ker škofovi ukazi pri mestu očitno niso zalegli, se je ta leta 1588 s pismom obrnil na samega deželnega kneza in ga prosil za njegovo intervencijo. Škof mu v tem pismu poroča, da ima mesto večino beneficijev brez duhovna in da ne čuti potrebe in dolžnosti, da bi pri njem kot svojem krajevnem ordinariju dalo svoje beneficiate konfirmirati in da pobira dohodke beneficijev, pri tem pa za redno vzdrževanje hiš in obdelovalne zemlje ne stori prav ničesar, tako da njihove nepremičnine nezadržno propadajo¹¹⁵. Deželni knez je nato s pismom z dne 20. maja istega leta ukazal mestnim očetom, da takoj odpravijo vse pomanjkljivosti in odstranijo vse nepravilnosti pri mariborskih beneficijih¹¹⁶.

Mesto, ki je tako dobilo ukaz za odpravo vseh nepravilnosti in opomin od samega deželnega kneza, je že čez nekaj dni naslovilo na krškega škofa dolgo in v ponižnem tonu napisano pismo, v katerem je skušalo opravičiti vse eventualne pomanjkljivosti in ga prepričati o svojih poštenih in dobrih namenih, ki jih ima z beneficiji. Mesto močno želi, da bi bila vsa beneficiatska mesta zasedena in da bi beneficiati prebivali v mestu, če pa ni tako, pa naj se krivda za to ne pripisuje mestu, ampak naj se išče drugje. V teh časih je namreč težko dobiti duhovne, ki bi bili pripravljeni beneficij prevzeti, če pa jih mesto že dobi, pa je med njimi večina takih, ki puste posest beneficijev propadati, tako da jim jih je prisiljeno odvzeti, premoženje pa dati komurkoli v zakup. Očitek, da beneficiati premoženje svojih beneficijev dajejo v zakup, je neutemeljen, ker se je to po zatrdilu mesta zgodilo le v enem samem primeru, in to v primeru beneficiata, ki mu ga je podelil deželni knez. Omenjeni beneficiat je bil knezov dvorni kaplan in kot tak ni mogel pustiti pri njem svoje službe. Iz pisma je tudi razvidno, da je deželni knez protipravno posegal v pravice mesta in cerkve, ker je podelil kar tri beneficije, medtem ko je imel pravico podeliti večjemu le enega. Med naštetimi beneficiati se navajajo Andrej Prenner (Andree Prenner), Andrej Backhess (Andree Backhess) in Gallenus¹¹⁷.

Stanje mariborskih beneficijev leta 1592 nam lepo prikazuje zelo podrobno poročilo krškemu škofu. Poročilo je očitno sestavil mariborski župnik Anton Manikor ali pa je pri njegovi sestavi vsaj sodeloval. Glede na to, da si je župnik na vse kriplje prizadeval, da si pridobi beneficije, postaja objektivnost poročila nekolikanj vprašljiva, kajti Manikor gotovo ni imel interesa stanje beneficijev prikazati kar v najlepši luči. Iz poročila je razvidno, da je tedaj bilo v

¹¹⁴ Kšk. Kopija pisma krškega škofa mariborskemu magistratu z dne 6. decembra 1582, Gradec.

¹¹⁵ Kšk.

¹¹⁶ Ibidem.

¹¹⁷ Kšk. Pismo z dne 27. maja 1588, Maribor.

mestu enajst beneficijev, katerih beneficiatska mesta so bila povečini nezasedena, a tudi pri zasedenih se beneficiatske obveznosti niso v redu izpolnjevale. Svoje dolžnosti so posebno zanemarjali beneficiati, ki niso prebivali v mestu, ali pa tisti, ki so že opravljali kako drugo službo, in teh je bila večina. Iz navedb poročila sledi, da so bili v opravljanju svojih dolžnosti najbolj vestni župnik in njegova kaplana, medtem ko so bili ostalim beneficiatom bolj mar dohodki kot pa opravljanje dolžnosti in skrb za redno vzdrževanje nepremičnin beneficijev. Premoženje nekaterih beneficijev so tedaj uživali sorodniki beneficiatov, premoženje nezasedenih beneficijev pa je mesto povečini dajalo v zakup; posledica tega je bila, da so se od beneficijev pobirali le dohodki, nikomur pa ni bilo mar njihovih hiš in zemlje, tako da so bile vse nepremičnine na poti popolnega propada. Mesto pa se ni polastilo le nepremičnin nekaterih beneficijev, ampak je položilo roke tudi na njihove premičnine; marsikje je izginila iz hiš beneficijev oprema. Tako je npr. mariborsko mesto beneficiju vseh svetih odvzelo tudi zvonove in jih namestilo na rotovž¹¹⁸.

Kako si je mariborski župnik Anton Manikor (1587—1601)¹¹⁹ v devetdesetih letih na vse kriplje prizadeval, da si pridobi mariborske beneficije, je razvidno iz promemorije, ki jo je leta 1592 poslal krškemu škofu Krištofu Andreju. V njej je prikazal stanje beneficijev in mu predlagal ukrepe za njihovo sanacijo. Župnik mu predlaga, naj se vsi beneficiji izroče njemu, od česar je pričakoval korist na dve plati. Župnik, ki ima nizke dohodke, bo tako z dohodki od beneficijev lahko vzdrževal štiri kaplane, kar bo v korist župne cerkve, obenem pa bodo kaplani lahko opravljali dolžnosti, ki jih predpisujejo ustanovne listine beneficijev, mogel pa bo tudi poravnati dolgove in davčne zaostanke beneficijev ter obljublja, da bo poskrbel za redno vzdrževanje vseh nepremičnin in premičnin vseh beneficijev¹²⁰.

Manikor v svojem prizadevanju za pridobitev vseh beneficijev ni uspel, pa tudi stanje beneficijev se v tem času ni izboljšalo; o tem priča razglas, ki ga je dal župnik 3. novembra leta 1597 nabit na vrata župne cerkve. Župnik je s tem razglasom pozval predse vse mariborske beneficiate, jim ukazal, da se oglase pri njem v župnišču 15. decembra ob osmih zjutraj, in jim zapretil, da izgube svoj beneficij, če se njegovemu ukazu ne bodo odzvali. Župnik je beneficiate klical na odgovornost zaradi njihovega malomarnega odnosa do opravljanja beneficiatske službe, očitajoč jim, da ne opravljajo v redu božje službe in da že leta ne vzdržujejo v redu vinogradov, travnikov in polj, tako da je prišlo premoženje že »ad extremam ruinam«¹²¹.

Naslednje leto, leta 1598, se je Manikor ponovno obrnil na krškega škofa s prošnjo za podelitev beneficijev. Škof je nato s pismom z dne 27. junija istega leta naročil mariborskim mestnim očetom, naj župniku, ki ima zelo malo dohodkov, izroče vse nezasedene beneficije¹²². Ker se je za zadevo Manikorja zavzel sam krajevni ordinarij krški škof, je bilo upravičeno pričakovati, da bo župnik končno le dosegel svoj namen. 21. julija istega leta je bila že sestavljena zakupna pogodba, s katero Manikor ne bi dobil v zakup samo nekaterih beneficijev, ampak popolnoma vse. Župnik bi v skladu s pogodbo dobil beneficij sv. Ruperta in Katarine, ki ju je imel že pred letom 1598, že istega leta, ostale beneficije pa z letom 1599, in to za dobo osmih let. Glavne točke zakupne pogodbe so bile: župnik bo užival dohodke vseh beneficijev, skrbel pa bo, da se bodo v redu opravljale beneficiatske dolžnosti in v redu vzdrževale vse premičnine in nepremičnine beneficija, poravnal bo dolgove in davčne zaostanke,

¹¹⁸ Kšk. Poročilo 1592.

¹¹⁹ Or., str. 560.

¹²⁰ Kšk. Pismo z dne 1. septembra 1592, Maribor.

¹²¹ Kšk. Marburger Beneficien, fasc. I, št. 7

¹²² Kšk.

popravlil propadle hiše beneficijev, napravil inventarni popis premoženja za vsak beneficij posebej ter predložil škofu in mestu letni obračun dohodkov in izdatkov¹²³.

Še istega leta 28. decembra pa je bila sestavljena nova zakupna pogodba, po kateri je vse beneficije razen beneficija sv. Marije Magdalene, ki ga je imel župnik¹²⁴, dobilo za dobo sedmih let mariborsko mesto, medtem ko prejšnja pogodba, kot je to razvidno iz opazke na pogodbi, iz »določenih razlogov« ni bila nikdar realizirana. Tako je župniku ostal le en sam beneficij; odvzeli so mu tudi beneficij sv. Ruperta in Katarine, ki ju je imel dotlej. V pogodbi je rečeno, da se je mesto sicer vselej trudilo, da bi bila vsa beneficiatska mesta zasedena, vendar mu nikoli ni uspelo dobiti zadostnega števila kandidatov, ki bi bili pripravljene sprejeti beneficiatska mesta, in da so mnogi sicer podpisali reverz, vendar se pogodbe niso držali ali pa so beneficij kratko malo pustili. Beneficiati so tudi krivi, da so hiše in zemlja beneficijev propadle, da je toliko davčnih zaostankov in dolgov in da so mnogi beneficiji izgubili vinograde, ker pač beneficiati gorskim gospodom niso dajali dolžnih letnih dajatev. Glavne točke pogodbe so bile: mesto bo pobiralo in uživalo vse dohodke od beneficijev, z njimi pa mora poravnati deželni davek, poravnati gornino in desetino, v redu vzdrževati vinograde, vzdrževati župnikovega vikarja, dati enemu izmed kaplanov mestne farne cerkve hrano in letno po 70 goldinarjev, slovenskemu pridigarju po 60 goldinarjev letno, učitelju po 24 goldinarjev, organistu po 18 goldinarjev, eerkovniku po 6 goldinarjev, za les in svečavo pa po 18 goldinarjev. S preostalim denarjem mora mesto poravnati dolgove beneficijev in rešiti njihovo posest iz zastave. Mesto mora vsako leto podati obračun dohodkov in izdatkov ter po en primerek poslati mariborskemu župniku, drugega pa krškemu škofu. Pogodba je določala, da mora vse beneficiatske dolžnosti opraviti mestni župnik s svojimi štirimi kaplani¹²⁵.

S to pogodbo so bili vsi beneficiji razen beneficija sv. Marije Magdalene izročeni mariborskemu mestu sprva za sedem let, kasneje pa je bila pogodba podaljšana, vendar očitno v nekolikanj spremenjeni obliki, saj je leta 1618 imelo mesto le pet beneficijev, župnik pa dva¹²⁶. Po preteku obdobja dvajsetih let, leta 1619, je mestni svet pogodbo odpovedal, ker mu je po njegovem zatrdilu najem prinesel samo veliko škodo. Na pragu 17. stoletja pa so mariborski beneficiji utrpeli precejšnje škodo — tedaj so pogorele hiše kar petih beneficijev: dvanajstih apostolov, sv. Florijana, sv. Ruperta, sv. Mihaela in sv. Katarine¹²⁷.

Beneficij sv. Katarine, ustanovljen leta 1367, štejemo med najstarejše mariborske beneficije. Ustanova, ki je bila izmed vseh ustanov z ustanovno listino najboljše dotirana in ki je imela sedež pri oltarju sv. Katarine v mestni farni eerkvi, je obstajala še po letu 1600. Ustanovitelj beneficija je bil Nikolaj, sin deželnega pisarja iz Maribora, ki je s privoljenjem svojih bratov Rudolfa in Konrada zapustil svojemu kaplanu Nikolaju in vsem njegovim naslednikom, beneficiatom oltarja sv. Katarine, po svojih starših poddedovano posest, s pogojem, da kaplan zanj in za njegovo družino opravlja določene obrede. Premoženje pa bo prišlo v last beneficija šele po ustanoviteljevi smrti.

¹²³ Kšk. Koplja zakupne pogodbe.

¹²⁴ Ibidem.

¹²⁵ Kšk. Zakupna pogodba A.

¹²⁶ »Beneficia Parochiae sunt nouem. Parochus habet duo, Magistratus ciuicus quinque, chori magister unum, Felix Caesar unum.« (Examen Parochiae Marchpurgensis factum 5. Octob. anno 1618. Škofljski arhiv v Gradcu XIX D 18, fol. 947.)

¹²⁷ Or., str. 557.

Beneficiat je moral v skladu z ustanovno listino brati večne maše pri oltarju sv. Katarine, kjer je tudi pokopana družina ustanovitelja beneficija, obhajati obletnice smrti z vigilijo, kot je bilo to doslej v navadi, ter razdeliti na samo obletnico med uboge kruh, ki ga bo dal speči iz 12 četrtn pšenice, ter 16 veder vina, strežnikom, cerkovniku in učitelju pa dati eno marko pfenigov. Kaplan naj tudi poskrbi, da bo sin ustanoviteljevega brata Leopolda Rudlein postal duhoven, ki bo po kaplanovi smrti prevzel beneficij. Rudlein pa naj zopet poskrbi, da bo kdo v družini postal duhoven in prevzel beneficij. Če pa bo izumrl ves rod, naj za beneficiata poskrbe mestni očetje, če pa ti tega ne bodo storili, naj to stori mestni župnik. Beneficiat je tudi dolžan župniku vsako leto po 1 marko pfenigov, vendar le v primeru, če mu župnik ne bo preprečeval branja maše v farni cerkvi.

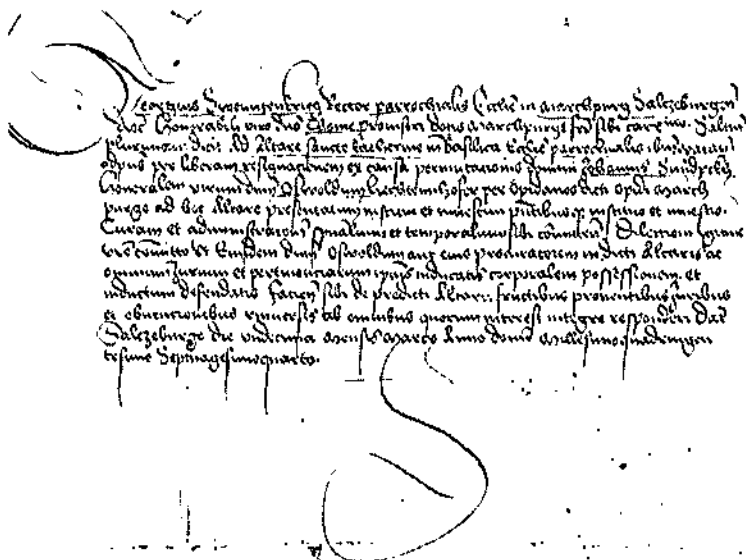
Nikolaj je svojemu kaplanu zapisal tudi veliko nepremičnin: hišo v mestu, šest vinogradov, dohodke od več kot trideset oštator, mlin ob Dravi in nekaj desetlin. Volil mu je tudi premičnine, obleko, mašno opravo in obleko, knjige in še nekaj drugega inventarja. Hiša je stala tik farne cerkve in je dajala župniku letno po 13 pfenigov. Od vinogradov sta bila dva pri Rušah (ze Räst), eden je bil dominikalni, drugi pa je dajal ruški cerkvi letno po 1 vedro gornine. K vinogradu, ki je ležal na Kozjaku (am Pochsrugkh) in ki je dajal Gottfriedu iz Maribora letno po 2 vodni in 2 navadni vedri vina, po poldrugi četrtn ovsu, 2 kokoši, 2 kruha in po 2 nova pfeniga, je spadal tudi še oštati, ki pa je bil zavezan sledečim dajatvam: 5 vodnih veder vina, štiri četrtni ovsu, 1 kokoš, 1 kruh in 1 novi pfenig. Vinograda, ki sta ležala na Prošekju pri Bresternici (datz Pressegh), sta bila z gornino podložna šentpavelskemu opatu, ki sta mu dajala letno po poldrugo navadno vedro in po 1 vodno vedro vina, po 1 novi pfenig in 1 stari vinar. Vinograd, ki je ležal v Melju (ze Melinckh), pa je dajal komturju malteškega viteškega reda letno po 2 navadni vedri mošta in po 2 nova pfeniga. Beneficiat je imel tudi desetine v Dogošah in 19 veder gornine. Oštati, od katerih je kaplan dobival letno po 3 in pol marke novih pfenigov, pol funta starih pfenigov, 110 starih šilingov pfenigov, 239 novih pfenigov ter 1035 starih pfenigov, 16 četrtni pšenice, 18 rži, 18 žita, četrtn ovsu in 8 četrtni zdroba ter 5 vodnih veder vina, 1 kruh, 540 jajc, 67 kokoši, 1 jagnje in 12 piščet, so ležali tik mestnega obzidja, pred gorenjimi vrati, pred korškimi vrati ter pri judovskih vratih in pokopališču. Mlin je stal na Dravi pri judovskem pokopališču¹²⁸.

Pri oltarju sv. Katarine je bila leta 1431 ustanovljena še ena ustanova. Tedaj je namreč Ulrik iz Welsa, kaplan beneficija, podaril dva vinograda s pogojem, da beneficiat po njegovi smrti opravlja zanj aniverzarije s peto vigilijo, na samo obletnico smrti pa peto zadušnico in dve tihi maši. Beneficiat, ki bo imel beneficij ob Ulrikovi smrti, bo moral opraviti zanj trideset vigilij in trideset zadušnic. Podarjena vinograda sta ležala pri Mariboru v Sojči (in der Sulcz) in pri Kamnici. Oba vinograda, ki ju je Ulrik kupil nalašč za ta beneficij, sta bila gorskopravna; prvi je bil podeljen beneficiju z dovoljenjem Hansa Paula, deželnoknežjega kletarskega mojstra v Mariboru, in je dajal v mariborsko klet letno po 1 računsko vedro vina in po 3 polovice, drugi pa je bil z gornino podložen mariborskemu župniku Konradu Gallenbergerju in se je dajalo od njega v župnišče letno po 4 računska vedra vina in po 4 pfenige¹²⁹.

Po imenjski cenitvi, ki jo je 20. junija 1542. leta napravil beneficiat Klemen Otta, je znašala skupna vrednost nepremičnin beneficija 300 funtov, 5 šilingov in 15 pfenigov. Posamezne nepremičnine so bile tedaj ocenjene ta-

¹²⁸ Mmk II, 153—156.

¹²⁹ Mmk II, 157—158.

Faksimile listine z dne 12. marca 1474, s katero naroča mariborski župnik Jurij Swentenkrieg svojemu provizorju Tomažu, da izroči Ožbaltu Liechtenhoferju temporalia in spiritualia beneficija sv. Katarine (Štajerski deželni arhiv, zbirka listin)

kole: premoženje v Mariboru je bilo ocenjeno na 227 funtov, 1 šiling in 15 pfenigov, travnik ob Pesnici na 3 funte pfenigov, njive zunaj mariborskega mestnega pomerija na 22 funtov pfenigov, 3 vinogradi in les pa na 48 funtov pfenigov in 4 šilinge pfenigov¹³⁰.

Dohodki beneficija so bili leta 1544 takile: beneficiat je dobil od realitet v mestnem pomeriju letno v denarju po 8 funtov, 3 šilinge in 10 pfenigov, žitna desetina je znašala 18 korcev¹³¹ pšenice, 20 korcev rži, 9 korcev ovsu in 16 korcev prosa, gornina pa po pol štrtina vina. Beneficiat je poleg tega nabral letno še po 40 piščancev, jajc pa v vrednosti 24 pfenigov¹³².

Prvi znani kaplan tega beneficija je bil v ustanovni listini imenovani Nikolaj, nato se leta 1431 imenuje Ulrik iz Welsa pri Linzu na Avstrijskem, v listini ddo. 1445, 7. marec, pa Peter Bärnklaue (Bernklo), ustanovitelj beneficija Naše ljube gospe pri oltarju v farni cerkvi¹³³, v listini iz leta 1459 pa Baltazar Ludvik (Walhasar Ludwig)¹³⁴. Iz listine iz leta 1474 izvemo za dva beneficiata¹³⁵. V tej listini naroča mariborski župnik Jurij Swentenkrieg svojemu provizorju Tomažu, naj izroči temporalia in spiritualia beneficija Ožbaltu Liechtenhoferju (Oswold Liechtenhofer), ki ga je po prostovoljni signaciji beneficija Janeza Smidpekha (Johannes Smidpekha) na to mesto prezentiralo mariborsko mesto^{135a}. Leta 1500 je bil beneficiat tega beneficija duhoven Sundpekha, ki je morda identičen z Janezom Smidpekhom. Po letu 1500 in pred letom 1508 je imel beneficij magister Lavrencij Weiss (Laurentius

¹³⁰ SLA 24/320.

¹³¹ 2 korca = 1 graški četr = 78,72 l (S. Vilfan, Prispevki k zgodovini mer na Slovenskem s posebnim ozrom na ljubljansko mero od 16. do 19. stol., ZC VIII, 1954, str. 41).

¹³² Davčna napoved ddo. 1544, marec 8. v SLA 24/320.

¹³³ Listina v zbirki listin v SLA.

¹³⁴ Listina ddo. 1459, 5. november, v SLA.

¹³⁵ Listina ddo. 1474, marec 11., Salzburg v SLA.

^{135a} L. 1496 se Smidpekha omenja kot »offner notari Kayserlicher macht«. (MmK II, 166*)

Weyss)¹³⁶, leta 1508 duhoven Krištof (Cristoff)¹³⁷, v letih 1542, 1544, 1550 in 1571 Klemen Otta, ki ga srečamo med sopodpisniki pritožbe na salzburškega nadškofa Ernesta, leta 1580 Danijel Schaller¹³⁸, v letih od 1581 do 1592 pa Erhard Tenck (Tenck, Tenngg, Tenngkh)¹³⁹, nekdanji jareninski župnik, ki mu je bila fara leta 1589 odvzeta¹⁴⁰.

Beneficiat je moral po določilu urbarja farne cerkve iz leta 1500 dati mestnemu župniku o božiču letno po 1 marko pfenigov¹⁴¹, od sredine 16. stoletja naprej pa po 5 šilingov in 10 pfenigov ob Martinovem¹⁴². Beneficij je bil tudi eden redkih, ki je imel ves čas druge polovice 16. stoletja svojega beneficiata. Kot smo že omenili, je dobil leta 1581 beneficij Erhard Tenck, ki pa po poročilu iz leta 1592 ni bral pri oltarju sv. Katarine maše vsak dan, kot bi bil to moral, ampak največ štirikrat do šestkrat tedensko, ker je od drugih kaplanov prevzel preveč obligacij. Tudi za redno obdelovanje zemlje se ni preveč brigal, zato je ta propadala, pač pa je leta 1587 na novo prekril streho hiše beneficija, ki pa je kmalu zatem neke zime zopet pogorela¹⁴³. Beneficij je skupaj z drugimi sedmimi beneficiji leta 1598 dobilo v zakup mariborsko mesto¹⁴⁴.

Beneficij sv. Mihaela je bil ustanovljen leta 1438 in je bil kot beneficij bratovščine sv. Duha vezan na oltar sv. Mihaela v župnijskem karnarju. Beneficij sv. Mihaela je bil ustanovljen pri mariborskem mestnem špitalu, na kar kaže več dejstev. Po urbarjih mariborske mestne fare iz leta 1500 in 1508 se med beneficiji omenja tudi beneficij, od katerega mora špitalski mojster dati vsako leto o božiču mestnemu župniku po 1 funt pfenigov¹⁴⁵. Glede na to, da so se leta 1621 prebivalci mestnega špitala udeleževali službe božje v farni cerkvi in ker se je zanje l. 1731 brala maša pri oltarju sv. Mihaela prav tam, ker je bil tedaj karnar že v razsulu¹⁴⁶, in ker med seznamom dokumentov v špitalu leta 1731 najdemo tudi ustanovno listino za naš beneficij iz leta 1438¹⁴⁷, ne kaže dvomiti v pravilnost naše trditve. Iz ustanovne listine in drugih virov sicer ni razvidno, da bi bil ta beneficij bogato dotiran, toda poročilo iz leta 1592 izrecno navaja, da je beneficij bogato dotiran, da ima lepa polja in obsežne vinograde, ki leže tik pred mestom, in da ima v mestu tudi svojo hišo¹⁴⁸.

Ustanoviteljica beneficija je bila Jera, vdova po mariborskem meščanu Erhardu Püchlerju, ki je v ustanovni listini, izdani 5. februarja leta 1438, predpisala beneficiatu branje večnih maš ter obhajanje obletnic smrti zanjo in za njene. Beneficiat je moral na večer pred obletnico njene smrti opraviti peto vigilijo, na samo obletnico njene smrti pa peto mašo v čast Marijinega vnebovzetja ter opraviti še šest tihih maš. Ustanovna listina je tudi določala, naj mestni očetje beneficiata, ki ne bo v redu opravljal vseh dolžnosti, najprej posvariyo ter zahtevajo, da zamujeno nadoknadi, če pa kljub opominom tega ne bo storil, naj mu beneficij odvzamejo in ga izroče drugemu.

¹³⁶ Urbar 1500 (Kšk. LXII 1a).

¹³⁷ Urbar 1508 (Kšk. LXII 1a.)

¹³⁸ Kšk. LXII 1a.

¹³⁹ Kšk. Poročilo 1592. Invenlar iz leta 1590 (Sla-Stadtarchiv, Marburg, Schuber 8.)

¹⁴⁰ Or., str. 608.

¹⁴¹ Urbar 1500 (Kšk. LXII 1a.)

¹⁴² Kšk. LXII 1a.

¹⁴³ Kšk. Poročilo 1592.

¹⁴⁴ Kšk. Zakupna pogodba A.

¹⁴⁵ Urbar 1500 in 1508 (Kšk. LXII 1a.)

¹⁴⁶ Prim. opombo št. 53.

¹⁴⁷ Vizitacija mestnega špitala, ki jo je leta 1731 opravil Peter Lukrecij Ignacij pl. Apostel. (Dokumenti v škofijskem arhivu v Mariboru.)

¹⁴⁸ Kšk. Poročilo 1592.

Ustanoviteljica je beneficiju zapustila svojo hišo in oštati pri mestu ter vinograd v njegovi okolici. Hiša in oštati z vrtom sta bila v mestnem pomeriju pred vrati Naše ljube gospe, vinograd z vsem pripadajočim pa na Prošek (ze Pressegkh) pri Bresternici. Vinograd, ki je bil šentpavelskemu samostanu podložen z gornino, ki je znašala letno po 4 in pol vedra vina in po 4 pfenige, je bil beneficiju podeljen z dovoljenjem Nikolaja Leupacherja, vrhovnega gorskega mojstra šentpavelskega opata v Mariboru. Hasnovalno pravico pa si je ustanoviteljica zagotovila do svoje smrti.

Ustanoviteljica je beneficij izročila Andreju Šoberniku (Schobernigh), ki mu morata po njeni smrti mestni svet in sodnik kot podeljevalca beneficija izročiti vse premičnine in nepremičnine. Če bi Šobernik ob času njene smrti ne bil več pri življenju, pa se naj vse to izroči drugemu beneficiatu. Določila je tudi, da mora vino in vse druge pridelke ter vse premičnine, ki se najdejo v beneficiatovi hiši, po smrti beneficiata dobiti novi beneficiat^{148a}.

Med beneficiati se poleg omenjenega Andreja Šobernika omenja leta 1542 in 1550 Mihael Vicovič (Michel Viczouitsch), ki se je skupaj z nekaterimi beneficiati pritožil pri salzburškem nadškofu zaradi krivic, ki mu jih je prizadelo mesto. Tako so mu meščani odvzeli del zemljišča od njegove hiše in mu onemogočili opravljati beneficiatske dolžnosti v karnerju pri oltarju sv. Mihaela. Beneficij sv. Mihaela je bil tudi eden redkih beneficijev, ki ga leta 1571 ni imelo v rokah mariborsko mesto in ki je tedaj imel svojega beneficiata, ki je bil dolžan mariborskemu župniku vsako leto po 5 šilingov in 10 pfenigov. Ustanova je imela tedaj tudi vinograd pri Malečniku, med Meljskim hribom in Gorco^{148b}. Leta 1580 je bilo beneficiatsko mesto tega beneficija nezasedeno, leta 1590 in 1592 pa ga je imel ruški župnik Matej Ornič (Mathe Ornitsch), ki je le od časa do časa prihajal v mesto in zelo redko izpolnil svojo beneficiatsko dolžnost^{148c}. Hiša beneficija, ki se omenja skupaj z drugimi osmimi beneficiji leta 1598, je pogorela ob velikem požaru leta 1601¹⁴⁹.

Beneficij Naše ljube gospe, ki je bil vezan na oltar Marije device v mestni župnijski cerkvi, je bil ustanovljen najkasneje leta 1440, leta 1571 pa je bil že priključen dvornemu špitalu v Gradcu. Beneficij se imenuje cesarska ustanova (des khaysers stift) in je bil beneficij bratovščine Naše ljube gospe (fraternitas beate virginis, bruederschaft vnser lieben frawen)¹⁵⁰, ki se omenja v Mariboru leta 1475, ko je mariborski meščan Štefan Tischler v imenu bratovščine prodal Katarini, vdovi po Lenartu Pruklu, tri gorsko-pravna zemljišča na Račjem bregu pri Mariboru (in Raitz). I. Orožen trdi brez navedbe vira, da je bil beneficij ustanovljen z listino ddo. 1442, 26. januar, in da je bil njegov kaplan dolžan opravljati večne maše. To svojo trditev sicer kasneje popravlja in pravilno ugotavlja, da se kaplan omenja že leta 1440 in da je bilo potemtakem ustanovno pismo napisano pozneje. Zmotno pa trdi, da je ustanovitelj tudi kaplan tega beneficija¹⁵¹, saj se v listini ddo. 1440, 17. december, Dunajsko Novo mesto omenja kot beneficiat Lenart¹⁵², ki je bil leta 1445 beneficiat beneficija sv. Katarine v Mariboru¹⁵³.

Prvo poročilo o tej ustanovi srečamo torej leta 1440, in to v listini, s katero naroča Friderik III. mariborskemu mestu, naj ne nalaga ne sedanjemu kaplanu beneficija Lenartu kot tudi ne vsem njegovim naslednikom nobenih

^{148a} Mmk II, 189'—190'.

^{148b} Urbar 1571, fol. 27.

^{148c} Kšik. Poročilo 1592. Inventar iz leta 1590 (SLa-Stadtarchiv Marburg, Schuber 8.)

¹⁴⁹ Or., str. 357.

¹⁵⁰ Mmk II, 181—182. Or., str. 16. Prlm. tudi A. Muchar, Geschichte des Herzogthums Steiermark VII, Gratz 1864, str. 305.

¹⁵¹ Or., str. 548.

¹⁵² Mmk II, 170'. Beneficiat Lenart se omenja tudi leta 1455 (Mmk II, 175.)

¹⁵³ Listina ddo. 1445, marec 3. v SLa.

bremen in da sam vse beneficiate tega beneficija s svojo kraljevsko in deželnokežjo milostjo oprošča vseh dajatev, ki bi jih ti morali dati mestu. Ta privilegij je veljal tako za premoženje, ki ga je ob izdaji listine beneficij imel, kot tudi za tisto, ki si ga bo kasneje pridobil¹⁶⁴. Iz listine je tudi razvidno, da je ustanovitelj tega beneficija Friderikov dvorni kaplan Peter Bärnklaue (Pernclau), ki ga je tudi prosil, naj to njegovo ustanovo potrdi in jo vzame v zaščito.

Ustanovo, ki je imela v farni cerkvi svoj oltar, je pred letom 1571 priključil nadvojvoda Karel dvornemu špitalu v Gradcu, pri njenem oltarju pa se je po opustitvi kapele na Lebarjih opravljala služba božja beneficija, ki se je prej opravljala v omenjeni kapeli¹⁶⁵. Beneficiat je bil leta 1500 in 1508 dolžan dati mariborskemu župniku letno po 1 marko pfenigov, v drugi polovici 16. stoletja pa po 1 funt pfenigov, da je smel brati mašo pri omenjenem oltarju¹⁶⁶.

Po poročilu o stanju beneficija iz leta 1592 je razvidno, da je imel beneficij hišo in vinograde, ki so bili ocenjeni na 1600 renskih goldinarjev, ter dani naprodaj in da je pokojni mariborski župnik Žehel (umrl 1586)¹⁶⁷ dobil za branje tedenske maše po 12 renskih goldinarjev letno, medtem ko takratni župnik ni dobival prav ničesar¹⁶⁸. Od beneficiatov tega beneficija poznamo za leto 1440 že omenjenega duhovna Lenarta, za leta 1500 in 1508 doktorja Jakoba iz Radgone (Rakespurger, doctor Jacob Rakhenspurher)¹⁶⁹, za čas pred letom 1550 oz. leta 1544 Andreja Vorstetterja¹⁶⁰.

Beneficij sv. Ruperta, ustanovljen pri oltarju sv. Ruperta v farni cerkvi, se prvič omenja leta 1449. Tedaj sta namreč mariborska meščana Nikolaj Mainhart in njegova žena Barbara prodala Nikolaju Rosenhainu, beneficiatu Rupertovega beneficija, vinograd z njivo in lesom na Gaju pri Kamnici (in der Auen zu Gambs). Posest, ki je imela značaj gorskopravnega zemljišča in je bila z gornino podložna šentpavelskemu samostanu ter je bila prodana z dovoljenjem Tomaža Pauscha, vrhovnega gorskega mojstra opata Petra v Mariboru, je beneficiat kupil z denarjem, ki ga je prejšnji beneficiat Baltazar¹⁶¹ zapustil beneficiju za mašno ustanovo¹⁶². Ker pa je eden izmed kasnejših kaplanov beneficija Jurij Trawalder ta gorskopravna zemljišča slabo obdeloval in jih pustil celo opusteti, jih je gorski gospod beneficiju odvzel. Posest pa je za beneficoj pridobil nazaj beneficiat Primož Maučnik (Primus Mautschnigkh) leta 1495. Beneficiju je posest vrnil Hans Schrampf, oskrbnik falske gosposčine in vrhovni samostanski kletarski mojster v Mariboru. Gornina je za ta zemljišča znašala po 6 vodnih veder vina in po 3 polovice¹⁶³.

¹⁶⁴ Mesto očitno tega privilegija ni vedno upoštevalo, saj je moral beneficiat plačevati mestu od hiše letno po 4 pfenige davka (Mmk IV, 290').

¹⁶⁵ Urbar 1571, fol 27.

¹⁶⁶ Kšk LXII 1a.

¹⁶⁷ Or., str. 559.

¹⁶⁸ Kšk. Poročilo 1592.

¹⁶⁹ Kšk. LXII 1a. Jakob iz Radgone, doktor teologije se pojavlja v letih med 1513 in 1535 v ptujskih listinah. (1513, julij 30., 1516, februar 12., 1519, april 10 in 1535, april 7. Kartoteka M. Sleskova v PaM.)

¹⁷⁰ Urbar pred letom 1550 (Kšk. LXII 1a.)

¹⁷¹ Beneficiat Baltazar (v listini Walthasar, Or., str. 551: Walthasar) je po vsej priliki identičen z beneficiatom oltarja sv. Marije Magdalene (Or., str. 551: Walthasar). Baltazar je bil pred letom 1449 beneficiat oltarja sv. Ruperta, leta 1449 pa oltarja sv. Marije Magdalene, vendar je bil 7. marca istega leta že mrtav (Mmk II, 177.)

Naj omenim, da se v virih iz leta 1500 in 1508 (Kšk LXII 1a) navajata dva beneficija po svojih ustanoviteljih, ni pa bilo, žal, mogoče ugotoviti, za katera izmed omenjenih beneficijev v tem primeru gre. Tako se ustanovitelj enega beneficija imenujejo Regensoderl in Humberški (prvi se navajajo v Mmk IV, 286' kot lastniki vrta v mestu, drugi pa so bili plemič v gradu Humberka — Hollenburg na Koroškem), ustanoviteljica drugega pa z imenom Pruki (altar der Pruekhlin oz. Pruekhlin).

¹⁷² Mmk II, 177—177'.

¹⁷³ Mmk II, 175—176.

Beneficij pa je imel že pred letom 1455 tudi svoj vinograd na današnji Kalvariji (im Vorderberger) z imenom »Stainpeyss«, ki ga je beneficiat oddajal v najem za 10 funtov pfenigov letno. Tedaj pa je kaplan Nikolaju Mainhartu in ženi Barbari zajem odpovedal ter vinograd začel obdelovati v lastni režiiji. Vinograd je ležal na gorskopravni zemlji deželnega kneza ter se je zanj dajalo letno po 10 računskih veder vina in po 15 pfenigov¹⁶⁴.

Iz listine iz leta 1477 je tudi razvidno, da je beneficij imel tudi hišo v Mariboru. Tedaj je beneficiat Jurij Trawalder z dovoljenem in vednostjo mariborskega sodnika Lenarta Iglishoferja prodal mariborskemu kramarju Mateju Holzapflu hišo z dvorom ter z vsem pripadajočim v »Khukhitzgassein«¹⁶⁵.

Kakšne dolžnosti je beneficiat imel, zvedemo šele iz poročila o stanju beneficija leta 1592 in iz vizitacijskega zapisnika iz leta 1663. Kaplan te ustanove je moral brati po eno mašo v tednu. Leta 1663 je magistrat podelil beneficij vsakokratnemu mestnemu župniku, ta pa je dolžnost branja maše naložil župnijskemu vikarju, ki mu je za to službo moral plačati letno po 50 renskih goldinarjev¹⁶⁶. Beneficij je bil leta 1571 v rokah mariborskega mesta in ni imel svojega beneficiata. Vsak beneficiat je bil v skladu z določilom iz leta 1500 dolžan župniku vsako leto o božiču po 1 marko pfenigov, po določilih iz let 1542 in 1571 pa po 5 šilingov in 10 pfenigov o Martinovem¹⁶⁷. Beneficij se tudi omenja med deveterimi beneficiji, ki so bili še leta 1598¹⁶⁸.

Prvi znani beneficiat je bil Baltazar, nato se leta 1449, 1455 in 1460 omenja kaplan Nikolaj Rosenhain¹⁶⁹, leta 1473 in 1477 Jurij Trawalder¹⁷⁰, leta 1495 Primož Maučnik, ki je bil obenem tudi kaplan v žičkem dvorcu v Mariboru¹⁷¹ in ki bo po vsej priliki identičen z duhovnikom Primožem (Primus), ki je imel beneficij leta 1500 in 1508¹⁷². Pred letom 1550 je imel beneficij kamniški vikar Peter Slavec (Petter Slauetz), ki naj bi ga po I. Orožnu imel že leta 1542 in ki je identičen s Petrom Nachtigallom, kot to pravilno ugotavlja I. Orožen¹⁷³, nato leta 1550 Jurij Božič, ki se je tedaj skupaj z drugimi benefioiati pritožil pri salzburškem nadškofu zoper mariborsko mesto ter navedel, da so mu mestni očetje odvzeli kos njive, za katero pa mora še naprej plačevati davek. Leta 1592 je imel beneficij mariborski farni kaplan Erhard Tenck, ki je svoje beneficiatske dolžnosti zelo malomarno opravljal; redkokdaj je bral mašo ter je pustil hišo in vinograde beneficija popolnoma propasti, končno pa jih je dal za osem let v zakup mariborskemu mestnemu pisarju¹⁷⁴. Leta 1598 pa je bil beneficij v rokah mestnega župnika Antona Manikorja¹⁷⁵.

Beneficij sv. Tomaža, canterburyjskega nadškofa, ustanovljen 1454, je bil ustanova večnih maš pri oltarju v župnijski cerkvi. Oltar, pri katerem je beneficiat opravljal svoje dolžnosti, se je po družini ustanovitelja, ki je pri tem oltarju imela svojo grobnico, imenoval kar Süssenheimov oltar. V urbarjih mariborske mestne župnije iz let 1500 in 1508 se sicer med beneficiji kot Süssenheimova ustanova navaja beneficij sv. Trojice, ki pa je brez dvoma identičen z našim beneficijem, ker se v urbarialnem zapisu iz leta 1506 na-

¹⁶⁴ Mmk II, 175–175'.

Listina ddo. 1455, september 1. v PaM.

¹⁶⁵ Mmk II, 176–177. Po J. Curku je bila Barvarska ulica (o. e., str. 70).

¹⁶⁶ Or., str. 552.

¹⁶⁷ Kšk. LXII la.

¹⁶⁸ Kšk. Poročilo 1592.

¹⁶⁹ Listina ddo. 1460, april 18. v SLa.

¹⁷⁰ Listina ddo. 1473, marec 5. v SLa.

¹⁷¹ Mmk II, 175'.

¹⁷² Kšk. LXII la.

¹⁷³ Or., str. 583.

¹⁷⁴ Kšk. Poročilo 1592. Tenck je bil v letih 1585–1586 župnik v Jarenini (J. Wlehner, Geschichte des Benediktiner-Stiftes Admont IV, Graz 1880, 257.)

¹⁷⁵ Kšk. Zakupna pogodba A.

vaja kot beneficiat ustanove ista oseba kot v zgoraj omenjenih dveh urbarjih. Beneficij je bil z ustanovno listino zelo bogato dotiran in je bil eden najbolj bogatih mariborskih beneficijev¹⁷⁶.

Ustanovitelj beneficija Andrej Süssenheim¹⁷⁷ je ta beneficij ustanovil v dušni blagor svoje družine, zlasti pa v spomin svoje pokojne žene, ki je počivala pri oltarju sv. Tomaža, ter ga podelil duhovniku Valentinu iz Kranja (Valentin von Krainburg)¹⁷⁸. Ustanovno pismo je določalo, da ima pravico do podelitve beneficija ustanovitelj, po njegovi smrti pa njegovi potomci. Če pa bi družina izumrla, preide pravica do podelitve na mariborskega mestnega sodnika in svet, na katerega preidejo tudi vse pravice v zvezi z beneficijem. Beneficiata mora potrditi vsakokratni mestni župnik. Beneficiati morajo predpisano vsakdanjo mašo v redu opravljati, če pa tega ne store, pa morajo zamujeno v osmih dneh pristoriti. V primeru, da zamujeno v predpisanem roku ne nadoknadijo, pa so za vsako zamujeno mašo dolžni cerkvi po 1 funt voska, ki ga morajo izročiti cerkvenim ključarjem, v roku osmih dni pa morajo opraviti zamujene maše. Če tudi tega ne store, pa plačajo župniku pol funta pfenigov in enak znesek tudi cerkvenim ključarjem, vendar se ta denar porabi za Tomažev oltar.

Süssenheim je ustanovo dotiral z dohodki 20 funtov in 1 marko letno od posesti, ki leže pri Mariboru. Süssenheim in njegovi potomci so dolžni imenovano vsoto izročiti beneficiatu o Jurjevem in o božiču, vsakokrat polovico. Ustanova je prejemale dohodke od Süssenheimovih posesti, ki so ležale večinoma na področju Limbuša, in sicer je dohodke prejemale od štirih hub, trindvajsetih oštатов in od enega mlina. Ena huba in devetnajst domcev je ležalo na Gornjem Pobrežju (an dem obern Rain bej Marchburg), en domec v Spodnjem Radvanju (zv Nider Radewan), dve hubi in en domec na Laznici (zv Lasnitz), ena huba, dva domca in mlin pa na Bistrici pri Limbušu (zv Feuestritz ob Lasnitz). Beneficij je dobil tudi vso gornino in nekaj desetine od vinogradov na Bistrici in Laznici ter dohodke od dveh dominikalnih vinogradov, pod gradom v Limbušu (vnnder dem Hauess) in na Orešju pri Mariboru (im Nusspach)¹⁷⁹.

Leta 1465 je beneficiat Benedikt prodal z vednostjo in dovoljenjem mestnega sveta in sodnika Bernardu Preunerju (Pernhart Prewner), oskrbniku limbuške graščine, dominikalni vinograd ustanove, ležeč pri Limbušu (am Lembachperg)¹⁸⁰.

Kolikšno je bilo premoženje in kakšni so bili dohodki beneficija v 16. stoletju, pa je razvidno iz urbarialnega popisa iz leta 1506. Beneficij je tedaj imel šestnajst oštатов, ki so jih imeli v zakupu po kupnem pravu mariborski meščani, ki so za vsak oštat plačevali letno po pol funta manj štiri pfenige, ter dve njivi, od katerih je beneficiat dobil letno 32 pfenigov. Dve hubi na Laznici (tzv Lasnicz), ena huba in dva oštata na Bistrici pri Limbušu (tzv Feystritz) ter en oštat na Razvanju (tzv Roswein) pa so beneficiatu dajali letno po 18 kokoši, 90 jajc, štiri in pol četrti ovsa ter 15 šilingov pfenigov, 1 funt pfenigov in 1 marko pfenigov. Gornina je ob dobrih letinah znašala 1 šrtin ali 7 veder vina. Izmed dominikalnih vinogradov je tedaj beneficiat enega obdeloval v lastni režiji, eden pa je bil pust in neobdelan. Beneficij je imel tudi svojo hišo¹⁸¹. Leta 1532 je beneficiat Ozbalt Waitzler (Oswald Waytzler) napovedal 14 funtov, 5 šilingov, 6 pfenigov in 1 polovico davka¹⁸², leta 1543 pa

¹⁷⁶ Kšk. LXII 1a.

¹⁷⁷ Prim. Unterstelermark, str. 237.

¹⁷⁸ Or. VII, str. 63.

¹⁷⁹ Mmk II, 161'--163'.

¹⁸⁰ Listina ddo. 1465, september 9. v SLA.

¹⁸¹ SLA 24/321.

¹⁸² Ibidem.

kaplan Valentin Faschang 18 funtov, 1 šiling in 15 pfenigov,¹⁸³ leta 1544 pa isti beneficiat 14 funtov, 6 šilingov in 6 pfenigov davka¹⁸⁴.

Leta 1571 je bil beneficij v rokah mariborskega mestnega magistrata in ni imel svojega beneficiata, pač pa ga je imel leta 1580¹⁸⁵. Po poročilu o stanju beneficija leta 1592 je bil beneficij eden najbolje dotiranih beneficijev v mestu in je imel nekaj podložnikov, rodovitno zemljo in lepo hišo v mestu pri farni cerkvi. Od dohodkov beneficija bi bil beneficiat lahko dobro živel; žal, je zaradi neurejenih razmer vse propadlo, tako zemlja kot tudi hiša. Davčni zastanki so zelo narasli, za kar pa so bili krivi predvsem mariborski mestni očetje, ki so imeli od zemlje beneficija daleč več dohodkov kot pa izdatkov, vendar davka niso plačevali, končno pa so posest beneficija zastavili članu mestnega sveta Nikolaju Cepiču (Niclas Zepits). Dasi je ustanovna listina predpisovala branje večnih maš, je tedaj bral le župnik po eno mašo tedensko, za to opravilo pa ni prav ničesar prejemal¹⁸⁶. Leta 1598 je bil beneficij skupaj z drugimi osmimi beneficiji dan v zakup mariborskemu mestu.

Kaplani tega beneficija so bili: prvi leta 1454 Valentin iz Kranja, ki bo morda identičen z župnikom od sv. Križa pri Rogatcu, znan iz neke listine iz leta 1465¹⁸⁷, leta 1465 duhoven Benedikt¹⁸⁸, 1500 duhoven Fleck (Flekh)¹⁸⁹, morda identičen z Nikolajem Fleckom (Flekh Nicolaus), duhovnom zagrebške škofije, ki je leta 1480 postal župnik pri Benediktu v Slov. goricah in je na to mesto resigniral leta 1503¹⁹⁰. Po letu 1500, vsekakor pa že leta 1506 in 1508, je imel beneficij magister Mihael Weitauf (Michael Weyttauf, Waitaus)¹⁹¹, leta 1532, 1541 in 1542 Ožbolt Waitzler^{191a}, leta 1543 in 1544 Valentin Faschang, leta 1580 Jakob Prösinger, za njim pa vsekakor pred letom 1592 duhovnik Ahac¹⁹².

Beneficij Naše ljube gospe pri kapeli na Lebarjih je eden redkih mariborskih beneficijev, ki sprva ni bil vezan na oltar v župni cerkvi, ampak je njegov beneficiat svoje beneficianske dolžnosti opravljal v cerkvi ali kapeli, ki je stala pred mestnim obzidjem ob severozahodnem robu mesta. Kapela, ki se je imenovala l. 1449 z imenom »Vnser Frawnkirchen«¹⁹³, l. 1454 »vnnser lieben frawen capelln«, stoječa »am Lebar bej Marchburg«¹⁹⁴, je pogorela pred letom 1542. Zato so kasneje beneficiati opravljali službo božjo pri oltarju Naše ljube gospe v farni cerkvi, pri katerem so opravljali še do druge polovice 16. stoletja svojo beneficiansko službo beneficiati cesarskega beneficija Naše ljube gospe¹⁹⁵.

Ustanova je imela po imenjski cenitvi, ki jo je napravil 27. aprila 1542 njen beneficiat Kristan Glatz (Cristannus Glatz), hišo in vinograd na območju mariborskega mestnega pomerija ter kmeta pri Pernici pri Mariboru (im Gruebl)¹⁹⁶. Vrednost hube s hišo in živino je tedaj znašala 80 funtov pfenigov¹⁹⁷.

¹⁸³ Ibidem.

¹⁸⁴ Ibidem.

¹⁸⁵ Urbar 1571, fol. 27 in Kšk LXII 1a.

¹⁸⁶ Kšk. Poročilo 1592.

¹⁸⁷ Or. VII, str. 63.

¹⁸⁸ Glej opombo št. 180.

¹⁸⁹ Kšk. LXII 1a.

¹⁹⁰ Or., str. 250.

¹⁹¹ SLa 24/321. Kšk. LXII 1a.

^{191a} Ožbolt Waitzler je postal vikar mariborske fare 24. aprila 1531 (Kšk. LXII 1a).

¹⁹² PaM. Župnija sv. Janeza Krstnika v Mariboru. Kšk. LXII 1a.

Kšk. Poročilo 1592.

¹⁹³ J. Zahn, Orstnamenbuch, str. 326.

¹⁹⁴ Mmk II, 169.

¹⁹⁵ Urbar 1571, fol. 27.

¹⁹⁶ Gruebl = Grübel pri Pernici (fara sv. Marjeta). (J. Zahn, Orstnamenbuch, str. 239.) = Vosek?

¹⁹⁷ SLa 24/321.

Die in dem obigen Briefe erwähnte Summe
von 1000 Reichthalern

ist durch den
15. 11. 1508

Die Summe von 1000 Reichthalern
ist durch den
15. 11. 1508

Die Summe von 1000 Reichthalern
ist durch den
15. 11. 1508

Die Summe von 1000 Reichthalern
ist durch den
15. 11. 1508

Ergebenheit
und Treue

Faksimile imenjske centlve
za beneficij Naše ljube gospe
na Lebarjih za leto 1542
(Stajerski deželni arhiv v Gradcu,
24/321)

Die Summe von 1000 Reichthalern
ist durch den
15. 11. 1508

V skladu z urbarji mestne župnije iz leta 1500 in 1508 so morali beneficiati dajati vsakokratnemu mariborskemu župniku letno po 1 funt pfenigov¹⁹⁸, od srede stoletja naprej pa po 5 šilingov in 10 pfenigov. Leta 1571 je imelo beneficij mariborsko mesto, tako da beneficij ni imel niti tedaj niti leta 1580 svojega duhovnika¹⁹⁹. Po poročilu o stanju beneficija iz leta 1592 je tedaj imel beneficij precejšnje premoženje, v mestu enonadstropno zidano hišo, rodovitno zemljo in lepe vinograde, tako da se je od dohodkov dalo lepo živeti. Žal, se je tedanji beneficiat dvorni kaplan Andrej Prenner kaj malo brigal za svoje dolžnosti, tako da je premoženje propadalo. Beneficiat je sicer pogosto prihajal v mesto, vendar je le redko v cerkvi opravil svoje dolžnosti. Tudi davčni zaoštanek je pod njim narasel že na 150 renskih goldinarjev, ki bi jih beneficij moral takoj plačati²⁰⁰.

Leta 1500 in 1508 se omenja beneficiat tega beneficija duhovnik Štefan (Stephanus), ki ga I. Orožen navaja napačno kot beneficiata beneficija Naše ljube gospe pri oltarju v farni cerkvi. Zmotna je tudi njegova trditev, ko pravi, da je beneficij cesar Maksimiljan po smrti Štefana leta 1505 podelil duhovniku Antonu Nageli, ker se Štefan omenja kot beneficiat še leta 1508, poleg tega pa

¹⁹⁸ Kšk. LXII 1a.
¹⁹⁹ Urbar 1571, fol. 27. Kšk. LXII 1a.
²⁰⁰ Kšk. Poročilo 1592.

je Maksimiljan postal cesar šele v tem letu²⁰¹. Leta 1524 je postal beneficijar tega beneficija Matej Erenberger (Matthäus Erenberger)²⁰², ki se leta 1528 omenja kot limbuški župnik²⁰³. Leta 1542 je imel beneficij Kristan Glatz, duhoven malteškega viteškega reda²⁰⁴, ki se omenja še kot beneficijar tega beneficija leta 1571²⁰⁵, medtem ko se pred letom 1550 omenja beneficijar Simon²⁰⁶.

Beneficij sv. Marije Magdalene, ustanovljen sredi 15. stoletja kot ustanova večnih maš pri oltarju v farni cerkvi, se večkrat imenuje tudi beneficij sv. Marije Magdalene in Marte, saj je ustanovitelj ta beneficij ustanovil v čast obeh svetnic in pri oltarju, ki je bil posvečen obema svetnicama²⁰⁷. I. Orožen trdi, da je bil beneficij ustanovljen leta 1454²⁰⁸, pozneje pa letnice ne navaja več, ampak samo omenja, da je prepis ustanovne listine v lavantinskem škofijskem arhivu nedatiran²⁰⁹. Brez datuma je tudi prepis listine v mariborski mestni knjigi in v prepisih v arhivu krške škofije²¹⁰. Dejstvo je, da je bil beneficij ustanovljen sredi 15. stoletja, da je njegov ustanovitelj mariborski župnik Jurij Swentenkrieg, doma iz Welsa pri Linzu na Avstrijskem (Georg Schwentenkrieg von Welss)²¹¹, in da je ustanovno pismo bilo napisano šele po njegovi smrti²¹².

Beneficiat je moral v skladu z ustanovnim pismom opravljati večne maše pri oltarju sv. Marije Magdalene in Marte, ki ga je ustanovitelj dal renovirati. Ustanovno pismo je tudi določalo, da mora duhoven do ustanoviteljeve smrti slovesno obhajati god sv. Magdalene, po njegovi smrti pa obhajati zanj aniverzarije. Zvečer pred obletnico smrti mora opraviti zanj peto vigilijo, na samo obletnico pa slovesni rekviem ob šestih gorečih svečah pri tumbi; ob evangeliju se mora obrniti k ljudstvu in zmoliti očitno izpoved.

Podeljitelj beneficija je bil ustanovitelj, po njegovi smrti pa mariborski mestni svet in sodnik ter župnik. Kaplanije tudi ni smel dobiti duhoven, ki je bil že župnik ali pa je imel že kak beneficij, če pa bi kak beneficij sprejel, bi prvega takoj izgubil. Beneficiat tudi ni imel pravice beneficij komu oddati ali pa ga zamenjati za drugega, lahko pa ga je odpovedal, pri čemer je bil odpovedni rok Jurjevo. Če beneficiat ne izpolni svojih dolžnosti, mu podelitelj beneficija lahko beneficij odvzame. Vsak novi beneficiat dobi od župnika in mesta nepremičnine beneficija ter polovico premoženja.

Beneficij je bil poleg beneficija sv. Katarine in sv. Tomaža najboljše dotirani beneficij v Mariboru. Z ustanovno listino je namreč dobil hišo v mestu, veliko polje na Dravskem polju, zemljišče, na katerem se je izdelovala opeka, dva vinograda pri mestu ter činž ob mesarjev in oštatov v mestnem pomirju. Beneficiatova hiša je stala na današnjem Glavnem trgu, na mestu, kjer je danes rotovž, in je mestnim očetom dajala letno po 6 pfenigov zemljiškega davka. Polje, od katerega je moral beneficiat plačevati mestnemu špitalu letno po 3 pfenige, je ležalo na Dravskem polju (im Traaueld bei dem creuz). Zemljišče, na katerem se je izdelovala opeka, je bilo na Lebarjih pri kapeli Naše ljube gospe, kateri se je dajalo letno po 3 šilinge pfenigov in 10 pfenigov. Izmed vi-

²⁰¹ Or., str. 549.

²⁰² Ibidem.

²⁰³ Or., str. 354.

²⁰⁴ Imenjska cenlev v SLA 24/321.

²⁰⁵ Urbar 1571, fol. 48.

²⁰⁶ Kšk. LXII 1a.

²⁰⁷ Mmk II, 166^r.

²⁰⁸ Or., str. 17.

²⁰⁹ Or., str. 550.

²¹⁰ Mmk II, 170.

²¹¹ I. Orožen ga imenuje Schwendenkrieg (str. 17, 558), loda v listinah nastopa njegov priimek skoraj redno kot Swentenkrieg, v Mmk (168^r, 175) pa kot Schwentenkrieg.

²¹² PaM. Mariborska fara sv. Jancza Krstnika.

nogradov, ki sta imela značaj gorskopravnih zemljišč, je ležal eden na današnji Kalvariji (der Vorderberger) ter je bil z gornino podložen mariborskemu mestnemu špitalu, ki mu je dajal letno po 1 vodno vedro vina ter 1 polovico, drugi pa je ležal pri Malečniku na Celestrini (in dem Selestrin), z imenom »der Marchburger«; bil je izredno velik in z gornino podložen trem gorskim gospodom. Tako je dajal mariborskemu župniku letno po 1 računsko vedro in po 3 polovice, v deželnoknežjo klet v Maribor 2 vodni vedri, 1 računsko vedro, 1 pfenig in 3 polovice, šempetrskemu župniku in ključarju pa po 3 računska in 3 vodna vedra vina ter 6 in pol pfeniga. Od mesarjev in njihovih oštátov pa je beneficiat nabral letno po 2 funta pfenigov in 140 pfenigov, 31 funtov loja, 10 jaje in 1 kokoš²¹³.

Beneficiat sv. Marije Magdalene je bil med tistimi beneficiati, ki so se leta 1550 pritožili pri salzburškemu nadškofu zaradi krivic, ki so jim jih prizadejali mestni očetje. Beneficiat je tudi po določilu urbarja mariborske mestne župnije iz leta 1500 dajal župniku letno po 1 marko pfenigov²¹⁴, od srede stoletja naprej pa po 5 šilingov in 10 pfenigov. Leta 1571 je imelo beneficij v rokah mariborsko mesto; to ni nastavilo beneficiata, pač pa je imel beneficij svojega duhovna od leta 1580²¹⁵. Ob koncu stoletja je imel beneficij mariborski župnik Anton Manikor in je bil edini izmed devetih beneficijev, ki ga ni dobilo v zakup mariborsko mesto, ampak ga je obdržal omenjeni župnik²¹⁶.

Leta 1449 je imel beneficij Baltazar (Walthasar)²¹⁷, leta 1496 Matej Rožnik? (Mathe Rosennagkh)²¹⁸, leta 1500 duhovnik Bernard (Bernardus) po letu 1500 in pred letom 1508 Sever Hamer (Seuerus Hamer)²¹⁹, leta 1508 duhoven Seifrid (Seyfrid)²²⁰, leta 1520 in pred letom 1542 Ivan Jančič (Hanns Janntschitz)²²¹, leta 1542 in še leta 1550 Lavrencij Lubše (Larenz Lubse)²²², ki je bil leta 1542 obenem limbuški župnik²²³, kasneje mariborski vikar, nato župnik šempeterske fare pri Mariboru in nato župnik hoške fare²²⁴. Leta 1580 je bil beneficij podeljen Blažu Termecu (Blasius Termez), poznejšemu župniku v Kamnici pri Mariboru²²⁵, po čigar smrti ga je imel mariborski župnik Jurij Žehel, po l. 1586, vsekakor pa med l. 1588 in 1592, pa knežji dvorni kaplan Andrej Backhess (Andree Backhess, Pägäss, Paggös); ta ga je dal v zakup za šest let članu mariborskega mestnega sveta Krištofu Pistu (Cristoff Pisto), tako da so se do leta 1592 beneficiatske dolžnosti zelo neredno opravljale, včasih pa sploh opuščale. Leta 1592 je imel beneficij farni kaplan Erhard Tenck, ki pa zaradi številnih drugih obligacij ni mogel popolnoma v redu opravljati svoje beneficiatske službe²²⁶.

Beneficij sv. rešnjega telesa, ustanovljen v drugi polovici 15. stoletja, je bil bratovščinski beneficij, katerega dolžnosti je beneficiat izpolnjeval v mariborski farni cerkvi. Bratovščina rešnjega telesa se omenja že leta 1450 in je v luteranski dobi prenehala, leta 1634 pa je bila ponovno ustanovljena²²⁷.

Beneficij je ustanovil leta 1479 Andrej Masoltrer za svoj dušni blagor ter blagor svoje družine in bratovščine rešnjega telesa, katere ud je sam brez dvo-

²¹³ Mmk II, 166^a—170.

²¹⁴ Kšk. LXII 1a.

²¹⁵ Urbar 1571, fol. 26. Kšk. LXII 1a.

²¹⁶ Kšk. Zakupna pogodba A.

²¹⁷ Or., str. 551.

²¹⁸ Mmk II, 166.

²¹⁹ Urbarja 1500 in 1508 (Kšk. LXII 1a).

²²⁰ Kšk. LXII 1a.

²²¹ Mmk II, 174.

²²² Kšk. LXII 1a. PaM, Zupnlja sv. Janeza Krstnika v Mariboru.

²²³ Or., str. 355.

²²⁴ Urbar 1571, fol. 30. Or., str. 306.

²²⁵ Kšk. LXII 1a.

²²⁶ Kšk. Poročilo 1592.

²²⁷ Or., str. 7.

ma bil. Ustanovna listina je določala, da mora beneficiat brati tedensko po eno peto mašo v čast rešnjega telesa, za ustanovitelja pa obhajati obletnice smrti s peto zadušnico, pri kateri mu morata streči dva strežnika, ter opraviti še dve tihi zadušnici. Če maš v osmih dneh ne bi opravil, mora mestnemu župniku plačati globo v višini enega funta voska, nato pa zamujeno nadoknaditi. Če pa tudi v naslednjih osmih dneh svoje dolžnosti ne bi izpolnil, pa plača župniku in cerkvenim ključarjem po pol funta pfenigov. Ustanovitelj je tudi vse pravice beneficija prenesel takoj na mestni svet in sodnika. Ustanovitelj je beneficiju zapisal nekaj nepremičnin v mestu in dva vinograda blizu mesta, mesto pa ga je oprostilo nekaterih bremen in dajatev za nepremičnine v mestu. Beneficiat je užival hišo in dvor v »Kukitzgässlein«, od česar je plačeval mestu po 3 pfenige zemljiškega davka letno, ter poldrugí domec, ki je stal v ulici z imenom »Lawsgassen«. Od domceev je dajal letno po 63 pfenigov, 3 kokoši in 33 jajc²²⁸. Vinograda pa sta ležala pri Melju, vzhodno od Maribora, ter sta bila z gornino podložna komturju v Melju in mariborskemu mestnemu špitalu. Komtur je dobil letno 3 računska vedra vina in 3 pfenige, špital pa po 10 pfenigov²²⁹.

Beneficij je dobil leta 1496 še nekaj premoženja. Tedaj je namreč dala Margareta, vdova po Kristofu Altzeugu, beneficiatu Andreju Zächu svoj vinograd na Celestrini pri Malečniku (in der Selestrin) s pogojem, da bere v kapeli sv. Mihaela v karnerju vsak teden po eno mašo in da po njeni smrti obhaja zanjo in za njene prednike obletnico z osmimi mašami. Beneficiat je ustanoviteljici tudi dolžan do njene smrti dajati letno po 3 vodna vedra vina in po 3 polovice²³⁰.

Po poročilu iz leta 1592 beneficij tedaj ni imel hiše, ampak le vinograde, ki pa so po krivdi mariborskega mesta pred mnogimi leti popolnoma propadli. Župnik je tedaj sicer bral v skladu z določili ustanovnega pisma tedensko po eno mašo, vendar od beneficija ni prejemal nobenih dohodkov²³¹. V zakupnih pogodbah iz leta 1598 se beneficij več ne omenja.

Od beneficiatov tega beneficija poznamo za leta 1496 in 1500²³² že omenjenega Andreja Zächa, ki se leta 1506 omenja kot vikar mariborskega župnika Ivana Schörtla²³³, pozneje pa kot vikar selniške fare²³⁴. Beneficij je pred letom 1586 imel v rokah mariborski župnik Jurij Zehel²³⁵, leta 1592 pa župnik Anton Manikor.

Beneficij sv. Florijana se omenja prvič leta 1493, ko je mariborski trgovec Bernardin Druckher prodal kaplanu tega beneficija Konradu Vinderju (Conrat Vinder) in vsem njegovim naslednikom svojo hišo in dvor z vsem pripadajočim, prej last Mateja iz Studencev (Mathe von Prunn), v Slovenski ulici (in der Windischen gassen)²³⁶. Posest je bila beneficiju prodana z dovoljenjem mariborskega mestnega sodnika Tomaža Pücherja (Thoman Puecher) in je že od nekdanj dolžna prispevati za mizo duhovnikov v farovžu letno po 60 pfenigov²³⁷.

Beneficiatova hiša je stala v tretji mestni četrti in je dajala mestu letno po 4 pfenige zemljiškega davka²³⁸. Ustanova je leta 1520 imela tudi njivo na Le-

²²⁸ Mmk II, 163'—165'.

²²⁹ Vinograda sta ležala pri Melju na kraju z imenom »Tanhoferperg«. Prim. Untersteiermark, str. 23.

²³⁰ Mmk II, 165'—166'.

²³¹ "... Andreas Zäch die zelt melster Hannsen Schörtlen pharrer zw Marchpurg vicari.« (Urbar mestne župnije iz leta 1506 v SLA 24/320.)

²³² Or., str. 44 in 576.

²³³ KŠk. Poročilo 1592.

²³⁴ Glej J. Zahn, Ortsnamenbuch, str. 326.

²³⁵ Mmk II, 184—185.

²³⁶ Mmk IV, 290.

barjih blizu cerkvice Naše ljube gospe²³⁹ ter vinograd med Meljskim hribom in Gorco pri Malečniku, od katerega je dajala mestu letno po 40 pfenigov²⁴⁰.

Medtem ko je bil beneficij leta 1571 po vsej verjetnosti v rokah mesta in ni imel svojega beneficiata²⁴¹, pa ga je leta 1580 že imel²⁴². Tedaj je bil beneficiat Florijan Veldzaicher (Florian Veldzaicher), ki je bil po I. Orožnu v letih 1582 in 1583 vikar pri Lenartu v Slovenskih goricah²⁴³. Leta 1583 je prejel beneficij dosmrtno od mariborskega župnika Jurija Žehla Ahac Povoden? (Achatius Adaquaticus), poznejši hoški župnik²⁴⁴, ki je leta 1587 prosil krškega škofa za potrditev na mesto omenjenega beneficija²⁴⁵. Že naslednje leto pa je beneficij prejel od deželnega kneza njegov dvorni kaplan Janez Gallenus (Joannes Gallenus)²⁴⁶. Ker je beneficiat prebival v Benetkah, svoje beneficiatske službe ni mogel opravljati, ampak jo je do leta 1592 prepustil farnemu kaplanu Erhardu Tencku, ki je le od časa do časa bral mašo po namenu beneficija²⁴⁷. Leta 1593 pa je bil beneficij Gallenu odvzet in izročen nemškemu pridigarju Krištofu Andreju (Christophoro Andreae)²⁴⁸, zaradi česar se je Gallenus pritožil pri nadvojvodi s trditvijo, da mu je mestni magistrat brez slehernega vzroka beneficij odvzel, ter zahteval, da mu ga vrne ter mu povrne vso škodo²⁴⁹. Nadvojvoda je zaradi Gallena Mariborčane klical za 4. maj leta 1598 na odgovornost v Gradec²⁵⁰.

Po poročilu iz leta 1592 je imel beneficij vedno župnikov vikar, ki je od dohodkov premoženja beneficija lahko zelo dobro živel. Beneficij je namreč imel zelo lepe vinograde in njive ter svojo hišo, zelo veliko dohodkov, a malo izdatkov; žal, je premoženje zaradi malomarnosti hasnovalcev propadlo. Po zatrdilu poročila se je bilo bati, da bodo gorski gospodje beneficiju odvzeli vinograde, ker hasnovalci niso v redu oddajali predpisane letne gornine²⁵¹.

Naj omenim, da I. Orožen navaja za leto 1520 beneficiata Lenarta Blažiča²⁵².

Beneficij dvanajsterih apostolov, za katerega ne vemo ustanovitelja in časa ustanovitve, se prvič omenja v urbarju mariborske mestne župnije iz leta 1500²⁵³. Tedaj in leta 1508 je bil vsakokratni beneficiat te ustanove dolžan mestnemu župniku letno po 1 marko pfenigov, medtem ko mu je od srede stoletja dajal po 5 šilingov in 10 pfenigov. Vir iz leta 1550 nam tudi poroča, da je bil beneficij tedaj že nekaj let opuščen, da je bila njegova hiša v razsulu in da sta bila njegova vinograde neobdelana in opuščena. Skratka, premoženje naj bi tedaj bilo v takem stanju, da po zatrdilu mariborskih beneficiatov beneficij nikoli več ne bo mogel dobiti svojega duhovna. Beneficij je imel leta 1571 v rokah mariborski mestni magistrat in je bilo njegovo beneficiatsko mesto nezasedeno; to lahko zabeležimo tudi za leto 1580²⁵⁴. Beneficij se tudi omenja skupaj z drugimi osmimi beneficiji, ki so bili leta 1598 dani v zakup mariborskemu mestu. Beneficij je imel leta 1663 dva vinograde in v mestu samo

²³⁹ Mmk II, 173^l.

²⁴⁰ Ibidem in Mmk, VI, 364^l.

²⁴¹ Urbar 1571, fol. 27.

²⁴² Kšk. LXII 1a.

²⁴³ Or., str. 205.

²⁴⁴ Or., str. 308.

²⁴⁵ Kšk. Marburger Beneficien.

²⁴⁶ Kšk. Poročilo 1592.

²⁴⁷ Ibidem.

²⁴⁸ Kšk.

²⁴⁹ Or., str. 553.

²⁵⁰ Ibidem.

²⁵¹ Kšk. Poročilo 1592.

²⁵² Or., str. 533: Blössilz-Placcé.

²⁵³ Kšk. LXII 1a.

²⁵⁴ Urbar 1571, fol. 26. Kšk. LXII 1a.

vrta²⁵⁵, ker je njegova hiša ob požaru leta 1601 pogorela in bila nato prodana za 150 renskih goldinarjev²⁵⁶.

Po poročilu iz leta 1592 je bilo beneficiatsko mesto tega beneficija mnogo let nezasedeno, tedaj pa ga je imel mariborski župnik Anton Manikor, ki je bral tedensko po eno mašo po namenu tega beneficija. Mariborski magistrat, ki je užival dohodke od premoženja beneficija, je bil kriv, da je hiša beneficija popolnoma propadla in da so vinogradi opusteli. Tedanji župnik Anton Manikor je imel namen hišo popraviti, dal je obdelati vinograde in je bil prepričan, da bo ena sama dobra vinska letina gospodarstvo beneficija postavila na noge²⁵⁷.

Beneficij vseh svetih šteje med tiste beneficije, ki niso bili vezani na oltar v farni cerkvi, ampak so vse dolžnosti iz ustanovne listine beneficiati opravljali v cerkvi vseh svetih, ki je stala v današnji Židovski ulici in ki je nastala iz nekdanje židovske sinagoge. Beneficij sta ustanovila leta 1501 mariborska meščana Bernardin in Barbara Druckher, ga bogato dotirala in za cerkev priskrbelo vso potrebno opremo. Beneficiatova dolžnost je bila brati tedensko po pet maš, po smrti ustanoviteljev pa zanj obhajati obletnice smrti ter vzdrževati večno luč pri oltarju vseh svetih. Po smrti ustanoviteljev sta prišla pravica do podelitve beneficija in patronatstvo nad njim v roke mestnega magistrata, ki je čuval tudi ustanovno listino in vse listine, ki so ta beneficij zadevale.

Beneficij je užival kar precejšnje dohodke od ustanove, saj je le-ta imela pri cerkvi v mestu hišo in oštati ter dva vrtova, v okolici Maribora pa pet hub, enako število domcev, tri vinograde in nekaj njiv. Ustanova je imela eno hubo in tri domce na Studencih pri Mariboru (zu Prün), hubo in domec v Hočah (zu Khätsch), domec pri ribniku ob Pesnici pri Gačniku (Gosnikh), dve hubi v Hotinji vasi pri Slivnici (zu Ettendorff) ter njive pri Kungoti (St. Cunigundt). Na Pobrežju (zu Powersche) ležeča huba pa je bila tedaj po vsej verjetnosti neposeljena, ker se v listini omenja, da jo lahko beneficiat ima za dvor, se pravi, da jo lahko obdeluje v lastni režiji. Od naštete zemlje je beneficiat prejemal letno po 6 funtov pfenigov ter 78 pfenigov, po 14 kokoši, 2 kopuna in 126 jajc. Izmed treh vinogradov je ležal eden na Šobru pri Kamnici (Schower), eden pri Melju (in Thanoff), eden pa ob mestnem jarku Vinograda, ki sta ležala pri Melju in ob mestnem jarku sta bila z gornino podložna malteškemu viteškemu redu, kateremu sta zanj dajala letno po 3 računski vedra vina, 3 pfenige in 7 jajc. Vinograd na Šobru pa je bil z gornino podložen šentpavelskemu samostanu ter je dajal letno po 4 računski vedra vina in 4 pfenige. Z dohodki od kopaljšča ob Dravi, ki so znašali letno 20 renskih goldinarjev, pa je beneficiat moral vzdrževati večno luč v cerkvi vseh svetih⁸.

Leta 1571 je imelo kaplanijo v svojih rokah mariborsko mesto, vendar pa ni vzdrževalo beneficiata. Beneficij se sicer omenja leta 1598, vendar je po zadržilu I. Orožna ostal nezaseden do leta 1659, medtem pa so meščani cerkev uporabljali za skladišče²⁵⁹. Naj tudi omenimo, da je beneficiat moral mariborskemu župniku dajati letno po 1 funt pfenigov²⁶⁰.

Po poročilu iz leta 1592 je imela cerkev tri zelo lepe oltarje, vendar je oprava bila uničena, ker je beneficij imelo dvanajst let mariborsko mesto in se v cerkvi ni opravljala božja služba. Mesto se je tudi polastilo zvonov in jih namestilo na rotovž. Leta 1588 so mestni očetje beneficij, katerega zemlja je po-

²⁵⁵ Or., str. 554.

²⁵⁶ Or., str. 557.

²⁵⁷ Kšk. Poročilo 1592. Naj omenim, da je bil leta 1596 Ivan Ribič (Piscator) »ad titulum beneficij ss. Apostolorum in Marpurg promotus«. (Karioteka M. Slekovca PaM)

²⁵⁸ Mmk II, 190—192.

²⁵⁹ Or., str. 536.

²⁶⁰ Urbar 1500 in 1508 (Kšk. LXII 1a) in urbar 1571, fol. 25.

polnoma propadla, podelili poznejšemu kamniškemu vikarju Mateju Zingu (Mathe Zingg), ki je od časa do časa v cerkvi opravljal božjo službo, ko je še bival v mestu. Nedavno pa je zaradi zaostankov v gornini dobil po skrivnih mahinacijah premoženje beneficija neki luteranec, tako da se od tedaj božja služba nič več ne opravlja²⁶¹.

Med beneficiati se omenja leta 1508 Jurij Kostanj (Jorg Khostän)²⁶², leta 1542 duhovnik Fabijan (Fabian)²⁶³, pred letom 1550 Jurij Meitsch²⁶⁴, od leta 1588 in nadalje do leta 1592 omenjeni Matej Zing.

Beneficij vernih duš je bila ustanova bratovščine sv. Duha, ki se omenja že leta 1431, ko ji je beneficiat oltarja sv. Katarine Ulrik iz Welsa podaril svoj vinograd²⁶⁵, ter leta 1450, ko se omenja duhoven in proš te bratovščine Andrej Goldner²⁶⁶.

Beneficij je ustanovil leta 1520 duhovnik Krištof Händl (Cristoff Hanndl), ud bratovščine sv. Duha, s privoljenjem mariborskega župniškega provizorja Vida Kastnerja. Beneficiat je moral v skladu z ustanovno listino brati pri oltarju sv. Mihaela v karnerju po tri maše tedensko, ob ponedeljkih pa je obvezno moral brati mašo zadušnico za umrle člane bratovščine. Poleg tega pa je moral tudi na osmi dan po prazniku vernih duš opraviti še obletnico s peto vigilijo ter po štiri do šest tihih maš. Ustanovitelj se je zavzel, da bo maše do svoje smrti bral sam, po smrti pa naj bratovščina postavi kaplana. Za svečavo pri oltarju je skrbel delno beneficiat sam, delno pa bratovščina.

Beneficiju je z ustanovno listino bilo dodeljeno tako premično kot nepremično premoženje. Premičnine, obleko, cerkveno opravo in knjige je beneficiat prejel od bratovščine, ki mu je zapisala tudi njivo in vinograd ter klet in prešo. Njiva na Lebarjih pri Mariboru ter vinograd na Meljskem hribu sta bila z gornino podložna mariborskemu uradu, ki sta skupaj z desetino dajala letno po 3 računski in 3 vodna vedra vina. Samo nepremičnine, hišo in oštat ter vinograd pa je beneficiju podelil ustanovitelj. Hiša in oštat sta ležala v Slovenski ulici (Windischen gassen) ter sta dajala letno po 3 polovice zemljiškega davka. Vinograd pa je ležal pri Melju (im Driittailer zu Melingkh)²⁶⁷ ter je bil z gornino podložen malteškemu viteškemu redu v Melju; temu je vsako leto dajal po 7 računskih veder vina in po 3 pfenige²⁶⁸.

Naj omenim, da se beneficij vernih duš ne omenja niti leta 1571 in tudi ne 1598²⁶⁹.

DE BENEFICIIS IN CIVITATE MARIBOR USQUE AD FINEM XIV. SAECULI

Summarlum

In oppido Maribor, anno 1209 forum, anno 1254 autem oppidum nominato, de parochia iam inter annos 1185 et 1192 mentio fit. Parochia sine dubio ad ecclesiam, a possessoribus castri nomine Marburch medio XII. saeculi exstructam, erecta est. Parochia, cuius patronus erat dominus terrae, ab anno 1506 ad annum 1859, ad tempus translationis sedis episcopalis Lavantinae, dioecesi Gurcensi incorporata erat.

In oppidi territorio ad annum 1600 non solum ecclesia parochialis, verum etiam nonnullae aliae ecclesiae, sacrae atque monasteria extiterunt. Extra muros oppidi erat ante portas Graecenses ecclesia sancto Udalrico dedicata, quae iam XIII. saeculo

²⁶¹ Kšk. Poročilo 1592.

²⁶² Kšk. LXII 1a.

²⁶³ Kšk. LXI 1a.

²⁶⁴ Kšk. LXII 1a.

²⁶⁵ Or., str. 7. Orožen ga imenuje napačno Ulrik Welz.

²⁶⁶ Or., str. 534.

²⁶⁷ Prim. J. Zahn, Ortsnamenbuch, str. 334: »weng. gen. das Driittall ob Melnk.«

²⁶⁸ Mmk II, 171—174'.

²⁶⁹ Urbar 1571. Kšk. Zakupna pogodba A.

erecta est, et ante portas Carinthiacas in loco nomine Lebar altera beatae Marlae consecrata, quae aetate XV. saeculi in documentis historicis memoratur. In ipso oppido anno 1501 ad titulum omnium sanctorum erecta est ecclesia e sacrario Iudaeorum ab oppidano et mercatore Bernhardo Druckher facta, deinde sacrarium Spiritus sancti ad hospitale, cuius origo ad aetatem XIII. saeculi pertinet, et in coemeterio ecclesiae parochialis ossarium, de quo iam anno 1249 mentio fit. Intra muros monasterium ordinis fratrum minorum conventualium iam aetate XIII. saeculi et eodem tempore monasterium ordinis sancti Joannis in loco nomine Melje ad civitatem inventur.

Ad altaria harum ecclesiarum vel sacrariorum, quae exceptis monasticis ecclesiis filiales parochialis ecclesiae sancti Joannis Baptistaerant, ante omnia ab oppidanis et membris fraternitatum spiritualium fundabantur beneficia, quae mobilibus et immobilibus, domibus, vineis, agris, subditis dotabantur. Capellani beneficiorum ad varias caeremonias pro salute fundatorum efficiendas obligati persaepe cottidianum divinum officium et anniversaria pro iis efficere debebant. Collatores beneficiorum erant fundatores, post mortem eorum autem posteri vel magistratus vel parochus ecclesiae oppidi. Divinis officiis et aliis caeremoniis neglectis capellani parochus et servus parochialibus poenam solvere debebant.

Beneficium sanctae Catharinae ad altare eiusdem sanctae in ecclesia parochiali anno 1367 a Nicolao, filio scriptoris provinciae in civitate Maribor, fundatum, veterinis beneficiis adnumeratur. Anno 1438 ad altare sancti Michaelis archangeli in ossario coemeterii parochialis erectum beneficium, a domina Gertrude, vidua oppidani Erharti Püchler fundatum est. Beneficium ad altare beatae Mariae in ecclesia parochiali ante annum 1440 fundatum est eiusque fundator Petrus Bärnklaui, capellanus Friderici III. De beneficio sancti Ruperti episcopi ad altare in eadem ecclesia primum anno 1449 mentio fit. Fundatio Andreae de Süssenhelm anno 1454 ad altare sancti Thomae archiepiscopi in ecclesia parochiali erectum est. Fundatio in sacrario beatae Mariae in loco nomine Lebar ad civitatem Maribor anno 1454 memoratur. De beneficio sanctae Mariae Magdalenaee et Marthae, fundato ad altare in honorem earundarum sanctarum, medio XV. saeculi mentio fit; fundator eius erat parochus civitatis Maribor Georgius Swentenkrieg. Anno 1479 ab Andrea Masoltrer, membro fraternitatis sanctissimi sacramenti, fundatum est beneficium ad titulum altaris sanctissimi sacramenti. De beneficio, erecto ad altare sancti Florianii in ecclesia parochiali, primum anno 1493 mentio fit. Beneficium omnium sanctorum est fundatio oppidani et mercatoris Bernhardi Druckher eiusque coniugis Barbarae in sacrario ab iisdem ad titulum omnium sanctorum anno 1501 erectum. Anno 1520 Christophorus Händl, membrum fraternitatis Spiritus sancti, ad altare sancti Michaelis in ossario beneficium ad titulum omnium fidelium defunctorum fundavit. Beneficium duodecim apostolorum autem sine dubio ante annum 1500 erectum est.

Itaque usque ad annum 1600 duodecim beneficia in oppido Maribor numerantur, quorum numerus anno 1528 undecim, anno 1571 decem, anno 1598 autem novem. Magistratus oppidi tempore XVI. saeculi, praesertim autem ab anno 1545 ad annum 1553, cum tam spiritualia quam temporalia parochiae in sua potestate teneret, iuribus beneficiorum potiebatur atque capellanos oneribus iniuste premebat. Res beneficiorum ante finem saeculi in tantum defectum processere, ut earum emendandarum causa beneficia oppido Maribor per aliquot tempus ad fruendum traderentur.

Jakob Richter

PRISPEVEK K ZGODOVINI RADGONE

Starodavna Radgona, ki je dobila svoje ime po slovenskem plemiču Rade-goju¹, je bila pri nas le redko predmet zgodovinskega raziskovanja. Ker jo je državna meja razdelila na dva dela in je na našem ozemlju ostalo le nekdanje predmestje Gornja Radgona, ki se v srednjeveških listinah imenuje Glaspach, se le malokdo zaveda, kakšno vlogo je igralo nekdanje to mesto za ves severni del naše narodne skupnosti. Bilo je kulturno, gospodarsko in upravno središče za celotno Mursko polje in znaten del Slovenskih goric od Apač do Ljutomera. Vplivno območje Radgone je predvsem zato segalo na naše področje, ker je Mura nekdanj tekla na severni strani tega mesta in je bila celotna mestna naselbina na naši strani reke². Začetek naselja in sedež upravne in cerkvene organizacije je bil v srednjem veku na griču pri gradu, kjer je stala tudi župnijska cerkev sv. Ruperta. Čeprav je grad s cerkvijo vred nastal zelo zgodaj, se v listinah omenjata dokaj pozno, cerkev 1.1182, grad pa šele 1.1363². Prvotna cerkev sv. Ruperta je bila sedež pražupnije ali župnije matice, ki je polagoma na svojem razsežnem področju postavljala podružnice in jih vključevala v svoje pravno območje kot vikariate. Pri teh vikariatih je radgonski župnik smel nastavljati dušne pastirje, čeprav so via facti postajali samostojne župnije. Hčerke radgonske pražupnije so bile na naši strani Apače, Sv. Benedikt v Slov. goricah, Sv. Jurij ob Ščavnici (Videm), Sv. Križ pri Ljutomeru (Križevci) in Ljutomer, na avstrijski strani pa Klöch in še nekatere druge³. L. 1545 pa je dal deželni glavar Hans Ungnad von Sonnegg iz vojaških razlogov cerkev sv. Ruperta z obzidjem vred podreti in šele tedaj so župnijske pravice prenesli v mesto k dotedanji podružnici sv. Janeza Krstnika. Gradbeni material, ki so ga pridobili od podrte cerkvene stavbe, so uporabili za izpopolnitev mestnih utrdb.

O tem, zakaj so podrli župnijsko cerkev sv. Ruperta, najdemo zapisane razne domneve. Popolnoma neverjetno je, da so se odločili za to nepriklupno dejanje iz narodnostnih ali verskih razlogov. Cerkev sv. Ruperta je nastala po vsej verjetnosti že v 9. stoletju, torej v času, ko na murskem otoku še ni bilo pomembnega in bogatega naselja. Mesto se je šele razvijalo in zaradi trgovine in zaradi lege ob ogrski meji postajalo važno. Ko je samozavest meščanov naraščala, so pač želeli imeti župnijo v svoji sredini. Saj jim je razdivjana Mura pogosto odnašala most čez desni rokav in otežkočala prehod do župne cerkve. Poleg tega je bil grič, ki je s cerkvijo in gradom gospodoval nad mestom, ne-

¹ H. Pirchegger, Die Untersteiermark in der Geschichte Ihrer Herrschaften und Güten, Städte und Märkte, München 1962, 37.

² O toku Mure na radgonskem področju je napisal članek Otto Lamprecht v Blätter für Heimatkunde, 44/1 (1970), 15—20.

³ J. Zahn, UB I, N. 620; H. Lechner, Radkersburg, Graz 1931, 14.

⁴ M. Ljubša, Zemljepisni razvoj župnij v pražupnijah Ptuj, Velika Nedelja in Radgona, CZN XX (1925), 7—20.

varno oporišče za vojne operacije. Ogrski in turški vpadi so se okoriščali s to izpostavljeno, okoli 60 m visoko točko. Znano je, da je vojska Matije Korvina l. 1480 zasedla najprej cerkev sv. Ruperta in nato z grajskega griča obstreljevala mesto ter ga končno zavzela⁴. Zato ni čudno, da je Hans Ungnad, štajerski deželni glavar, ki naj bi branil deželo pred turškimi vpadi, odredil, naj staro, že zelo slabo cerkev podrejo. Okoli l. 1400 so namreč v mestu samem postavili večjo cerkev sv. Janeza Krstnika, ki je bila podružnica župne cerkve sv. Ruperta. Mestno cerkev je postavil in poslikal radgonski domačin Janez Aquila⁵, ki nam je zapustil svoje umetnine tudi po srednjeveških prekmurskih cerkvah. Ker je bila cerkev sv. Ruperta po vojaški zasedbi l. 1480 onečaščena, so imeli glavna bogoslužna opravila že pred prenosom župnijskega sedeža v mestni cerkvi. Listina, izstavljena v Gnasu 1513, 24. aprila⁶, nam pripoveduje celo o dveh župnijskih cerkvah v Radgoni, o sv. Rupertu zunaj mestnega obzidja in o sv. Janezu v mestu. To je gotovo zgodovinska anomalija, ki pa kaže na to, da je bila v tistem času vloga župne cerkve sv. Ruperta v zatonu in da je prihajala do veljave mestna cerkev sv. Janeza Krstnika^{6a}.

Svojo posebno vlogo pa je v tedanjem dogajanju imela kapela na radgonskem pokopališču, ki je bila že od začetka posvečena sv. Petru in je na njenem mestu v novejšem času (l. 1813) nastala sedanja slovenska župnijska cerkev. Ker najdemo v našem in tujem slovstvu⁷ glede te cerkvene ustanove razne netočnosti in pomanjkljivosti, hočemo na podlagi doslej neznanih originalnih listin⁸, napisanih v letih 1460—1497, popraviti navedbe našega zgodovinopisja.

Prva izmed listin, ki so nam na razpolago in se nanašajo na »kapelo sv. Petra, ki je podrejena cerkvi sv. Ruperta kot podružnica, in na pokopališče v predmestju mesta Radgona, na Grisu (in Glaspach)«, je bila izdana v Salzburgu 5. novembra 1460. Izdal jo je salzburski nadškof Sigismund pl. Volkersdorf (1452—1461). Župnik pri sv. Rupertu v Radgoni Rupert Ptujski, ki je bil po Mateju Slekovcu⁹ plemiškega rodu, se je namreč obrnil do nadškofa kot svojega ordinarija s prošnjo, da sme »v čast božjo in blagor živih in rajnih župljanov« s pomočjo kaplana Henrika Winklerja vzpostaviti pri sv. Petru zunaj mestnega obzidja ustanovo petih tedenskih sv. maš in jo obdariti z nadarbinskimi dohodki za kaplana, ki bo živel pri tej cerkvi in to dolžnost opravljal. Dohodki te nadarbine bodo znašali letno 9 liber. Nadškof mu je ta načrt odobril, ker ga je župnik podprl z dušnopastirskim razlogom. V prošnji je namreč navedel, da prebivajo mnogi župljani zunaj mestnega obzidja. Ti se v zgodnjih jutranjih urah ne morejo udeleževati cerkvenih opravil, ker so mestna vrata zjutraj dolgo zaklenjena in tisti, ki bi radi v cerkev, zaman čakajo pred zaprtimi mestnimi vrati. Zato je potrebno, da se božja služba opravlja tudi pri sv. Petru zunaj mestnega obzidja.

Ko je župnik Rupert Ptujski prejel nadškofovo dovoljenje, je 30. novembra 1460 izdal ustanovitveno pismo za novi beneficij pri sv. Petru¹⁰. Njegova listina je bila opremljena s tremi pečati, od katerih je sedaj pečat mesta Rad-

⁴ H. Lechner, l. c. 19.

⁵ SBL I, 14.

⁶ Skof. arhiv v Gradeu. Pfu 484.

^{6a} Iz XXXX listin v mestnem arhivu v Radgoni, ki jih je izdal dr. M. Doblinger v *Mittellungen der dritten xxxXXXXXXX*, V11./2, 170—217 — pod naslovom Radkersburg — je razvidno, da se je cerkev sv. Janeza v mestu že l. 1510 imenovala župnijska cerkev.

⁷ Fr. Kovačič, Ljutomer, zgodovina trga in sreza. Marlbor 1926, 345;

Fr. Kovačič, Zgodovina lavantinske škofije, Marlbor 1928, 63—66;

Krajevni leksikon dravske banovine, Ljubljana 1937, 380;

Fr. Kovačič, Doneski k starejši zgodovini Murskega polja, ČZN XV. (1919), 82;

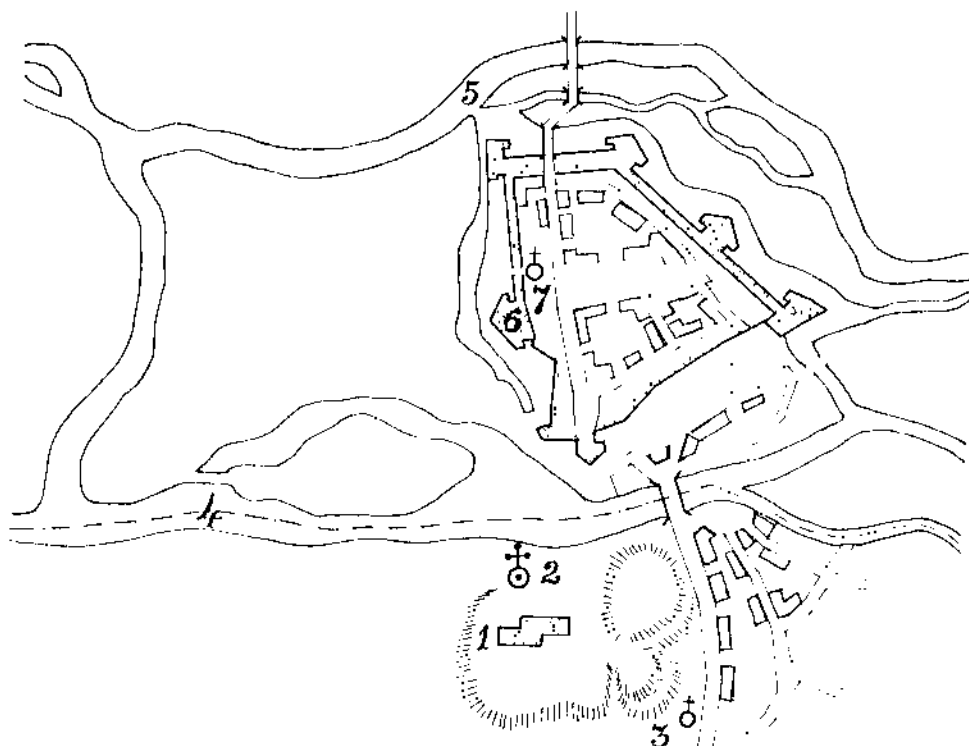
H. Lechner, Radkersburg, Graz 1931, 59.

⁸ Škofjski arhiv Marlbor, zbirka listin 31—33, 35—38, 73.

⁹ Pokrajinski arhiv Marlbor, zbirka listin 31—33, 35—38, 73. Rupert Ptujski se v radgonskih mestnih listinah prvič imenuje l. 1453, zadnjič pa l. 1502.

¹⁰ Sk. arhiv, list. 37.

RADGONA V SREDNJEM VEKU

LEGENDA:

- 1 — grad Gornja Radgona
- 2 — cerkev sv. Ruperta
- 3 — kapela sv. Petra

- 4 — sedanji lok Mure in državna meja
- 5 — nekdanji lok Mure
- 6 — obzidje mesta
- 7 — cerkev sv. Janeza

gone, žal, odtrgan, župnikov poškodovan, lepo pa ohranjen pečat priče Pavla Mautenawerja. V tej listini se kapela sv. Petra imenuje »das hochbegabt und gnadenreich Gotshaus und Capell« (zelo obdarjena in milosti polna hiša božja in kapela), okoli katere »počiva že dolgo časa veliko število častitljivih in znamenitih pokojnikov obojega spola, ki čakajo na priprošnjo in tolažbo živih«. Listina pravi, da je živih v okolici mnogo, a se zaradi zjutraj dolgo zaklenjenih mestnih vrat ne morejo udeleževati službe božje in moliti za rajne v cerkvi. Zato ustanavlja župnik z dovoljenjem nadškofa Sigismunda ustanovo večnih maš pri cerkvi sv. Petra. Nato navaja listina dotacijo za novo ustanovo, in sicer tretji del žitne in vinske desetine z malimi pravicami (den klain Rechten) v Radencih (zu Radin), zemljišče pri nekdanji kapeli sv. Petra (bei der eyermelig sand peters Capelln), malo vinsko desetino v Noričkem vrhu, celotno žitno desetino v Hercegovščaku, dvorec pri sv. Petru, ki ga uživa »Pruckmeister« za letnih 24 pfenigov, in svet, na katerem je sedaj postavljena hiša za kaplanovo stanovanje. Kaplan nove ustanove bo užival to dotacijo z vsemi pritiklinami in pravicami kot svojo lastnino. Zato bo moral opravljati pri sv. Petru tedensko pet sv. maš, in sicer ob nedeljah, ponedeljkih, sredah, petkih in sobotah, in to pred sončnim vzhodom, da se bodo lahko verniki pravočasno vrnili na delo. Ob kvatrnih petkih bo moral opravljati peto vigilijo z mašo za ustanovitelje in dobrotnike te ustanove. Ob teh dnevih se bo moral po evangeliju obrniti k

ljudstvu in skupaj z njimi zmoliti očenaš in zdravo Marijo za rajne, ki počivajo okoli cerkve. Od svojih opravil ne bo imel kaplan nobenih drugih dajatev razen za učitelja (Schulmaister), ki mora za pomoč pri petju dobivati 12 pfenigov¹¹. Ob slovesnostih v cerkvi sv. Janeza v mestu bo moral kaplan te ustanove obenem s kaplani ostalih ustanov (v Radgoni je bilo v tem času še osem drugih kaplanskih beneficijev¹²) maševati pri sv. Janezu, se udeležiti procesije in večernic, in to v duhovniškem oblačilu roketu. Za sodelovanje pri teh slovesnostih mu mora župnik plačati šest pfenigov. Ne sme pa kaplan posegati v župnijske pravice in mora biti župniku pokoren. Kadar se pa opravlja z župnikovim dovoljenjem slovesnost pri sv. Petru, tedaj pripada temu kaplanu prvo mesto, za cerkveno opravilo sme sprejeti tudi plačilo in mu ta dan ni treba opraviti ustanovne maše. Polovico darov, nabranih v njegovi cerkvi, mora vestno odstopati župniku. Če kaplan ne opravlja svojih dolžnosti in se upira župniku, ga sme ta kaznovati z denarno kaznijo do 2 funtov pfenigov deželne veljave in mu lahko zaseže dohodke njegove nadarbine. V skrajnem primeru ga sme celo odstaviti. Če pa kaplan popravi škodo in se poboljša, mu župnik lahko kazni odpusti.

Po svojem premisleku in po posvetovanju z mestnim vodstvom je nastavil župnik Rupert Ptujski za prvega duhovnika nove ustanove Henrika Winklerja in mu prisodil, da sme vnaprej spravljati pridelke in desetino, pripadajočo ustanovi, v svojo hišo, sme v njej točiti vino brez plačevanja davka in uživati tudi ostale dohodke beneficija pri sv. Petru. Iz hvaležnosti za to podelitev se je Henrik Winkler odločil, da izroči ustanovi vse svoje premoženje, kolikor ga ima ali si ga bo šele pridobil. To potrjuje župnik s predloženim pismom in odreja, da se morajo nasledniki tudi tega dobrotnika pri molitvah v cerkvi spominjati. Župnikova želja je dalje, da ostane vsakokratni njegov naslednik podelitelj te ustanove in da jo varuje pred vsemi nasprotovanji. Potrditev beneficijata pa pripada vsakokratnemu salzburškemu nadškofu kot ordinariju.

Vsebinsko tega ustanovnega pisma smo zato obširneje navedli, ker je tipična za takšne srednjeveške ustanove. Listina pa nam priča tudi to, da je cerkev sv. Petra stala že l. 1460 in da je bila njena predhodnica majhna kapela, ki so jo pozneje povečali. Redna bogoslužna opravila so se pa v tej cerkvi začela šele l. 1460 z ustanovitvijo beneficija. Čeprav je bil v tem času sedež radgonske župnije še pri sv. Rupertu, je vendar iz vsebine te listine mogoče sklepati, da so se glavna cerkvena opravila že tedaj opravljala v mestu v cerkvi sv. Janeza Krstnika.

Istega leta, ko je bil ustanovljen beneficij pri sv. Petru, je mesto (Richter Rat und Gemein der Stat Rakyespurg) na dan sv. Miklavža, to je 6. decembra, podelilo novi ustanovi mestne svoboščine s posebnim oprostilnim pismom¹³. Kakor ostali meščani smejo tudi kaplani te ustanove z dohodki iz posestva in desetin svobodno razpolagati po svoji lastni volji. Smejo jih uporabljati, prodajati ali pokloniti komurkoli, ne da bi morali plačevati od tega davek. Tri ali štiri krave in štiri svinje smejo pasti na občinske pašniku. Mesto se obvezuje, da bo te podeljene pravice spoštovalo in jih vedno branilo. — O dobrem odnosu med župnikom Rupertom in mestno občino v Radgoni priča tudi naslednja sicer poškodovana listina, ki jo je izstavil župnik v nedeljo, na god sv. Pankracija (12. maja) 1471¹⁴. Z njo potrjuje ustanovitelj, da je v duhu tedanjega časa izročil ustanovno pismo za beneficij pri sv. Petru mestni občini,

¹¹ H. Lechner l. c. pravi (str. 80), da se radgonska sola imenuje šele l. 1539.

¹² K. Amon, Die Stelermark vor der Glaubensspaltung, Graz 1960, 79—80.

¹³ E. Tomek, Kirchengeschichte Osterreichs 11, 288, pravi, da je bilo v Radgoni pred reformacijo 15 duhovnikov.

¹⁴ Sk. arhiv, list. 38.

¹⁵ Sk. arhiv, list. 32.

ki jo bo hranila v mestni skrinji in jo v primeru nemirov varovala pred uničenjem.

Odrpito pa je ostalo pravno vprašanje, kdo sme beneficiata za to ustanovo izbirati in ga na izpraznjeno mesto ustoličiti. Zdi se, da je to vprašanje po devetih letih postalo akutno. V ustanovnem pismu je določeno samo to, da sme beneficiat opravljati svojo službo šele, ko ga ordinarij potrdi. Da bi uredil tudi to pravno vprašanje, se je župnik Rupert obrnil zopet na salzburškega nadškofa Bernarda Rohra (1466—1482) in mu pojasnil, da predlagani beneficiati zaradi skromnega dohodka in velike oddaljenosti ne morejo hoditi v Salzburg, da bi jih nadškof sam ustoličil. Kot odgovor na župnikovo prošnjo je nadškof Bernard izdal dne 22. julija 1469 v Salzburgu listino¹⁵, s katero iz posebne naklonjenosti (pro gratia speciali) dovoljuje radgonskemu župniku, da ta, kadarkoli je beneficij pri sv. Petru izpraznjen, izbere primernega duhovnika za to službo in ga v nadškofovem imenu ustoliči ter mu izroči upravo duhovnih in svetnih zadev te ustanove. Radgonski župnik je postal tako tudi pravno patron in zavetnik novega beneficija.

Medtem pa je nastal spor med salzburškim nadškofovom in cesarjem Friderikom III. (1440—1493). Ta cesar je prav tako kakor njegovi predniki težil za tem, da omeji salzburško cerkveno oblast na svojem teritoriju ali da vsaj na salzburško škofijsko stolico spravi sebi vdane osebe. Uporabil je ugodno priložnost, ko je k njemu iz Ogrske pribežal Janez Beckenschlager, nadškof v Ostrogonu (Esztergon), ki je prišel navzkriž z Matijo Korvinom. Pribežnik je cesarja, ki je bil vedno v denarnih zadregah, podprl z večjo vsoto denarja¹⁶. Zaželel si je salzburške nadškofije, katero je tedaj vodil že imenovani nadškof Bernard. Cesar je skušal Bernarda pripraviti do tega, da se odpove svoji službi. Poklical ga je v Gradec na deželni zbor in imel tam z njim na samem novembra 1478 oster pogovor, v katerem mu je baje nadškof Bernard obljubil, da se bo odpovedal svojemu dostojanstvu¹⁷. V tej stiski pa se je nadškof Bernard naslonil na ogrskega kralja Matija Korvina, in tako so se začele vojne sovražnosti med Ogrsko in Avstrijo. V času vojnih nemirov salzburški nadškof ni mogel na avstrijskem ozemlju opravljati svojih pravic in dolžnosti. To nam kaže tudi listina, s katero je bil potrjen novi beneficiat pri sv. Petru v Radgoni. To listino je izstavil v Gradcu 26. novembra 1478 papežev delegat forljijski škof Aleksander¹⁸. Iz tega dokumenta izvemo, da je bil tedaj v Radgoni pri sv. Rupertu župnik Benedikt Geviknecht de Tambsweg, ki je kot patron predlagal na izpraznjeno mesto beneficiata pri sv. Petru Jurija Krškega (de Gurckefeld), duhovnika oglejske škofije. Prejšnji beneficiat Aleš Klešič iz Kamnika (de Stain) je namreč odstopil in tako je bil beneficij nezaseden. Imenovanje oglejskih duhovnikov za službo na tem salzburškem področju kaže, da so potrebovali dušne pastirje, ki so obvladali jezik, katerega je govorilo prebivalstvo. Zato so sprejemali v službo tudi Slovence iz južnih krajev. Papežev nuncij Aleksander je Jurija Krškega z ozirom na njegove zasluge (intuitu meritorum tuorum) potrdil za kaplana pri sv. Petru in dovolil, da ga župnik na beneficij ustoliči. Listina pravi dalje, da so dohodki tega beneficija po splošni presoji znašali samo 4 srebrne marke letno. Zato je nuncij dovolil Juriju Krškemu, da sprejme tudi vikariat pri sv. Križu pri Ljutomeru, ki donša letno 2 srebrni marki. V Križevcih naj ga ustoliči Simon Klinger, canonicus ecclesiae maioris Lambertinae, ki je bil verjetno arhidiakon za »spodnjo marko«.

¹⁵ Šk. arhiv, list. 31.

¹⁶ E. Tomek, l. c. 52, pravi, da je Beckenschlager posodil cesarju Frideriku 47.000 goldinarjev.

¹⁷ K. Amon, Die Bischöfe von Graz-Seckau, Graz 1969, 151.

¹⁸ Šk. arhiv, list. 33.

Še dve listini iz 15. stoletja nam govorita o beneficiju in cerkvi sv. Petra v Radgoni. Prvo je izdal in castro nostro Petraperg 16. aprila 1492 tedanji sekovski škof Matija Scheit¹⁹. Ta je predlagal kot »commendator« župnije sv. Ruperta salzburškemu nadškofu Frideriku v potrditev novega beneficiata pri sv. Petru, in sicer svojega kaplana Nikolaja Stickerja, duhovnika škofije v Konstanci, ker je prejšnji beneficiat Andrej Tragintasch umrl. Škof Matija Scheit trdi v tem dokumentu, da ima on pravico do patronata nad cerkvijo sv. Petra. Kdaj in kako si je to pravico pridobil, je dokaj nejasno. Juridično izšolani in borbeni škof je bil palatin in zaupnik cesarja Friderika III. V času turških vpadov in vojne z Matijo Korvinom je l. 1481 postal s cesarjevo pomočjo sekovski škof. Udeleževal se je aktivno vojne z Ogri, ki so ga ranili, ujeli in zadržali nekaj časa za vojnega ujetnika²⁰. Po smrti Matije Korvina si je l. 1492 pridobil poglavarstvo nad mestom Radgono²¹. Ta oblastna služba mu je postala oporišče njegovih cerkvenopolitičnih stremeljenj. V navedeni listini pravi, da si je pridobil komendaturo²² nad radgonsko župnijo in njenimi podružnicami s papeževim spregledom. Žal, nam manjkajo o tem vsa dokazila in ne poznamo načina in vzroka tega pravnega dejanja. Nadškof Friderik Schaumburg (1489—1494), ki je bil le orodje v rokah cesarja Friderika, je s posebno listino²³, izdano v Salzburgu 28. aprila 1492, potrdil predlog škofa Matije, in le-tega imenoval za rektorja župne cerkve sv. Ruperta v Radgoni; s tem mu je priznal pravico do patronata nad kaplanijo pri sv. Petru. Ker je bil škof Matija službeno odsoten, je naročil nadškof župniku pri sv. Juriju ob Ščavnici Janezu Wolleberju, da uvede predlaganega Nikolaja Stickerja v posest beneficija. Teh dostojanstvenikov očitno ni prav nič skrbelo, kako naj opravlja ta tujec svoje dolžnosti pri sv. Petru. Nikolaj Sticker je postal nekaj let pozneje celo oskrbnik (procurator) župne cerkve sv. Ruperta²⁴.

Zgodovinsko najbolj zanimiva pa je zadnja listina o cerkvi sv. Petra, ki jo imamo iz 15. stoletja na razpolago²⁵. To listino je izdal nadškof Friderik na Dunaju 19. januarja 1494. V listini pravi, da se je na njega obrnil sekovski škof Matija zaradi kapele sv. Petra pred mestnim obzidjem Radgone, in ponavlja že znana dejstva, da je to podružnica župne cerkve sv. Ruperta in da ima pravico predlagati duhovnika pri tej cerkvi župnik, ki je točasno v Radgoni (pro tempore in Radkerspurge). Dalje poudarja, da je dobil sporočilo, da je bila ta cerkev v vojnih nemirih zelo poškodovana, hiša, ki je rabila kaplanom za bivališče, pa je popolnoma razdejana. Zaradi tega je služba božja pri sv. Petru prenehala. Škof Matija pa je sklenil po nasvetu in s pomočjo krajevnih prebivalcev to »spoštljivo cerkev« popraviti in kaplanijo zopet postaviti, da bosta cerkev in cerkvena hiša lahko zopet rabili namenu. Škof Matija si je pridobil komendo nad radgonsko župnijo in zato je sedaj zaprosil, da bi smeli on in njegovi nasledniki izbirati duhovnika za beneficij pri sv. Petru in ga predlagati nadškofu v potrditev. Nadškof upošteva razloge, ki mu jih navaja prošnjik, in »za večne čase« podeljuje pravico do prezentacije kaplana pri sv. Petru v Radgoni sekovskim škofom. Vse kaže, da je juridično prekanjeni škof Matija s cesarjevo pomočjo tudi pri nadškofu dosegel vse, kar se mu je zdelo potrebno za utrditev njegovih škofovskih pravic.

Ta odlomek radgonske zgodovine, sestavljen na podlagi originalnih listin, nam prikazuje nekatere doslej neznane dogodke in popravlja zgodovinske na-

¹⁹ Šk. arhiv, list 73.

²⁰ B. Roth, Matthias Scheit v Die Bischöfe von Graz-Seckau, 159—163.

²¹ H. Pirchegger, Die Untersteiermark I, c. 39.

²² Komenda je bila nekoč cerkveni urad, katerega upravitelj je užival samo dohodke, ni pa opravljal duhovniških poslov.

²³ Šk. arhiv v Gradcu, PFU 483.

²⁴ Šk. arhiv Maribor, list. 82.

²⁵ Šk. arhiv Maribor, list. 35. Na to listino se sklicuje tudi J. Orožen I, 242.

vedbe, da se cerkev sv. Petra imenuje šele l. 1545 ter da je po tem letu postala župnijska cerkev slovenske župnije. Redno bogoslužje pri sv. Petru se je začelo že l. 1460, ko je župnik Rupert Ptujski ustanovil pri tej cerkvi beneficij. Po odstranitvi cerkve sv. Ruperta pa so župnijske pravice presnesli k cerkvi sv. Janeza Krstnika v mesto; sv. Peter je ostal radgonska podružnica s posebnim kaplanom.

Radgonska župnija je v srednjem veku slovela kot ena najbolj donosnih v »spodnji marki«. Prav nič ni čudnega, če si je sekovski škof Matija Scheit, ki je imel veliko politično moč, zaželel za stalno zagotoviti njene dohodke. To se mu je l. 1495 tudi posrečilo. Salzburški nadškof Sigismund pl. Holleneck je sicer dokaj dvomljivo listino, izdano v Salzburgu 14. februarja 1495, to župnijo »trajno« inkorporiral sekovski škofijski menzi²⁶. V tem dokumentu pripoveduje nadškof, da mu je sekovski škof Matija sporočil, da je njegova škofijska menza zaradi vojnih zmed, zaradi pogostnih vpadov verolomnih Turkov in drugih nesreč zelo prizadeta. Škofje ne morejo dostojno živeti in nositi svojih bremen. Zato ga je naprosil, da bi utelesil njegovi škofiji cerkev sv. Ruperta in njeni podružnici sv. Janeza Krstnika in sv. Petra v Radgoni kakor tudi župnijo sv. Vida v Mooskirchnu. Nadškof njegovi prošnji rad ustreže, ker upa, da bo s tem sekovski škofiji pomagano. To inkorporacijo je potrdil istega leta 23. marca papež Aleksander VI. v Rimu. V listini sta imenovani podružnici sv. Janeza v mestu in sv. Petra zunaj mesta. Niso pa omenjeni vikariati po Murškem polju in v Slovenskih goricah. Kakor nam pričajo listine²⁷, je škof Matija Scheit tudi nadalje raztegnil svojo oblast. Vendar njemu in njegovi škofiji ta pridobitev ni mnogo pomagala. V 16. stoletju je namreč skoraj vsa Radgona postala protestantska. Položaj katoliškega duhovnika je v mestu samem postal brezupen. V času od 1570 do 1600 se je v Radgoni razvrstilo 12 vikarjev ali župnijskih namestnikov. Nekateri so se svoji službi po kratkem času odpovedali, drugi so bili pregnani. Ni čudno, da je v teh razmerah ostala cerkev sv. Petra osamljena in zapuščena. Dnevnik škofa vizitatorja Martina Brennerja²⁸ nam l. 1607 stanje cerkve sv. Petra takole opisuje:

Dne 13. junija smo prišli k cerkvi sv. Petra apostola zunaj mesta Radgone, ki je podružnica radgonske župnije. Ta ima štiri oltarje, nepoškodovane in lepo okrašene, na nobenem pa ni križa. Evharistija je spodobno shranjena, krstnega kamna ni, tudi nimajo nove mašne knjige. Spovednica je v zakristiji v prav dobrem stanju. Zaradi pomanjkanja duhovnikov ni bilo tukaj že dolgo nobenega bogoslužja. Zelo mnogi otroci umirajo brez krsta. Duhovnik iz Negove navadno nadomešča to pomanjkljivost in včasih prihaja semkaj. Pa tudi k njemu hodijo (verniki) zaradi spovedovanja.

Po rekatolizaciji pa zasledimo zopet vikarje pri sv. Petru, ki so duhovno oskrbovali slovensko prebivalstvo in hodili celo na Kapelo opravljat cerkvena opravila. Pa tudi v mestu samem je bila redna slovenska služba božja v kapucinski cerkvi²⁹. Župnijske pravice si je pridobila cerkev sv. Petra šele l. 1811, nakar so odstranili dotedanjo pretesno cerkev in postavili 1813. leta novo zgradbo. Ker pa je z naraščanjem prebivalstva tudi ta kmalu postala premajhna, so l. 1890 na istem mestu zgradili sedanje, v novejšem času moderno preurejeno svetišče.

²⁶ Pusch-Fröllich, Diplom. Styriae I, 369, n. 98.

²⁷ Sk. arhiv Maribor, list. 82. Sk. arhiv Gradec, PFU 482.

²⁸ Sk. arhiv Gradec, Diarium M. Brenner.

²⁹ H. Lechner, l. c. 33.

BEITRAG ZUR GESCHICHTE RADGONAS

Zusammenfassung

Radgona war einst auch das Kultur-, Wirtschafts- und Verwaltungszentrum für die slowenischen Ortschaften auf dem Mursko polje und am Nordrand der Slovenske gorice. Der Sitz der Pfarrei war bei der Kirche sv. Rupert auf dem Hügel neben der Burg am rechten Murufer. Diese Kirche wurde im Jahre 1545 aus militärischen Gründen niedergerissen und die Pfarrei in die Stadt zur Kirche sv. Janez Krstnik versetzt.

Der Artikel schildert auf Grund der Urkunden vom Jahr 1460—1497 die Stiftung des Benefiziums bei der Kirche sv. Peter in Gornja Radgona, die Rechtsstellung dieses Benefiziums und den Kampf um sein Patronat. Die Kirche sv. Peter wurde im Krieg gegen die Ungarn und zur Zeit der Türkeneinfälle zerstört, nach dem Jahr 1494 aber wiederaufgebaut. In der Beschreibung der Inkorporation der Pfarrei Radgona dem Bistum Seckau wird der Zustand der Kirche sv. Peter im protestantischen Zeitalter erwähnt, am Ende werden die Daten von der Stiftung der slowenischen Pfarrei im Jahr 1811 und vom Bau der jetzigen Kirche angegeben.

Ivan Zelko

GRADIVO ZA ZGODOVINO REFORMACIJE V PREKMURJU

— VIZITACIJSKI ZAPISNIK IZ LETA 1627 —

Za preučevanje reformacijske dobe v Prekmurju je izredno pomemben vizitacijski zapisnik iz leta 1627, ki so ga sestavili protestantski vizitatorji Lutrove reformacijske smeri. Napisan je v madžarskem jeziku XVII. stoletja in z latinskimi vmesnimi izrazi. Poznejši prepis zapisnika je objavil v originalnem jeziku madžarski protestantski zgodovinar Sándor Payr¹, v slovenskem prevodu pa zapisnik še ni bil objavljen niti v odlomkih; to je vsekakor pomanjkljivost za slovensko zgodovino. Pričujoča objava zapisnika ima namen jo popraviti.

Najprej nekaj podatkov o izvorni listini zapisnika iz leta 1627 in o njegovih prepisih.

Do leta 1672/73 so imeli zapisnik v rokah evangeličanski duhovniki, ki so do takrat upravljali sedanje katoliške cerkve v soboški dekaniji. Nazadnje je bil zapisnik v Martjancih, kjer je služboval do leta 1673 evangeličanski duhovnik Adam Bokány. Tega leta je moral župnijo prepustiti katoličanom. Ob svojem odhodu je vzel s seboj vizitacijski zapisnik iz leta 1627. Ko je prišel 14. marca 1698 vizitirat martjansko cerkev opat Štefan Kazó, mu je povedal takratni martjanski župnik Matija Tusilovič, da obstaja poseben »urbar«, ki ga ima sedaj Adam Bokány, bivajoč v Zala-Szentgrótu, in v katerem so zapisane župnijske pravice te župnije kot tudi sosednjih župnij. Zato je opat odredil, da ga je treba zahtevati od njega (ab eodem proinde foret repetendum)².

Naslednje leto, 4. julija 1699, je nastal **prepis vizitacijskega zapisnika iz leta 1627**, ki so ga prebrali in izjavili, da se strinja z izvornikom: Ladislav Saller, sodnik Železne županije, Janez Lenarcsics, podsodnik Železne županije, in Franc Bokányi, zapriseženec Železne županije — ter overovljeni prepis opremili s tremi pečati.

Vzrok za prepis je bila verjetno zahteva katoličanov, da jim izroče evangeličani originalni vizitacijski zapisnik iz leta 1627, ki ga je odnesel zadnji martjanski predikant Adam Bokány.

V naslednjem razdobju so uporabljali **prepis zapisnika iz leta 1699** tako evangeličani kot katoliki. Izvirna listina pa se je ohranila v škofijskem arhivu

¹ Sándor Payr, *Egyháztörténeti emlékek. I. kötet.* Sopron, 1910, 102—128. — Navajam: Payr 1910.

² *Visitatio canonica Kazólana, 1698*, str. 734. Škofijski arhiv Szombathely. — Navajam: *Vis. can. Kazó 1698.* — Prim.

Ivan Zelko, *K zgodovini reformacije v Prekmurju.* *Casopis za zgodovino in narodopisje.* Maribor, 1937, 113—114.

v Szombathelyju, vendar brez uvedbe v inventarni zapisnik. Listino mi je dal na voljo prof. dr. Gyula Géfin, škofijski zgodovinar, da sem jo prepisal in jo tukaj objavljam v slovenskem prevodu.

Iz prepisa zapisnika iz leta 1699 je nastal primerek, ki ga je imel na voljo Payr in ga priobčil. Payrov primerek ima naslov: »*Visitatio Generalis Ecclesiar. Schlavo-vendorum in bonis Széchianis et Batthianis in Comitatu Castriferrei constitutarum, Anno 1627 die 10. Julii Per Stephanum Letenyeinum pastorem Csepregiensem. Esto fidelis ad Mortem, Tibi dabo Coronam.*«

Tega naslova nima niti izvirnik niti prepis zapisnika iz leta 1699. Dodatek ob koncu naslova: »*Esto fidelis . . .*« priča, da je bil ta primerek zapisnika last evangeličanov.

Naslov izvirnega zapisnika je nekoliko drugačen, in sicer:

»*Anno 1627. die 10 Julii facta Visitatio Generalis Ecclesiarum Schlavonica-rum in Bonis Széchianis et Batthianis in Comitatu Castriferrei Constitutarum per Visitatores e Venerabili Consistorio missos Reverendos Dominos Stephanum Lethenyeinum Praedicatorum Superioris Parochiae Csepregiensis, Stephanum Zvonarics Concionatorem Czenkiensem, Johannem Terbócs ministrum Ecclesiae Superioris Lyndvae, et sibi adjunctos Minorum scilicet Magnificorum personam gerentes Servitores.*«

Drugi list Payrovega primerka je bil poškodovan in strgan. Zato je objavljeno besedilo iz tega lista pri Payru pomanjkljivo. V mnogih primerih ima Payr napačno podana prekmurska krajevna imena. Payr je dal posameznim besedam obliko, ki je bližja moderni madžarščini. Opazno je tudi, da označuje Payr denar *forint* z znakom *Rf*, medtem ko uporablja izvirnik in tudi prepis iz leta 1699 le znak *R*. Kratica *Rf* za madžarski forint je v cerkvenih listinah splošno v rabi šele od konca XVII. stoletja dalje, v katoliškem vizitacijskem zapisniku iz leta 1698³. Ali je uvedel to razliko Payr sam ali jo je našel v listini, po kateri je pripravil besedilo za objavo, ni jasno.

Pri objavi vizitacijskega zapisnika iz leta 1627 bom v opombah navajal razlike med izvirno listino in Payrovo objavo. Sočasno se bom oziral še na tretjo listino, ki jo je prepisal po overovljenem prepisu iz leta 1699 dr. Franc Ivanóci. — 27. marca 1913 je našel Ivanóci v škofijski pisarni v Szombathelyju prepis vizitacijskega zapisnika iz leta 1627, ki je bil narejen leta 1699. V škofijsko pisarno je prišel iz gornjeseniške župnije⁴. Vsekakor si je Ivanóci sposodil prepis listine z namenom, da jo prepíše doma na Tišini, kar je dejansko storil do 9. aprila 1913. Ta datum je dostavljen v Ivanócijevi pripombi ob koncu njegovega prepisa.

Morda že prej ali prav v tem času je prosil Josip Gruden Ivanóciija, naj mu svetuje, kje bi našel kaj gradiva za zgodovino »ogrskih Slovencev«. V odgovoru mu je Ivanóci napovedal obisk v Ljubljani in obljubil, da mu prinese s seboj važne listine, kar je storil v maju 1913⁵. Prinesel mu je Košičev rokopis »*Starine železnih in salajskih Slovencev*«, ki ga je objavil J. Gruden v Časopisu za zgodovino in narodopisje, 1914, str. 93—154; posebni odtis: strani 1—62⁶. Iz opomb, ki jih je dodal Gruden k objavi rokopisa »*Starine . . .*«, je razvidno, da je imel v rokah tudi Ivanócijev prepis vizitacijskega zapisnika iz leta 1699. Kajti kar je v vizitacijskem zapisniku latinskega besedila, je povzel Gruden v opombi »*Starin*« na strani 43. Drobna in težko čitljiva Ivanócijeva pisava ga

³ Vls. can. Kazó, 1698

⁴ Zadevna Ivanócijeva pripomba ob koncu prepisa se glasi: A szombathelyi püspöki író-dában találtam ezen visitatio okmány régl másolatát 1913 márczius 27-én a hova a felső Szőlőki plébániáról lett beküldve. Csendlak 1913. április 9-én. Dr. Ivanóczy Ferencz, t. kanonok, esperes és plébános. L. S. (Sigli. V. A. Diaconatus Muraszombat).

⁵ Prim. Časopis za zgodovino in narodopisje, Maribor, 1914, 93. — Navajam: ČZN.

⁶ Citiram po posebnem odtisu.

je zavedla, da je npr. napačno bral ime predikanta pri Sv. Juriju Janeza Canisaia (Kanižaja) — kot Cainsar. Besedilo vizitacijskega zapisnika iz leta 1627 v madžarskem jeziku pa je bilo Grudnu nedostopno.

Obobisku v Ljubljani je prinesel Ivanóci Grudnu tudi kratek izvleček (na dveh straneh) katoliškega vizitacijskega zapisnika iz leta 1698. Izvleček je priobčil Gruden v opombi k »Starinam...« na strani 52. Ivanócijeva težko čitljiva pisava je zopet povzročila napako, da je bral Gruden letnico 1698 — kot 1678 in tako zapisal v opombi k »Starinam«, str. 52, in v svoji Zgodovini slovenskega naroda, str. 702.

Vse tri navedene listine so po Grudnovi smrti obležale v ljubljanskem škofijskem arhivu do prvih let po drugi svetovni vojni, ko jih je našel arhivar prof. dr. M. Miklavčič in jih izročil prof. dr. Vilku Novaku⁷.

Ivanócijev prepis vizitacijskega zapisnika 1627 bom uporabljal pri primerjavi izvirne listine s Payrovo objavo.

Overovljen prepis iz leta 1699 vizitacijskega zapisnika iz 1627 je bil leta 1935 v župnijskem arhivu na Gornjem Seniku, kjer sem ga pregledoval. Vsekakor je bil to zapisnik, ki je bil leta 1913 začasno v škofijski pisarni v Szombathelyju in si ga je izposodil Fr. Ivanóci, da ga je prepisal. Razumljivo je, zakaj je bil zapisnik prav na Gornjem Seniku. Tamkaj je živel prekmurski zgodovinar Jožef Košič med leti 1829—1867. V svojem spisu »Starine železnih in salajskih Slovenov«⁸ je uporabljal ta zapisnik in navaja iz njega podrobne podatke, prim. »Starine«, strani 34—43.

Še nekaj o zemljiških gospodih ter vizitatorjih, ki nastopajo v vizitacijskem zapisniku iz leta 1627.

Vizitacija je bila opravljena na posestvih rodbin Széchy in Batthyány.

SZÉCHYJI. — V srednjem veku je spadal večji del Prekmurja v okvir gornjelendavskega zemljiškega kompleksa, ki ga je leta 1365 prejela v fevd rodbina Széchy iz sedanje južne Slovaške, iz kraja Rimavská Seč, madž. Rima-Széch⁹. Do bitke pri Mohaču leta 1526 je rodbina Széchy trdno držala v svojih rokah gornjelendavsko zemljišče. Takratni gospodar gornjelendavskega zemljišča Tomaž se je udeležil bitke pri Mohaču in v bitki padel. Leta 1535 je umrl njegov sin Štefan in z njim je v moškem kolenu izumrla rodbina Széchy¹⁰.

Za gornjelendavsko posestvo in za ostala zemljišča, ki so bila povezana z Gornjo Lendavo (danes Gradom), sta se potegovali Tomaževa vdova Magdalena, ki se je poročila z ormoškim Székelyjem (pozneje z Elekom Thurzójem), in Tomaževa (ali Štefanova?) hčerka Marjeta, ki se je poročila z Nikolajem Salmom. — Že leta 1540 je podelil madžarski kralj v fevd gornjelendavsko zemljišče Magdaleni in Marjeti¹¹. Glavni delež sta prejela Marjeta in njen mož Nikolaj Salm, o čemer pričata urbarialna zapisnika, ki sta bila sestavljena leta 1541.

Marjeta Széchy je prejela v fevd predvsem naselja s podložnimi kmeti in kočarji na celotnem ozemlju gospojev Gornja Lendava, Murska Sobota, Széchi-sziget, Manošter, Lethenye in še na posestvih v Medmurju (Podturen, Grebengrad). Od leta 1555 dalje tudi Dobro. Naslov zadevnega urbarja: Regestrum super divisione castri Felsewlyndwa et pertinentiarum suarum castelli Zygeth ac opidorum Murayzombath et Lethenye ac...; Divisio colonorum ac inquilinorum necnon sessionum populosarum et desertarum... ad portionem Dne Margare-

⁷ Prim. Vilko Novak: Jožef Košič, prekmurski pisatelj. Razprave, 111. SAZU. Razred za filološke in literarne vede, Ljubljana, 1959, 259—261.

⁸ Da je avtor »Starin železnih in salajskih Slovenov« Jožef Košič, je zanesljivo dokazal Vilko Novak, prim. njegovo razpravo: Jožef Košič, prekm. pisatelj, citirano pod opombo 7.

⁹ Dezső Csánki, Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában, II. Budapest, 1894, 849. — Navajam: Csánki, II.

¹⁰ Sándor Payr, A dunántúli evangélikus egyházkerület története. I. kötet. Sopron, 1924, 255. — Navajam: Payr 1924.

¹¹ Payr 1924, 206.

the Zechy cedentium). Po imenu so navedena vsa naselja in podložniki po upravnih okoliših¹².

Marjetin mož **Nikolaj Salm** je prejel delež v premoženjih in dragocenostih na istih zemljiških gospostvih kot Marjeta, kakor navaja urbarialni zapisnik, sestavljen prav tako leta 1541 (Regestrum super rebus mobilibus et clenodiis que in castro Felsewlyndwa . . . in oppido Mwrayzombath . . . in Zygeth . . . in Lethenye . . . tempore divisionis domino Nicolao Comiti a Salm cesserunt)¹³.

Marjeta Széchy je umrla leta 1570 in nato si je njen delež pridobil **Tomaž Széchy**, iz druge veje Széchyjev, ki je bivala v županiji Gömör (južna Slovaška)¹⁴.

Nikolaj Salm pa je ohranil svoje pravice do leta 1587 in še dalje. Bival je v Pragi. Na svojih posestvih je imel upravitelje, ki so skrbeli za njegovo imetje. Leta 1587 so bili **Sebastijan Petheo**, **Janez Strobol** in **Benedikt Koronghy**, ki so sestavili spisek njegovih dohodkov v treh izvodih in enega izmed teh poslali njemu v Prago (Inventarium hoc ter descriptum est, unum Domino Gratosissimo Pragam missum, aliud vero Sebastiano Petheo et Johanni Strobol datum, tercium vero provisorio Benedicto Koronghy assignatum. In cuius rei majorem firmitatem Inventarium hoc sigillis nostris et manus nostrae subscipione roboravimus actum in arce Superiori Lindwa quinta die Septembris anno 1587)¹⁵.

Tomaž Széchy (1555—1618) je imel s prvo ženo **Barbaro Perényi** sina **Jurija**. Ta **Jurij** je rajši bival na Széchyjevih posestvih v severni Madžarski, sedaj v južni Slovaški, v kraju **Balogh** (Bihovce)¹⁶. Ko se je osamosvojil od očeta in odšel v Balogh, je odnesel iz Martjanec 228 forintov cerkvenega denarja. S prisego je obljubil, da ga vrne. Toda ni ga vrnil. 31. avgusta 1625 so ga njegovi služabniki zavrtno umorili. Zato so določili vizitatorji v Martjancih, da je treba terjati ženo.

Tretja žena **Tomaža Széchyja** je bila **Marjeta Forgách**, sestra madž. kardinala **Franca Forgácha**. Na to **Marjeto Forgách** se sklicujejo vizitatorji v vizitacijskem zapisniku, češ da je ona določila, ko je še živela, da daje predikatorji pri Sv. Juriju vsak, kdor ima vprežno živino, cel mernik žita — in kdor nima vprežne živine, je dolžan plačati 80 dinarjev.

Sin **Tomaža Széchyja** in mlajši brat **Jurija** je bil **Mihael Széchy**, ki je bil leta 1627 zemljiški gospod **Sobote**. Pri njem je bil grajski predikant **Gregor Svetič**. Verjetno so bili **Mihaelovi** sinovi **Mihael**, **Nikolaj** in **Štefan**, h katerim je poslala kalvinska sinoda v Szentlőrinczu leta 1623 kalvinskega škofa **Štefana Pathajja** in **P. Janeza Kanisaia**, da bi posredovala za **Petra Bereczkija**, dekana pri Sv. Juriju, ki je bil od tam pregnan na prigovarjanje grajskega duhovnika **Svetiča**. Vendar brez uspeha. Vsekakor zato se izraža kalvinski zapisnik o teh treh bratih, da so neumni in skoraj otroci, naklonjeni evangeličanom (patroni stulti et fere pueri, fratres Szétsi utraquistas faventes)¹⁷. Prav zaradi napetosti med kalvinci in luterani je ob koncu vizitacijskega zapisnika župnije sv. **Jurija** pripomba: Niti zaslišanci zoper predikanta niti predikant zoper zaslišance nimajo nobene pritožbe.

¹² Batthyányi es. lt. urbáriumok. Filmtár, doboz (škafca) 4329, Madžarski arhiv, Budimpešta. — Originalne urbarialne listine so pogorele. V državnem arhivu v Budimpešti so ohranjeni filmski posnetki.

¹³ Batthyányi hg. levéltár — P 1322 — Felseölendva — Raktári szám: 111, št. 23. Madž. arhiv, Budimpešta.

¹⁴ Payr 1924, 255.

¹⁵ Batthyányi hg. levéltár — P 1322 — Felseölendva — Raktári szám: 111, št. 24. Madž. arhiv, Budimpešta.

¹⁶ Payr 1924, 256.

¹⁷ Payr 1924, 257.

V Gornji Lendavi (pri Gradu) nastopa leta 1627 šest zemljiških gospodov: Dionizij, Jurij, Mihael, Nikolaj, Štefan in Tomaž. Ali so bili vsi sinovi Tomaža Széchyja ali so pa trije izmed teh, namreč: Mihael, Nikolaj in Štefan — sinovi Mihaela, gospodarja Sobote, iz dostopnih podatkov ni jasno.

BATTHYÁNYI. — Rodbina Batthyányi je bila zemljiški gospod v župniji Gornji Senik in deloma v župnijah Grad (v podružnici Kuzmi), Martjanci, Murska Sobota (v Rakičanu), Pertoča, Selo in Tišina, kakor izkazuje tudi vizitacijski zapisnik iz leta 1698¹⁸.

Tomaž Széchy (1555—1618) se je drugič poročil 19. aprila 1592 s Katarino Batthyányi, hčerko Boldižarja Batthyányia in Dorice Zrinjske¹⁹. Toda še tesneje sta se povezali med seboj rodbini Széchy in Batthyányi nekoliko pozneje.

Magdaleno, hčerko Nikolaja Salma in Marjete Széchy, je poročil Ladislav Lobkovitz Poppel, po rodu Čeh kot Salm. Po tej poroki si je rodbina Lobkovitz Poppel pridobila zemljišče Dobro, ki je sicer pripadalo h Gornji Lendavi (h Gradu). — Leta 1607 pa je prišlo do poroke med Francem Batthyányiem in Evo Poppel, ki je bila hčerka Ladislava Poppela in Magdalene Salm²⁰.

Razen Rakičana, Podturna (Turnišče) v Medmurju — tega je pridobila rodbina Batthyányi leta 1527, ko je kralj Ferdinand odvzel Janezu Bánffyju polovico dolnjelendavskega zemljišča zaradi njegove privrženosti Ivanu Zápolyju²¹ — je po letu 1607 postala rodbina Batthyányi tudi gospod zemljišč Dobro in Monoštra.

Za reformacije je imela velik pomen Eva Poppel, ki jo omenjajo vizitatorji pri župniji Gornji Senik. Na svojem gradu v Dobri (Neuhaus v Avstriji) je zbirala predikante. Njo so dolžili kalvinci, da je pomagala izročiti župnijo Turnišče (Podturen v Medmurju) luteranskim predikantom²². V Rakičanu je imela pristavo, ki jo omenja inventarni zapisnik rakičanskega zemljišča leta 1642²³.

SVOBODNJAŠKE RODBINE (NOBILES). — Za reformacije je imela v župniji sv. Benedikta v Kančovcih odločilno besedo rodbina Prosenyak (Prosenjak), zemljiški gospod v Prosenjakovcih že v XV. stoletju²⁴.

Poleg rodbine Prosenyak so bile v župniji sv. Benedikta še druge svobodnjaške rodbine. Viz. zapisnik iz leta 1698 pravi, da pripada ta župnija različnim rodbinam (ad diversam nobilitatem)²⁵.

Podobno kot pri sv. Benediktu v Kančovcih je bilo v Gornjih Petrovcih. Nasilje nad cerkvenim imetjem so izvajale nekatere svobodnjaške rodbine. V zapisniku iz leta 1627 sta omenjena Štefan Hársfi in gospa Pograni. V pritožbi o cerkveni gornini v Gornjih Petrovcih leta 1649 so obtoženi: Tomaž Babócsai, Emerik in Jurij Kondorai, Janez in Tomaž Kótai in Bagoly²⁶. Svobodnjaške rodbine so imele svoje zemljišče v krajih Gornji Petróvci, Stánjeveci in Peskóvci. V ostalih vaseh so bili zemljiški gospodje Széchyji od Grada²⁷.

Vizitatorji so bili trije: Štefan Lethenyei, Janez Terboč in Štefan Zvonarič.

Štefan LETIENYEI je bil po rodu iz Letenya v županiji Zala. Študiral je v Wittenbergu. Po vrnitvi iz Wittenberga je postal učitelj v Sárváru, kjer je de-

¹⁸ Vis. can. Kazó, 1698.

¹⁹ Payr 1923, 192.

²⁰ Payr 1924, 192—193.

²¹ Batthyányi hg. II. — Törzsszám: P 1313. Acta antiqua, Alm. 3. I. ad. 5. — 62 numerus. Drž. arhiv, Budimpešta.

²² Payr 1924, 193, 194.

²³ Batthyányi hg. levéltár — P 1322 — Raklesán — Raktári szám: 112, šte. 68, str. 13. Drž. arhiv, Budimpešta.

²⁴ Csánki, II. 816.

²⁵ Vis. can. Kazó, 1698, 729.

²⁶ Prim. vis. can. 1756 — za župnijo Gornji Petrovec. Sk. arhiv Szombathely.

²⁷ Vis. can. Kazó, 1698, 788.

loval med leti 1611—1615. V Sárváru se je poročil s hčerko Mihaela Zvonariča, ki je bil dekan v Sárváru in po letu 1620 evangeličanski škof. V duhovnika ga je posvetil evang. škof Štefan Klaszekovics na sinodi v Lövö leta 1615. V Csepregu, kraju vzhodno od Kőszega, je postal pridigar leta 1621 in kot tak je bil v vizitacijski komisiji v murskosoboški dekaniji leta 1627. Naslednje leto je bila pri njem v Csepregu evang. sinoda, te se je udeležilo tudi pet prekmurških predikantov (Janez Terboč, Gregor Svetič, Tomaž Križan, Mihael Medvedovič in Mihael Allodiator Sobočanec)²⁸. Štefan Lethenyei je bil zelo agilen in tudi evangeličanski pisatelj²⁹.

Janez **TERBOČ** je bil član soboške rodovine Terbočev. V duhovnika ga je posvetil evang. škof Klaszekovics leta 1616. Ze ob ordinaciji je bil določen za Gornjo Lendavo (Grad) in je tamkaj služboval med leti 1616—1646³⁰.

Štefan **ZVONARIČ** je bil sin evang. škofa Mihaela Zvonariča. Bil je učitelj v Sárváru (l. 1612), kjer je služboval njegov oče Mihael kot dekan. Po izvolitvi Bertalana Kisa za evangeličanskega škofa leta 1625, — ta je bil do izvolitve predikant v Czenku — je postal Zvonarič predikant v Nagy-Czenku, jugovzhodno od Soprona. Njegovi predniki so prišli iz Hrvatske okoli leta 1535, ko so bežali pred Turki³¹.

PREVOD VIZITACIJSKEGA ZAPISNIKA IZ LETA 1627

SPLOŠNA VIZITACIJA SLOVENSKE Cerkve, opravljena dne 10. julija leta 1627 na posetvih Széchyjevih in Batthianyjevih v Železni županiji po vizitatorjih, ki jih je poslal častivredni konzistorij, častitih gospodih Štefanu Lethenyeiju, predikantu gornje čepreške župnije, Štefanu Zvonariču, pridigarju v Czenku, Janezu Terboču, služabniku gornjelendavske cerkve, — in njim pridruženih uslužbencih, ki so zastopali plemenite gospode.

Vizitacija cerkve sv. Jurija ob reki Ledavi³², opravljena 10. julija, ko je bil pastor Janez Kanižaj.

Dohodki služabnika te cerkve:

K tej župniji pripadajo v različnih krajih štiri³³ parcele, na katerih je 19 oralov zemlje. Dalje sta dva travnika, na katerih more zrasti osem voz sena. Dalje je vinograd na bregu, »gori na Pečnu«³⁴ imenovanem, pod katerim je na kraju (na obronku) tudi en oral gozda. Vsa dela v vinogradu je dolžna opravljati župnija vse leto. Predikant pa naj da z dobre volje pri vsakem delu kosilo (hrano) — in ko more, tudi vino delavcem.

Dalje gre predikantu petnajstina od vinogradov v gerlinških hribih³⁵; sicer pa gosposka prej ni desetnila, marveč je on sam pobiral petnajstino.

²⁸ Payr 1910, 128—130.

²⁹ Payr 1924, 65, 68, 81, 837.

³⁰ I. Zelko, Soboški jobaglonl. Kronika, 1X, 1961, 164.

³¹ Payr 1924, 65, 141, 645.

³² V prevodu navajam krajevna imena v sedanji slovenski obliki.

³³ Payr 1910, 103, navaja: diversis in locis egy tábia föld (v različnih krajih je en kos zemlje). Izvirnik in Ivančeljev prepis (navajam: Ivančel) pa imata: diversis in locis négy tábia föld (v različnih krajih so štiri kos zemlje).

³⁴ Ledinsko ime »gori na Pečnu« imenuje vizitacijski zapisnik iz leta 1698 z izrazom »alsó Peesna« (dolnja Pečna) in pravi, da je na ozemlju sv. Jurija (in promontorio alsó Peesna vulgo appeigata et in hocce territorio S. Georgii habita; prim. Vls. ean. 1698, 751).

³⁵ Payr 1910, 103: Item... föxlincei hegyeken. To je napačno. Pravično se glasi: Jürglincei hegyeken (v gerlinških hribih). Tako imata izvirnik in Ivančel. V nadaljevanju zapisnika je pri Payru izpadlo krajevno ime Karneczbül (iz Crnec). — Vizitacijski zapisnik iz leta 1698 prav tako poroča o desetini v gerlinških hribih v obliki dvajsetine in pravi, da so na ozemlju vasí Gerlincei trije hribi, ki jim pravijo po domače Muchiez, Laizli in Jürglincei. Od vseh vinogradov v teh hribih razen štirih, ki so svobodni, dajejo župniku dvajsetino (accedunt tria promontoria, scilicet vulgo Muchiez, Laizli et Jürglincei, in territorio possesssionis Jürglincei existientia, ubi

Dalje gre predikantu petnajstina od vse pšenice, rži in tudi ovsu v Črncih, na Cankovi, v Korovcih (in) Jurglincih (Gerlincih); od tega sicer gosposka tudi ne desetini.

Dalje naj tisti, ki ima vprežno živino — tako je določila blagorodna Marjeta Forgács, ko je še živela — daje predikantu letno cel mernik žita, čeprav ga mora kupiti za denar. Kdor pa nima vprežne živine, je dolžan plačati osemdeset denarjev; toda k temu je dodati: ako daje čisto pšenico, naj daje raženo mero; kdor daje rž, daje vrhano mero; kdor daje oves ali ajdo, ta mora dati po dva mernika za en mernik žita.

Dalje so kočarji, ki stanujejo bodisi v svojih hišah ali pri drugih — prav tako vdove — dolžni plačevati po en groš. Ali če ga želi na kako delo, je dolžan dati po enega delavca.

Dalje od krsta (mu) gre kura in hleb kruha.

Dalje od spovedi v cerkvi (mu) gre po en vinar (dunajec)³⁶. Od spovedi bolnika na domu se plača en groš; lahko tudi da več, kdor hoče.

Dalje od oklicev ob nedeljah od oseb, ki se nameravajo poročiti, 4 denarje.

Dalje je ženin dolžan dati za poroko pečenko, pint³⁷ vina in hleb kruha. Starešina in drug (družban) pa sta dolžna dati groš.

Dalje — ako kdo umrje pri Sv. Juriju, v Rogaševcih in Gerlincih, bodisi da ima predikant pogrebni nagovor ali ne, so mu dolžni plačati deset krajcarjev. Polovica tega je kantorjeva. V Peskovcih pa plačujejo, ko kdo umrje, 40 denarjev³⁸.

V ostalih vaseh dajejo, ko kdo umrje, en tolar ali mernik pšenice; k temu je pripomniti, da je v vseh teh (vaseh) polovica pogrebni prejemkov kantorjeva.

Dalje — ako vpelje predikant otročnico kmalu po porodu po obliki, kot je v obredniku³⁹, mu gre po en groš.

Dalje — ako vpelje predikant novoporočeno nevesto naslednjo nedeljo po gostiji, mu gre od tega žepni robček ali en groš.

Dohodki cerkve:

Cerkev ima dva keliha, enega velikega⁴⁰, drugega manjšega, ki sta pozlačena obenem s svojima patenama. Manjša patena je polomljena. Tudi je monštranca in križ.

---

per omnes vineas, exceptis tamen quatuor liberis dumtaxat dantur vigesimae pro parte parochi; prim. Vis. can. 1698, 761).

³⁶ Iz podatkov vizitacijskega zapisa iz leta 1627 je razvidno, da so rabili v Prekmurju v prvi polovici XVII. stol. naslednji denar; najnižja denarna enota je bil »béc«, dunajec, viennensis, vinar. V Martjancih je béc označen z latinskim izrazom »obulus«. — Dva dunajca sta veljala 1 denar, d., ki se imenuje tudi z madžarskim izrazom »pénz«. Enako vrednost kot »denar« je imel crucialfer, krajcar. Groš, garas je imel vrednost 4 denarjev. — Srebrni tolar je imel vrednost mernika pšenice. Plačevali so ga za pokop v cerkvi ali za pogreb iz zelo oddaljenih vasi, npr. iz Skakovca na Tišino. — Madžarski forint, ki je označen z »R«, se pogosteje omenja kot srebrni tolar. Največkrat so ga plačevali za pokop v cerkvi. Tudi so označevali v forintih »R« vsoto denarja, ki so ga imele cerkve.

³⁷ Pint — votla mera = bokal.

³⁸ Od besede »... pri Sv. Juriju... in do ... 40 denarjev« je pri Payru 1910, 103, hesedilo izpuščeno in se v izvirniku glasi: Rogaescezon és Júrjeczán akár praedikályon az praedikator akár sem tisz kralczárt tartoznak fizetni. Ennek felyé az Mesterré. Pézkoezon pengig ha hallot cssik d. 40 fizetnek.

³⁹ Obrednik, ki so ga uporabljali, imenuje vizitacijski zapisnik iz leta 1627 »agenda«. Zelo verjetno je, da je bila to »Agenda Vandallca«, o kateri govori prekmurski evangeličanski pisatelj Mihael Bakoš v pismih Mihaelu Institorisu-Moškovskemu — in je bila tiskana leta 1587 (prim. Fr. Sebjanič, Pisma Mihaela Bakoša Mihaelu Institorisu-Moškovskemu, Jezik in slovstvo. Ljubljana, 1969/70, 2, str. 56—58).

⁴⁰ Besedo »örög« sem prevedel s slovensko besedo velik, in ne z besedo star, kot je pomen v današnji madžarsčini. V listinah iz XVII. stoletja sem našel več primerov, ko je beseda örev rabljena v pomenu velik, npr. leta 1642 so zgradili v rakičanskem gradu novo utrdbo, ki jo imenuje urbar »Eörög wy bastia« (velika nova utrdba; prim. Batthyányi hg. levéltár — P 1322 — Raklcsán, raktárl szám: 112, Madž. drž. arhiv, Budimpešta).

Za cerkveno zgradbo ni drugega dohodka, razen da se od vsakega mrliča, ki ga pokopljejo v cerkvi, plača srebrni tolar, ki ga sprejmejo cerkveni ključarji (v varstvo).

Kantorjevi dohodki:

Iz Peskovce⁴¹ prejema kantor dvajset mernikov žita tako, da mu da vsak lastnik živine po en mernik kakor v ostalih krajih predikantu. Kdor pa nima živine, daje osemdeset denarjev za en mernik žita. Ako bi se tako v tej vasi ne napolnilo dvajset mernikov, je predikant dolžan dopolniti od svojega plačila iz druge vasi.

Dalje — kjer predikant pobira petnajstino od žita, tam dajejo kantorju iz dobre volje žita, kolikor kdo hoče. Vina pa po vsej župniji od vsakega vinograda po pravu po en pint. Kdor hoče, mu lahko da več. — Dalje — ako zvoni mrliču, mu gredo 4 denarji.

Dalje — vsakdo, čigar otrok obiskuje šolo, mu je za zimo dolžan dati voz drvi.

Pritožba: Niti zaslišanci zoper predikanta, niti predikant zoper zaslišance nimajo nobene pritožbe.

Vizitacija Sv. Helene, opravljena dne 10. julija za pastorja Gregorja Gerberja.

Dohodki pastorja:

K tej župniji sv. Helene pripada na desetih⁴² krajih toliko polja, kolikor se zaseje z dvajsetimi ali dvaindvajsetimi merniki žita. Od te zemlje je v Večeslavcih pol orala s hišo in z vrtom, od katere gre predikantu sv. Helene letno po dva bokala surovega masla in dva kopuna. V tej vasi je na drugem kraju pol orala, pozidanega s hišo človeka, imenovanega Matija Kovač — ta daje toliko kot zgoraj opisana hiša.

Dalje sta dva travnika, od katerih je eden poraščen z gozdom — na drugem more zrasti pet voz sena.

Dalje je vinograd, v katerem je župnija dolžna opravljati vsa dela vse leto.

Dalje v vasi, imenovani Ropoča, daje vsak kmet in lastnik živine po en mernik žita; kdor pa nima živine, 80 dinarjev.

Dalje iz Fikšinec, Kramovec (in) Ocinja se žito ne daje po merniku, marveč vzame predikant od njihovega žita dvajsetino⁴³ (dvajseti snop) kot desetinsko dajatev.

NB: dalje — glede vinske desetine poročajo zaslišanci⁴⁴, da pripada predikantu od vsakega vedra po en pint, vendar bi naj od gornjega dela župnije, kar zadeva desetinsko dajatev, šla petnajstina.

Dalje plačujejo kočarji in vdove 4 denarje.

Dalje plačujejo od krsta hleb kruha in 4 denarje.

⁴¹ Payr 1910, 104, ne navaja krajevnega imena »Pezkoczruš« (iz Peskovce). — V istem odstavku mu manjkata dva stavka, in sicer v tretji vrsti med besedama »adván« in »lla« ima izvirnik: az kinek marhája ninesen, nyolczvan pénszt át egy köbből gabonaért (kdor pa nima živine, daje osemdeset denarjev za en mernik žita). — Prav tako mu manjka ob koncu odstavka (pri Payru ob koncu drugega odstavka) podatek o šolskem pouku: Item az kinek gyermeke scholában jár, télyre egy szekérfával tartozik (za zimo mu je dolžan dati voz drvi tisti, katerega otrok obiskuje šolo). — Ivanóci se strinja z izvirnikom.

Peskoveci so srednjeveško ime za Serdico. Toda tudi krajevno ime Serdica je znano že leta 1499: Zredlika (DL 101264) in leta 1698: Szredicza (Vis. can. 1698, 761).

⁴² Namesto besede »tíz« (deset) navaja Payr 1910, 104, besedo »több« (več), kar se ne sklada z izvirnikom in ne z Ivanócijevimi prepisom.

⁴³ Namesto besede »huszadikát« (dvajsetino) navaja Payr 1910, 104, napačen izraz »hanyadik« (koliki) in s tem izgubi stavek svoj smisel.

⁴⁴ Besede »auditorok« (zaslišanci), ki je v izvirniku in jo prav tako navaja Ivanóci, Payr 1910, 104, nima. Pač pa navaja namesto nje besedo »praedikatorok«, kar vsebinsko ni prav.

Dalje od spovedi v cerkvi en denar, na domu 4 denarje.

Dalje od oklicev zakon sklepajočih oseb 4 denarje. Od poroke 20 denarjev, kopuna in hleb kruha. — Ako so poročenci iz vasi, kjer dajejo predikantu vinsko desetino, (v tem primeru) pa jim je kajpak predikant dolžan postreči s pin-
tom vina.

Dalje — ako ob mrliču pridiga, tolar ali mernik pšenice; ako pa ne govori, marveč ga pokoplje samo s petjem, (mu) gre 20 denarjev.

Dalje mu gresta od otročnice dva dunajca ali en denar.

Dohodki cerkve:

Drugega dohodka cerkev nima, razen da gre od mrliča, ki ga pokopljejo v cerkvi, za stavbo cerkve 1 forint in 20 denarjev.

Keliha sta dva, vsak s svojo pateno iz srebra in pozlačena; eden je starodaven in polomljen.

Vizitacija tišinske cerkve, opravljena 11. julija za pastorja Mihaela Allodiatorja.

Dohodki pastorja:

K župniji pripadajo tri parcele zemlje, ki je vsaka v svojem kraju. Ena je med travniki in jo lahko zasejejo z osmimi merniki žita. Druga je poleg križa, ki se zaseje s 3 merniki žita. Tretja je poleg nekdanjega ribnika, na kateri se poseje 30 mernikov žita.

Dalje — drugega travnika ni razen med orno zemljo nekaj kosov, na katerih zraste vsega šest voz sena.

Dalje je bil pri Sv. Benediktu na hribu, imenovanem »Sterneč«, vinograd, katerega je prejšnji predikant po imenu Barnabaš za stalno prodal za dvanajst madžarskih forintov s privoljenjem občine s pretvezo, da za to ceno zopet kupi za župnijo vinograd v mirnejšem kraju. Toda ni ga kupil, pri njem je ostal (denar) in zato mora izročiti župniji preostanek (vsoto od vinograda). V prodanem vinogradu so opravljali vsa dela vse leto Petanjčarji iz treh Petanjec.

Dalje — Tišina, Tropovci, Gradišče, Gornji Petanjci, Petrovci, Sodišinci, Gederovci, Polanci, Skakovci; vaščani teh vasi plačujejo predikantu vsak celi kmet in prav tako polkmet po 40 denarjev. Kočarji pa enodnevnega delavca ali 4 denarje.

Iz vasi Kupšinci, Krajna tudi daje vsak celi kmet in polkmet po en mernik žita. Kočarji 4 denarje ali enodnevnega delavca.

Dalje — iz dveh izmed teh vasi hodijo vsako leto štirje orači predikantu orat eno dopoldne; drugo leto iz drugih dveh — in tako naprej (naslednji). Predikant jim je dolžan postreči z jedjo in pijačo.

Dalje so dolžni dati Skakovčarji in Gederovčarji namesto oranja — vsako leto po dva skupaj — dober voz drv.

Dalje je tudi navada, da dajejo predikantu iz dobre volje po eno kuro.

Dalje od krsta hleb kruha — in ako bi dijaki⁴⁵ ne bili navzoči, od vsakega botra po 1 denar.

Dalje od vpeljevanja otročnice 4 denarje.

Dalje od spovedi v cerkvi po en dunajec, na domu 4 denarje.

Dalje od oklicev zaročencev 4 denarje. Od poroke pa 8 denarjev (in) poleg tega hleb kruha, žepni robček in bokal vina.

Dalje — v Gradišču, Tropovcih, na Tišini, Dolnjih in Srednjih Petanjcih, kadar je pogreb, od spreveda (kondukta) 20 denarjev. Polovica tega je kantor-

⁴⁵ Madžarski izraz »deak«, množ. deakok pomeni študenta, dijaka in tudi pevca. To so bili učenci župnijske šole, ki so asistirali pri cerkvenih obredih, prepevali psalme.

jeva. Kadar ima predikant nagovor, mu gre še poleg tega 20 denarjev; to je vse predikantovo.

Ako je mrlič na Gornjih Petanjcih (in) v Petrovcih, plačajo za sprevod 60 denarjev. Polovica je kantorjeva. Ako ima nagovor, plačajo predikantu 20 denarjev.

V Sodišincih in Gederovcih plačajo za sprevod 80 denarjev. Polovica je kantorjeva. Ako ima nagovor, mu gre 20 denarjev.

V Polancih in na Krajini 1 forint; polovica je kantorjeva. Ako ima nagovor, dajejo predikantu 20 denarjev še poleg tega.

V Skakovcih⁴⁰ od sprevoda 1 tolar; polovica je kantorjeva. Ako govori, 20 denarjev.

V Rankovcih, Vanči vasi in Kupšincih dajejo za sprevod 40 denarjev; polovica je kantorjeva. Ako ima nagovor, 20 denarjev.

Dalje je poleg župnišča (drugim) prepovedan predikantov ribnik — (in sicer) zgoraj od državne ceste in vse tja do spod, kjer je župnijski kos zemlje.

NB: ako umrje kdaj v teh vaseh tako ubožen človek, da ga ne pokopljejo s konduktom, temveč želi le petje na grobu, se plača od tega 16 denarjev; polovica je kantorjeva.

Dalje je majhen košček hrastovega⁴⁷ gozdička.

Dohodki cerkve:

(Cerkve ima) srebrn kelih obenem s svojo pateno, je pozlačen. Nekdaj je bil srebrn križ, ki je bil vreden 40 forintov. Ta je ostal, kakor poročajo stari ljudje, pri dijaku Martinu, sinu predikanta Barnabaša, kakor izpričujeta v tej zadevi gospoda Štefan Lipič in Matej Vlah, da vesta, da je tam. Mihael Marinič pa ga je celo videl na svoje oči in tudi imel v roki v svoji hiši, ko je ta dijak Martin stanoval pri njem.

Dalje — od pogrebov in drugega sprejetega denarja je prišlo 40 forintov in ostalo v rokah tega dijaka Martina, sina predikanta Barnabaša, in je še danes tam.

Dalje — ko v cerkvi pokopljejo mrliča, gre od tega forint in 20 denarjev. To sprejmejo cerkveni ključarji.

Kantorjevi dohodki:

Za kantorja so štiri vasi, katerih dve, namreč Vanča vas in Rankovci⁴⁸, plačujeta z žitom tako, da daje vsak polkmet in vsak celi kmet po en mernik žita. Dve pa plačujeta z denarjem, namreč Dolnji in Srednji Petanjci, — štiriinštiri-deset denarjev; tako celi kmet in prav tako polkmet.

Od zvonjenja mrliču 4 denarje.

Od kondukta pri pogrebu je polovica kantorjeva, kot je zapisano zgoraj.

Dalje — od otroka, ki šele začne obiskovati šolo, gre kantorju v prvem letu ob vsakih kvatrah 25 denarjev. Tretje in četrto leto 32 denarjev. Pozneje 50 denarjev. Dalje na dan sv. Gala po enega kopuna. Ob sejmu dvanajstdenarski nož (nož, ki stane 12 denarjev) ali tri groše.

⁴⁰ Payr 1910, 104, navaja krajevno ime »Szakóczson« (v Skakovcih) v pomanjkljivi obliki »Szakóczson«. — Ivanóci se strinja z Izvirnikom.

⁴¹ Izvirnik rabi za besedo hrastov — tölly. Obilka »tölly« prihaja od staromadžarske oblike »töli« (hrast). Payr 1910, 106, in Ivanóci navajata novjšo obliko »tölgyses«. — Sploh se opaža pri Payru tendenca, prilagoditi starejšo obliko sodobni književni madžarščini, npr. spreminja »tsak« v csak, attul v attól, processiotul v processiótöl.

⁴² Krajevni imeni »Vancecsa vész és Frankocz« (Vanča ves in Rankovci) navaja Payr 1910, 107, napačno, namreč: Vancecsa és Fernkócz.

Vizitacija soboške cerkve, opravljena 13. julija.

Letna plača sedanjega grajskega predikanta pri blagorodnem gospodu Mihaelu Széchiu, imenovanega Gregorja Svetiča, je naslednja:

Gotovega denarja (mu) gre 80 madžarskih forintov. Pšenice 10 mernikov; rži 10 mernikov; ovsu 10 mernikov; deset (velikih) veder vina; dva prašiča; drvi, kolikor potrebuje; 8 laktov platna (tkanine)⁴⁹. Vsak dan dostojna postrežba pri blagorodnem; ako bi pa ne želel iti (k mizi), se mu da namesto kosila in večerje hleb kruha in vino.

Dohodki trškega služabnika pri cerkvi sv. Nikolaja za služabnika Janeza Gödöröczija (Gederovskega).

K župniji pripada poleg poti⁵⁰ osem kosov zemlje v istem predelu, kjer morejo zasejati 24 mernikov žita.

Dalje je poleg iste poti na vzhodni strani dvesto ogonov zemlje, kjer posejejo 15 mernikov žita.

Dalje je v Germovcu⁵¹ osem kosov zemlje, vse v istem predelu, kjer morejo posejati 8 mernikov žita. Pri križpotju so štirje kosi zemlje, na katerih lahko posejejo 3 mernike žita.

Dalje je v Muzgah oral zemlje onstran vode Gezér.

Dalje je v »Fararovem koutu«⁵² travnik, na katerem bi moglo zrasti, ako bi bil čist (brez drevja, grmičevja), trideset voz sena.

Dalje je bil vinograd v sebeborskem hribu, ki sta ga prodala za 22 forintov takratna cerkvena ključarja Jurko Sabo in Mihael Moravček (s privoljenjem) le enega dela župnije in ga je kupil isti cerkveni ključar Mihael Moravček. Toda glede tega vinograda je bilo odločeno:

Ker je sedanji lastnik vinograda sam prodal in tudi sam kupil, čeprav je ceno položil (izplačal), se je je vendar kot cerkvene lastnine znova polastil in je denar sedaj pri njem. Zato naj obdrži denar zase in vinograd dejansko takoj prepusti župniji in nikdar več roke ne položi nanj. Ako se je pa od tega denarja porabilo kaj za cerkev, je dolžna (cerkvena) občina plačati potem, ko se predloži račun in se odobri, koliko denarja je zanjo (za cerkev) porabljeno, da se tako zaradi zastarelosti ne odtuji od cerkve, ker vinograd ni bil prodan s privoljenjem celotne župnije, kot se je izpričalo.

Dalje so dolžni murskosoboški tržani orati, vsak (orač) po dvanajst ogonov, kjer predikant hoče; jed in pijačo jim daje, kar hoče iz dobre volje.

Dalje dajejo tržani ob prazniku sv. Gala po enega kopuna.

Dalje gre v trgu predikantu desetina od gosjih mladicev.

Dalje dajejo kočarji enodnevnega delavca za delo po predikantovi volji.

Dalje dajejo od krsta vsi v trgu in prav tako vsi v zunanjem delu župnije groš in hleb kruha.

⁴⁹ Z besedo platno (tkanina) sem prevedel madžarski besedi »posztó czizmazln« (Payr 1910, 107; Posztó Czizmazin). Madžarska beseda posztó pomeni posebno blago iz volne, izdelano z valjanjem, s tolčenjem. Nekdaj so izdelovali to blago v posebnih valjalnicah, v valjalnih mlinih na vodni pogon. Na valjar je bilo pritrjeno večje število kladiv, ki so udarjala toliko časa na spodaj podstavljeno volno, dokler niso dosegli potrebne gostote in tankosti platna. — Izraz czizmazln je v zvezi z besedama eszlma = škorenj in eslzmazla ~ eslzmadla = čevljar, ki izdeluje škornje. Gorenji del škornjev (golenico) so izdelovali tudi iz volnenega platna, ki je v zapiski iz leta 1627 imenovano »poszto czizmazln«. — Navedene podatke mi je sporočil dr. Béla Rónai, docent v Mariboru.

⁵⁰ Pri uti melet (poleg poti) naveda Payr 1910, 107: »Barkoezi ul mellétt« (poleg bakovske poti). Niti izvirna listina niti Ivančeljev prepis nimata dostavka »Barkoezi«.

⁵¹ Ivančel in Payr 1910, 107, navedata ledinsko lme »Garmoezban« v obliki »Germoezban«. V obeh primerih gre za ledinsko lme »Grnovec«, južno od Rakličana in severovzhodno od »Gezere marofa«.

⁵² Ledinsko lme »Fararov koutban« (v Fararovem kotu) je enako zapisano tudi v Ivančeljevem prepisu, medtem ko Payr 1910, 107, naveda »Fararov Kotban«. — Kar zadeva prvotno pisavo zapisa iz leta 1627, je Ivančeljev prepis iz leta 1698 bližji izvirni pisavi kot Payrova objava.

Dalje — otročnica naj vstane po šestih tednih in jo tako vpelje predikant, od česar mu gredo 4 denarji.

Dalje daje od spovedi v cerkvi iz dobre volje, kar more kdo dati.

Dalje — ako gre spovedovat bolnika tu v trgu, mu za to gredo 4 denarji; ako gre v vas in tam ostane na prigrizku, tedaj mu gre še groš; ako pa odide brez prigrizka, mu gredo 3 groši.

Dalje dajejo tržani od poroke pint vina, hleb kruha (in) pečenko. Zunanji župljani dajejo prav tako tri groše, hleb kruha, pint vina in pečenko.

Dalje dajejo od oklicev vsi župljani enako 4 denarje.

Dalje — ako kdo umrje tu v trgu in ga pokopljejo samo s petjem, dajejo 20 denarjev. Polovica je predikantova, polovica kantorjeva. Ako pa ima predikant ob mrliču nagovor, mu gre 20 denarjev. Ako hoče kdo, lahko da več. K temu je pripomniti: ako bi kdaj predikant izostal od kondukta zaradi svojega nujnega opravka, je kantor tudi dolžan izročiti predikantu polovico denarja od kondukta. V nasprotnem primeru pa predikant kantorju in tako tudi v ostalih krajih (namreč v župnijah!)⁵³.

Dalje — ako nesejo iz Rakičana mrliča v sprevedu, plačajo 25 krajcarjev.

Dalje — ako iz ostalih vasi pokopljejo mrliča s konduktom, bodisi da ima predikant nagovor ali ne, (mu) gre 1 forint. Polovica je predikantova, polovica pa kantorjeva.

Ako pa ne gredo v vas, marveč pojejo samo nad grobom, gre 16 denarjev; polovica je kantorjeva.

Dalje daje iz Černelavec, Veščice, Polane, Črnc, Satahovec, Bakovec vsak celi kmet in vsak polkmet mernik pšenice ražene mere; k temu je pripomniti: ako bi zares ne imel pšenice, naj vzame predikant tudi rž, toda vrhano mero.

Dalje daje v Borejcih celi kmet dva mernika, polkmet mernik pšenice.

Dohodki cerkve:

Cerkev ima kos zemlje, ki jo imenujejo prebendo in obsega sto osemdeset ogonov⁵⁴. Polovica je v roki grajskega predikanta, od katere ne daje nič; drugo polovico so razdelili med kočarje tako, da plačajo od vsakega ogona cerkvi groš. Ako bi pa prišel ves kos zemlje v celoti v roke grajskega predikanta, bi naj dajal vsako leto, če bi sejal ali ne, groš od vsakega ogona.

Dalje je travnik, na katerem morejo zrasti štirje vozi sena in katerega sedaj kosijo z dovoljenjem cerkveni ključarji za trud.

Dalje je šest kelihov skupno s patenami; pet jih je iz srebra, pozlačenih; eden je v zgornjem delu srebrn, noga pa bakrena. Ta je tudi pozlačen in brez patene. Eden iz srebra, pozlačen, je skupno s pateno pri predikantu. Drugi so pri cerkvenih ključarjih; dva od teh sta cela, dva polomljena. Poleg tega je čisto srebrna monštranca, polomljena; vendar ji nič drugega ne manjka kot majhen košček žarka, ki je odlomljen in izgubljen.

Dalje — ko pokopavajo v cerkvi mrliča, gre od tega tolar, ki ga sprejmejo cerkveni ključarji.

Kantorjevi dohodki:

Vasi Krog, Buzinci⁵⁵, Lukačovci morajo dajati kantorju: celi kmet mernik, polkmet pol mernika čiste pšenice ražene mere. Ako bi pa ne imel toliko čiste pšenice, naj sprejme kantor tudi rž — vrhano mero.

⁵³ Stavka »Ex vloe versa az praedikator az mesternek sic et in reliquis loels« (nasprotno predikator kantorju — in tako tudi v ostalih krajih) nima Ivančel. Pač pa ga navaja Payr 1910, 108.

⁵⁴ Madžarska beseda »köz« pomeni ogon, postat. Širina postati je lahko različna. Vendar še danes velja pri ljudeh v Prekmurju (npr. v vaseh Motovlici, Topolovel in drugod) naziranje, da obsega postat 6—8 brazd. Tako široko postati so mišljene tudi v vizitacijskem zpisniku iz l. 1627.

⁵⁵ Naselje Buzinca je bilo na vzhodni (levi) strani Ledave, v sosesčini Rakičana. Naselbina se omenja že leta 1366 (Cs II, 739). Leta 1567 je bilo v Buzincih 5 polkmetij in 5 kočarij (Batthyány

Dalje od zvonjenja mrliču 4 denarje.

Dalje je zapisano zgoraj med predikantovimi dohodki, kar gre kantorju od pogreba s konduktom.

Dalje — ako dajo botri ob krstu kaj na pranje rok, je vse to kantorjevo.

Dalje — kateri izroči otroka v šolo, daje prvo in drugo leto ob vsakih kvatrah 25 denarjev. Tretje in četrto leto ob kvatrah 32 denarjev. V poznejših letih ob kvatrah 50 denarjev. Dalje je vsak otrok dolžan dati po en voz drvi. Dalje ob prazniku sv. Gala petelina ali kopuna. Dalje je dolžan dati vsak otrok ob vsakem sejmu palec širok nož ali namesto noža 3 groše.

Vizitacija martjanske cerkve, opravljena 13. julija za pastorja Mihaela Domjana.

Pastorjevi dohodki:

K tej župniji pripadajo trije kosi zemlje, na katerih morejo posejati vsega 40 mernikov rži ali pšenice. Tudi je majhen gozdiček, iz katerega je dovoljeno predikantu nositi suhljad na ogenj razen hrastovega lesa.

Dalje je travnik poleg nekdanjega ribnika, na katerem more zrasti, ko dobro obrodi, 16 voz sena.

Dalje je vinograd v Vučji gomili⁵⁶, katerega je predikant Janez Salasegi prepustil Jurku Ferenceku, da ga obdeluje in da popolnoma ne propade — pod pogojem, da daje vsako leto predikantu od njega vedro vina gornine. Toda kot prepoznajo stari ljudje, je vinograda skupaj z orno zemljo, sadovnjakom in travnikom toliko, da bi od tega morali dajati eno vedro; in drug človek bi dal tudi z veseljem. Zato je treba župnijski vinograd prepustiti predikantu, ker je že pet let, da ni dal niti kapljice gornine, nasilno ga imajoč v lasti. Celo prej, če je kdaj tudi dal, je bilo to tudi ničvredno.

Dalje dajejo v trgu Martjanci, v Mlajtincih, Moravcih, Sebeborcih vsi celi kmetje in polkmetje, ki imajo vprego, in prav tako, ako je nimajo, po en mernik rži vrhane mere; tudi proso tako, če ga vzame namesto rži. Ti vaščani, ki imajo vprego, so dolžni vsako leto enkrat zorati dvanajst ogonov, predikant pa jim je dolžan postreči z jedjo in s pijačo.

Dalje gre podobno mernik pšenice iz Puconec, toda ne orjejo. Iz Gorice (mu) gre prav tako od vsakega mernik rži; ne orjejo.

Dalje plačujejo Predanovčarji 23 denarjev manj en dunajec, to so dolžni dati vedno ob novem letu.

Dalje plačujejo sedaj Brezovčani, Lemerčani, Pužovčarji⁵⁷, Strukovčarji 15 d. Toda kakor se spominjajo ljudje, so nekdaž iz teh vasi plačevali tudi z mernikom. Toda neki »papeževski« duhovnik⁵⁸ je rajši jemal namesto mernika

cs. lt. urbarliumok, Madž. drž. arhiv, Budimpešta — Filmtár, škatlá 4329, št. 11; poglavje »Numerus colonorum . . . arcis Lyndwa Superioris . . . anno 1567«). Kmalu po letu 1627 je naselje Buzincl izginito. Verjetno je propadlo ob turških vpadih na prekmursko ozemlje (prim. I. Zelko, Krog in Buzincl, KRONIKA, XII 11, 52—53).

⁵⁶ Vinograd v Vučji gomili je dal v zakup predikant Janez Salaszegi leta 1604. Težave s plačevanjem gornine so bile že leta 1627. Šele leta 1643 se je stvar zopet uredila v korist martjanske cerkve (prim. Fr. Stele, Gradivo za prekmursko zgodovino, ČZN XXII, Maribor, 1927, 6—9; — I. Škafar, Jožef Bagáry, Anton Trstenjak in martjanska pogodba iz leta 1643, KRONIKA, XX (1, 42—47).

⁵⁷ Payr 1910, 110, Izpušča krajevno ime »Pusoczlak« (Pužavčarji).

⁵⁸ Vasi Pužavci, Brezovci, Lemerje in Strukovci so tvorile posebno podružnico sv. Marjete v Pužavcih, ki je prpadala do leta 1756 k martjanski župniji. Nato so bile imenovane vasi pridružene k na novo ustanovljeni župniji na Cankovi (Vis. can. 1756, str. 1156—1158). V razdobju med leti 1590—1756 je bival v Pužavcih krajevni duhovnik, ki je oskrboval dušno pastirstvo na področju podružnice. Okoli leta 1600 ali nekoliko prej je bil to še katoliški duhovnik, ki ga imenuje vizitacijski zapisnik iz leta 1627 »papeževski duhovnik«. Ko so morali leta 1655 prepustiti evangeličani martjansko cerkev kalvincem, se je začasno preselil k podružnici sv. Marjete v Pužavcih evangeličanski predikant (prim. I. Zelko, Protestantska cerkvena uprava v Prekmurju od konca XVI. stoletja do leta 1781, Bogoslovni vestnik, V. Ljubljana, 1870, 230). Po odvzetju martjanske župnije luteranom okoli leta 1672/73 je deloval pri podružnici sv. Marjete katoliški licenciat vse do leta 1756 (Vis. can. 1698, 739—740, in Vis. can. 1756, str. 1129).

žita 15 denarjev, ker je bilo žito poceni; in zato je prišlo to končno v navado. Zato je to treba popraviti.

Dalje plačujejo sedaj župljani od podružnice sv. Sebeščana: Šalamenčani, Pečarovčarji, Vanečarji, Moščančarji, Dankovčarji, Mačkovčarji namesto mernika trideset pintov vina tisti, ki imajo celo kmetijo — polkmetje pa petnajst, štrtinjeki sedem in pol, kočarji en pint. Nekdaj so pa dajali, kot priznavajo vaščani sami, celi kmetje štirideset pintov, polkmetje dvajset itd. Pa je bil predikant po imenu Janez Jagodič⁵⁹, ki jim je iz svoje volje pustil deset itd. — in tudi sedaj tako plačujejo zaradi tega dovoljenja. Toda treba je popraviti.

Dalje dajejo kočarji po vsej župniji po enodnevnega delavca.

Dalje so vasi⁶⁰, ki so bile opustošene zaradi Turkov, namreč Negonci, Tešanovci, Križanci, Obrančakovci, Bükovnica. Te vasi so tudi dajale mernik rži vrhane mere in tudi orale dvanajst ogonov, namreč Negonci in Tešanovci. Druge tri so plačevale z vinom po štirideset pintov celi kmet itd. Sedaj so te vasi opustošene in nič ne dajejo od tega. Toda ti vaščani si dajejo postavljati hiše raztreseno po hribih in uživajo polja svojih opustošenih posestev. Kadar želijo, jim je celo predikant na razpolago. Enako kot vsi drugi so tudi taki dolžni sedaj plačevati toliko, kot so nekoč plačevali v svojih nekdanjih vaseh, iz katerih izhajajo. Kočarji (plačujejo) po štiri denarje.

Dalje gre od krsta hleb kruha od kmetov. Kočarji pa dajejo 4 denarje in hleb kruha. Dalje — od spovedi v cerkvi gre novčič (obol); na domu 4 denarji.

Dalje — od oklicev poročencev gre do 4 denarji. Od poroke po vsej župniji 12 denarjev, pint vina, hleb kruha, pečenka.

Dalje — od vpeljevanja otročnice 4 denarji.

Dalje — od pogrebnega sprevoda tu v trgu ne gre nič; ako pa kdo želi, da ima predikant ob mrliču nagovor, plača 40 denarjev.

Dalje — ako kdo umrje v zunanjem delu župnije, niti od nagovora niti od spremljanja (mrliča) ne plačujejo več kot tolar ali mernik pšenice ali koš čebel; od tega je predikant dolžan plačati kantorju dvajset denarjev.

Dalje — ako prinesejo mrliča iz vasi brez spremljanja in žele, da predikant skupaj s kantorjem in z dijaki poje ob grobu, gre od tega 20 denarjev; groš od tega je kantorjev.

Dohodki cerkve:

Cerkev ima dva keliha skupaj s patenama, vsi so iz srebra in pozlačeni. Drugega dohodka cerkev nima, razen da gre od vsakega mrliča, ki ga pokopljevo v cerkvi, 1 forint, ki ga sprejmejo cerkveni ključarji.

Cerkev ima 63 forintov denarja, ki je bil v tem letu razdeljen (izposojen) in od katerega gre vsako leto 10 denarjev obresti od forinta. Te obresti so dolžni zbrati cerkveni ključarji na svečnico — in (jih) ali pri sebi držati ali tudi to izposoditi na obresti.

Dalje — 228 forintov cerkvenega denarja je odnesel Jurij Széchy, ko je ob osamosvojitvi od očeta odšel v Balog, in ga je pod prisego obljubil vrniti. Njegovo ženo je treba terjati. Ako bi pa ne hotela dati, je treba tudi po zakonu

⁵⁹ Payr 1910, 111, in Ivančci navajata os. ime »Jagonics«. Med evangeličanskimi duhovniki iz Prekmurja, ki so podpisali »formulo Concordiae«, je naveden okoli leta 1600 Nicolaus Jagodics (prim. Payr 1910, 58). Zato imam za pravilno ime Jagodics (Jagodič).

⁶⁰ Krajevno ime »Negoncz« navaja Payr 1910, 111, kot »Hegoncz«, kar je napačno. — Naselja Križanci, Negonci in Obrančakovci, o katerih pravi vizitacijski zapisnik iz leta 1627, da so jih opustošili Turki, so obstajala že v srednjem veku, tako leta 1365 in 1386 (Cs. II, 769, 779, 780.) Prebivalci so se zatekli pred Turki na bližnje grlice. Svojih porušnih domov niso mogli obnoviti. Zato so tudi izgubila zadevna krajevna imena.

zahtevati od nje. Blagorodni gospod Tomaž Széchy je odnesel kelih, obljubivši njegovo ceno; tudi sedaj je še tam⁶¹.

Kantorjevi dohodki:

Kantorju plačujejo Noršinci in Nemčavci vsak celi kmet in vsak polkmet mernik pšenice zvrhane mere; ti so dolžni predikantu orati s svojim plugom dvanajst ogonov. Tako so dolžni dati kočarji po enodnevnega delavca letno.

Dalje od zvonjenja ob pogrebu 5 denarjev; od spremljanja mrliča 20 denarjev.

Dalje — od poučevanja otrok mu gre prav toliko kot v Murski Soboti.

Dne 13. julija leta 1627⁶²:

NB. Jaz Mihael Domjani obenem s svojo ženo in s svojimi otroki odstopam svoj vinograd v Mihalovskem bregu — namreč tri ogone vinograda — kateremu je na eni strani mejaš Sebastijan Serec, na drugi strani Matej Sakač — martjanski župniji s pogojem, naj ga uživa naslednji predikant, ako ga hoče; ako ga pa hoče prodati, naj bo njegova cena za stavbo cerkve. Ta vinograd pa tedaj izročim iz svoje roke in tudi iz rok svoje žene in svojih otrok, ko se po božji volji odselim od tod ali ko v tem kraju umrjem. Zaradi večje gotovosti dajem podpis s svojo roko.

Gornina vinograda je pet pintov. Isti kot zgoraj

(nečitljiv podpis)

To je napisano svojeručno v dveh izvodih.

Vizitacija cerkve sv. Benedikta, opravljena 13. julija za pastorja Mihaela Rakicsányia.

Dohodki pastorja:

Župnija ima blizu cerkve tri kose zemlje, na enem izmed teh posejejo šest mernikov žita, na drugem pet, na tretjem tri.

Travnika sta dva; na enem, ki ga ima sedaj nasilno v lasti Andrej Maličič, podložnik Prosenyakove gospe, morejo nakositi voz sena. Na drugem morejo nakositi — celo ob najslabši letini — najmanj štiri voze. Del tega, kjer morejo nakositi en voz, ima nasilno v lasti Blaž Toldi, podložnik iste gospe Prosenyakove; drugi del, kjer morejo nakositi tri voze, nasilno uživa v Petrovcih bivajoči Farkas (Vučko) Espetej, plemenita oseba⁶³.

Dalje je gozd, ki se razprostira od cerkve do kančovskih travnikov in ki ga ima nasilno v lasti Prosenyakova žena; tudi sadje, ki v njem zraste, vedno pobira — in tudi seka drva.

Dalje je vinograd pri cerkvi, ki ga koplje trideset kopačev ob eni kopi. Tega ima sedaj blagorodni Pavel Nádasdi, (ker že) po nasledstvu pripada k Egerváru. Ta vinograd je prišel v roke nekdanjih gospodov tako, da je nekoč, ko je umrl benediktски predikant — za življenja blagorodnega Kristofa Nádasdyja — ostal v oskrbi tedanjega cerkvenega ključarja Gašperja Martalóca. Gašper Martalóc je kot brivec šel h Kristofu Nádasdyu v Bokrače in ponudil gospodu cerkveni vinograd, ker je bil (pre)len, da bi ga obdeloval. Tako je prišel v roke gosposke in ga ima v lasti Pavel Nádasdy po nasledstvu, kot je zapisano. Zahtevati ga je treba od njega.

⁶¹ Stavka »Vitt el Széchl Thomás Uram 6 Nagysága egy kelhet, igérvén az árát, ma is oda vagon« (Blagorodni gospod Tomaž Széchl je odnesel kelih, obljubivši njegovo ceno, tudi je še sedaj tam) — Payr 1910, 112, nima. — Ivanócljev prepis se strinja z izvirnikom.

⁶² Payr 1910, 112, navaja napačen datum, namreč: 23. julija. Pravilno je: 13. julija. Tako ima tudi Ivanócl.

⁶³ Payr 1910, 113, navaja »személyek« (osebe) namesto »személy éli« (obdeluje, uživa oseba). Ivanócl se strinja z izvirnikom.

Dalje je drug cerkveni vinograd, dva ogona, katerega mora osem ljudi en dan kopati; tega ima sedaj tudi predikant. Vse delo v njem je dolžna opravljati vsa župnija, vsak kmet in prav tako kočar.

Dalje plačuje predikantu iz Ivanovec. Andrejec, Krnec, Bokrač, Kančovec, Ratkovec, Monačovec⁶⁴, iz Kukečkega dola, iz Panovec, Doline — vsak celi kmet in prav tako polkmet mernik pšenice ražene mere ali rži vrhane mere. Štrtinjek prav tako pol mernika. Dalje — kočarji pa nekdanji niso drugega plačevali, razen da so bili dolžni en dan kopati v vinogradu, odvzetem po Nádasdijevih, ko je bil ta še v predikantovih rokah. Sedaj pa, ko je vinograd že v drugih rokah, plačujejo kočarji predikantu letno vsak šest pintov vina. Ako pa prepustijo vinograd nazaj k župniji, naj skrbi predikant sam za vse delo.

Dalje gre od krsta kura in hleb kruha; ako predikant hoče, je dovoljeno namesto kure plačati z enim grošem, če noče, kuro dolgujejo.

Dalje mu gredo od vpeljavanja otročnice 4 denarji — ali hleb kruha. Dalje mu navadno gre od spovedi v cerkvi dunajec; ako gre na dom spovedovat bolnika, 8 denarjev in pint vina. Dalje od oklicev zaročencev 4 denarji. Od poroke teh mu gredo 4 denarji, pint vina, hleb kruha, pečenka — in od neveste robček.

Dalje mu plačujejo Ivanovčarji in Panovčarji od pogreba po 25 denarjev, če ima nagovor, in prav tako tudi, ako ga nima.

Ostali vaščani pa enako plačujejo od pogreba tolar ali mernik pšenice, bodisi da ima nagovor ali ne⁶⁵.

Dalje je iz vsake vasi dolžan dati vsak kmet, ki ima vprego, voz drvi in enega orača letno.

Dalje — kadar gre predikant pametivo brat⁶⁶, mu dajejo pri vsaki hiši hleb kruha, šunko (gnjat), skledo ovsa, prgišče prediva in en denar.

Dohodki cerkve:

Cerkev ima en kelih iz srebra, pozlačen, brez patene. Poleg tega je tudi srebrn križ. Dalje — ko je tukaj pri sv. Benediktu tedenski sejem, je določeno dajati od vsakega blaga nekaj stojnine, ki jo je dolžan pobrati cerkveni ključar — in kar je bilo pri tem darovanega v denarju, so morali dati za stavbo cerkve; kar je bilo drugega: meso, lonci, sadje in kakršenkoli drug dohodek, ki ga niso dali v denarju, to sta si delila cerkveni ključar in predikant. Toda ta dohodek si je prilastil pred osmimi leti Janez Prosenjak in ga ima. Ako je mogoče, ga je treba nazaj pridobiti za cerkev.

So klešče za peko hostij.

Dalje je 9 forintov pri Martinu Kodeli, od sedmih forintov daje letno obresti od vsakega forinta 10 denarjev; sedaj je že pri njem skupaj z obrestmi 11 forintov 10 denarjev.

Dalje je pri drugem cerkvenem ključarju Štefanu Filu 12 forintov; temu jih je izročil prejšnji cerkveni ključar Jurij Glavanko; od desetih forintov je dolžan dajati (obresti) letno od vsakega forinta deset denarjev.

⁶⁴ Starejše krajevno ime za današnje Košarovec — so Monačovci. Zgodovinski zapisi: leta 1499: Monasowcz (DL 101264); leta 1540: Monachewcz (Batthyány cs. lt. urbarlumok, Filmtár, doboz 4329. Madž. drž. arhiv, Budimpešta). Leta 1698 je že v navadi krajevno ime Košarovec (Vls. ean. 1698, 729).

⁶⁵ Za tekočim stavkom naveda Payr 1910, 114, besedilo, ki ga nima niti izvirnik niti Ivančel, namreč: Item mikor esak a sir fölött énekel d. 12* (Dalje mu gre 12 denarjev, ko poje samo na grobu).

⁶⁶ Pametliva je stara dajatev župniku, ki je bila v navadi v Slovenskih goricah. O njej piše Peter Dajnko leta 1840 v župnijski kroniki pri Sv. Miklavžu pri Ormožu (prim. ČZN, XXXV, 1940, 58, opomba 2).

Vizitacija podružnice cerkve sv. Križa⁶⁷ (= Križevci), ki spada sedaj k Sv. Benediktu.

NB: za vizitacije ostalih cerkva ni bila obiskana.

Vizitacija cerkve sv. Nikolaja v Selu, opravljena 14. julija za pastorja Jurija Bošanija.

Dohodki služabnika:

K tej cerkvi pripadata dva kosa zemlje, poleg cerkve na dveh straneh; vsega skupaj utegne biti deset oralov. Kot je moč soditi, posejejo na njej šestnajst mernikov žita.

Dalje so v »benickem«⁶⁸ (ali benečkem?) hribu trije orali zemlje, kjer je bil nekdanj vinograd. Toda ker je bil vinograd uničen, ga obdeluje sedaj predikant že kot ornico.

Dalje je v istem hribu poleg gosposkega vinograda oral ornice krčevine.

Dalje ima župnija štiri travnike; eden je v smeri Čikečke vesi, ravno ob koncu selanskih travnikov, utegne biti za dva voza. Drugi je pod cerkvijo, na njem moreta zrasti dva mala voza sena. Tretji je pri mlinu v smeri proti Fokovcem, za štiri voze. Četrty je poleg cerkve (in) se razprostira vse dol do poti, na njem utegneta zrasti dva voza sena.

Dalje je mlin, ki ga imenujejo selanski mlin, od fokovske strani. Del dohodka od njega gre predikantu tako, da melje v vsakem mesecu poldrugi teden za predikanta, dva tedna in pol pa za druge solastnike.

Dalje je vinograd na hribu, ki se imenuje Veliki Betlehem, za tri ogone.

Dalje je gozd nad cerkvijo, ki je bil nekoč poseka, da ni bilo dovoljeno nikomur niti živine goniti po njem brez predikantovega znanja in dovoljenja. Sedaj včasih da sekati v njem gosposka. Zaradi strahu pred Turki se je zmanjšala tudi njegova svoboda.

Dalje je opuščen ribnik, katerega sedaj daje kositi predikant.

Dalje je pet vasi, namreč: Prosenjakovci, Čikečka ves, Selo, Fokovci, Habronak (Gabrnik), iz Vučje gomile spada sem en kmet. Vsi ti celi kmetje in prav tako polkmetje dajejo po en mernik pšenice ražene mere ali rži vrhane mere. Vsak kmet, ki ima vprego, je dolžan orati letno eno dopoldne; če nima vprege, je dolžan dati namesto oranja štiri delavce. Kočarji dajejo ob trgatvi — vsi enako — pet pintov mošta in med letom so dolžni dati enega delavca, ki ga lahko pošlje predikant na kakršnokoli delo.

Dalje od krsta kuro, hleb kruha, pint vina.

Dalje od vpeljevanja otročnice 4 denarje.

Dalje od spovedi v cerkvi 4 denarje. Ko ga kličejo na dom spovedovat bolnika, mu dajo kosilo ali mu pošljejo domov kaj iz dobre volje — in 4 denarje.

Dalje od oklicev zaročencev 4 denarje. Od poroke mu gre 12 denarjev, hleb kruha, pint vina, pečenka. Ako je nevesta dekle, je dolžna dati robček. Ako je vdova, ni dolžna. Od vpeljevanja neveste po poroki mu gre hleb kruha.

Dalje — vsak, kdor ima vprežno živino, je dolžan pripeljati med letom voz drvi.

⁶⁷ Podružnica sv. Križa v Križevcih je spadala v letih 1627, 1698 in 1714 k Sv. Benediktu v Kančovcih. Od leta 1756 dalje pa pripada k župniji Gornji Petrovci (Vis. can. 1756, str. 1268—1269). Opis kapele iz leta 1698 pravi, da je svetišče cerkvice obokano in zvonik zidan (turriculam habet lapideam). V zvoniku sta bila dva zvona (Vis. can. 1698, 732).

⁶⁸ Ledinsko ime »az benicki hegyen«, kot je v izvorniku, navaja Ivanóci nekoliko drugače, namreč: »az Benécski hegyen« — In Payr 1910, 115: »az Benecsiki hegyen«.

Dalje od pogrebnega sprevoda iz vsake vasi enako 20 denarjev. Ako ima nagovor, 1 forint ali mernik pšenice ali rži.

Dohodki cerkve:

Cerkev ima klešče za peko hostij. Keliha ni. Sedaj je gotovine 14 forintov 30 denarjev.

Dalje je zunaj 11 forintov globe in dve vedri vina ali cena tega.

Dalje gre od pokopa v cerkvi 1 forint.

Vizitacija dolenske cerkve, opravljena 15. julija za pastorja Blaža Ivanoviča.

Dohodki služabnika:

Poleg župnišča je kočar, ki ga je gosposka kratko malo prepustila k župniji in kateremu so odtrgali od župnijske zemlje pri kostanjevem drevesu dva orala zemlje — in še v dolini poleg travnika Mihaela Ferenca dva orala zemlje s travnikom vred, na katerem more zrasti dober voz sena. Poleg tega je tudi v Šalovcih travnik, ki ga je imel Anton Kovač in na katerem je moč nakositi dva voza sena. To so določili kočarju s pogojem, da je dolžan služiti vse leto pri vsakem delu — od dneva sv. Jurija do sv. Mihaela po dva dni tedensko z vprego ali peš, na željo predikanta; od dneva sv. Mihaela do dneva sv. Jurija vsak teden po en dan. Predikant mu naj daje jed in pijačo (vodo), ko je kočar na delu.

Dalje je dolžan kočar dati predikantu ob božični dajatvi kopuna.

Dalje je poleg cerkve zemlja, imenovana »telek (= zemljišče)«, ki jo tudi uživa kočar; utegne je biti za velik oral, ob koncu katere je tudi majhen travnik za mali voz.

Dalje ima župnija veliko parcelo ornice, od zgornje strani od gosposke zemlje do hiše Štefana Cize (in) od spodnje strani nad zahodom vse do travnikov; to v celoti uživa predikant.

Dalje je v dolini travnik — od ornice do potoka, imenujejo ga velik travnik, na njem zraste pet voz sena; na spodnji strani je njegov mejaš travnik Janeza Lapoše, na zgornji strani (severni) dela mejo potok.

Dalje je majhen travnik pod bukvijo v smeri proti Hodošu, na katerem utegne biti za voz sena.

Dalje je bil v neki oporoki predikantu prepuščen vinograd, ki ga je občina prodala za 19 forintov, ker bi bil prišel na nič; za teh devetnajst forintov je dolžna občina: ali tega nazaj zamenjati (kupiti) ali kupiti drugega župniji kje drugje. Ako bi pa kdaj kupili vinograd, je vsa občina dolžna plačati in drugače oskrbovati ter predikantu opravljati vsako delo v njem; on pa naj daje iz svoje volje hrano, kar more.

Dalje — iz Dolenc, Budinec, Ritkarovec plačuje vsak celi kmet mernik, polkmet pol mernika pšenice ražene mere, rži vrhane mere; ako bi pa ne imel žita in bi dal ajdo ali oves, je dolžan dati dva mernika vrhane mere za en mernik žita. Dalje so kočarji dolžni dati po enodnevnega delavca ali 4 denarje. Dalje je dolžan dati vsak lastnik vprege predikantu med letom voz drvi; kdor pa je brez vprege, je dolžan sekati in biti na pomoč vozniku pri vožnji domov.

Dalje mu gre od krsta kura in hleb kruha; od botrov pa po en denar od vsakega. Za vpeljevanje otročnice 4 denarji.

Dalje mu gre od spovedi v cerkvi dunajec; ko gre spovedovat bolnika na dom, 4 denarji.

NB: ako župnija kupi župnišću vinograd, je predikant dolžan dati vino za spoved⁶⁹; dokler pa ne kupijo vinograda, tako dolgo so spovedanci sami dolžni dajati vino.

Dalje od oklicev zaročencev 4 denarji. Za poroko teh mu gre hleb kruha, pečenka, pint vina in en groš. Za vpeljevanje neveste po svatbi 4 denarji ali robček. Dalje — od zvonjenja mrliču 4 denarji, bodisi da ga pokopljejo s konduktom ali ne. Ako kdo umrje v Dolencih na tej strani potoka in ga pokopljejo s sprevidom, plačajo za pogreb 12 denarjev; ako ima nagovor, 20 denarjev. Ako pa kdo umrje onstran potoka skupno z drugima dvema vasema — bodisi da ima nagovor ali ne — prav tako Šalovčarji vsi plačajo enako ali tolar ali mernik čiste pšenice.

Dalje so v Dolencih stanujoči Gregor Nemes itd. (= s svojci) in njegovi predniki drugače plačevali predikantu kot ostali župljani, ker so že za njegovih prednikov dajali namesto mernika petindvajset pintov vina ali so bili dolžni namesto vina predikanta s svojci dostojno pogostiti dvakrat letno⁷⁰.

Dohodki služabnika iz trga Šalovci⁷¹:

Je kos zemlje, s katero je mejaš na vzhodni strani Benedikt Bakos, na severni strani Peter Pesti, na zahodni strani in južni je trška zemlja.

Dalje je kos travnika, na katerem se more nakositi vsega — skupno s kosom, ki smo ga prepustili kočarju — dvajset voz sena.

Dalje so nekdanj dajali po en mernik žita, toda odkar je prišel trg v sovražnikovo področje, daje vsak kmet zaradi turškega ropanja pol mernika pšenice ražene mere, rži pa zvrhane mere.

Dohodki cerkve:

Dolenska cerkev ima bakren kelih, sedaj je v Radgoni pri zlatarju zaradi izdelave; čez tri mesece ga prinesejo nazaj.

Dalje imajo Šalovčarji srebrn kelih, ki je s pateno vred pozlačen.

Dalje so tu v Dolencih klešče za peko hostij.

Dalje — ako v cerkvi pokopljejo mrliča, gre od tega 1 forint za stavbo cerkve. Dalje je pri dolenskem cerkvenem ključarju 57 forintov in 43 denarjev cerkvene gotovine.

Dalje — kot kaže zadolžnica, bi imela šalovska kapela zunaj (razposojenih) 462 forintov⁷² in 84 denarjev dolga. Toda kot pričajo, je nekaterim (že) 50 let, odkar so dolžni. Zato je tako daleč (prišlo), ker so nekateri obubožali, nekateri so izumrli in tako je narasel dolg. Zato jih je treba prisiliti s pomočjo gosposke;

⁶⁹ Leta 1564 je dovolil papež Plj IV. obhajllo pod obema podobama v ljubljanski škofiji in na Spodnjem Štajerskem (v oglejskem patriarhatu). Enako dovoljenje za uvedbo obhajllo pod obema podobama je imel tudi solnograški nadškof (prim. Fr. Kovačič, Zgodovina lavantinske škofije. Maribor, 1928, 264). Reformaclja je uvedla rabo kelihov tudi v prekmurskih župnijah. — Obhajlanje pod obema podobama se je ohranilo v prekmurskih župnijah še desetletja za verske obnove. Tako pravi vizitacijski zapisnik župnije Veliki Dolenci iz leta 1698, da so dolžni skrbeti za vino obhajlanev župljani sami (obligatio... vinum etiam pro communicantibus providendi est parochianorum; prim. Vis. can. 1698, 793). Enako poroča vizitacijski zapisnik iz leta 1698 za tišinsko župnijo, kjer navaja med inventarnimi predmeti tudi poseben svinčeni kelih za obhajlanje vernikov (poculum plumbum pro communicantibus; — prim. Vis. can. 1698, 748).

⁷⁰ Payr 1910, 117, je v tem stavku pomanjkljiv, ker je v drugem delu stavka izpustil besedo »kétszer« (dvakrat) — in je namesto besede »valókkal« (s svojci) napisal pogrešno »valahol« (nekje).

⁷¹ V XVI. stoletju so bili Šalovci cvetoč trg s številnim prebivalstvom. V urbarjih iz let 1541, 1556, 1566, ki opisujejo gornjelendavsko gospostvo, nastopajo Šalovci kot sedež sodnega okoljša, h kateremu sta pripadali še naselji Dolenci in Damafelde (= Šalovski breg). Zgodovinski zapisi krajevnega imena iz omenjenih urbarjev: I. 1541: Judicatus oppidi Sal; I. 1556: Iudicatus oppidi Saal; I. 1566: Iudicatus oppidi Saall (Batthyány es. lt. urbariumok, Filmtár, doboz 4329, 11. eim. št. 2, 3, 4, 10. Madž. drž. arhiv, Budimpešta). — V Šalovcih je bil tudi sedež župnije. Vizitacijski zapisnik iz leta 1627 še izrecno navaja dohodke šalovskega duhovnika. Ker ga pa ni bilo v župniji, je užival dohodke predikant v Velikih Dolencih.

⁷² Payr 1910, 118, navaja »Rf 463« — denarja, medtem ko navajata Izvirnik in Ivančič »R 462« denarja. Payr označuje forinte z »Rf«, Izvirnik in Ivančič pa večinoma le z »R«.

naj se vzame, od kogar se kaj dá vzeti; in ko se zagotovo zve, kolika je vsota, naj se potem znova razdeli (da na posojilo).

Dalje so Dolenčarji, Budinčarji, Ritkarovčarji⁷³ dolžni dati župniku za dan sv. Nikolaja — vsak vašan — kuro ali pečenko in hleb kruha. Dalje je dolžan dati vsak vinogradnik zvonarju pet pintov mošta ob trgatvi.

Vizitacija cerkve sv. Trojice, opravljena 15. julija za služabnika Tomaža Križana.

Dohodki služabnika:

Na župnijski zemlji so tri kočarska mesta, katerih dve sta pod cerkvijo na južni strani pod vinogradi (in) eno na severni strani med bukovim gozdom. Na eni izmed teh, ki sta na južni strani, stanuje Štefan Korošec, podložnik Štefana Hársfija; na drugi poleg je Mihael Kramarič, podložnik gospe Pogranijeve. Na tretji, namreč v bukovem gozdu, je Jurko Kos, podložnik blagorodnega Mihaela Széchyja. Ti nočejo služiti predikantu niti plačevati z ničimer z izgovorom, češ da so podložniki drugih gospodov, edino Štefan Korošec (daje) ob trgatvi eno vedro, Mihael Kramarič pol vedra motnega mošta, Jurko Kos kopuna za božič — drugega nič. Toda ker so grunti, vrtovi (in) zemlja, ki jih uživajo, cerkveni, je treba zahtevati od gornjih gospodov, da podložnike ali dejansko prepuste župniji ali jih vzamejo iz župnijske zemlje, ako jih nočejo prepustiti⁷⁴. Ako jih pa prepuste ali se naselijo drugi na njej (na kočarski zemlji), naj služijo predikantu takole: vsak je dolžan dati ob božiču po enega kopuna. Poleg tega vsak služi od dneva sv. Jurija do dneva sv. Mihaela po dva dni tedensko — bodisi z vprego ali peš, kakor zapove predikant. Toda z vprego služi, ako jo ima, peš, ako je nima. K temu je dodati, da je dolžan pomagati pri pospravljanju vseh poljskih pridelkov, pa naj traja tri do štiri dni v tednu; tako tudi pri spravljaju sena. Od dneva sv. Mihaela in do dneva sv. Jurija služi vsak enako tedensko po en dan v vsem, kar zapove predikant; ako ima vprego, tudi z vprego. Predikant pa naj jim daje, ko so na delu, iz dobre volje jed, kakršno more.

Dalje ima župnija zemljo od Petrovskega potoka do Adrijanskega malega potoka, kjer je nekoliko čistina, nekoliko grmičevje. Na zahodni strani in od vzhoda je potok nad Petrovci, ki pa teče zgoraj na severni strani v smeri proti Adrijancem; na zahodni strani je meja državna cesta, na vzhodni strani tudi še nekoliko, nato je poleg zemlja moža Vučka Županeka. Med temi njivami je tako na južni strani kakor zgoraj na severni strani dober smrekov, gabrov in bukov gozd.

Dalje je travnik poleg Petrovskega potoka, na katerem bi se moglo nakositi, ako bi bil v celoti čist, petnajst malih voz sena; na sedanji čistini morejo nakositi deset voz sena.

Dalje je poleg travnika Tomaža Markoviča spodaj na severni strani majhen kos travnika — potočič teče med njima — na katerem more zrasti, ko seno obilno zraste, mali voz sena.

Dalje so na cerkveni zemlji vinogradi v treh vrstah (kosih); ena vrsta je zgoraj od severne strani, druga na južni, tretja na zahodni strani. V vrsti (v kosu), ki je zgoraj na severu, ima po današnjem računu vinograde štirinajst gospodarjev. V vrsti, ki je na južni strani, ima osem ljudi svoje vinograde. Mejš tretji vrsti je na severni strani gornik Janez Vasdinyei. To vrsto ima po

⁷³ Krajevnege imena »Perbissiek« (danes Ritkarovčarji) Payr 1910, 118, nima. Ivanócl ga navaja.

⁷⁴ Naslednji stavek: »ha küllömben nem, az Vármegye Enejével hányattassanak ki az parochia földérül« (če ne gre drugače, naj jih izženejo z županijsko slio s cerkvene zemlje) — manjka v izvorni listini. Pač pa ga imata Payr 1910, 119, in Ivanócl. Stavek je vrinjen za besedami »... ako jih nočejo prepustiti.«

sedanjem računu tudi štirinajst gospodarjev. Od teh vinogradov se plačuje predikantu vinska desetina, namreč vsako deseto vedro.

V tretji vrsti ima vinograd Jurij Kondoray, ki od Bočkajeve vojske⁷⁵ ni dal nič desetine, marveč jo je nasilno pridržal. Zato je treba zahtevati od njega ter pridobiti tudi doslej pridržano desetino.

Dalje ima župnija devet vasi, namreč: Petrovci, Stanjovci, Otovci, Adrijanci; iz teh daje, kdor je celi kmet, poln mernik pšenice ražene mere, rži vrhane mere; polkmet pol mernika, štrtinjek četrt. Ako daje oves ali ajdo, je zato dolžan dati dvojno.

Dalje je v Lucovi, Neradnovcih in Boreči dolžan dati, kdor ima polkmetijo, cel mernik, štrtinjek pol mernika enako kot zgoraj popisane vasi.

NB: vasi Šulinci in Ženavlje⁷⁶, prebivalci so iz teh dveh vasi plačevali nek-daj tako kot v Lucovi itd. Toda predikant Pavel Meško jim je, ko je bival tukaž, polovico pustil — in od takrat so plačevali samo polovico. Zato je treba od njih zahtevati v celoti po prejšnji dobri ureditvi. Ako tako nočejo dati, naj jim duhovnik ne služi⁷⁷.

Dalje so kočarji po vsej župniji dolžni dati po enodnevnega delavca.

Od krsta mu gre piščanec in hleb kruha. Dalje mu gre od vpeljevanja otročnice hleb kruha. Dalje od spovedi v cerkvi navadno en dunajec ali dve kurji jajci; hišni gospodar daje zase en denar (pénz), od svojih domačih 4 denarje.

Dalje mu dajejo od oklicev zaročencev 4 denarje. Od poroke mu gre pint vina, pečenka, hleb kruha in od starešina 4 denarji.

Dalje od vpeljevanja novoporočene neveste 4 denarje ali robček.

Dalje od sprevoda mrliča iz vasi Adrijanci, Peskóvci, Petróvci, Lúcova 25 denarjev; polovica je kantorjeva. Iz vasi Nerádnovci, Ótovci, Bóreča, Šulinci⁷⁸, Ženávjlje mu gre mernik pšenice ali forint ali leto stara svinja, bodisi da ima nagovor ali ne; od tega gre kantorju 20 denarjev. Iz vasi Stánjevci mu gre 80 denarjev, ako ni treba iti k hiši čez potok. Ako je treba iti k hišam čez potok, mernik pšenice, bodisi da ima nagovor ali ne.

Dalje mu dajejo pri vsaki hiši, ko gre pametivo brat, skledo ovsa, hleb kruha, prgišče prediva in svinjsko kračo.

Dohodki cerkve:

NB: So tri knjige: Hieronimova Biblija s strganimi listi, Spangenbergova nemška postila za nedelje in praznike; dalje Luthrova kranjska hišna postila⁷⁹.

Cerkev ima dva keliha: eden je srebrn, pozlačen, brez patene; drugi je bakren, pozlačen, s pateno, toda polomljen. So trojne klešče za peko hostij, ene so majhne, ene velike, tretje so srednje velikosti in te so pri Janezu Gombošiju, ker jih je odnesel (za odškodnino) za dolg osmih mernikov žita, ki sta jih ostala dolžna dva človeka njegovemu očetu, ko je bil ta tukaž predikant; še sedaj so pri njem.

Dalje je vinograd, dva ogona, ki ga obdeluje župnija. Pridelek se uporablja za cerkev. Toda pogosteje ga nekateri zastonj popijejo.

⁷⁵ Stefan Boeskey se je boril zoper kralja Rudolfa v letih 1604—1606. Njegova vstaja je imela tudi versko ozadje. Njegove čete so neusmiljeno pustošile po zahodni Madžarski in na Štajerskem.

⁷⁶ Krajevni imeni Šulinez (Sullnel) in Gyanovia (Ženavilje) navaja Payr 1910, 120, napačno, namreč: Šüllnk és Gyanuola.

⁷⁷ Namesto besede »mlnister« navaja Payr 1910, 120, izraz »mester«, kar pa ni isto. Beseda »mlnister« pomeni v tej zvezi »duhovnik, predikant«, medtem ko je »mester« učitelj, kantor.

⁷⁸ Krajevni imeni »Boreca« in »Sullnez« navaja Payr 1910, 120, v napačni obliki — in steer: Borea in Suknez.

⁷⁹ Naslov knjige: Hishna postilla D. Martina Lutheria, zhes te nedelske inu teh imentitshin prasnikou Evangelie, skusi cejlu Lejtu s' vsem filssom tolmazhena, skusi Primosha Truberla kralnza rajnzga. Druékana v' Tibingl skusi Georga Gruppenbacha 1595. (Izda! Feilcljan Truber); — prim. Fr. Simontč, Slovenska bibliografija. V Ljubljani 1903—1905, 281.

Dalje — od pogreba v cerkvi gre 1 forint, od pogreba v lopi (pred cerkvenimi vrati?) 80 denarjev.

Dalje je bakren svečnik za veliki oltar, zgoraj je malo skrhan⁸⁰.

Dohodki podružnice Sv. Ane:

K tej podružnični cerkvi pripada vinograd v ženaveljskem hribu; tega obdeluje tudi župnija in pridelek uporabljajo za stavbo cerkve. — Dalje je v tem hribu vinograd, od katerega gre cerkvi desetina. Sedaj ga obdeluje mož po imenu Blaž Čisar. Vinograda sta drug poleg drugega.

Kantorjevi dohodki:

Vas Peskóvci plačuje kantorju: celi kmet cel mernik, polkmet pol mernika, prav tako kot predikantu (ostale vasi).

Dalje mu daje za zvonjenje za večerno in jutranjo molitev in proti oblakom vsak vinogradnik po vsej župniji za dobre letine pet pintov mošta, ob slabši letini dva pinta. K temu je dodati: da pobira žito iz Peskovec predikant, ko ni kantorja, — vino pa tisti, ki zvoni. Kar gre kantorju od pogreba, je zapisano pri predikantovem plačilu⁸¹.

Vizitacija gornjelendavske (graške) cerkve, opravljena 16. julija za pastorja Janeza Terboča, v tem času seniorja sosednjih cerkva.

Pastorjevi dohodki:

K župniji pripada šest podložnih polkmetov in šest kočarjev. Podložniki stanujejo v vasi Vidonci, njihova imena so tale: 1. Martin **Lovenjak**, ki ga je dal blagorodni gospod Jurij Széchy. 2. Pavel Gyürgyék od blagorodnega gospoda Nikolaja Széchyja. 3. Pavel Sajavec s tovarišem Ambrozijem Sajavcem od blagorodnega Mihaela Széchyja. 4. Mihael **Horvat** s tovarišem Janezom Žókšem, z drugim imenom Horvatom, od blagorodnega gospoda Tomaža Széchyja. 5. Jurij **Zeokoč** s tovarišem Nikolajem Kranjcem od blagorodnega gospoda Dionizija Széchyja. 6. Gregor **Vrečič** od blagorodnega gospoda Štefana Széchyja.

Nekateri kočarji stanujejo v Vidoncih, drugi v Kruplivniku. Imena Vidončarjev so tale: 1. Martin **Lovenjak** od blagorodnega gospoda Mihaela Széchyja. 2. Jurij **Hajdič** od Dionizija Széchyja. 3. Vučko **Kuzmič** iz Kruplivnika od Tomaža Széchyja. 4. Andrej **Suplic** od istega Jurija Széchyja. 5. Mirko **Maček** od Štefana Széchyja. 6. Jakob **Lacko** od Nikolaja Széchyja. Toda blagorodni Nikolaj Széchy ima v lasti svojevoljno in nasilno tiste, ki jih je dal, čeprav jih je že imel župnik; do zadnjega jih je odtegnil in dal namesto teh druge, ubožnejše, tako: namesto Pavla Gyürgyéka Blaža Graha, namesto kruplivniškega kočarja Jakoba Lacka Andreja Budiga, bivajočega na sogorniški zemlji (hegyvámos földön), in je, ko je že bil propadel, prodal vinograd s hišo vred drugemu podložniku istega gospoda — in temu, ki je kupil, (Nikolaj Széchy) ni pustil služiti, marveč je ostal (pri kočarskem posestvu) le majhen košček zemlje — v veliko škodo cerkvi.

Ti podložniki so dolžni skupno s kočarji služiti župniku tako, da mora služiti, kdor ima vprežno živino, ko se mu zapove, s svojim vozom, plugom, sicer pa s kakršno koli drugo službo tedensko dva dni, začevši zgodaj zjutraj vse do večera. K temu je dodati, da ne sme, ko prejme zapoved na domu, opustiti (dela) zaradi nobenega svojega nujnega opravka; kajti ako ga opusti, je dolžan tolikokrat, kolikokrat (ga opusti), plačati župniku podložnik štiri forinte, kočar dva forinta kazni, ki ne gre za stavbo cerkve, marveč njemu samemu. Izredno

⁸⁰ Tega stavka, ki se glasi v Izvirniku: »Item vagon egy öreg oltárra való rész gyertya tartó, földül egy kicsinye csorba« — Payr 1910, 121, nima. Pač pa ga ima tudi Ivanóci.

⁸¹ Odstavkov »Dohodki podružnice sv. Ane« (Proventus Sanctae Annae filialis) in »Kantorjevi dohodki« (Proventus rectoris) nima Ivanóci.

pa so dolžni delati ob košnji, ob vožnji in spravljanju sena, ob žetvi in spravljanju katerega koli žita tako dolgo, dokler ni delo popolnoma opravljeno; to se jim pa ne more upoštevati pri dnini prihodnjega tedna.

Dalje je dolžan kmet podložnik pripeljati v župnijski vinograd letno dva voza gnoja, kočar en voz, bodisi da ima vprego ali je nima.

Dalje je dolžan kmet podložnik pripeljati v isti župnijski vinograd letno sto kolov, kočar petdeset. Končno niso dolžni župniku nobene druge dajatve, razen ko priredi ženitovanjsko gostijo bodisi sebi ali svojim otrokom ali svojim hlapcem, svojim deklam ob možitvi ali pa krstitke — tedaj so (mu) dolžni biti toliko v pomoč, kolikor župnik določi v dobri vesti, ne da bi bili podložniki zelo obremenjeni. Župnik pa tem podložnikom po pravu ni dolžan dati ob nobenem delu niti jedi niti pijače, razen ako jim hoče kaj dati iz dobre volje.

Dalje je župnijska zemlja na pobočju hribečka poleg župnišča, ki jo morejo zasejati s štirimi merniki žita. Poleg te zemlje je zgoraj na severni strani sadovnjak, katerega meja sega vse do gosposkih sadovnjakov, na drugi strani (pa) do zverinjaka.

Dalje je pri nekdanjem rudniku drug kos ornice, ki jo morejo zasejati s tremi merniki žita.

Dalje je bil v Čingereču župnikov gozd, katerega del je že spremenjen v ornico; na čistini morejo posejati pet mernikov žita. Grmovja utegne biti dva dobra oralna zemlje.

Dalje je prav tam v Čingereču nad potokom zgoraj na severni strani drug kos zemlje, na kateri morejo posejati štiri mernike žita. Prav tam dalje pri hrastu je tudi drug kos, na katerem morejo posejati dva mernika žita. Tega imajo sinovi Petra Vožarja in so od njega sprva dajali predikantu desetino; sedaj nočejo dajati. Toda treba jo je vzeti tudi s silo gosposke.

NB: Blaž Bündorla je rekel, da jo je imel že njegov stari oče, tudi njegov oče in on in so dajali desetino predikantu.

Dalje je tam — sem bolj noter — med dvema potema zemlje za dva mernika.

Dalje je na Lokah oral zemlje za poldrugi mernik.

Dalje je prav tam poleg potoka nova zemlja, krčevina, na dveh straneh griča; obe (strani) morejo zasejati z dvema mernikoma.

Dalje je tu v vrtovih majhen oral za en mernik. Pod njim je tudi košček travnika do potoka, na katerem morejo nakositi mali voz sena.

Dalje sta dva vrtička, eden poleg župnišča, drugi onstran potoka.

Dalje sta dva travnika, eden je v Tomaževem Dolu⁸² za štiri voze; drugi pri župnišču, na njem more zrasti za tri voze sena.

Dalje je v Motovileih polkmetija, h kateri pripada v različnih krajih prav toliko zemlje kot k poldrugi kmetiji. K tej kmetiji pripadajo še štirje kosi travnika, na katerih morejo nakositi vsega tri voze sena.

Dalje je vinograd na hribu Dolinski Vidonci⁸³, kateremu je mejaš Matija Belec zgoraj na severni strani, na južni strani Martin Rodoff- (in) katerega more kopati 16 ljudi. Tega ima vedno župnik.

Dalje — trg ne plačuje nobene zbirce niti ni dolžan nič drugega, razen da mora dati vsak celi kmet in vsak polkmet, bodisi da ima vprego ali ne, letno po en voz drvi, kočar pa groš ali enodnevnega delavca.

⁸² Slovenskega ledinskega imena »Thomas dolban« (v Tomaževem dolu) Payr 1910, 123, ni prav razumej in je zapisal »Thomás oldalban«; madž beseda oldal pomeni stran.

⁸³ Nameslo ledinskega imena »Dollinszki Vidonezi hegyen« (na hribu Dolinski Vidonci) — ima Payr 1910, 123, le »Vidonszki hegyen«, medtem ko se Ivanóel strinja z izvirnikom. — O istem vinogradu pravi vizitacijski zapisnik iz leta 1698: Vinea etiam inventur una in territorio possessionis Viduncz, et promouhorlo vulgo Dollinszki voelato (Tudi je vinograd na področju vasi Vidonci — in steer na hribu, ki ga imenujejo »Dollinski« (prim. Vis. ean. 1698, 763).

Dalje daje iz Vidonec, Pečnarovec⁸⁴, Kovačevce, Radovec, Motovilec, iz Dolnjih in Gornjih Slaveč vsak celi in prav tako vsak polkmet po en mernik pšenice ali rži ražene mere. Kdor ne bi imel žita, naj plača z denarjem; more se tudi domeniti⁸⁵, ali naj da, ako hoče, dva mernika ovsa namesto žita. — Ako na mestu hiše Franca Kuzmiča v Motovileh stanuje en gospodar, daje en mernik; ako stanujeta dva, dajeta dva mernika.

Dalje plačuje mlinar Beda Ivanič v Slavečih namesto kraljevega davka mernik čiste pšenice vrhane mere; dolžan je to zmleti, ne da bi vzel merico. Ako ne zmelje, je dolžan toliko dodati, kolikor bi bilo od tega merice.

Dalje gre od krsta kura, hleb kruha v vsej župniji.

Od vpeljevanja otročnice mu gredo 4 denarji. Od spovedi v cerkvi mu gre dunajec; na domu 4 denarji. Ako hoče kdo več dati, lahko da. Od oklicev zaročencev gredo 4 denarji. Od poroke kura ali pečenka, pint vina, hleb kruha; ženin, snubač da 4 denarje, tudi starešina 4 denarje. Dalje gre od sprevoda pri pogrebu tu v trgu okrog sejmišča 20 denarjev. Od zunanjih (župljanov), ki so raztreseni po hribih in po pobočjih hribov, 50 denarjev; polovica je kantorjeva. Ako gre v vas k hiši, mu gre za pogreb po vsej župniji enako tolar ali mernik pšenice, bodisi da ima nagovor ali ne. Od tega gre kantorju 20 denarjev. Ako pa zunanji župljani ne želijo, da pride predikant čisto do hiše, marveč samo do nekdanje opekarne, do Slamarjeve hiše, na tretji strani do Pasijevega⁸⁶ vinograda, na četrti strani do Sv. Duha, mu od tega gre 20 denarjev; polovica je kantorjeva. Pripomniti je, da mora kantor opraviti, ako bi predikant ne mogel zaradi kakega nujnega opravka na pogreb, in (mu) dati predikantov delež denarja za pogreb.

Dalje pripadata k župniji dve podružnici:

Prva je **Kozma — Domijan**.

K tej (podružnici) pripada polkmetija, ki ima v štirih krajih ornico; vse to imenujejo cerkvena zemlja in v vseh štirih krajih morejo zasejati s 7 merniki žita.

Tudi je travnik pod vrtovi, katerega tudi imenujejo cerkveni travnik; morejo na njem nakositi voz sena.

K tej (podružnici) pripadajo štiri vasi: Kozma Domijan⁸⁷, Matjašovci, Dolnji in Gornji Dolič. Iz teh vasi plačujejo predikantu 50 denarjev ali po en mernik ovsa, kar hoče predikant vzeti. Dalje dajejo tudi po eno kuro.

Druga podružnica je **Sv. Lenart**.

Tudi k tej pripadajo štiri vasi, namreč: Bodonci, Zenkovci, Beznovci, Tivadarovci (Vadarci). Iz teh (vasi) plačujejo vsak celi in prav tako polkmet 40 denarjev in po eno kuro.

Dalje so dolžni dati kočarji po vsej župniji po en groš ali enodnevnega delavca. Dalje mu gre po vsej župniji (in) pri vsaki hiši, ko gre pametivo brat, svinjska krača, hleb kruha, skleda ovsa, prgišče prediva in en denar.

Dohodki cerkve:

Cerkev je nekdanj imela štiri kelihe; za enega nihče ne ve, kam je izginil. Tri je ukradel neki redovnik⁸⁸ za uprave sedanjega predikanta Janeza Ter-

⁸⁴ Del današnje vasi Otovci se imenuje Pečnarovec. Obe krajevni imeni sta znani že v XIV. stoletju (Cs. II, 781, 783).

⁸⁵ Glagolsko obliko »meg alkudhatik« (se more pogoditi!) — navaja Payr 1910, 123, napačno, namreč: »megalkudhatik« (o se pogodili, domeniti!). — Ivančič se strinja z Izvirnikom.

⁸⁶ Ime »Passl« navajata Payr 1910, 124, in Ivančič v obliki »Gassl«.

⁸⁷ Krajevno ime »Kozma Domijan« (Kuzma) navaja Payr 1910, 124, v popačeni obliki: Kozma dombján; madž. beseda domb = gršč.

⁸⁸ Prekmurje so imeli za svoje dušnopastirsko področje frančiskanl iz varaždinskega in ormoškega samostana (prim. I. Zelko, Murska Sobota kot sedež arhidlakonata in cerkveno-

boča s srebrnim križem vred. Namesto teh treh kelihov in križa je dal narediti imenovani predikant dva srebrna in pozlačena keliha s patenama vred, ki so vredni toliko kot trije kelihi, križ so ocenili glede na blago. Z njima se je zadovoljila vsa župnija in tudi milostljivi se je pomiril, ko so ga pismeno obvestili o stvari.

Dalje sta dve kupi, ki imata obliko monštrance; ena ima na eni strani še košček žarka, na drugi strani pa ni niti enega žarka; sta čisto bakreni in delno tudi pozlačeni.

Dalje je majhen križ z razpelom, čisto bakren.

Dalje je malovredno staro rjasto luknjičasto železo za rezanje hostij. Dalje sta dva bakrena svečnika za veliki oltar, ki imata na spodnjem delu po tri podolgovate luknje.

Dalje je dolžan plačati srebrni tolar za stavbo cerkve, kogar pokopljejo v cerkvi. Tolar sprejmejo cerkveni ključarji.

Gotovine je na obrestih pri vrtnarjevi vdovi 6 forintov 89 denarjev.

Dalje je trinajstvedreni sod vina, ki ga je treba znova dati za potrebe cerkve. V Vidoncih je pri Gyürgyékovem sinu forint 50 denarjev.

Kantorjevi dohodki:

Sta dve vasi: Prosečki Dol in Poznanovci. Iz teh gre kantorju osemnajst mernikov; ako je več, je pastorjevo, ako ni, je dolžan pastor dopolniti.

Od pouka otrok mu gre kot v drugih navedenih šolah z vsemi dohodki. Od zvonjenja mrliču 5 denarjev, ako zvoni z obema zvonoma; ko pa zvoni samo z manjšim, 2 denarja. Od zvonjenja proti nevihti in za večerno in jutranjo molitev gre od vsakega vinogradnika po en pint nezavrelega mošta. Kdor hoče dati več, lahko da.

Vizitacija cerkve sv. Janeza na Gornjem Seniku, opravljena 19. julija za pastorja Mihaela Medvedoviča.

Dohodki duhovnika:

K župniji pripada pet kočarjev, katerih služba je v tem, da so dolžni služiti vsako poletje in prav tako vsako zimo tedensko pol dneva, ako se jim zapove z vprego in jo imajo; ako se jim zapove peš, morajo služiti ves dan. In predikant jim v vseh teh (dneh) ni dolžan dati hrane, izvzemši, ko so dolžni ob košnji, spravljanju sena in ob kakršnemkoli spravljanju žita ter ob žetvi priti na predikantovo delo ne le en dan v tednu, marveč vse dokler traja delo; tudi ako traja tri ali štiri dni v tednu — in to se pri delu drugega tedna ne upošteva. Toda tedaj jim je predikant dolžan dati hrano.

Dalje je dolžan dati vsak letno o božiču 25 krajcarjev in po dva kopuna. Te zbirce podložniki (kočarji) ne dajejo predikantu. Dalje sta poleg župnišča na južni strani dva grička, na katerih je ornica, gozd in travnik; vse to pripada k župniji. Meja tega (zemljišča) pa, glej, je naslednja: na zahodu meji zemlja Simona Horvata, nekoliko niže je zemlja Jakoba Sukiča, na jugu na vzhodnem griču meji na vinograd Jurija Metlicza, dalje na vzhodu je zemlja Tomaža Fincza, dalje gozd cerkvenega ključarja Tomaža Fincza, od tod niže je na severni strani ornica Jakoba Sukiča, bliže sem meji ornica Martina Gyurgiovicisa⁸⁹, ob koncu tega z one strani meji ornica Ivaniča Pecseka, od tega naprej meji (zemlja) Jurka Cigüta in še od tega naprej (zemlja) žene Se-

upravna pripadnost Prekmurja v srednjem veku. KRONIKA, XI/1, 45—47). — Verjetno je odnesel tri kelhe in križ prav redovnik frančiškan, ki je kdaj tu deloval ali pobiral miloščino.

⁸⁹ Pri Payru 1910, 126, manjka stavek: »azon Idéb megyesse Gyurgiovcis Marton szánlóföldes» lam bliže sem meji ornica Martina Gyurgiovicisa).

bastijana Gubicsa, od tod proti vasi je meja na koncu zemlje Jakoba Sukiča — do potoka in ven vse do državne ceste.

Sredi teh dveh gričev je bila nekoč izločena od travnikov senožet dvema kočarjema, namreč Simonu Horvatu in Ambroziju Hampu, na kateri utegnejo zrasti štirje vozi sena.

Dalje je vinograd na hribu, imenovanem Veliki Őr (= Straža), katerega more kopati petnajst kopačev ob prvi kopi en dan; uživa ga predikant.

Dalje je na jugovzhodni strani hriba tisti vinograd, ki je bil naveden ob popisu meje; ta je predikantov gornik. Po sedanjem računu je vsega deset vinogradov. Toda neki predikant, po imenu Vitus, je gornino prepustil stari blagorodni gospe Popelovi ženi in od takrat jo pobirajo za gosposko v Dobri⁹⁰. Toda treba jo je zopet zahtevati od Batthiánijeve gospe in blagorodna gospa jo je tudi dolžna prepustiti.

Dalje daje na Seniku celi kmet po dva mernika, polkmet pol mernika; ako pšenico, raženo mero, ako rž, vrhano mero. Ako daje namesto žita ajdo ali oves, je dolžan (mero) zboljšati, kot se more domeniti s predikantom.

Dalje plačuje v Martinju in na Trdkovi polkmet en mernik, štrtinjek pol mernika.

Dalje — od krsta gre kura in hleb kruha iz vseh treh vasi. Od vpeljevanja otročnice 4 denarji. Od oklicev zaročencev 4 denarji. Od poroke gre hleb kruha, pečenka, pint vina, od starešine 4 denarji. Nevesta je dolžna dati robček.

Od vpeljevanja neveste po gostiji gredo 4 denarji.

Od pogreba plačujejo iz vseh treh vasi enako srebrni tolar ali mernik pšenice, bodisi da ima nagovor ali ga nima.

Kočarji dajejo iz vseh treh vasi enako 4 denarje ali enega delavca.

Dohodki cerkve:

Cerkev ima čisto srebrn kelih s pateno, pozlačen. So klešče za peko hostij. Za pokop v cerkvi gre 1 forint. Cerkev ima nekaj malega denarja, ni znano koliko. S cerkvenimi ključarji je treba obračunati glede tega.

Kantorjevi dohodki:

Predikant je dolžan dati kantorju od svojega dohodka letno tri mernike žita.

Dalje so dolžni dati kantorju iz vseh treh vasi enako od vsake hiše letno hleb kruha. Dalje mu gre od pogreba pint vina, hleb kruha, pečenka. Dalje mu gredo od zvonjenja mrliču 4 denarji.

Popis dohodkov sv. Marije v Čepincih⁹¹.

K župniji pripada toliko zemlje, kolikor morejo zasejati z dvajsetimi merniki žita. Kadar so predikanti v kraju, uživa to zemljo predikant. Ker spadajo sedaj župljani h Gornjemu Seniku, obdelujejo polja župljani in dajejo od tega predikantu desetino.

Dalje je travnik poleg cerkve, na katerem utegnejo nakositi štiri voze sena. Tega uživa sedaj predikant.

⁹⁰ Krajevno ime »Dobrához« (k Dobri, k zemljišču Dobra) navaja Payr 1910, 126, napačno, namreč: Dobróchoz.

⁹¹ V Čepincih (na ozemlju Markovec) je bila in je še danes Marijina cerkev, kakor je razvidno tudi iz vizitacijskega zapisnika iz leta 1698. Payr 1910, 127, navaja: Proventus S. Martini in Csöpinz, kar je zgrešeno. — Leta 1627 je bil sedež župnije na Gornjem Seniku tudi za Markovec (Cepince). Vendar je prvotno pripadal Gornji Senik kot podružnica k Cepincem (Markovecem). Da je bilo tako, dokazuje stanje obeh prvotnih cerkva. Cepinska cerkev je imela v obokanem prezblteriju stenski tabernakelj, kakor so ga imele župnijske cerkve v srednjem veku vse do Tridentinskega koncila, medtem ko je bila prvotna cerkev na Gornjem Seniku pravzaprav le kapla brez tabernaklja, okoli katere je bilo pokopališče. Vizitacijski zapisnik iz leta 1658 jo imenuje ccelesiola. (Vis. can. 1699, 783, 785; — I. Zelko, Stenski tabernaklji v prekmurskih cerkvah. CZN, 5. (XL) letnik. Maribor, 1969, 195.)

Dalje je vrt poleg župnišča, na katerem je košček travnika, kjer utegnejo nakositi dobrega pol voza sena. V tem vrtu je tudi dober sadovnjak; vrt in sadovnjak uživa sedaj predikant sam.

Dalje daje vsak polkmet in prav tako vsak štrtinjek mernik pšenice razene mere, rži vrhane mere, kadar je predikant med njimi. Toda sedaj so s predikantom tako uredili, da mu dajejo 8 forintov namesto bere.

Dalje je dolžan dati ob trgatvi petpintni vrč mošta vsak, kdor ima vino-grad; to dajejo tudi sedaj.

Dalje daje vsak ob mali gospojnici kuro in hleb kruha.

Dalje mu dajejo pri vsaki hiši, kadar gre predikant pametivo brat, svinjsko kračo, skledo ovsaa, prgišče lanu ali konopelj, hleb kruha in en denar.

Od krsta, spovedovanja in ob drugih prilikah mu gre prav toliko kot v seniški župniji.

Dohodki cerkve:

Cerkev ima dva srebrna keliha, oba s patenama, pozlačena. Dalje so klešče za peko hostij. Je majhen križ iz srebra, na katerem je tudi razpelo (korpuz).

Dalje je nekaj malega denarja, ni znano koliko. Cerkveni ključarji so dolžni dati obračun.

Bile so druge klešče za peko hostij, ki so vredne 15 forintov. Mihael Bočkor, tedanji cerkveni ključar, jih je dolžan poiskati, ker so jih odnesli za njegov dolg, — in vrniti za cerkev, sicer je dolžan plačati cerkvi 15 forintov⁹².

ANYAG A MURAVIDÉKI REFORMÁCIÓ TÖRTÉNELMÉHEZ

Vizitációs jegyzőköny az 1627-es évből összefoglalása

A szerző szlovén lefordításban a vizitációs jegyzőkönyvet az 1627-es évből adja ki amelyet magyar nyelven állítottak össze az evangélikus lelkészek: Lethenyi István, Zvonarics István és Terboics János.

A jegyzőkönyv fontos forrás a muravidéki reformáció tanulmányozására, amely eddig nem volt hozzáférhető a szlovén közönségnek.

A bevezetésben a szerző az eredeti jegyzőkönyv sorsáról és a későbbi másolatokról tárgyal. Adatokat közöl a Batthyányról, a Széchi és többi földesurakról, akik a XVII. században uralkodtak a felső muravidéki plébániákban és a vizitátorokról.

A megjegyzésben közölve vannak a Payr jegyzőkönyv kiadásának hiányosságai, amelyet Sopronban, 1910-ben adott ki az »Egyháztörténeti emlékek« című kötetben a 102—128 oldalon.

Ha összehasonlítjuk a jegyzőkönyv az 1627-es évből — a Payr kiadását és a jegyzőkönyv másolatát, amelyet Fr. Ivanóci 1913-ban másolt le, látható a kritikus jegyzőkönyv kiadásának a szüksége. Ép úgy található a megjegyzések közt terjedelmes magyarázatok, amelyek az időszak történelmi hátteret világítja ki, amely ben az 1627-es vizitációs jegyzőkönyv volt összeállítva.

⁹² Zadnji list izvornega vizitacijskega zapsnika iz leta 1627 je znatno poškodovan in je nekaj besed nečitljivih. Manjkajoče besedilo sem povzel in prevedel po Ivanócijevem preplsu in Payrovi objavi.

I
Martina Orožen

JEZIKOVNO KNJIŽNO IZROČILO PREKMURSKIH IN ŠTAJERSKIH PISATELJEV

Jezikovno knjižno izročilo prekmurskih in štajerskih Slovencev od 17. do 19. stoletja je usodno povezano z oblikovanjem splošnoslovenskega knjižnega jezika sredi 19. stoletja.

Posredno sega v dobo protestantizma, ki je tako za Slovence kot za mnoge druge evropske »nezgodovinske« narode (Slovaki, Lužiški Srbi, Belorusi itd.) važen kulturni mejnik. Odkritje tiska in zahteva protestantov, da mora vernik sam brati sveto pismo, ti dve dejstvi sta v srednjeveškem latinskem samostanskem šolstvu povzročili odločilen preobrat, saj je bila tako omogočena splošna izobrazba vsem družbenim slojem.

Protestantizem v osrednjem območju Slovenije (na Kranjskem) je od 50. let do konca stoletja in do prepovedi nove vere in pregona krivovercev, predvsem »krivoverskih« učiteljev, ustvaril s temeljnimi deli, kot sta Dalmatinova Biblija in Bohoričeva slovnica (1584) trajne možnosti za obstoj in razvoj osrednjega knjižnega jezika. Nova verska gorečnost je prevzela tudi Hrvate, ki so razvijali svojo prevajalsko knjižno dejavnost na dveh področjih. V sodelovanju s Trubarjem so v Ungnadovem biblijskem zavodu v Nemčiji izdali 23 del; priredila sta jih čakavska glagoljaša iz Istre in Senja (Stjepan Konzul in Jurij Dalmata), ki sta v skladu z mecenovo namero, širiti protestantizem med vse južne Slovence in tako zaustaviti turško nevarnost, pisala prvo »jugoslovanščino«¹. Iz Madžarskega pa se je širil protestantizem, kalvinizem tudi na kajkavsko ozemlje, v Medmurje², in Nedelišče s tiskarno ter Varaždin sta postala važni središči protestantske dejavnosti, ki jo je podpiral predvsem Zrinjski³. Nastala so protestantska dela, pisana na podlagi kajkavščine, ki je zadnja izmed hrvaških dialektičnih skupin prodrla v književnost⁴ in se s svojo jezikovno tradicijo vsaj delno osamosvojila. Vendar so dela medmurskih protestantov izgubljena; znano je, da je Bučić prevedel Novi zavjet, Katekizem, razpravljal je o zakramentih, a vse to se ni ohranilo. Temeljni deli, na podlagi katerih se je razvijal kajkavski knjižni jezik, sta »Kronika« A. Vramca⁵ in Pegošić⁶ (1574).

¹ Enciklopedija Jugoslavije IV., Jezik srpskohrvatski, str. 500.

² F. Bučar, Povijest hrvatske protestantske književnosti za vrijeme reformacije, Zagreb 1910.

³ F. Bučar, Povijest reformacije i protureformacije u Medjumurju i susjednoj Hrvatskoj, Varaždin 1913.

⁴ I. Skafar, Gergur Mekinčić hrvatski protestantski pisatelj in začetki slovstva pri gradišćanskim Hrvatim, CZN 1969, 273—295.

⁵ A. Vramec, Kronika vezda znovich zpravljena Kratka Szloucnzkim lezikom po D. Antolu Pope Vrameze Kanouniku Zagrebeckom, v Ljubljani 1578. Postilla vezda znovich zpravljena... Varaždin, 1584.

⁶ I. Pegošić »Tripartitum« (Verboesljev madžarski zakonik, 1574).

Tudi katoliki (npr. Jurij Drašković) so se oprli na ta začetna dela v kajkavščini, in tako je l. 1651 že natisnjen tudi prvi kajkavski lekcionar⁷, v 17. in 18. stol. pa so nastajali znameniti kajkavski slovarji⁸, ki so bili dobro znani tudi našim osrednjim piscem rokopisnih slovarjev (Hipolit, Vorenc, nadalje sta jih uporabljala tudi Gutschmann in Murko).

Slovenci na Štajerskem in v Prekmurju, kjer se je protestantizem ohranil, so tako imeli možnost spoznati knjižna dela vsaj dveh jezikovno sicer različnih, a vendar ne tako tujih osnov, da jih ne bi mogli razumeti. Ni pa izključeno, da je na Slovenski vzhod in v Medmurje prišlo tudi več protestantskih del, ki so bila, kot rečeno, napisana v čakavščini ali »jugoslovanščini«. Poslana so bila Zrinjskemu, ki zanje nikoli ni poravnal računa.

Ni povsem znano, kakšna je bila razširjenost slovenskih protestantskih knjig na Štajerskem in v Prekmurju. Domneva se, da je bilo predvsem v celjsko okrožje odposlanih okoli 300 primerkov Biblije. V zgodovini Prekmurcev, v »Starinah«, pa je zapisano, da so se tudi med Prekmurce širile kranjske protestantske knjige — »Krajnski kramarje szo po hi'saj ponujali za malo cejno Trubera i Dalmatina szlov. knjige. Ali nasim papinszkim Szlovenom jih je nej terbelo, da szo nej steti znali« (str. 118).

Prekmurci so tudi v nadaljnjih stoletjih ostali versko razdeljeni med luterane in »papeževce«, kar pa je imelo na tem območju, spadali so pod Ogrsko, pozitivne posledice, saj so obojim cerkvene oblasti iz versko-konkurenčnih razlogov dovoljevale razvijati nabožno pismenstvo v domačem, slovenskem jeziku.

Zaradi jezikovnih razlik, ki so jih oddaljevale od kranjščine (gotovo tudi zaradi pomanjkanja teh del) v glasoslovnem, oblikoslovnem in sintaktično-leksikalnem pogledu, in predvsem zaradi fonetično-morfoloških oblik, ki so jih oddaljevale od knjižne kajkavščine, se je pisec prve slovenske protestantske knjige Ferenc Temlin (Mali katechismus, Halle 1715) oprl na prekmursko narečno osnovo in ustvaril temelje za nov slovenski knjižni jezik. Pravo knjižno osnovo pa je prekmurščina dobila s prevodom Novega testamenta⁹, ki so jo upoštevali, gojili in v časovnem razdobju razvijali tudi prekmurski katoliški pisci. Prvi med njimi je Mikloš Küzmič, ki je priredil lekcionar za nedelje in praznike, »Slovenski Silabikár« (1780) — kaže prizadevanja za slovensko šolstvo — ter »Knjigo molitno«, ki je doživela 20 izdaj¹⁰.

Štefan Küzmič je poznal prevode Novega testamenta in biblije v drugih slovanskih jezikih (celo lužiškega), torej mu nista mogli biti neznan glagolska in kajkavska protestantska književnost, vendar pa se je iz želje po splošni razumljivosti (kot Trubar v osrednjem območju) odločil za domače jezikovno izhodišče. Seveda je vprašanje, kako je mogoče vsebinsko in stilno tako zahtevno delo, kot je biblija, prevesti v narečje, ki že iz socialnih razlogov rabi večinoma preprostim zahtevam vsakdanjega medsebojnega razumevanja. Pripominjam to zaradi ustaljenega mnenja, da je Trubar pisal knjižno, Küzmič pa narečno. Kakor je bil Trubar v osrednjem območju prisiljen svoje rojstno raščičansko jezikovno izhodišče obogatiti z značilnostmi tržaškega in ljubljanskega mestnega govora (saj je obstajala cerkvena govorniška ustna tradicija), ga v svojih izvirnih in prevodnih delih razvijati in izvirno izpopolnje-

⁷ P. Petrotics, Szvetl Evanggelloml, Kotereml [zvéta Czirkva Zagrebcska Szlovenzka, okolu godlcsa, po Nedelye te Szvetke [ive ... Gradec, 1651).

⁸ J. Habdelle, Dictionar, ili Rechi Sloven/ke ... Gradec, 1676.

A. Jambrešic, Lcsleon Latinum Interpretatione illyrlca, Germanlca et hungarlca locuples ... Zagreb 1742.

J. Belostencez, Gazophylacium, scu latino-illyricorum onomatium Aerarium ... Zagreb, 1740.

⁹ Stevan Küzmič, Nouvl Zákon all Testamentom ... zdaj oprvicsz z Grcskoga na sztárl szlovenszkl jezlk obrnyenl ... Halle 1771.

¹⁰ V. Novak, Knjižno delo slov. krajlne, Slovenska krajlna, Beltinci 1935.

vati v korist kar najširše razumljivosti, prav tako je razumljivo, da tudi v Küzmičevem prevodu Novega testamanta ni izpričano samo prekmursko goričansko narečje, ampak je to že zavestna narečno-knjižna nadstavba z bogatim besediščem, s sintaktično prožnostjo in okornostjo, ki ne more vedno biti narečnega izvora, ampak je odsev predloge ali kajkavskega knjižnega vzorca, kar vse pa priča o dovolj temeljiti piščevi jezikovni in teološki razgledanosti.

Ugotovljeno je, da govor, ki temelji predvsem na dialogu, ne zahteva tako razvite sintaktične zgradbe niti toliko izraznih sredstev. Pri medsebojnem sporočanju sodeluje tudi znana konsituacija, ki pa jo je v pismeni jezikovni podobi treba nadomestiti z natančnejšimi opisi, da je razumljivost vsebine zagotovljena. To pa zahteva drugačen izbor oblikoslovnih, predvsem pa sintaktičnih možnosti za izražanje časovne zaporednosti dejanj, vzročnih, posledičnih, načinovnih odnosov itd. Prav v tem pogledu pa je Küzmič jezikovni ustvarjalec, ki se je sicer zgledoval pri drugih starejših piscih (prevaja na stari slovenski jezik!), a z upoštevanjem živih narečnih jezikovnih oblik.

Ogrske Slovence je slovenska znanost »odkrila« razmeroma pozno. V 18. stol. so zanje vedeli pisatelji Gutschmann, Popovič in Pohlin, vendar so postala njihova književna dela (in njihov jezik) predmet znanstvenega obravnavanja in splošnejšega zanimanja šele v 19. stol. (in v naši sodobnosti), ko se je tudi že pri njih z okrepljeno narodnostno zavestjo začela kazati potreba po zblizevanju z že izoblikovanim splošnoslovenskim knjižnim jezikom. Iz številnih razprav o prekmurski književnosti v starejši dobi, ki sta jih pisala predvsem Raič¹¹ in Trstenjak¹², v novejši dobi predvsem V. Novak¹³, Š. Barbarič¹⁴, Ftičar, Škafar in drugi, je razvidno, da ta vzhodnoslovenski knjižni jezik ni rabil samo ozko cerkvenim protestantskim in katoliškim potrebam. Tudi pisce te slovenske pokrajine (kakor Kranjsko in Koroško ter Štajersko) je zajel prosvetljeni zagon in posamezniki, predvsem katoliki (Košič, Augustič, Kúhar, Klekl)¹⁵ so dali ljudstvu dela s širšo poučno-zabavno vsebino. Gojili so predvsem zgodovinopisje, prirejali in pisali koledarje ter časopise.

Tudi slovenski jezikoslovci 19. stol. (med njimi predvsem V. Oblak, LZ 1854) so obravnavali in odkrivali njihova dela; Valjavec je objavil celo 15 zanimivih rokopisnih pridig (Izgledi slovenskega jezika na Ogerskem, LMS 1874, 1877); poudarjali so, da imajo Prekmurci svoj knjižni jezik, jezik, ki izpričuje v tekstih od 17. do 19. stol. zanimiv zgodovinski jezikovni razvoj — vse do prve svetovne vojne. Tedaj se pri njih začne zanimiv proces postopnega vključevanja v splošnoslovenski knjižni jezik, kar je lepo razvidno iz različnih vsebinskih in jezikoslovnih prispevkov v Klekljevih »Novinah« (1913—1941).

Vrnimo se še v dobo prosvetljenstva ob koncu 18. stol., ko so še Slovenci usodno porazdeljeni v več administrativnih pokrajin avstrijske monarhije (Kranjska, Koroška, Goriška, Štajerska in Prekmurje), v katerih se z rahlo povezanostjo pojavljajo težnje po širši prosvetni izobrazbi preprostega deželana — kmeta, in skromne zahteve po pravicah do splošne izobrazbe v narodnem jeziku ter upoštevanju slovenščine v uradih. Seveda so ob cerkvenih tekstih od 16. stol. dalje pravzaprav na vsem slovenskem ozemlju izpričani tudi naključni zapisi, drobci iz uradniškega jezika (prisege, doižna pisma, tožbe, gorske bukve, patenti), kar kaže, da je bilo upoštevanje slovenščine na dveh področjih družbe-

¹¹ B. Raič, Prekmurski knjževniki in knjige, LMS 1896.

¹² A. Trstenjak, Ogrski Slovenci, LZ 1901.

¹³ V. Novak, Knjižno delo Slovenske krajloe, Slovenska krajina, Belline 1935.

Izbor iz prekmurske književnosti, Celje 1936.

¹⁴ S. Barbarič, Oris književnega razvoja severovzhodne Slovenije do srede 19. stol., Pa-nonski: zbornik, Murska Sobota 1960.

¹⁵ J. Košič, Zgodbe Vogerskoga kraleszlva, Szombalhely, 1848.

Starine železnih in salajskih Slovencev, Gruden, ČZN 1914.

Zobrisani Sloven i Slovenska med Múrov i Rábov, 1846.

ne dejavnosti vseskozi nujno. Ljudstvu je treba govoriti in pisati v razumljivem jeziku, in to pri tolikšni danes znani narečni razcepljenosti (7 narečnih skupin s 45 narečji in še ne došteti krajevnimi govori) ni bilo lahko. Pokrajinski poskusi niso bili enotni, obstajala pa sta kranjski knjižni jezik s koroško varianto in prekmurski knjižni jezik.

Med tema pokrajinama pa leži zanimiva dežela Štajerska, ki se po jezikovnih značilnostih v skrajnih predelih obema približuje. Tako imenovano celjsko okrožje se je vseskozi z rahlimi krajevnimi odmiki vključevalo v kranjsko jezikovno območje, mariborsko-ptujsko okrožje, to je slovenskogoriško-prleški pas, pa je razvilo toliko individualnih jezikovnih posebnosti, da se ni moglo nobenemu izmed omenjenih knjižnih izročil dokončno priključiti, in tako so na tem območju že v 18. stol. nastali samostojni jezikovni poskusi. Te prosvetljenske težnje posameznih izobražencev (predvsem duhovnikov) so v literarnozgodovinskem vrednotenju prikazane kot »štajerski separatizem« in »ilirstvo«. Zakaj?

Maloštevilni pisci tega jezikovnega področja so bili dejansko v jezikovnem trikotu: na severovzhodu prekmurski knjižni jezik, na jugozahodu kranjski knjižni jezik (na Koroškem obarvan z narečnimi značilnostmi), na vzhodu knjižni jezik kajkavcev (Varaždin, Zagreb). Štajerci se v celoti niso podredili nobenemu, in tako je sredi 18. stol. nastal še en knjižni jezik, oprt na slovenskogoriško-prleško narečno osnovo, ki je v tekstih na začetku 19. stol. izpričal pravcati razmah in je uzakonjen celo v dveh dobrih slovnica¹⁶.

Rigler v zanimivi razpravi¹⁷ dokazuje, da so se na tem območju že vse od 17. stol. prepletali knjižni vplivi kranjščine in kajkavščine, seveda ne v vseh razdobjih enako. Močnejši kajkavski vpliv v pisavi — seveda s tem tudi v glasoslovju — je izpričan v 18. stol. in to predvsem v Središču, ki je na neposredni »jezikovni meji«. Ko pa so Hrvati v 19. stol. zaradi širše jezikovne enotnosti sprejeli v knjižni jezik samo štokavščino, je, razumljivo, kajkavski knjižni vpliv v celoti prenehal. Znano je celo, da so sami kajkavci raje brali slovenske kot v štokavščini tiskane knjige.

Neposredni jezikovni prehod v današnje hrvatsko kajkavsko jezikovno območje, gospodarsko-prosvetna navezanost na Varaždin (od 16. stol. študirajo tam na jezuitski gimnaziji tudi Slovenci iz Prlekije), delno cerkvena pripadnost zagrebški škofiji (verjetna je na tem področju uporaba kajkavskega lekcionarja), vse to je pripomoglo k temu, da so se na tem ozemlju širile in spoznavale kajkavske knjige¹⁸.

Od prvega štajerskega rokopisnega dokumenta (Velikonedeljska prisega 1570), ki je nastal na tem področju, pa do prve tiskane knjige »Obchinzka knisica« (Gradec 1758), je izpričanih približno 20 rokopisov, ki kažejo v pisavi, oblikoslovju in besedišču delno kranjski, delno kajkavski vpliv. Vendar poizkus, da bi se na tem področju uveljavil kajkavski knjižni jezik, ni uspel. Omenjena knjižica, tako imenovani Parhammerjev katekizem, povezan z jezuitsko misijonsko akcijo v avstrijskih deželah, je bil natisnjen v kajkavskem črkopisu, napisan pa v mešanem slovensko-kajkavskem (hrvatskem) jeziku. V drugi izdaji 1764 je ohranjen le še kajkavski črkopis, jezik je domač, slovenskogoriški, tretja izdaja (1777) pa s prevzemom bohoričice dokazuje, da je kranjski knjižni jezik tudi na tem področju moral biti dovolj znan in da je naslonitev nanj naravna in edino možna. To je edini, a neuspeli poizkus, da bi se na tem področju uveljavila hrvaška kajkavščina.

¹⁶ J. L. Schmigoz, Theoretisch-praktische Windische Sprachlehre, Grätz 1812.

P. Dajmko, Lehrbuch der Windischen Sprache, Grätz, 1924.

¹⁷ J. Rigler, Jezikovnokulturna orientacija Štajercev v starejših obdobjih, Svet med Muro in Dravo, Maribor, 1968.

¹⁸ J. Jurančič, O kajkavskem narečju, Svet med Muro in Dravo, Maribor, 1968.

Ta katekizem je postal osnova novega, vzhodnoštajerskega knjižnega jezika. Razvijal jo je »veseli štajerski slavič« pesnik Leopold Volkmer¹⁹. Aktivnost piscev tega področja pa se je posebno v prvi polovici 19. stol. zelo povečala in uspevala kljub zaprekam in očitkom separatizma, ki so prihajali s Kranjske v zvezi z novim črkopisom (dajnico), ki ga je Dajnko sestavil in uveljavil pravzaprav na Kopitarjevo pobudo. Od 1824 do 1838 je bilo v Dajnkovi pisavi natisnjenih in po Slovenskih goricah razširjenih 50.000 knjig²⁰. Nastajajo dela, značilna za prosvetljski program: cerkvena književnost (lekcionar, zgodbe stare zaveze, pridige, molitveniki), ki jo gojijo Dajnko, Šerf in Krempl; slednji je pisal v bohoričici — in uvedel gajico. Isti pisci skrbijo tudi za poljudnoznanstvena dela (Dajnko — Čelarstvo 1831, Krempl — Dogodivšine Štajerske zemle, Gradec, 1845), in še novi »rodoljubi« se posvečajo jezikoslovju. Zbirajo predvsem zanimivo slovarsko gradivo za »ilirski« slovar (Mursec, Caf, Drobnič, Kočvar, Miklošič).

Tako obstajajo v začetku 19. stol. v knjigi izpričani, v slovnicaх uzakonjeni trije slovenski knjižni jeziki²¹. Seveda zadenemo ob tem na kočljivo vprašanje, kdaj pravzaprav narečni zapis preide v knjižni jezik, kje je meja med različicami knjižnega jezika, kje preneha narečnost, kdaj se začenja stilskost. S kakšno pravico lahko eni drugim očitajo »separatizem«? To vprašanje o treh na samostojnih narečnih skupinah oprtih slovenskih knjižnih izročilih od 16. do 19. stol., nam še najbolj objektivno osvetlita historična in sinhronična dialektologija.

Jezikovna analiza vseh pojavov nam kaže in pojasnjuje fonetično-morfološke, morfološko-besedotvorne, morfološko-sintaktične in leksikalne soodnose ter njihov obseg. Z lokalnega jezikovnega izhodišča in pismenih izročil se da ugotoviti in utemeljiti samostojnost ali variantnost v tekstih izpričanega jezika (ali jezikov). Jezik (tudi knjižni!) je sistem znakov za sporazumevanje — bolj ko se omenjeni soodnosi med jezikovnimi znaki razhajajo, težja je razumljivost teksta, s tem pa seveda pridobiva svojo jezikovno individualnost.

Najvidnejši zunanji znak jezikovne različnosti je gotovo pisava, ki »skriva« v sebi nevarne glasoslovne (na jezikovnem ozemlju najbolj razdrobljene) odtenke. Resnično, pisava slovenskih knjižnih tekstov je vse do prevzema gajice (v Novicah od leta 1843 — pomemben napredek na poti k splošnoslovenski jezikovni integraciji) — trojna. V osrednjem jeziku (od 16. do 19. stol.) nepopolna in neenotna bohoričica, v Prekmurju (od 17. do 19. stol.) madžarski črkopis kot tudi v kajkavski književnosti. Vzhodnoštajerski jezik se v 19. stol. skuša uveljaviti s svojim črkopisom, ki je prilagojen domačemu glasoslovnemu sistemu — z dajnico. Že sam poizkus združitve Slovencev v pisavi, v idealnem črkopisu, o katerem je »sanjaril« Kopitar v svoji slovnici²², je povzročil zloglasne slovenske »črkarske pravde«, ki pa so imele resno lingvistično ozadje. Ne glede na glasoslovno narečno bogastvo, so tudi v omenjenih slovenskih jezikih obstajali različni fonemi, ki jih je bilo treba različno označevati (koroški pisci so pisali diftonga ie, uo: cviet — puot; pisali so -u za končni -i; Prekmurci so pisali svoje diftonge ej za ê: lejpo; ou za o in ô: znoutra, bilou; pisali so u, za prvotni sonant i — sunce; e za ə: meša; Štajerci niso poznali diftongov, pač pa so pisali samo r, kjer so Kranjci pisali in govorili rj: cesarja; označevali so svoje druge konzonantske posebnosti: skupine nj, gn, kl. Pisali so -o za prvotni končni -l

¹⁹ A. J. Murko, Leopolda Volkmera, pokojnega duhovnika sekovske škočlje, fabule ino pesmi, Gradec 1836.

²⁰ J. Rajhman, Vloga Petra Dajnika v zgodovini slovenskega knjižnega jezika, ČZN 1970.

²¹ B. Pogorelec, Nekatera poglavilna vprašanja slovenskega knjižnega jezika; Seminar za jezik, III. in kult. II, Ljubljana 1966.

²² J. Kopitar, Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steiermark, Laibach 1808.

spet Prekmurci, itd.), da ne govorimo o poizkusih osrednjih piscev, ki so že zdavnaj opazili različno kvaliteto o-jev in e-jev (Pohlin, Japelj, Metelko), in seveda ni bilo vseeno, kdo naj se v korist skupnosti odreče svojim, čeprav knjižnim, »dialektizmom«. Nastala je zamisel o skupnem slovenskem knjižnem jeziku, a pot integracije je bila nadvse sporna in — nevarna, saj bi moral ta skupni jezik Slovence po najbolj naravni možni poti združevati, ne pa s preveč umetnimi »ilirskimi« posegi pregrajevati²³.

Vztrajnost štajerskih pisateljev je opravičevalo dejstvo, da niti v narečjih, kaj šele v knjižnem jeziku, niso poznali tako močne redukcije nepoudarjenih vokalov, ki je v osrednjem jeziku od 16. do 18. stol. tako zabrisala etimološko podobo besede. Posamezniki (Gutsman, Japelj) so se še posebej trudili, da bi prvotnejše stanje obnovili, Pohlin pa je te pojave sprejel za novo jezikovno dejstvo in je hotel s svojim fonetičnim pravopisom preiti na sinhronični osrednji glasoslovni sistem.

Tudi sintaktični pojavi z neznanim, arhaičnejšim besednim zakladom slovenskega izvora so v primeri z bolj germaniziranimi pojavi osrednjega območja v tej puristično razpoloženi dobi vzdržali kritiko. Vendar so bili vsi predlogi Štajereev z ozirom na njihova »iliristična« politična nagnjenja sprejeti z nezaupanjem in odporom (znani spor Prešeren—Vraz itd.). Zaradi etimološko pravilnejših, pri protestantih 16. stol. rabljenih, v vzhodnih in celo koroških tekstih izpričanih morfoloških oblik (-ega : iga, dobrega — dobriga; -am : -om, mestam — mestom; ujemanje pridevnikov in samostalnikov srednjega spola: lepe mesta — lepa mesta; uveljavljanje vseh spolov pri oblikah komparativa in superlativa: lepši mož, žena, dekle — lepši, lepša, lepše; upoštevanje preglasa za palatalnimi soglasniki č, j, š, ž, c, ki je obstajal le v prekmurščini in kajkavščini; palcov — palcev; erdečo vino : rdeče vino; osrednjeslovenski de : da, ki je značilnost vzhodnih pisateljev; uveljavljanje prekmursko-kajkavske konzonantske skupine šč proti osrednji in štajerski pisavi s š : pišče — piše; itd.) je nastal tako imenovani »novooblikarski vihar«²⁴, ki so ga začeli kranjski »tradicionalisti« v Novicah (1849—1850).

Seveda so se te oblikoslovne značilnosti vzhodnih pisateljev in še mnoge druge (dosledna razmejitev nedoločnika od namenilnika, superlativni naj — proti kranjski obliki nar-, zlogotvorni r za neenotno pisavo er, ar, ir, dubletne oblike cerkva, molitva itd.), v osrednjem jeziku po zaslugi Miklošiča in njegovih učencev kmalu uveljavile. Vpeljavali so jih tako imenovani mladoslavoenci v Sloveniji 1850 (Sveteč, Jeriša). Ker pa sta jih v prevodu državnega zakonika²⁵ (1850) pisala tudi Miklošič in Cigale, so bile nadalje predpisane tudi v novoslovenskih šolskih učbenikih (Miklošičevo Berilo 1850) in so se v 60. letih v osrednjem knjižnem jeziku dokončno uveljavile.

Pod tem pogojem so se vzhodni Štajerci po zaslugi svojih dveh slovničarjev Murka²⁶ in Muršca²⁷ odrekli svoji knjižni tradiciji, a tudi mnogim glasoslovnim jezikovnim značilnim, še bolj pa oblikoslovnim pojavom (dat. in lok. m. na -i; v lesi; posplošena končnica m. v nom. pl. na -je: Gotje; instr. sg. fem na -oj: s svojoj belo j rokoj; odrekli so se glagolski priponi -no-: dvignoti/dvignuti; pisavi e za prvotno dolgopoudarjeni polglasnik : den, meša, čest; glasu y: dyša, hujdo; pogosto rabljeni določni obliki pridevnika v povedni rabi : Mali Ka-

²³ A. Slodnjak, Slovtstveni in narodnoprerođni tokovi v severovzhodni Sloveniji v 19. stol., Proslor in čas 1970, 7/8, str. 401—410.

²⁴ F. Jesenovec, Odmev Štajersčine v slovenskem knj. jeziku, Celjskt zbornik, 1962.

I. Prijatelj, Borba za individualnost slovenskega knjižnega jezika, Ljubljana, 1937.

²⁵ J. Blicweis, Nckaj zaslran deržavnega zakonika, Novice 1849.

²⁶ A. Murko, Theoretisch-praktische Slovenische Sprachlehre, Gradce 1832; 2. lzd. 1834 — v njej je vpeljal galico.

²⁷ J. Muršec, Kralika slovnicu slovenska za pervence, Gradee 1847.

techismus, tou je tou kratki návuk vöre ker/ehán/zke . . . z/zvétoga pízma vküp zebráni ino za droubne Deczé volo /zpi/zani, zdai pak na szlovenszki jezic prelo/eni; mnogim značilnostim soglasniških skupin kot čre, žre : črez, črevli; opustili so skupino gn : gnes, gnar; protetični v : vura, vučitel, vujžgi; sprejeli osrednjo pisavo za prvotni sonant l; torej solze, ne več suze, žolč, ne žuč; za prvotni r' v položaju pred samoglasnikom so sprejeli pisavo rj — cesarja: cesara, itd.).

Za prva štajerska slovníčarja, ki sta se odločila za integracijo z osrednjim knjižnim jezikom, je značilno, da sta uvajala dubletne oblike. V tem smislu pa je še Janežič v svoji slovnici (Slovenska slovnica, Celovec 1854, predvsem 1863) predstavljal v marsičem sporno knjižno jezikovno gradivo. Skušajmo razumeti »kranjski« (Prešeren, Bleiweis) odpor proti »novim oblikam« (Vraz, Mačar); prvi so se upravičeno bali, da bi slovenski jezik postal žrtev političnega panslovenskega zanosa. Skušajmo pa tudi z lingvističnega vidika gledati na tako imenovani »ilirizem«, na politično gibanje, ki je iskalo možnosti narodnostnega obstoja v slovanski skupnosti po poti jezikovnega zблиževanja, kar se je v jezikovni praksi kazalo v neorganski mešanici glasoslovnih, oblikoslovnih in leksikalnih značilnosti južnoslovenskih jezikov (Razlag — almanah »Zora«, 1861, F. Kočever, »Mlinarjev Janež«, Zagreb 1858).

Če pa na tiste »novoilirske oblike« gledamo v skladu s pojmovanjem o razprostranjenosti slovenskega jezika v tem času, lahko ugotovimo, da je šlo pravzaprav za oblike, ki so značilne za prekmursko in tudi kajkavsko književnost, znane so pa tudi vzhodnoštajerskim narečjem. Vsi najvažnejši jezikoslovci te dobe (Miklošič, Oblak, Valjavec,) so pojmovali sodobno hrvaško kajkavščino kot slovenščino; to ni presenetljivo, ker so kajkavski pisatelji sami svoj jezik tako označevali vse do 18. stol., ko se je razvilo hrvaško nacionalno čustvovanje²⁸. Miklošič kot dober poznavalec vzhodnoslovenskih narečij in tekstov, saj je od tam izhajal (Radomerščak pri Ljutomeru), poznavalec štajerskih, prekmurskih in kajkavskih jezikovnih spomenikov, je jezikovno mejo opredeljeval po jezikovno-narečnih pojavih, ne po kulturno-zgodovinskih vidikih, kar je kasneje postalo kriterij jezikovne delitve med Slovenci in Hrvati na vzhodu (takšno gledanje sta uveljavila Jagić in Ramovš).

Miklošič pa je v svoji slovnici²⁹ zapisal naslednje: »Das neuslovenische . . . umfasst nicht nur die sprache der heute noch so genannten Slovenen, sondern auch die sprache der bewohner der županien Varaždin, Agram und Kreuz, welche durch das vordringen der serbischen, insonderheit in den städten, in mancher hinsicht nicht unbedeutend dem character der slowenismus entfremdet worden ist, dessen ungeachtet steht selbst die sprache der städters in den genannten županien dem slowenischen näher als dem serbischen: aus diesem grunde habe ich das heute so genannte chorvatisehe, das Hablediè im siebenzehnten jahrhundert noch slovenisch nennt, und eben so die zweifelsohne slovenisehe sprache der slavischen bewohner der Zalader Comitas in der untersuchung mit dem neuslovenischen verbinden zu müssen geglaubt« (str. VIII).

Skušajmo po glasoslovno-oblikoslovnih značilnostih razmejiti še štajerski knjižni jezik, prekmurščino in kajkavščino. Kakor se je osrednji knjižni jezik od vzhodnoštajerskega vidno razlikoval po 8—10 jezikovnih posebnostih, seveda tudi po besedotvorju, sintaksi in besedju, o čemer pa niso razpravljali, ker to ni bilo »pravopisno« vprašanje, tako lahko podobno sorazmerje najdemo tudi med temi tremi jeziki.

²⁸ Rigler poroča, da je termin »hrvaški« (za jezik kajkavcev) zasledil prvič v nekem opisu župana . . . 1785; češ svetovalec Golob in ostali tržani govorijo samo hrvaško; str. 668.

²⁹ F. Miklošič Vergleichende Grammatik der slawischen Sprachen, Lautlehre, Wien, 1852.

Obstojajo pojavi, ki jih družijo, in pojavi, ki jih ločijo. Zanimivo je, da je glasoslovnih razlik malo. Diftonge pozna le prekmurščina, kar bo razvidno iz dodatnega gradiva, vsi pa poznajo glas *y* (lystvo, vyčitel, slyžba), le da ne gre za zgodovinsko enake kontinuantе; sonant *ɟ* je pri vseh zastopan z *u* (tust, sunce, pun); prvotni *r'* je pri vseh otrdel (zveličara, vratari, odgovaraš); prvotni dolgo poudarjeni polglasnik je pri vseh zastopan z *e* (vzeme, dnes); sonant *ɾ* je zapisan delno z *r*, delno *er* (kerv, krv, serce, szrce, csrv, trnye); zelo važna glasoslovná razlika pa je izpričana pri razvoju nosnika *o*. Štajersko-prekmurški refleks je *o* ali *ou* (pot/pout, segnoti, notri itd.) in *u*, ki je kajkavski (ruke, put, potihnuti, sudni stol, vnuter itd.). Štajerščina ne upošteva preglasa za č, j, š, ž, c, znan pa je prekmurščini in značilen za kajkavščino (iz orusjem, feztde/zet tec/fajev, Telo Jezufevo; pred zdavanyem); v prekmurščini preide vsak končni *-l* v *o*, v štajerščini in kajkavščini ostane neizpremenjen (dao, vidio, krao, hraniteo, poszeo, tao, teo : dal. videl, kral, hranitel, poszel, tal, tel).

Pomembnejše pa so oblikoslovne in ponekod že kategorialne razlike. Kajkavščina (upoštevam Vramca in Petretića) pozna aorist in imperfekt, ki ju prekmurščina in štajerščina izražata z različnimi časovnimi možnostmi (z drugačnimi osrednji jezik):

P e t r e t i c s : *Be/se* néki bogat cslovek, kateri Spána *ime/se*: i ov *be/se* pri nyem obtúfen, kak dabi raz/sipal bil blago nyegovo (str. 88).

K ü z m i c s : *Bio* je eden bogat cslovik, *kije meo* /afara, i tē je otožen bio nyemi, kako zapravlács blága nyegovoga (str. 294).

J a p e l : *Je bil* en bogat zhlovek, kateri je *imcl* eniga hi/hnika, inu tá je pred njin bil obdolshén, kakor de bi bil njega premoshenje sapravitl (str. 348).

P e t r e t i c s : I vnuter vléz/i vu Czirkvu, *pócse* vun goniti one kij vu nye oddávahu te kupuvahu govorec/i nyim . . I *be/se* vuc/ecsí v/zaki den vu Czirkve (str. 104).

K ü z m i c s : I notri idoucsi vu czérkev, *zacsao* je vō metati te odávajoucse i küpivajoucse . . I *bio* je vucsécsi v/zaki dēn vu Czérkvi (str. 237).

D a j n k o : Ino šel je v cirkvo *ino* začel izganyati tiste, *keri so* v njej odávali *ino* kypyvali . . *Ino* je výčil vsaki den v cirkvi (str. 137).

Že iz navedenih primerov je razvidno, da je prekmurščini in kajkavščini skupna pridevniško-zaimenska genitivna končnica *-oga*; v štajerščini je ustaljena končnica *-ega*. Nadalje je razvidno, da je v vseh treh knjižnih izročilih živo deležniško izražanje na *-vši* in *-č/-či*, razlikuje pa se kajkavščina od obeh po dativni končnici *-ě*, ki se seveda pojavlja tudi v lokalni samostalnikov množkega spola.

Izrazito se loči kajkavščina po načinu izražanja nedovršnega in dovršnega futura. Pojavlja se infinitivna zveza z modalnim glagolom *hoću*:

P e t r e t i c s : *V/zako* /zadoveno drévo, kóne rodí dobra /záda, *hoc/se* /ze *pod/zec/i* te vu ogey *verc/i* (str. 100).

D a j n k o : Vsako drevo, kero ne rodi dobrega sada, se *izposéka ino* v'ogen verže (str. 133).

J a p e l : *V/faku* drévù, kateru ne *ftury* dóbēr *fad*, *bó* vùn *is-/ckanu*, inu v'ogjin *vershenu* (str. 28). Sató jih *bóte* *is njih* /adja sponnali.

Iz navedenega primera je razvidno, da v kajkavščini še obstaja nominalna sklanjatev pridevnikov, ki pa je v prekmurščini in štajerščini že ne zasledimo več.

P e t r e t i c s : Nemore dobro drévo *zla* /záda roditi: niti zlo drévo more *dobra* /záda /finiti (str. 100).

D a j n k o : Dobro drévo ne more hujdega sada roditi, tydi ne hujdo drevo **dobrega sada roditi** (str. 133).

Kajkavščina pozna predikativni instrumental brez predloga, ki pa je v štajerščini in prekmurščini ohranjen le kot samostojen adverb.

P e t r e t i c s : Zatém vléja vodu vu medeniczu, i póc/e vumivati noge Vu-
c/enikov, i **bri/zati obri/zác/em, katerim prepa/zan be/se** (str. 49).

K ü z m i c s : Potom vlejë vodo vu muyvaóniczo i zác/sao je mujvati nogé
vucsenikov, i **brizati z obriszácsov, z katerov** je bio opászani (str. 196).

J a p e l : Potle vlyé on vode v'eno medenzo, inu sazhne noge tih Jogrov
vmivati, inu s'pertam, s'ketérim je opa/san bil, bri/sati (str. 75).

Posebna značilnost prekmurščine in štajerščine pa je raba določne oblike
pridevnika v povedni rabi, česar v kajkavščini ne najdemo:

K ü z m i c s : **Bio** je pa Ivan odeti z szrsztmi kumile, z ko'ze pojász je noso
okoli ledevjá (izd. 18, str. 62).

S t a r i n e : Tak je pri nasz Sz. Kris mocsno **posadjeni bio** v naso zemlo,
da szo ga nej mogli doszihmao vösztergati niti Törci niti protestantje (str. 103).

K r e m p l : Karl VI že sploh **betežasti** vmerje (str. 195).

Tudi besedni red nikalnice izstopa v prekmurščini in štajerščini, medtem ko
se kajkavščina ujema s sodobnim slovenskim knjižnim jezikom:

P e t r e t i c s : I Publikanus od dalka /ztojeacs, **nehoté/se ni oc/ih** na nebo
podicji (str. 105).

K ü z m i c s : I publikánus ouzdalecs /ztojécsi, nej je /teo ni ocsí vu ne-
bè/za prizdignoti (str. 232).

J a p e l : Inu ta zhólnar je od delezh /tal, inu ny hotél zélu ozhy pruti
Nebu gori vsdigniti, ampak je na /voje pèr/si térkal, rekózh, (str. 359).

S t a r i n e : Šigo szo csehi dugo nej steli za Krála okrómati, ino szo pod
oboujoj podobi (kejpom) pricsescsávati szvoje krivovörsztvo vszepovszéd po Eu-
ropi preporácsali, naj bofe slovenskoga jezika národom (str. 52).

Vse tri vzhodne jezikovne tradicije dobro ločijo infinitiv in supin, ki se
dosledno uporablja za glagoli premikanja — v osrednjem knjižnem jeziku v
tem pogledu ni doslednosti.

Z g o d b e V. K r. : Pri nász szo tudi húszitje **naménili ribicsúvati, ino** szvoj
kelih **ponújat prisli**. Alí szlovenje nasi szo z-keliha vöpgógnoli toti, szvojo ka-
tolicászsko vöro szo pa za krivo nej púsztili (str. 52).

Še več je oblikoslovnih in manj besedotvornih posebnosti, ki ločijo te tra-
dicije med seboj. V kajkavščini je ohranjen še vokativ.

P e t r e t i c s : **Bofe**, budi milosztiv mene gré/niku (str. 105).

K ü z m i c s : **Boug, fti/faj /ze** meni Grejsniki (str. 232).

V kajkavščini je najbrž pod vplivom glagoljaštva ohranjena zelo arhaična
tvorba imperativa (v 2. os. pl.):

P e t r e t i c s : I já vélim vam: **vc/inete /zi** prijatele iz krivis/noga blága
(str. 88). **Vzemeté nyega vi tega razepnete** (str. 58).

Vsem je skupno pogosto izražanje z glagolniki:

S t a r i n e : V tej zajt je bilou pri nasz opúsztcivanije, posganye i klanye
kaj vszakdenesnyega (str. 105).

Tudi pravilna kongruenca samostalnikov srednjega spola je izpričana v
kajkavščini in prekmurščini, ne pa v štajerščini in osrednjem jeziku:

S t a r i n e : Zdaj szo Szlovenje **vnouga i velika szkusavanya** odicseno pre-
obladali (str. 117).

K r e m p l : **Prišle so druge razbojne ludstva . . . nemške ludstva** spervega
so se v'živinske kože oblačle, doklan so še se né z'Rimlanmi spoznale (str. 35).
Najvekšo, najboljšo, pa tudi najnevarnejšo **znajdenje** pa so — penezi (str. 49).

Izredno zanimiva je tvorba ponavljalnih glagolov v vseh treh izročilih:

K r e m p l : K'temu so vojšaki tudi na čase soli ino slanine špeha **dablali**. Rimlani so potli ja naše ludi k'deli **primarjali** (str. 45).

Zanimiva, arhaična in vsem trem jezikovnim tradicijam skupna sta besedišče in besedotvorni razvoj. V prekmurščini so besede, ki jih poznamo sicer le iz brižinskih spomenikov. Takole približno zveni prekmurski stavek z mnogimi omenjenimi značilnostmi:

S t a r i n e : Albert je szvojo pún'czo Borbálo nej szamo z **vouze** vöspüszto, nego nyej i **12 jezér** zlátov za strosek odloucszo, steri szo nyej **szledkar** vkrajvzėti, ar je stejla na skrivnyem vogerszko Králesztvo Wladiszlavi polskomi Králi zamoziti (str. 53). Siga sze je na konci **žitka** krouto szkrbo za Ország, **szpráviscse** je obszlü'zavao, **liasznovitne** pravice napravlaao (str. 52).

K ü z m i c s : Ar szo ga vnogo krát v **póto djáli** i **z'lanczmi** zvezali (str. 70).

S t a r i n e : Nisterim radovednim i novošelnim **Szlovenom** i Szlovenkam sze je **racsilo**, v radgonsko lutheranszko **molitvarnico** notri **poglednosti** (str. 122).

V vseh treh knjižnih izročilih se pojavljajo še naslednje, osrednjem jeziku še danes tuje, manj znane besede; tudi izposojenke: dika, dača, hiža, pyrnja (prepir), svaja, voza, žmeča, blanja (deska), reč (beseda), dveri, slovo (črka), lahev (sod), red; čemer (strup), kinč, lanec, hram (hiša), obleč, beteg (bolezen), hasék, pomor (kuga), vrač, svedok, vyzem, pehar, prorok; hohar, varoš, penez, jezer, kastel, plebenoš, tanač; vremen, deca, seliše, spravišče, drtinje, skazanije, bitje, vugelje, zdavanje, korenje, vstanenje, gostyvanje, pregrešenje; gyčati, lyčiti, včiniti, zvati, vraziti, sytati, poschnoti, poštyvati, odyrjavati, veličestiti, lakovneti, plakati se, bojati se, račiti se, paščiti se, prevzetyvati; zežgati spoloviti, zozidati, vuji itd.

Tudi besedotvorne izpeljave so zanimive glede na podstave in sufikse: molitba, zaslužba, vladba, prigodba, potreboča, dragoča; vesnica, medcnica, germlavica, dervenjača, robača; trešelka; molitvarnica; roditel, kerstital, odrešitel, razveselitel, zveličitel, vmoritel; praznik (prešuštnik), jezernik, vučcnik, stanovnik, milokaznik; pevec (petelin), ladavec, potajavec; vojšak, šinjak, ženjak; kalvinar, osredek (meja), stolec (stol), svetec; vdovinstvo, teržtvo, duhovstvo, cirkvenstvo; čislo (rožni venec), razpelo, vezalo, podnogalo; zadreven, plantav; žmetno, lagoje (hudo), krouto, gizdavo, rejsan, dosta, vezda, liki, prvle, vre, ešče, izda, vone, todik, tamdik, dokelič, zoči (nasproti), peški, nikaj.

Adverbi, zaimki, predlogi, vezniki, členice, nikalnice, vse te besedne vrste se po svoji zgradbi in sintaktični funkciji zelo razlikujejo od ustaljenih možnosti v osrednjem jeziku tega razdobja, ki pa je, kot je iz navedenih primerov razvidno, marsikaj sprejel iz te vzhodnoslovenske jezikovne zakladnice.

Podrobneje bi bilo treba razmejiti še prekmurščino in štajersščino, ki je posebno pri dokončni integraciji prekmurščine v slovenski knjižni jezik odigrala (v 19. stoletju) zanimivo posredniško vlogo. Navedene morfološke značilnosti se v njej pojavljajo v »razredčeni« obliki; predvsem pa se v 19. stol. štajersščina in prekmurščina razlikujeta v glasoslovju in v oblikoslovju, kjer so fonetične spremembe povzročile razliko.

Postopna integracija prekmurščine s štajersščino je lepo razvidna iz del Košiča, ki je svoje »Zgodbe Vogerszkoga Králesztva« sestavljajal s pomočjo Kremplovih »Dogodivšin«. Posamezni odlomki so skoraj dobesedno prevedeni v prekmursko fonetiko ali so posamezni izrazi zamenjani s prekmurskimi sinonimi.

K r e m p l : Ali naskoren ga je svét rešen. On je najmre 454, kader je k svojim mnogim ženam ino spanjačicam mlado kralevsko čer si pridjal, ves opijanen pri njoj kervno žilo si pretrgal, ino tak v'svoji kervi se zalejal toti, ker je prejd za celo morje človečke kervi prelił. Njegovo mertvo truplo je v'zlato,

tota v sreberno, ino obej, v'železno trugo djano. Konjska oprava, orožje ino drage reči so k'njemi pokopane, ino vsi pokopiči per grobi vmorjeni, da se nebi znalo, gde je hunski junak Atila pokopan (str. 56).

Zgodbe: Ar gda bi k szvojim vnouгим senam i szpanyacsicsam mlado kraleszko csér Ildiko szí pridjao: vesz opijani pri nyoj szije krvno sílo pretrgao, ino tak v-szvojoj krvi sze zalezao... Nyegovo mrtvo tejlo je v-zláto skrinyo, eta vu szreberno, ino obej v-šelezno skrinyo polóseno, konyszka óprava, orošje, ino ovakse dragíne szo k-nyemi pokopane, ino vszi pokopicsi pri grobi vmorjeni, da sze nebi znalo, gde je hunovski vítéz — Atila — pokopan, steroga szo lúdje za boží bics imenúvali (str. 5).

Tako že tudi v prekmurskih tekstih 19. stoletja vidimo izrazito težnjo po integraciji v skupni slovenski knjižni jezik, za kar po vključitvi štajersčine ni bilo več tako težkih jezikovnih ovir. Do konca 19. stoletja se je ta proces razvijal in v 30. letih našega stoletja končal. Prekmurščina je za štajersčino dokončno opustila svojo knjižno tradicijo. V celjskem »Narodnem listu« se l. 1910 še pojavlja zanimiv podlistek — Pisma Komarovega Mihaleka s Hüde lükje (politična satira), ki ohranja vse znake knjižne prleščine, le da v časopisu učinkuje bolj zabavno, humoristično — kot stilno jezikovna štajerska pokrajinska posebnost.

Prekmurske »Novine«, kakor tudi vse nabožno slovstvo, pa so vzdržale do druge svetovne vojne, po kateri so se končno Prekmurci dokončno vključili v našo skupno narodno usodo in seveda tudi osvojili sodobni slovenski knjižni jezik na vseh področjih javnega življenja. Prekmurščina živi, žal, sedaj le še v svojih narečnih mejah, v zamejstvu pa med porabskimi Slovenci.

ЛИТЕРАТУРНИЙ ЯЗЫК ПРЕКМУРСКИХ И ШТИРИЙСКИХ ПИСАТЕЛЕЙ

РЕЗЮМЕ

По политически-социальным причинам, а также из-за ограниченных прав пользования родным языком, развитие словенского литературного языка прошло довольно медленно. По существу, можно говорить о двух фокусах возникновения словенского литературного языка, в которых до 19 в. развивались схожие литературные жанры (церковная и просветительно-религиозная литература) и на основании синтеза их общесловенских и исторически оправданных языковых явлений возник среди 19 в. современный литературный язык.

Центральный литературный язык в историческом развитии в свою традицию включал кроме Крайской еще и Каринтию, Приморье и центральную Штирию. Восточно словенский язык возник в 17 в. на основании прекурской (горичской) диалектной основы и брал при этом пример с кайкавской литературной традиции. В 17 и 18 вв. национально-языковой вопрос еще не выдвигался на первый план, поэтому понятно, что благодаря естественной языковой схожести больше брали пример с кайкавцев, чем с центрального литературного языка.

Под конец 18 и в начале 19 вв. образовался еще один самостоятельный литературный язык на основании диалекта Словенских Горц — Прлеккии в качестве промежуточного звена между прекурским и кайкавским, однако его развитие остановилось политическим стремлением эпохи.

Частичные колебания в 30-ых и 40-ых гг. в пользу „иллрийского“ (хорватского кайкавского) закончились в 1850 г. с важным решением, что восточные словенцы, конечно со своим языковым вкладом, включаются в самый сильный словенский культурный центр — Люблян. Это было единственно целесообразным и потому, что кайкавцы свою литературную традицию, на которую отчасти опирался словенский восток, покинули и приняли на хорватской территории более распространенный и исторически более оправданный штокавский диалект — 1836.

Время не допускало дальнейшей локальной изоляции прекурцев. Они постепенно еще в начале 20 в., и даже раньше, следуя примеру восточноштирийских писателей, вводили в свою письменность слова, формы и звуки, установленные в центральном языке, а особенно между двумя войнами, окончательно же они отказываются от своей литературной традиции после второй мировой войны.

Borut Belec

VINOGRADNIŠTVO KOT DEJAVNIK PROSTORSKE PREOBRAZBE V SLOVENIJI

UVOD V PROBLEMATIKO, ZNAČAJ IN METODE RAZISKAVE

Slovensko vinogradništvo, ki je doseglo s teritorialno razširitvijo v preteklem stoletju velik vzpon, se je po veliki krizi, ki jo je povzročila filoksera na prehodu v 20. stol., z obnovo na ameriških podlagah intenziviralo ter hkrati umaknilo iz ekološko manj ugodnih okolišev. Močan umik je v zadnjih sedemdesetih letih doživel predvsem predalpski in dinarski svet. Vinogradi so se koncentrirali še bolj v subpanonskem in primorskem obrobju Slovenije, ki je po naravi za vinogradništvo najugodnejše, čeprav opažamo, da so se tudi tukaj povsod umaknili v ekološko najugodnejše okoliše in lege. Na razširjenost vinske trte in njen gospodarski pomen pa so vplivali vzporedno tudi mnogi družbenogeografski dejavniki, predvsem vloga kapitala in razvoj vinske trgovine v novih prometnih in državopolitičnih razmerah.

Drugo nazadovanje, še intenzivnejše od prvega, je značilno za obdobje po drugi svetovni vojni in je prizadelo posebno kmečko vinogradništvo. Povzročila ga je cela vrsta dejavnikov, med njimi predvsem ostarelost nasadov, pomanjkanje delovne sile, ki si je našla zaslužek v donosnejši neagrarni dejavnosti, težave na tržišču, razdrobljenost posesti, tradicionalnost proizvodnje ipd. Primitivno ročno obdelovanje kmečkih vinogradov vodi še nadalje v nezmanjšano nazadovanje vinogradniških površin, nastanek vinogradniškega preloga in mnogokje hitro odmiranje klasične vinogradniške pokrajine. Ta je doživela intenzivno transformacijo tudi s podružbljanjem vinogradništva. Tradicionalne nasade so zamenjali žični, v znatni meri terasni nasadi in s tem bistveno spremenili videz vinogradniške pokrajine. Družbenogeografski razvoj vinogradniških pokrajin dobiva tudi sicer z razkorakom med podružbljeno in kmečko socialno strukturo pokrajin vedno bolj značaj dvotirnosti, divergence. Ob pomanjkanju inovacijskih procesov v kmečki vinorodni pokrajini takšna razvojna usmeritev stopnjuje njihovo relativno nerazvitost in pogloblja regionalno socialno diferenciranost.

Spremembe v agrarni izrabi tal v Sloveniji v zadnjih 70 letih niso bile le izredno dinamične, temveč v posameznih naravnih in družbeno socialnih razmerah zelo različne. Še posebej značilen in z daljnosežnimi vsestranskimi učinki je bil razvoj vinogradništva in vinogradniških površin. Ta kljub nekaterim skupnim značilnostim ne dovoljuje posplošitve, temveč zahteva metodološko enotno in vsestransko obdelavo razmer v posameznih vinorodnih področjih. Kompleksno obravnavanje je toliko nujnejše, ker je vinogradništvo kmetijska panoga, ki je še posebno odvisna od naravnih razmer po eni in družbenih de-

javnikov po drugi strani. Zaradi obsežnosti in zahtevnosti problematike sem se v študiji omejil le na določene probleme razvoja, predvsem tistih prikazov, ki pomenijo osnovo za nadaljnje raziskave. Težišče je na kvantifikaciji vinorodnih površin v značilnih časovnih obdobjih, mimo katere ni mogoče obravnavati ekonomskih učinkov in procesov, povezanih z razvojem te kmetijske panoge. Ugotoviti je bilo treba stanje vinogradništva pred veliko vinogradniško krizo v zadnjem desetletju preteklega stoletja in po njej, za kar sem uporabil podatke kmetijske statistike iz leta 1896, ki kljub nekaterim pomanjkljivostim zadovoljivo nakazuje takratne dimenzije slovenskega vinogradništva. Starejši razvoj je prikazan le, kolikor je bilo to potrebno za osvetlitev razmer v vinogradništvu ob koncu 19. stol., predvsem po podatkih franciscejskega katastra iz leta 1825 in kasnejše statistike. Vinogradniške površine iz leta 1896 sem primerjal s površinami leta 1954, ko začno le-te naglo nazadovati. Približno v tem času prično voditi realnejšo evidenco površin na katastru, čeprav ta še vedno nekoliko odstopa od dejanskega stanja na terenu. Razlike lahko vedno znova ugotavljamo pri kartiranju izrabe tal. Kljub tem pomanjkljivostim nam podatki iz leta 1954 omogočajo dovolj realno primerjavo.

Današnje stanje vinogradniških površin je prikazano za leto 1969, kar omogoča vpogled v nastale spremembe zadnjih 15 let. Prav to so najbolj v ospredju geografskega zanimanja, ker so povezane z neposrednimi učinki v pokrajini in življenju ter z dinamičnim družbenim razvojem po zadnji vojni.

Razvoj vinogradniških površin sem prikazal po katastrskih občinah, torej najmanjših upravno teritorialnih in statističnih enotah. Statistična obdelava je obenem nujno narekovala hierarhijo vinogradniških regij; pri tem sem se v splošnih izhodiščih oslonil na Ilešičevo pokrajinsko-fiziognomično regionalizacijo.

Koncept razprave temelji na analizi stanja vinogradniških površin v obdobjih 1896—1954 in 1954—1969, na njunih kvantitativnih in relativnih primerjavah ter na utemeljitvi razvojnega procesa kot rezultatu preteklih in sedanjih agrarnih, demogeografskih in družbenoekonomskih dejavnikov v določenih ekoloških razmerah. Ob ugotovitvah, ki izhajajo iz takšne analize lahko sklenemo, da je socialna in prostorsko pejsažna transformacija vinogradniških pokrajin v Sloveniji močno napredovala in privedla do dveh zelo različnih tipov vinogradniške pokrajine: podružbljenega in kmečkega. Medtem ko se prvi po svoji moderni produkcijski strukturi in videzu docela približuje podobnemu tipu v drugih evropskih državah, se drugi umika. Nujnost sodobne strojne tehnologije povzroča celo njegovo hitro degradacijo in nezadržen propad. Vprašanje obstoja kmečke vinorodne pokrajine je zato tesno povezano z obnovo na sodobni osnovi, to pa zahteva povečanje vinogradniških obdelovalnih površin in spremembo posestnega stanja. Vsekakor se je kmečko vinogradništvo znašlo na odločilnem razpotju, ko je potrebno hitro družbeno ukrepanje. Socialni vinogradniški prelog kot najznačilnejši indikator degradacije je namreč vedno pogostnejši pojav tudi v najbolj znanih slovenskih vinorodnih pokrajinah. Ker takšen stihijski razvoj ogroža obstoj vinogradniške in z njo tudi kulturne pokrajine, ga bo treba iz gospodarskih kot tudi estetsko fiziognomskih razlogov čimprej zaustaviti. Umik vinogradništva v Sloveniji kaže torej svoje učinke in posledice v socialni kot prostorski sferi in je povezan z mnogimi aktualnimi geografskimi problemi ter procesi.

I. H GEOGRAFSKEMU PREUČEVANJU VINOGRADNIŠTVA NA SLOVENSKEM

Glavna oznaka dosedanjega preučevanja vinogradništva na Slovenskem je usmerjenost v monografske raziskave. Vinogradništvo kot gospodarsko vejo, socialno strukturo vinogradniških pokrajin in specifičnost vinogradniškega pejzaža obravnava sorazmerno veliko avtorjev, ki pa posvečajo vinogradniški problematiki precej različno pozornost. Medtem ko obravnavajo monografije vinorodnih pokrajin to panogo nasploh dovolj izčrpno, bi v ostalih monografijah kljub manjšemu pomenu zahtevala globljo obravnavo. Skoraj odveč je poudarjati, da so študije o vinogradništvu metodološko povsem neenotne in da zajemajo časovno zelo različna razvojna obdobja. Mozaičnost raziskav zato tudi ne omogoča sintetičnega pregleda in izvajanja sklepov.

Sintetični pregled vinogradništva na Slovenskem v preteklosti je podal v Gospodarski in družbeni zgodovini Slovencev Vlado Valenčič, zgodovino naše najpomembnejše vinogradniške pokrajine — Slovenskih goric — pa Ivo Zupanič. Podatke o vinogradništvu zasledimo tudi v mnogih zgodovinskih razpravah. Izčrpen vir dajejo poleg tega Krajevni leksikon dravske banovine, Krajevni leksikon Slovenije in nekateri zgodovinski leksikoni. V to skupino vevajo štejejo tudi podatki katastra in kmetijske statistike.

Zelo pomembne za preučevanje vinogradništva so statistične obdelave. Tudi dela, ki obravnavajo vinogradništvo s tehnološko-produkcijskega, klimatološkega, pedološkega, socialnoekonomskega in regionalno prostorskega vidika, sodijo v to skupino.

Pregledno sliko o vinogradništvu v posameznih slovenskih pokrajinah omogoča Melikova Slovenija II; žal, pa je izčrpnější sintetični pregled v knjigi Slovenija I izostal.

Med geografske monografije, ki obravnavajo naše najpomembnejše vinorodne pokrajine, sodijo predvsem dela Julija Titla o koprskem podeželju, Igorja Vrišerja o Goriških Brdih, Vladimira Bračiča o Vinorodnih Halozah in Boruta Belca o Ljutomersko-ormoških gorica. Vinogradništvo obravnavajo tudi nekateri drugi avtorji, npr. na Kozjanskem Marjan Žagar, v celjski makroregiji Anton Sore, v Pohorskem Podravju Ivan Gams, v Dravski dolini Mavricij Zgonik in v pokrajini med Snežnikom in Slavnikom Vladimir Klemenčič.

Mnogo študij, povezanih z vinogradništvom, zasledimo v geografskih in sorodnih revijah. Omeniti je prispevek Bele Severja o razvoju prekmurskega vinogradništva, Božidarja Kerta o Vzhodnih Mariborskih gorica ter več razprav Vladimira Bračiča in Boruta Belca o vinogradništvu Haloz, Slovenskih goric in severovzhodne Slovenije. Tudi razprava Jakoba Medveda o spremembah v izrabi zemljišč in o preslojevanju kmečkega prebivalstva v Sloveniji v zadnjih dveh desetletjih se dotika vinogradniške problematike.

Nekatere predvojne študije osvetljujejo posebno strukturo in težke socialne razmere v vinorodnih pokrajinah. Med njimi so dela Jožeta Kerenčiča o Jeruzalemskih gorica, Franca Kolariča in Franca Žgeča o Slovenskih gorica in Halozah ter Cvete Šukljetove o Beli krajini.

K boljšemu poznavanju vinogradništva na Slovenskem je prispevalo tudi nekaj diplomskih nalog oddelka za geografijo univerze v Ljubljani, tako Zorke Rajh-Klemenčičeve in Jerke Repič-Guteševe, ki sta obdelali razvoj vinogradniških površin v primerjavi s stanjem po franciscejskem katastru.

Novejše preučevanje vinogradniških površin skuša posvetiti čimveč pozornosti sodobnim družbenogeografskim procesom, predvsem tistim, ki se izražajo v spremembi socialne strukture in transformaciji vinogradniškega pejzaža. Nekaj takšnih poskusov imamo, manjka pa celovita, metodološko enotno zasnova-

na sinteza teh procesov za ves slovenski vinogradniški prostor. Prav gotovo bodo objavljeni rezultati popisa prebivalstva iz leta 1971 k temu precej pripomogli.

Posebej bi bilo treba v nadaljnjih raziskavah osvetliti problem razdrobljenih kmečkih vinogradniških zemljišč, ki pomeni osnovno zavoro za sodobnejše vinogradništvo. Geografske raziskave na tujem, posebno nemških geografov, so izrazito usmerjene v reševanje te in sorodne problematike. Vanjo sodi predvsem združevanje vinogradniške posesti in ureditev zemljiške parcelacije (Flurbereinigung), ki je hkrati tesno povezano s problemom racionalne in ekonomske velikosti vinogradniških gospodarstev. Hkrati posvečajo mnogo pozornosti učinkom nazadovanja vinogradništva kot elementu destrukcije kulturne pokrajine, to je nastajanju socialnega preloma v vinogradniški pokrajini (Sozialbrache, Weinbergwüstung). Opazno je tudi njihovo vključevanje v reševanje kompleksne problematike tistih pokrajin, ki po naravi nimajo najugodnejših možnosti za sodobno obdelavo, a so zaradi turistično rekreativne funkcije zelo pomembne. Ni čudo, če je takšna raziskovalna orientacija že prisotna v slovenski socialni geografiji, ker se ob hitro napredujoči deagrariizaciji in urbanizaciji tudi pri nas odpira podobna, družbeno zelo aktualna problematika.

II. GEOGRAFSKA POGOJENOST VINOGRADNIŠTVA NA SLOVENSKEM

1. Naravne osnove

Vinogradništvo je v Sloveniji marsikje zelo važna gospodarska panoga. Ob savinjskem hmeljarstvu ter sadjarstvu in vrtnarstvu okrog Gorice in v Šavrinah je obenem edini primier specializacije v kmetijstvu. Razširjeno je v dveh ločenih področjih, v obližju Jadranskega morja in na obrobju Panonske kotline, torej tam, kjer so podnebne razmere najugodnejše (1, 411, 414; 1a, 70). Med obehma področjema so velike razlike v temperaturi in padavinah, ki se kažejo že v samem značaju gojenja vinske trte. Na Primorskem so vinogradi zasajeni v terasah, v subpanonskem gričevju in predalpskem svetu pa na prisojnih pobočjih. Kakovost leg je odvisna od najbolj ugodnega izkoriščanja sončne toplote, od jakosti in trajanja sončne pripeke, od smeri padca, naklonskega kota, višine in vetra, torej mikroklimatskih razmer. Najbolj tople so srednje visoke južne lege z naklonskim kotom 30 do 35 stopinj, nato jugozahodne in jugovzhodne lege. Vzhodne in nizke lege so manj tople. Bolj tople kot odprta južna pobočja so zaradi manjše vetrovnosti zaprte južne lege. Najbolj neugodne so severne lege in kotline, ker se ponoči preveč ohladijo (megla), in zelo visoke lege, kjer trta zaradi krajše dobe rasti ne more popolnoma dozoreti. Zato se vinogradi izogibajo nižjih leg in segajo le do določene nadmorske višine (2, 17). Kaže, da je spodnja meja 40 do 60 m iznad dna kotlin in dolin klimatsko pogojena s temperaturno inverzijo in da so zgornje meje dokaj enakomerno v nadmorski višini med 400 in 500 m, z viškom pri 600 m nadmorske višine v Brkinah (3, 67).

Omenjeni bonitetni vrstni red posameznih leg glede na ekspozicijo velja seveda le za področja severnega tipa vin. V območju mediteranskega podnebnja z več sončne pripeke so namreč mnogokrat izrazito severne, vzhodne in zahodne lege celo boljše kot čisto južne in uspeva vinska trta tudi v dolinah ter na ravnem. Seveda so tudi osnovne značilnosti vin odvisne od klimatskih razmer (2, 17).

Posebno važna za uspavanje vinske trte je vegetativna toplota, tj. vsota srednje dnevne temperature v dobi rasti. Rane sorte zahtevajo okrog 2.200° C, srednje pozne 3.500° C, pozne pa okrog 5.000° C toplote. Glede na to so v Sloveniji precejšnje razlike. V subpanonskem vinorodnem področju znaša vegetativna toplota okrog 3.000° C, v submediteranskih pa je precej višja. Odločilna je

tudi svetloba. Število sončnih ur znaša v podravskem vinorodnem okolišu v vegetativni dobi od 1.220 do 1.250, v posavskem okolišu od 1.100 do 1.250 in v primorskem okolišu od 1.205 do 1.293.

Trta zahteva le 300—400 mm padavin letno, vendar jih pade v podravskem okolišu letno od 840 do 1.095 mm, v posavskem od 904 do 1.242 mm in v primorskem od 859 do 1.660 mm. Pomembna pa je tudi relativna zračna vlaga, ki se giblje od 70 do 80 % in je za trto najugodnejša (4, 43, 44).

Za ilustracijo klimatskih razmer v vinorodnih področjih naj rabijo podatki dvajsetih meteoroloških postaj (5, 7—20 s prilogami; 6, 30—34). To so Koper, Lože pri Vipavi, Ajdovščina, Vipolže v Brdih, Mokronog, Novo mesto, Črnomelj, Krško, Hotemež pri Radečah, Grbin pri Litiji, Celje, Rogaška Slatina, Stara vas na Bizeljskem, Zavrč, Ptuj, Maribor, Svečina, Jeruzalem, Murska Sobotna in Veliki Dolenci na Goričkem. Upoštevano je 32-letno opazovalno obdobje (1925—1956). Opozoriti je treba, da se ti podatki prav gotovo precej razlikujejo od dejanskih vrednosti na nagnjenih in prisojnih vinogradniških legah, ker so vse postaje praviloma v dolini in so vrhu tega redke. Tudi mezoklimatske, še posebno pa mikroklimatske razlike med posameznimi vinogradniškimi legami so lahko zelo velike (7, 10; 8, 8).

Primerjava poprečne letne temperature kaže občutne razlike med primorskim in notranjim področjem. Najvišjo temperaturo ima primorski vinorodni okoliš, kjer se giblje od 12,4° C v Ajdovščini do 13,5° C v Kopru. Tu so blažilni vplivi Jadranskega morja najbolj občutni. Notranjost ima že precej nižjo poprečno letno temperaturo, vsekakor pod 10,5° C. Najnižjo vrednost imata Mokronog (8,9° C) in Svečina (8,4° C), kar nakazuje zniževanje temperature s prehodom iz subpanonskega v predalpski svet.

Tudi primerjava poprečne temperature v vegetativni dobi kaže najvišje vrednosti v Primorju in njegovem zaledju, vendar je razlika s kontinentalno Slovenijo nekaj manjša kot pri letošnjih poprečnih.

Najvišjo poprečno temperaturo v vegetativni dobi, tj. od vključno aprila do vključno oktobra, imata Koper in Vipolže (18,5° in 18,4° C), v subpanonskem pasu pa Jeruzalem (16,3° C), vendar mu takoj sledita Črnomelj (16,1° C) in Krško (15,9° C). Najnižjo vrednost kaže zopet Svečina (14,1° C) in komaj nekaj višjo Mokronog in Grbin (14,3° C).

Število dni s srednjo temperaturo nad 20° C v vegetativni dobi je še posebej pomembno za vinsko trto. Razlike med primorsko in notranjo Slovenjo prihajajo pri tem podatku krepko do izraza. Koper ima celo 79 takšnih dni, v notranji Sloveniji pa je na prvem mestu Črnomelj z 49 dnevi, sledi Stara vas s 43 dnevi, Jeruzalem in Ptuj 41 dnevi ter Krško s 40 dnevi. Svečina ima le 21 takih dni, Grbin 24 in Mokronog 26.

Število jasnih dni v vegetativni dobi je največje v Ložah (59), v Kopru (52), Jeruzalemu in Zavrču (54). V notranjosti sta zelo sončna še Črnomelj (48) in Svečina (40), najmanj sončnih dni pa imata Grbin (10) in Mokronog (17).

Vinska trta je zelo občutljiva za pozebe. Spomladi se slana pojavlja v aprilu še skoraj povsod, maja pa je nima več Primorje, Novo mesto, Krško in Jeruzalem. Največkrat nastopa slana v maju v Velikih Dolencih, v Svečini, Mariboru in Stari vasi. V aprilu je najbolj pogostna v Celju, Črnomlju, Murski Soboti, Svečini in Mariboru. Septembra jo ugotavljamo le v Novem mestu, Hotemežu, Celju, Stari vasi, Zavrču, Mariboru, Svečini, Murski Soboti in v Velikih Dolencih. Da se v Svečini in Velikih Dolencih pojavlja najpogosteje, kaže na vpliv hladnega kontinentalnega podnebja. Tudi v oktobru je slana najčešča v Velikih Dolencih, pojavlja pa se razen v Ložah pri Vipavi na vseh postajah.

Padavine so za rast trte pomembne posebno v času od cvetenja do zorenja, ko lahko suša odločilno vpliva na kakovost in količino pridelka. Sicer pa črpa

vinška trta predvsem rezervno vlago in ni toliko odvisna od razporeditve padavin kot druge kulture. Največ padavin je v Primorju, kjer je sočasno tudi izhlapevanje mnogo večje kot v notranjosti. Vipolže beležijo letno 1.660 mm padavin (v vegetativni dobi 1.046 mm). V Kopru pade le 920 mm (v vegetativni dobi 572 mm). Najmanj padavin (782 mm) je v Velikih Dolencih, od tega 553 mm v vegetativni dobi. Sele Maribor beleži 1.056 mm padavin (v vegetativni dobi 743 mm). Množina padavin torej narašča od obale in subpanonskega obrobja v gorato notranjost.

Močne poletne nalive lahko spremlja toča, ki povzroča v vinogradih neprecenljivo škodo. Najpogostnejša je na opazovalnih postajah Celje, Zavrc in Krško, torej v subpanonskem podnebnem pasu.

Iz podatkov o temperaturi in padavinah lahko sklepamo, da so za vinogradništvo klimatsko najugodnejša področja v Primorju Šavrini, Kras, Vipavska dolina in Goriška Brda, v Posavju Bizeljsko, Krško gričevje in Bela krajina, v Podravju pa posebno Jeruzalemske gorice, Spodnje Haloze in Radgonsko-kapelske gorice, ne bistveno manj tudi Mariborsko-svečinske in Pekrske gorice ter v Prekmurju Lendavske gorice.

Na kakovost vina vplivajo ob klimatskih razmerah še pedološke. Topla, prepustna kamnita in peščena tla pospešujejo, hladna, vlažna glinasta in ilovnata tla pa zavlačujejo zorenje grozdja. Ker so glinasta in ilovnata tla navadno bogatejša s hranilnimi snovmi, dajejo z ekstraktom in kislino bolj bogata vina kot prepustna in suha kamnita ali peščena tla. Tudi apnena tla dajejo dobra, predvsem barvno bogata in slajša rdeča vina. Vlažna in humusna tla povzročajo bujno rast in dajejo bogat, a slabši pridelek (2, 17, 18).

Naše vinogradniške pokrajine so večidel petrografske grajene iz terciarnih morskih usedlin, tj. laporjev, peščenjakov, ilovic, glin, proda in peska, ki prekrivajo širok pas na panonski kot primorskih strani Slovenije. V manjši meri jih sestavljajo mezozoični apnenci na obrobju Dinarskega gorstva. Matični substrat je navadno zelo pester, kar je za kvaliteten vinski pridelek velikega pomena. Tla v subpanonskih vinorodnih okoliših so rjave barve in bolj ali manj podzolirana (t. i. parapodzol). Podobna so jim tla v Vipavski dolini. V flišnem Primorju, npr. v Brdih in Šavrinih, srečujemo tip nerazvitih tal sive ali rjave barve, na Krasu pa rdeče prsti (terra rossa). V subdinarskem svetu notranje Slovenije, npr. v Suhi in Beli krajini, se pojavljajo na tamkajšnjih apnencih rjava tla in rendzine (9, 19, 24—26, 45 in karta). Vinska trta glede kakovosti zemljišča ni zahtevna. Največkrat so to sploh absolutna vinogradniška tla, suha in degradirana, kamnita ali peščena ter z malo humusa, za druge kulture le malo primerna.

2. Družbeni dejavniki

Razširjenost in pomen vinogradništva se ne da vedno dobro razložiti z ekološkim okoljem. Med dejavniki, ki močno vplivajo nanj, so tudi posestna struktura, prometne razmere, produkcijske metode, kapital, delovna sila itd. (10, 31).

V prejšnjih stoletjih so gojili vinsko trto mnogo dalje v notranjosti Slovenije, tako na Notranjskem, Gorenjskem in Koroškem. Pospeševala jo je posebno duhovščina. Ko pa je razvoj modernih prometnih sredstev omogočil cenen dovoz dobrega vina od daleč, so pričeli vinograde v neugodnih klimatskih razmerah opuščati. Ta razvoj se je nadaljeval v zadnjih desetletjih in še do danes ni povsem končan. O njem govore vinogradniške površine v letu 1896 in njihova primerjava z novjšim obdobjem.

Do sprememb v nasprotnem smislu je prihajalo v predelih, kjer so bile klimatske razmere za kulturo vinske trte zelo ugodne. Tu so se vinogradniške površine povečale, čeprav jih je bilo že predtem razmeroma mnogo, npr. v Slovenskih goricah, Halozah, na Sotelskem in obrobju Brežiško-krške kotline, v Vi-

pavski dolini, Goriških Brdih, na Spodnjem Krasu ter v Šavrinih. Rast je bila toliko močnejša, kolikor bolj se je vinska proizvodnja komercializirala (1, 411, 412).

K opustitvi vinogradov je močno pripomogla trtna uš; le-teh po opustošenju zaradi težkih socialnih razmer in pomanjkanja kapitala marsikje niso več obnovili. Tipičen tak primer je Goričko. Že v bližnjih Lendavskih goricah so bile tako družbene kot ekološke razmere za obnovo vinogradništva ugodnejše. Na Štajerskem, kjer se je posebno v Podravju uveljavila dominikalna in cerkvena posest, kasneje na račun kmečke tudi meščanska posest, je bil razvoj nasploh ugodnejši kot drugod, v podrobnem pa je potekal zelo različno.

Na razširjenost vinske trte ob koncu 19. stol. je torej odločilno vplivalo socialno stanje prebivalstva, ki je omogočalo obnovo le premožnejšim in podjetnejšim, čeprav tudi vpliva ekoloških elementov ponekod ni prezreti. Klimatološke analize za Goričko npr. kažejo, da je verjetnost pozebe precej večja kot drugod. Prav gotovo tudi majhen nagib pobočij in kislost tal nista kdove kako ustrezala ekološko zahtevnejši vinski trti na ameriški podlagi.

Do podobnih ugotovitev prihajamo v Slovenskih goricah, kjer se pojavlja občutna razlika med Zahodnimi Ljutomersko-ormoškimi in Jeruzalemskimi goricami. Skoraj redno opažamo, da je tuji kapital izkoristil najboljše naravne razmere in prepustil manj ugodne lege socialno šibkejšemu kmečkemu sloju, bodisi iz samih vinorodnih krajev ali iz bližnje nižine (npr. z Murskega in Ptujkega polja). Nazadovanje vinogradov po napadu trtne uši je tako še posebno zajelo kmečke vinorodne okoliše, npr. Zahodne Ljutomersko-ormoške gorice. Da se je ob obnovi zelo povečala posest nedomačinov, ni treba poudarjati, ker so zaradi težkih socialnih razmer takrat mnogi domačini opuščene vinograde prodali. Svojo vinorodno posest so posebno okrepili tržani in meščani.

Kako pomembno vlogo je imel kapital v razvoju vinogradništva, je razvidno iz razširjenosti vinogradov. Okolica starih urbanih centrov je bila že od nekdaj bolj vinogradniška kot druga področja. Vinogradništvo zato ni slučajno koncentrirano v obližju Lendave, Ljutomera, Radgone, Ptuja, Maribora, Slovenske Bistrice, Podčetrтка, Krškega, Novega mesta, Metlike, Gorice, Kopra in drugih podobnih krajev, hkrati pomembnih vinskih tržišč.

Močno je vplivala na vinogradništvo zgodovinska politična razkovanost Slovenije, ki je diferencirala družbenogeografski razvoj vinogradniških pokrajin. Prekmursko vinogradništvo se je zato razvijalo v drugačnih družbenih in tržnih razmerah kot npr. na Štajerskem. Podoben primer je vinogradništvo Beneške Slovenije (1, 412).

Nove prometne poti v prejšnjem stoletju, predvsem železnica Dunaj—Trst, so povezale naša vinorodna področja z evropskimi potrošniškimi središči. Tržišče naših vin se je s tem zelo povečalo. Sicer pa je bila vloga tržišča za vinogradništvo že od nekdaj ena najpomembnejših. »Zlata doba« štajerskega vinogradništva je npr. nastopila v času, ko so Turki zavzeli vinorodne predele Ogrske, odkoder so dotlej izvažali vino največ v Šlezijo in na Poljsko. Znana je tudi izredna konjunktura za naša vina na zahodnoevropskem tržišču v času pred pojavom trtne uši v Sloveniji, tj. v sedemdesetih letih, ko je ta v Franciji že doobra uničila vinograde. Iz novejšje dobe je poučen primer hude krize, ki jo je doživljalo vinogradništvo v obdobju predvojne Jugoslavije. Nove državne in carinske meje so namreč raztrgale stara tržna področja, in to prav v času, ko so obnovljeni vinogradi najbolj rodili. Slednjič je problem vinskega tržišča in cen v našem vinogradniškem gospodarstvu v bolj ali manj zaostreni obliki trajno prisoten tudi ves čas po zadnji vojni (10, 35—37; 11, 14).

Leto 1945 je prineslo v vinogradništvo marsikatero bistveno spremembo. Predvsem je omeniti posestne razmere, ki so z agrarno reformo doživele likvi-

dacijo tuje in velike posesti ter pregrupacijo posestnih kategorij. Nastala so državna vinogradniška gospodarstva in vinogradniške zadruga. Zakon o odpravi viničarskih in podobnih razmerij iz leta 1953 je še pospešil proces socializacije. Delež kmečke vinorodne posesti, posebno vinogradnikov z bivališčem z ravninskega sosedsstva, je takrat močno upadel, npr. na Murškem polju.

Povojne spremembe so globoko posegle v tradicionalne socialne razmere, posebno tam, kjer je bilo nekmečke, pretežno tuje zemlje največ. Med vinogradniškimi pokrajinami izstopajo v tem pogledu Slovenske gorice in Haloze, kjer so viničarski odnosi povzročali najgloblji socialni prepad v takratni družbi. Vsa zemljiška gospoda je imela npr. v Jeruzalemskih gorica pred zadnjo vojno 57,4 % vinogradov, lastniki pa so bili zvečine nemški meščani in cerkvene institucije (12, 41). V primorskem vinorodnem področju so se razvili kolonski odnosi, posebno v Koprskem primorju in Goriških Brdih, ki jih je agrarna reforma po vojni prav tako odpravila. Okrajna komisija za agrarno reformo v Kopru je v letih 1946 do 1948 ugotovila 2.280 ha kmetijskih površin, ki so jih obdelovali koloni in polovinarji. Na tej zemlji je delalo kar 1.076 kmečkih družin. Razdelili so jo med agrarne interesente, večinoma nekdanje kolone (11, 32, 33).

Podružabljanje zemlje je s sodobno proizvodnjo na večjih kompleksih omogočilo napredek vinogradništva. Uporaba strojne tehnologije in nove oblike vzgoje uvrščajo družbene nasade celo med najsodobnejše v Evropi. Hkrati se pojavlja potreba po sodobni obnovi kmečkega vinogradništva, ki je ostalo še vedno močno tradicionalno. Žal, nam v tem pogledu ni uspelo storiti skoraj ničesar.

Bistveno je vplival na razvoj povojnega vinogradništva stopnjevan proces industrializacije, ki ga je spremljalo preseljevanje prebivalstva. Število agrarnega prebivalstva je močno upadlo, v vinogradniških pokrajinah pa je začelo primanjkovati delovne sile. Marsikje je prišlo do prav močne depopulacije in upadanja naravne rasti prebivalstva. Učinke navedenih procesov je razbrati posebno v tistih vinorodnih pokrajinah, kjer so blizu večji industrijski centri, npr. v okolici Maribora in Kopra. Težnja po zaposlitvi v neagrarni dejavnosti pa je že starejša. Tako se je iz primorskih vinogradniških pokrajin prebivalstvo že zgodaj preseljevalo v Trst. Negativen učinek na razvoj vinogradništva je imelo tudi pomanjkanje delovne sile v času obeh vojn.

III. GEOGRAFSKA REGIONALIZACIJA VINOGRADNIŠKIH POKRAJIN

1. Opredelitev vinogradniške regionalizacije

Opredelitev vinogradniških pokrajin in njihovo uvrstitev v hierarhično shemo je zahtevala metodologija dela, zanimiva pa je tudi s teoretičnega vidika. Vsekakor jo je treba imeti za poskus, da bi podrobneje omejili vinogradniške pokrajine v Sloveniji, hkrati pa jih postavili v širši okvir Ilešičeve pokrajinsko-fiziognomske ali pokrajinsko-geografske rajonizacije. Slednje je pomembno toliko bolj, ker se geografi ne moremo zadovoljiti z enološko-vinogradniško rajonizacijo, čeprav nam le-ta lahko rabi za koristno izhodišče za opredelitev geografskih vinogradniških regij (2, 423—425; 4, 27—31; 13, 30; 14). Še najprimernejši kriteriji za teoretično izhodišče opredelitve vinogradniških regij so tisti, na osnovi katerih postavlja Ilešič svojo pokrajinsko-fiziognomsko rajonizacijo Slovenije. Ta temelji na fizičnogeografskih kriterijih in kulturnogeografskih potezah, značilnih za videz pokrajine (15, 91, 92; 15a). Ko torej govorimo o vinogradniški regiji, imamo v mislih njene naravne značilnosti, ki v svojem medsebojnem tesnem spletu ob družbenih dejavnikih oblikujejo kulturno pokrajino. V bistvu gre torej za kompleksno geografsko rajonizacijo. Ker so vinogradniške

pokrajine po svojem videzu še posebno svojevrstne in je kultura vinske trte tako odvisna prav do ekoloških razmer, je kompleksno obravnavanje njihove opredelitve toliko nujnejše. Seveda pa bo le podrobnejše preučevanje ekoloških razmer, predvsem mikroklimne in prsti, omogočilo zanesljivejše izhodišče hierarhične sheme vinorodnih regij, ki jih na osnovi dosedanjega preučevanja ni mogoče oblikovati podrobneje in teoretično globlje zasnovati. Pri opredeljevanju te ali one regije smo zato prepogosto prepuščeni subjektivni presoji. Izognili se je bomo le z dobrim poznavanjem ekoloških elementov in z njihovo rajonizacijo. Ker se naravne geografske razmere na majhnem slovenskem prostoru izredno hitro menjavajo in tvorijo pravi mozaik mikroekoloških odtenkov, je opredelitev regij toliko težavnejša. Nekaj takšnih poskusov je bilo že narejenih, predvsem s klimatogeografskega vidika (16, 1—9; 8).

Da so obstajale dileme že doslej, je razvidno iz sprememb, za katere se je odločil Ilesič v svoji pokrajinsko-fiziognomični rajonizaciji Slovenije, ko je uvrstil svet ob Temenici in Mirni v predalpskega namesto v prehodne subpanonske pokrajine, kot je to storil najprej (15, 102). Zaradi izrazite prehodnosti nekaterih regij, med njimi tudi manjših, je njihova opredelitev prav zaradi pomanjkanja eksaktnejših kriterijev zelo težavna. Kozjansko je npr. v vzhodnem delu še izrazita subpanonska pokrajina, v zahodnem pa že močno prevladujejo subalpske značilnosti. Te vsekakor niso nič manj krepko izražene kot na sosednjem Voglajnskem, ki ga v shemi uvrščam že med prehodne predalpske pokrajine.

Prehodnost se kaže tudi v makroregionalnem smislu. Tako nastajajo ekološke razlike med subpanonskimi vinorodnimi pokrajinami na vzhodu (Lendavske in Jeruzalemske gorice, Vinorodne Haloze) in tistimi na zahodu (Dravinjske in Podpohorske gorice). Slednje sem zato glede na njihovo neposredno naslonjenost na predalpski svet in tamkajšnje klimatske modifikacije označil za razloček od vzhodnih za zahodne subpanonske pokrajine. Njihova meja se približno ujema s črto, ki loči obpohorski klimatski rajon od spodnjepodravsko-pomurskega (16, 6—8). Prehodnih pokrajin, kjer bi se subalpski vplivi močneje uveljavljali in mešali s subpanonskimi, pa v Podravju zaradi ostre meje med subpanonskim in predalpskim svetom (črta Kozjak—Pohorje) ni. V Posavju je, nasprotno, reliefni in klimatski prehod dosti širši, kar me je privedlo do ločitve robnih in notranjih predalpskih vinorodnih pokrajin. Razpotegnjenost področja v smeri vzhod—zahod je razvidna tudi iz Gamsove klimatogeografske razdelitve Slovenije in obsega spodnjeposavskega in savinjskega rajona (16, 6). Vrh tega je za del Posavja značilna modifikacija v pokrajinski sliki, ki jo ustvarja apniška petrografska sestava. Pejsažne značilnosti apniške pokrajine se tako razlikujejo od subpanonskih in predalpskih, da ločim v okviru sheme vinorodnih regij ob subpanonski in predalpski še subpanonsko-dinarsko in dinarsko makroregijo, kamor uvrščam Belo krajino, Kostelsko, Novomeško kotlino, Suho krajino in Nizki Dolenjski Kras. Da tudi ta svet klimatsko ni nič manj prehodni, je zopet razvidno iz Gamsove uvrstitve Bele krajine v subpanonsko območje, vseh ostalih pokrajin pa v klimatsko provinco vzhodne srednje Slovenije (16, 6), ter iz Ilesičeve ločitve subpanonsko-subdinarskih in kraških pokrajin (15, 136).

Čeprav je prehodnost nekaterih vinogradniških pokrajin že na kratke razdalje zelo izrazita, se nekajkrat nisem mogel odločiti za delitev regij, posebno ne v primerih, kjer bi jih moral razkosati v različne mezo- ali makroregije. Tak primer so Zgornje Haloze, ki se po svojih ekoloških značilnostih vsekakor močno razlikujejo od Spodnjih ali Vinorodnih Haloz in so pravzaprav po svojem celotnem značaju sorodnejše zahodnim kot pa vzhodnim subpanonskim pokrajinam. Ekološke razmere za vinogradništvo so v njih znatno manj ugodne. Podobno

bi morali ločiti subpanonski del Kozjanskega od višjega predalpskega v notranjosti, kjer so ekološke razmere za vinogradništvo že skoraj neprimerne. Tudi Zgornje Šavrine, ki so višji in bolj planotasti in v katerih izrazitejši podnebni vplivi z morja že ugašajo, bi kot nekatere višje dele Krasa (Zgornji Kras) lahko označili za notranje primorsko ali submediteransko območje. Da so klimatske razlike med primorskimi pokrajinami občutne že na sorazmerno ozkem prostoru, dokazuje sedem klimatskih rajonov (16, 2—3).

Kakor daje narava na Slovenskem vinogradništvu pravo paleto klimatoloških in pedoloških odtenkov, tako ni nič manj pester vpliv družbenih dejavnikov na značilnosti vinogradniških pokrajin, toliko bolj, ker je bilo slovensko ozemlje v preteklosti politično in gospodarsko razkosano. Njihov učinek se kaže npr. v strukturnih razlikah med prekmurskim, štajerskim, dolenskim in primorskim vinogradništvom, ker se je vsako izmed njih razvijalo v bolj ali manj svojevrstnih razmerah. Najbolj vidna je regionalna diferenciranost, zasnovana v velikosti vinogradniške posesti in socialni sestavi vinogradnikov, v zemljiških odnosih (viničarstvo, kolonat), v kvaliteti nasadov, v tržni usmerjenosti ipd. Kot ekološke je tudi družbenogeografske razlike zaznati že na najmanjše razdalje, npr. med Goričkim in Lendavskimi goricami ali med Jeruzalemskimi in Zahodnimi Ljutomersko-ormoškimi. Ker se vzroki zanje navadno tesno prepletajo, jih ni vedno lahko analizirati.

2. Shema vinogradniških pokrajin

V Sloveniji ločim 4 vinorodne makroregije, te pa delim v 3 hierarhične stopnje: mezo-, submezo- in mikroregije.

Makroregije so velika vinorodna področja, ki se bolj ali manj ujemajo s splošno naravno geografsko razdelitvijo Slovenije na subpanonski, predalpski, dinarski in primorski svet. Ker svojevrstni geološko-petrografski in morfološki elementi Bele krajine in Novomeške kotline v pokrajinskem videzu močno izstopajo (nizki kras), hkrati pa prehajajo skupaj s klimatskimi brez ostre meje v Nizki Dolenjski Kras, smatram, da lahko uvrstimo vse tri pokrajine v skupno makroregijo subpanonsko-subdinarskega in dinarskega Posavja, razlike med njimi pa ovrednotimo za mezo- in submezoregionalne. Takšno opredelitev opravičujeta tudi majhen pomen vinogradništva v Šentvitsko-temeniški pokrajini, Suhu krajini in na Kostelskem ter skromen obseg vinorodnega dinarskega sveta.

Mezoregije združujejo vinorodne pokrajine s klimatskimi, reliefnimi in petrografsko-pedološkimi oznakami, ki bodisi v odtenkih ali tudi močneje odstopajo od splošnih značilnosti makroregije. Razlike se lahko pojavljajo tudi pri eni sami značilnosti. Mezoregionalnega značaja je npr. odstopanje v ekoloških razmerah med vzhodnimi in zahodnimi subpanonskimi ali robnimi in notranjimi predalpskimi pokrajinami.

Submezoregije sestavlja navadno več manjših pokrajin (mikroregij), ki se po ekoloških značilnostih v podrobnem razlikujejo, a imajo vendarle marsikaj skupnega. Slovenske gorice, Haloze, Bela krajina, Goriška Brda so značilne submezoregije.

Mikroregije so najmanjše regionalne enote, zasnovane na razlikah v mikroekoloških razmerah. Te se lahko že na manjše razdalje spremene. V Slovenskih goricah imajo npr. mikroregionalni značaj Radgonske in Jeruzalemske gorice, v Šavriških Brdih Spodnji Šavriini itd.

Opredelitev submezo- in mikroregij je zaradi pomanjkanja podrobnejših, predvsem mikroklimatskih, a tudi pedoloških preučitev lahko dokaj subjektivna. Bizeljsko-sremičke gorice sem npr. označil za submezoregijo, ki pa je brez tehtnejše preučitve ni mogoče razmejiti v ekološko različno ugodna višinska pasova (17, 35, 36). Tudi v Goriških Brdih ločimo Zgornja, Srednja in

Spodnja Brda, ki se po pomenu vinogradništva, socialnem razvoju ter ekoloških razmerah znatno razlikujejo (18, 94, 95). Čeprav so to izrazite mikroregije, jih shema ne opredeljuje.

Pojavlja se tudi vprašanje, ali nekatere submezoregije niso bolj mikroregionalnega kot submezoregionalnega značaja, npr. Brkini, Kostelsko, Kozjak itd. Mikroregionalna razdelitev je tako v shemi vinogradniške regionalizacije v glavnem le nakazana in dopušča možnost sprememb na osnovi poglobljenih preučitev in podrobnejše ekološke rajonizacije. Trdneje so začrtane le submezo-, mezo- in makroregije.

Shema omogoča tudi nadaljnjo razčlenitev mikroregij v **submikroregije**, npr. Radgonskih goric na Gornjeradgonske in Kapelske, kar se bo morebiti ponekod pokazalo potrebno.

Vinogradniška regionalizacija Slovenije loči subpanonsko, subpanonsko-subdinarsko in dinarsko, predalpsko in primorsko makroregijo. Razen subpanonske makroregije, ki jo sestavljajo tri mezoregije, sestavljata vse ostale po dve. Mezoregije združujejo različno število submezoregij. Precej različno je tudi število mikroregij v okviru submezoregije. Slovenske gorice sestavlja npr. 9 mikroregij.

Sledi pregled vinogradniških pokrajin in njihove uvrstitve v hierarhično shemo (karta na strani 149). V njej so makroregije označene z rimskimi številkami, mezoregije s črkami velike abecede, submezoregije s črkami male abecede in mikroregije z arabskimi številkami v oklepaju. Enake oznake sem uporabil tudi v tabelah in na kartah.

Regionalizacija vinogradniških pokrajin

I. MAKROREGIJA SUBPANONSKEGA POMURJA, PODRAVJA IN POSAVJA (1—27)

A. mezoregija vzhodnega subpanonskega Podravja in Pomurja (1—16)

a) submezoregija: **Goričko** (1—4)

mikroregije: Zahodno (1), Severovzhodno (2), Srednje (3) in Jugovzhodno Goričko (4)

b) submezoregija: **Lendavske gorice** (5)

c) submezoregija: **Slovenske gorice** (6—14)

mikroregije Zahodnih Slovenskih goric: Svečinske (6), Jareninske (7) in Mariborske gorice (8)

mikroregije Srednjih Slovenskih goric: Radgonske (9) in Cmureško-negovske gorice (10), gorice okrog Cerkvenjaka in Juršinec (11) in Ptujске gorice (12)

mikroregije Vzhodnih Slovenskih goric: Zahodne Ljutomersko-ormoške (13) in Vzhodne Ljutomersko ormoške ali Jeruzalemske gorice (14)

č) submezoregija: **Haloze** (15—16)

mikroregiji: Zgornje (15) in Spodnje ali Vinorodne Haloze (16)

B. mezoregija zahodnega subpanonskega Podravja (17—71)

a) submezoregija: **Dravinjske gorice** (17—18)

mikroregiji: Slovenskokonjiške (17) in Poljčansko-savinske gorice (18)

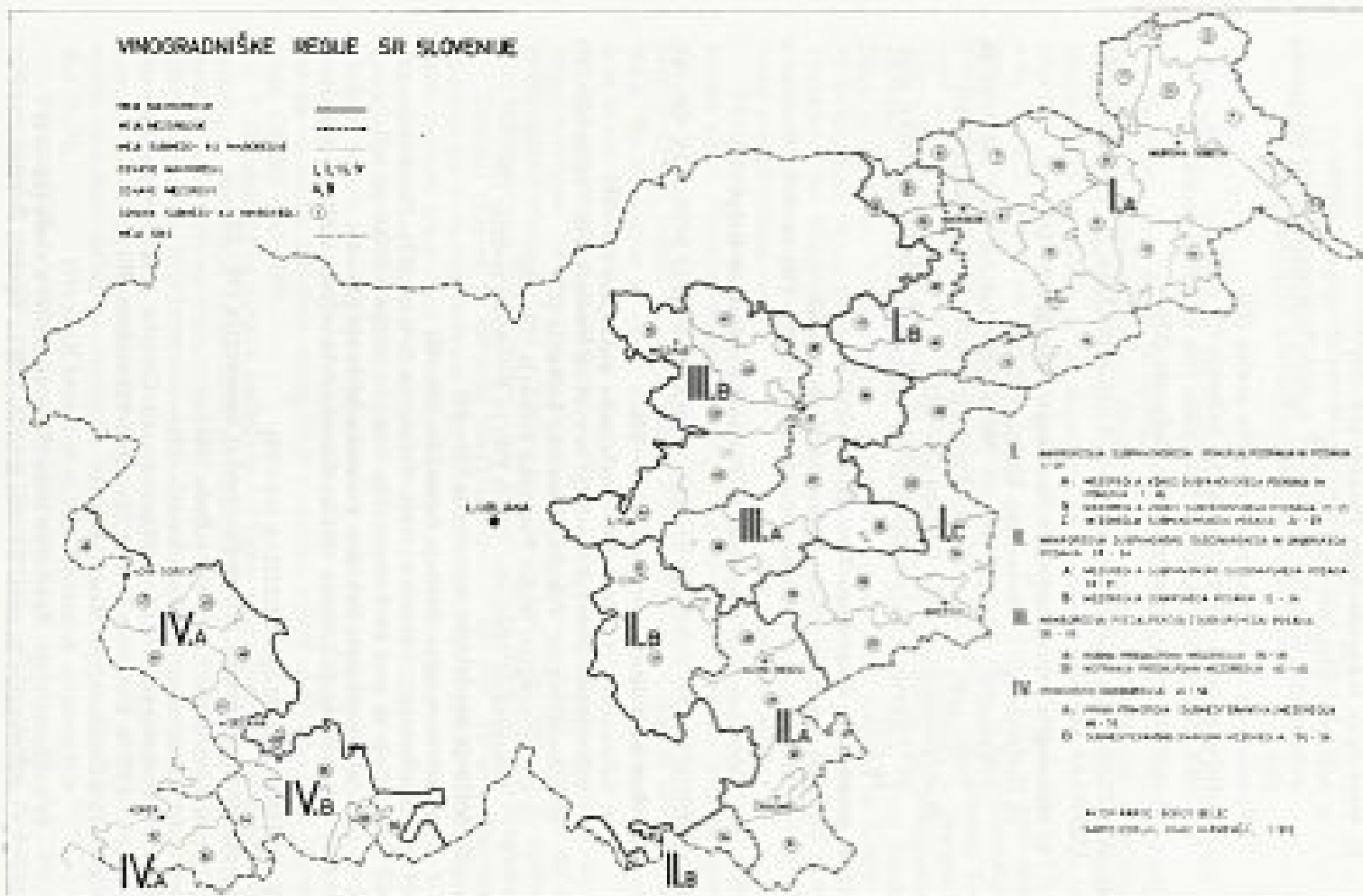
b) submezoregija: **Podpohorske gorice** (19—20)

mikroregiji: Pekrske (19) in Framsko-slovenskobistriške gorice (20)

c) submezoregija: **Kozjak** (21)

VINOGRADNIŠKE REGIJE SR SLOVENIJE

meja občin	-----
meja regij	-----
meja županij ali provincij	-----
glavni mestni	L, Lj, V
drugi mestni	A, B
ostali naselji ali mesta	⊙
meja SR	-----

- I. VINOGRADNIŠKA REGIJA (VINOGRADNIŠKA REGIJA)**
  - 1. VINOGRADNIŠKA REGIJA (VINOGRADNIŠKA REGIJA) 1 - 10
  - 2. VINOGRADNIŠKA REGIJA (VINOGRADNIŠKA REGIJA) 11 - 20
  - 3. VINOGRADNIŠKA REGIJA (VINOGRADNIŠKA REGIJA) 21 - 30
- II. VINOGRADNIŠKA REGIJA (VINOGRADNIŠKA REGIJA)**
  - 4. VINOGRADNIŠKA REGIJA (VINOGRADNIŠKA REGIJA) 31 - 40
  - 5. VINOGRADNIŠKA REGIJA (VINOGRADNIŠKA REGIJA) 41 - 50
- III. VINOGRADNIŠKA REGIJA (VINOGRADNIŠKA REGIJA)**
  - 6. VINOGRADNIŠKA REGIJA (VINOGRADNIŠKA REGIJA) 51 - 60
  - 7. VINOGRADNIŠKA REGIJA (VINOGRADNIŠKA REGIJA) 61 - 70
- IV. VINOGRADNIŠKA REGIJA (VINOGRADNIŠKA REGIJA)**
  - 8. VINOGRADNIŠKA REGIJA (VINOGRADNIŠKA REGIJA) 71 - 80
  - 9. VINOGRADNIŠKA REGIJA (VINOGRADNIŠKA REGIJA) 81 - 90
  - 10. VINOGRADNIŠKA REGIJA (VINOGRADNIŠKA REGIJA) 91 - 100

AVTORI: DR. RUDOLF BILC
 DR. RUDOLF BILC, DR. RUDOLF BILC, 1981

C. mezoregija subpanonskega Posavja (22—27)

- a) submezoregija: **Sotelsko** (22—23)
mikroregiji: Rogaško podolje ali Zgornje Sotelsko (22) in Kozjansko (23)
- b) submezoregija: **Bizeljsko-sremičke gorice** (24)
- c) submezoregija: **Raduljsko-krško hribovje** (25—26)
mikroregiji: Raduljske ali Šmarješke (25) in Krške gorice (26)
- č) submezoregija: **Kostanjeviško Podgorje** (27)

II. MAKROREGIJA SUBPANONSKO-SUBDINARSKEGA IN DINARSKEGA POSAVJA (28—34)

A. mezoregija subpanonsko-subdinarskega Posavja (28—31)

- a) submezoregija: **Novomeška kotlina** (28—29)
mikroregiji: severno obrobje Novomeške kotline med Sotelsko in Trško goro (28), Ljubensko Podgorje s topliškim področjem (29)
- b) submezoregija: **Bela Krajina** (30—31)
mikroregiji: Črnomaljsko-metliške (30) in Dragatuško-viniške gorice (31)

B. mezoregija dinarskega Posavja (32—34)

- a) submezoregija: **Nizki Dolenjski Kras** (32—33)
mikroregiji: Šentviško-temeniška pokrajina (32) in Suha krajina z Loškim podoljem (33)
- b) submezoregija: **Kostelsko in Poljanska dolina ob Kolpi** (34)

III. MAKROREGIJA PREDALPSKEGA (SUBALPSKEGA) POSAVJA (35—45)

A. robna predalpska mezoregija (35—39)

- a) submezoregija: **Hudinsko-vogljajnska pokrajina** (35—36)
mikroregiji: Dobrnsko podolje in svet ob Hudinji (35), Vogljajnsko (36)
- b) submezoregija: **Vzhodno Posavsko hribovje** (37)
- c) submezoregija: **Nizko Posavsko hribovje** (38—39)
mikroregiji: Mirenska dolina (38) in Senovsko podolje (39)

B. notranja predalpska mezoregija (40—45)

- a) submezoregija: **Srednje Savljsko** (40—43)
mikroregije: Mozirsko (40), Velenjska kotlina (41), Ponikevsko prigorje in svet ob Ložnici (42), Vranksko-libojsko hribovje (43)
- b) submezoregija: **Zahodno Posavsko hribovje** (44—45)
mikroregiji: Litijsko (44) in Kumsko-trboveljsko hribovje (45)

IV. PRIMORSKA MAKROREGIJA (46—56)

A. prava primorska (submediteranska) mezoregija (46—53)

- a) submezoregija: **Goriška Brda** (46)
- b) submezoregija: **Vipavsko** (47—49)
mikroregije: Spodnje Vipavsko ali Goriško (47), Srednje Vipavsko (48) in Vipavska Brda z Zgornjim Vipavskim (49)
- c) submezoregija: **Kras** (50—51)
mikroregiji: Komenski (50) in Sežanski Kras (51)
- č) submezoregija: **Šavrinska Brda (Šavrini, Iliribi) z obalo** (52—53)
mikroregiji: Spodnji Šavrini z obalo (52) in Zgornji Šavrini (53)

B. submediteransko-dinarska mezoregija (54—56)

- a) submezoregija: **Hrpeljsko-podgorski Kras s Čičarijo (54)**
- b) submezoregija: **Brkini z Vremsko dolino (55)**
- c) submezoregija: **Hirskobistriško podgorje (56)**

IV. NEKAJ SPLOŠNIH ZNAČILNOSTI RAZVOJA VINOGRADNIŠTVA

Na Slovenskem sta se že zgodaj oblikovali dve ločeni vinorodni področji, primorsko in subpanonsko, saj postajajo razmere s približevanjem k primorskemu in subpanonskemu obrobju za to kmetijsko panogo vedno ugodnejše. Obe vinorodni področji pa sta segali nekdanje dalje v notranjost, kjer danes vinogradov ni, a jih izpričujejo krajevna in ledinska imena (Vinica, Vinje, Vinji vrh, Vincarji, Vinograd, Nograd, Vinare ipd.). V srednjem veku so bili vinogradi v severni Istri v okolici Podgrada, kjer so v 19. stol. le še posamezniki gojili nekaj vinske trte, na Notranjskem pa okoli Senožeč, Vrem, Prema, Košane in celo v nekaterih vaseh južno od Postojne. Na Vipavskem je vinogradništvo segalo do Budanj in Šentvida, v dolini Soče pa do Kanala. Na Gorenjskem omenjajo vinograde okrog Bleda, na Šmarjetni gori pri Kranju, okrog Škofje Loke in Kamnika. Vinsko trto so gojili tudi okrog Izlak, Zagorja in Litije, a na Dolenjskem okrog Stične. Na Štajerskem je bilo v srednjem veku še veliko vinogradov na Kozjaku. Razširili so se tudi na Gornjegrajsko, kjer jih danes ni več. Na Koroškem je bilo vinogradništvo razširjeno v raznih krajih, predvsem v velikovškem okraju.

Povsod na Slovenskem se je z izboljšanjem prometnih možnosti in z dovozom vin iz izrazitih vinskih področij vinogradništvo umaknilo iz manj ugodnih okolišev, tako iz Ljubljanske in Celovške kotline ter z nekaterih kraških polj, v Celjski kotlini pa se je trta omejila na njeno vzhodno in severno obrobje. Na Koroškem je ostalo vinogradništvo pod vplivom ugodnega alpskega fena le pri Žitari vesi.

Nekateri historični dejavniki so vplivali na vinogradništvo pospeševalno, drugi zaviralno. Tako ga je pospeševala gorskopravna posest, dejstvo, da so prišle ogrske vinogradniške pokrajine pod Turke ipd., negativno pa je vplival npr. fiziokratizem. Tudi nemirni vojni časi so učinkovali nanj zelo neugodno.

Živahen razcvet je doživel vinogradništvo v 19. stol., ko se začno zanj zanimati na novo organizirane kmetijske družbe. Uvajati prično nove obdelovalne metode, trtne vrste in načine kletarjenja. Ob tem je poudariti, da je bilo vinogradništvo na Primorskem v primerjavi s štajerskim primitivnejše. Nedvomno je na razliko vplivala socialnopolsestna struktura, ki je bila na Štajerskem zaradi obsežnejših obdelovalnih površin ugodnejša. Na njih so se ob izdatnem kapitalu mnogo hitreje uveljavljale sodobnejše obdelovalne metode kot pa na malih kmečkih vinogradih s starimi načeli obdelovanja in kletarjenja (19, 288—290, 295).

V 19. stoletju je opazna nadaljnja tendenca zmanjševanja vinogradniških površin v okoliših z neugodnimi podnebnimi razmerami in širjenja v tistih okoliših, ki so bili za vinogradništvo izrazito ugodni. V njih se je vinogradništvo tudi vedno bolj intenziviralo. Pomen vinogradništva v 19. stol. je razviden iz obsega površin, ki jih lahko razberemo iz franciscejskega katastra in kasnejše statistike. Slovenija brez Prekmurja je imela leta 1825, ob upoštevanju podatkov zadnjega desetletja 19. stol. za Primorje, 42.927 ha vinogradov (5, 31).

Vinogradniške površine so naraščale še v drugo polovico 19. stol., ko so njihovo širjenje ustavile trtne bolezni in škodljivci. Iz statistike razberemo

do leta 1870 še njihovo povečanje, le v Prekmurju so se do leta 1880 skrčile za približno 30 %. Vzrok je med drugim iskati v posestnih spremembah po letu 1848, ko je največji del cerkvene zemlje prešel v roke župljanov, ki zaradi težkega socialnega položaja niso obnavljali ostarelih nasadov. Zgodaj so se vinogradi umaknili tudi na Koroškem (19, 296, 297).

Leta 1880 se je na območju občine Piran in Izola ter v brežiškem okraju pojavila trtna uš. Že leta 1897 je bilo okuženih na Tržaškem 100 %, na Kranjskem 75 %, v Istri 53 %, na Goriškem 41 % in na Štajerskem 39 % vseh vinogradov (20, 184). Sledila je t. i. prva obnova, ki jo je država močno podprla. Vinogradništvo je zelo napredovalo, saj so bili stari vinogradi mnogokrat neurejeni, pregosto in nepravilno sajeni, sortno mešani ipd. Obdelava se je sicer v novih nasadih izboljšala, obnavljanje vinogradov, žveplanje in škropljenje trte pa je pomenilo za vinogradnike izdatno povečanje proizvodnih stroškov. Od tod ponekod pojav hitrega umika mladih nasadov, ki so še posebno v slabših ekoloških razmerah postali nerentabilni.

Vinogradniške površine iz tega obdobja nam podajata kmetijska statistika iz leta 1895 in kataster iz leta 1896. Med podatki obeh virov so precejšnje razlike, ki nastajajo zaradi različne metodologije, a tudi sprememb, povzročenih po trtni uši. Po prvem viru so obsegale 48.738 ha, po drugem 46.495 ha, od česar je 22.746 ha odpadlo na slovensko Štajersko, 10.871 ha na Kranjsko, 6.928 ha na slovenski del Goriške in 5.950 ha na tržaško ozemlje. V obdobju 1870—1896 so se vinogradi umaknili posebno v tistih okoliših, kjer podnebne in gospodarske razmere za njihovo obnovo niso bile dovolj ugodne, npr. v predalpskem in dinarskem svetu, na Goriškem ipd., na Štajerskem in Koprskem pa se je vinogradniška površina celo povečala. Leta 1913 je bilo v Sloveniji že samo 40.292 ha vinogradov, od tega na slovenskem Štajerskem 19.368 ha, na slovenskem Koroškem 22 ha, na Kranjskem 9799 ha, v slovenskem delu Goriške 6425 ha in v okolišju Kopra in Pirana 3716 ha. V Prekmurju je bilo po dopoljenih katastrskih podatkih leta 1909 962 ha vinogradov, od tega okrog 400 ha v Lendavskih goricah.

S formiranjem državnih meja po prvi svetovni vojni se je znašlo slovensko vinogradništvo v težkem tržnem položaju, saj so štajerska, goriška in vipavska vina izgubila svoje nekdanje zelo hvaležno tržišče. Hkrati so slovenskemu vinu pričela močno konkurirati cenejša dalmatinska in banatska vina, goriškemu pa italijanska vina. Goriško vinogradništvo je bilo tudi močno prizadeto v vojni.

V obdobju med obema vojnama se kažejo že znaki pešanja vinogradov, ki so jih obnovili ob pojavu trtne uši. Njihova donosnost je nazadovala, toliko bolj, ker krizna situacija vinogradništva ni dovoljevala skrbnejše nege nasadov. K temu je prispevalo ponekod že zgodnje pomanjkanje delovne sile, ki se je zaposlila v industriji (Primorje, Dravska dolina). Neugodne razmere so tako povzročile nadaljnje nazadovanje vinogradniških površin. Leta 1930 je bilo v dravski banovini le 22.784 ha vinogradov. Pozneje je statistika zabeležila ponovno povečanje na 27.583 ha v letu 1939, s čimer pa predvojni obseg ni bil dosežen (19, 300—303).

Do leta 1951 so se po statističnih podatkih vinogradniške površine v dravski banovini umaknile na 20.000 ha, torej za okoli 7.000 ha, deloma iz že naštetih vzrokov, opustošenja med vojno in drugih težav, npr. posebno močno pomanjkanje delovne sile, kemičnih sredstev, izrazita vinska kriza tik pred vojno ipd. Na celotnem slovenskem ozemlju v današnjem obsegu Jugoslavije je bilo ob pojavu trtne uši okoli 40.000 ha, po statistiki iz leta 1951 pa le 22.700 ha vinogradov, kar pomeni zmanjšanje za več kot 17.000 ha ali 43 % (20, 189—191). V resnici je bilo nazadovanje kvalitetnih vinogradniških nasadov še večje, ker so mnogokje nastajali novi vinogradi s samorodnicami. Statistika iz leta 1930

je ugotovila v dravski banovini najmanj 2.627 ha samorodnic. Te so se najbolj razširile v subpanonskem svetu, torej v najkvalitetnejšem vinorodnem področju. Njihova površina je kljub prizadevanju oblasti, da bi jih zatrle, stalno naraščala. Obnova je napredovala le počasi. Do leta 1938 so obnovili približno petino vinogradov, pač pa se je z določitvijo trsnega izbora precej izboljšala kvaliteta pridelka (19, 303—304).

V. RAZPOREDITEV VINOGRADNIŠKIH POVRŠIN V SLOVENIJI IN NJIHOVO SPREMINJANJE V OBDOBJIH 1896—1954 IN 1954—1969

1. Viri in metodologija obdelave podatkov

Da bi osvetlil razvoj vinogradništva v zadnjih 70 letih, sem izbral dve obdobji. Prvo zajema čas od 1896 do 1954. Za leto 1896 imamo podatke avstrijskega popisa kmetijskih površin, ki deloma že upošteva spremembe, nastale s pojavom trtnih bolezní in škodljivcev ob koncu preteklega stoletja. Leto 1954 sem primerjal s starejšim stanjem zato, ker je nekako v tem času kataster pričel voditi realnejšo evidenco o kmetijskih površinah, sočasno pa se v petdesetih letih prične močno nazadovanje vinogradništva. Z obdobjem 1954—1969 želim prikazati razvoj v zadnjih 15 letih. Ker se skoraj ujema z obdobjem v Medvedovi študiji o spremembah v izrabi zemljišča v Sloveniji (21, 3—30), slednjo v določenem smislu dopolnjuje.

Podatki so obdelani po katastrskih občinah in so za leto 1896 povzeti iz avstrijskih krajevnih repertorijev (22, 23, 24). Za Prekmurje so katastrski podatki iz leta 1909, ki jih je zbral Sever (25, 26). Stanje za leto 1954 in leto 1969 temelji na katastrskih podatkih geodetske uprave (27, 28).

Združevanje katastrskih občin v vinogradniške mikro-, submezo-, mezo- in makroregije omogoča pregled razvoja, primerjavo in izvednotenje rezultatov v širšem vinogradniškem prostoru. Tabelarično sem prikazal razvoj po submezo-, mezo- in makroregijah, kartografsko pa tudi po mikroregijah.

Nujno je omeniti, da se relativna razmerja nanašajo le na vinorodne katastrske občine, in to za vsakokratno časovno stanje posebej. Število vinogradniških katastrskih občin se je namreč zaradi občin z majhnimi vinogradniškimi površinami spreminjalo, zato pri izračunih deleža vinograda v določeni regiji za posamezna leta nisem upošteval enake skupne površine regije. Iz obdelave sem izločil tudi vse občine z manj kot 0,5 ha vinograda.

2. Koncentracija vinogradništva v subpanonskem in primorskem svetu

Vinogradniške površine po stanju iz leta 1969 obsegajo 21.881 ha ali 2,6 % površine vinorodne in 1 % celotne površine Slovenije. Odlojučo vlogo v kvalitetnem in kvantitetnem pogledu ima subpanonsko obrobje, t. j. makroregija subpanonskega Pomurja, Podravja in Posavja. Tu je kar 11.879 ha ali 54,3 % vseh vinogradov, čeprav zavzema makroregija le 43,1 % vinorodnega prostora Slovenije. Na drugem mestu je primorska makroregija s 5.821 ha ali 26,7 % vseh vinogradov na 15,8 % vinorodnega prostora. Koncentracija vinogradništva v obeh makroregijah prihaja še bolj do veljave v skupnem podatku, ki pove, da zajemata obe makroregiji 81 % vinogradniških površin Slovenije in samo 58,9 % njenega vinorodnega prostora. Tudi relativni delež vinograda je zato tukaj najvišji. V subpanonski makroregiji znaša 3,2 %, v primorski pa 4,4 %.

V makroregiji subpanonsko-subdinarskega in dinarskega Posavja je vinogradov zaradi neprimerno slabših ekoloških razmer precej manj. Zavzemajo 2.333 ha, kar pomeni 10,6 % vseh vinogradov na 17,2 % vinorodnega prostora.

Relativni delež vinogradov znaša le 1,6 %. Še manjšega pomena je vinogradništvo v predalpski makroregiji, iz katere se je od preteklega stoletja dalje hitro umikalo. Ostalo je le 1.848 ha vinogradov, t. j. 8,4 % vseh vinogradov na 23,9 % vinorodnega prostora. Vinogradi zavzemajo tu le 0,9 % površine. Tudi kvaliteta pridelka je slaba.

Z ugašanjem ugodnih subpanonskih klimatskih vplivov slabi pomen vinogradništva. Slednje lepo ponazore podatki po vinogradniških mezoregijah, med katerimi se javljajo občutne razlike v deležu vinogradov. Čeprav ne tako izrazito kot drugod, opazamo to že v severovzhodni Sloveniji, kjer zavzemajo v mezoregiji vzhodnega subpanonskega Podravja in Pomurja vinogradi 7.032 ha ali 3,7 % površine, t. j. 32,1 % vseh vinogradov na komaj 22,5 % vinorodnega prostora, v mezoregiji zahodnega subpanonskega Podravja pa le 959 ha ali 1,8 % površine, to je 4,4 % vseh vinogradov na 6,4 % vinogradniškega prostora. V subpanonskem Posavju je pomen vinogradništva še vedno nadpovprečen, saj prekrivajo vinogradi 3.887 ha ali 3,2 % površine. Na 14,2 % vinogradniškega prostora je tu 17,8 % vseh vinogradov.

Hitreje se zmanjšuje pomen vinogradništva na prehodu v dinarski svet. Pomembnejše je le v subpanonsko-subdinarski mezoregiji Posavja (predvsem v Beli krajini), kjer zavzemajo vinogradi 1.870 ha ali 2,4 % površine. Na 9,2 % vinorodnega prostora je tu 8,5 % vseh vinogradov. V mezoregiji dinarskega Posavja se njihova površina skrči že na 464 ha ali 0,7 % površine, t. j. 2,1 % vseh vinogradov na 8 % vinorodnega prostora. Pomen vinogradništva se tudi hitro zmanjša v predalpskem svetu, kjer se v robnem pasu še rahlo občutijo subpanonski vplivi, v notranjosti pa so ti tako slabotni, da je vinogradništvo skoraj nepomembno. V robni predalpski mezoregiji zavzemajo vinogradi 1.402 ha ali 1,3 % površine, t. j. 6,4 % vseh vinogradov na 12,6 % vinorodnega prostora, medtem ko jih je v notranji predalpski mezoregiji le 446 ha ali 0,5 %. Slednje pomeni komaj 2 % vseh vinogradov na 11,3 % vinorodnega prostora Slovenije.

S prehodom iz primorskega pasu z najmočnejšimi submediteranskimi vplivi v višjo dinarsko notranjost se razmere za vinogradništvo najhitreje poslabšajo. Medtem ko je v pravi primorski mezoregiji kar 5.760 ha vinogradov, ki zavzemajo 5,2 % površine, to je 26,4 % vseh vinogradov na samo 13,1 % vinorodne površine, je submediteransko-dinarska mezoregija domala nevinorodna. Podobno kot iz predalpskega sveta se je tudi od tod vinogradništvo skoraj popolnoma umaknilo. Do leta 1969 je preostalo le 61 ha vinogradov na 0,3 % površine.

V okviru sumbezo- in mikroregij je koncentracija vinogradov največja v Jeruzalemskih gorica, kjer zavzemajo vinogradi 1.243 ha ali 15,4 % površine, vendar Spodnji Šavrini (2186 ha ali 13,1 %) ne zaostajajo mnogo za njimi. Tudi Goriška Brda (918 ha ali 12,1 %) lahko uvrstimo še med vinorodne regije z najvišjo koncentracijo vinogradov. Zelo visok je relativni delež vinogradov tudi v Vinorodnih Halozah (1196 ha ali 8,9 %), v Radgonskih (714 ha ali 8,1 %) in Lendavskih gorica (484 ha ali 8,1 %). Pejsaž omenjenih vinogradniških pokrajin je še posebno izrazit.

Podrobnejša razporeditev vinogradniških površin v Sloveniji je razvidna iz tabel I. A in B ter iz karte na strani 158.

**VINOGRADNIŠKE POVRŠINE IN NJIHOVO SPREMINJANJE V OBDOBJIH
1896-1954 IN 1954-1969 PO MAKRO- IN MEZOREGIJAH**

Tabela I. A

MAKROREGIJA mezoregija	leto	skupna površina ha	delež, ki ga zavzema vin. regija v %	površina vin ha	delež vin ‰	delež vin, ki odpade na vin regijo v ‰	nazadovanje		indeks
							ha	%	
I. MAKROREGIJA SUB- PANONSKEGA POMURJA, PODRAVJA IN POSAVJA	1896*	335.697	39,0	22.968	6,8	49,9			100,0
	1954	353.448	41,0	15.493	4,3	49,4	7.475	32,5	67,5
	1969	364.904	43,1	11.879	3,2	54,3	3.614	23,3	51,7
A) mezoregija vzhodnega sub- panonskega Podravja in Pomurja	1896	167.757	19,5	14.492	8,6	31,5			100,0
	1954	183.445	21,3	9.141	5,0	29,2	5.351	36,9	63,1
	1969	190.637	22,5	7.032	3,7	32,1	2.109	23,1	48,5
B) mezoregija zahodnega subpanonskega Podravja	1896	58.266	6,8	2.804	4,8	6,1			100,0
	1954	55.051	6,4	1.212	2,2	3,9	1.592	56,8	43,2
	1969	54.184	6,4	959	1,8	4,4	253	20,9	34,2
C) mezoregija subpanonskega Posavja	1896	109.674	12,8	5.672	5,2	12,3			100,0
	1954	114.952	13,3	5.140	4,5	16,4	532	9,3	90,7
	1969	120.083	14,2	3.887	3,2	17,8	1.253	24,3	68,5
II. MAKROREGIJA SUBPA- NONSKO-SUBDINARSKEGA IN DINARSKEGA POSAVJA	1896	146.979	17,0	4.390	2,9	9,6			100,0
	1954	143.697	16,7	3.682	2,5	11,8	708	16,1	83,9
	1969	145.840	17,2	2.333	1,6	10,6	1.349	36,6	53,1
A) mezoregija subpanonsko- subdinarskega Posavja	1896	76.182	8,8	3.494	4,6	7,6			100,0
	1954	77.468	9,0	3.090	4,0	9,9	403	11,5	88,5
	1969	77.814	9,2	1.870	2,4	8,5	1.220	39,5	53,5
B) mezoregija dinarskega Posavja	1896	70.797	8,2	897	1,3	2,0			100,0
	1954	66.229	7,7	591	0,9	1,9	306	34,1	65,9
	1969	68.026	8,0	464	0,7	2,1	127	21,6	51,7
III. MAKROREGIJA PREDALPSKEGA (SUBALPSKEGA) POSAVJA	1896	218.002	25,3	6.188	2,8	13,5			100,0
	1954	216.068	25,1	3.730	1,7	11,9	2.458	39,7	60,3
	1969	202.083	23,9	1.848	0,9	8,4	1.882	50,5	29,9
A) robna predalpska mezoregija	1896	106.424	12,3	4.488	4,2	9,8			100,0
	1954	106.183	12,3	2.755	2,6	8,8	1.733	38,6	61,4
	1969	106.419	12,6	1.402	1,3	6,4	1.353	49,1	31,2
B) notranja predalpska mezoregija	1896	111.578	12,9	1.700	1,5	3,7			100,0
	1954	109.885	12,8	975	0,8	3,1	725	42,6	57,4
	1969	95.663	11,3	446	0,5	2,0	529	54,3	26,2
IV. PRIMORSKA MAKROREGIJA	1896	161.555	18,7	12.393	7,7	27,0			100,0
	1954	147.919	17,2	8.442	5,7	26,9	3.951	31,9	68,1
	1969	133.806	15,8	5.821	4,4	26,7	2.621	31,0	47,0
A) prava primorska (submediteranska) mezoregija	1896	116.721	13,5	11.887	10,2	25,9			100,0
	1954	111.510	13,0	8.296	7,4	26,5	3.591	30,2	69,8
	1969	111.244	13,1	5.760	5,2	26,4	2.536	30,6	48,5
B) submediteransko-dinarska mezoregija	1896	44.834	5,2	507	1,1	1,1			100,0
	1954	36.408	4,2	146	0,4	0,3	361	71,2	28,8
	1969	22.562	2,7	61	0,3	0,3	85	58,1	12,1
SLOVENIJA (I-IV)	1896	862.233	100,0	45.938	5,3	100,0			100,0
	1954	861.134	100,0	31.346	3,6	100,0	14.592	31,8	68,2
	1969	846.635	100,0	21.881	2,6	100,0	9.465	30,2	47,6

* Za Prekmurje so podatki iz leta 1909. Manjka nekaj katastrskih občin. Pripomba se nanaša tudi na tabele v nadaljevanju.

VINOGRADNIŠKE POVRŠINE IN NJIHOVO SPREMINJANJE V OBDOBJIH 1896–1954
IN 1954–1969 PO SUBMEZOREGIJAH

Tabela I. B

submezoregija	leto	vinograd v ha	%	gibanje vinograd		površin		indeksi
				rast	%	padec	%	
Goričko* (1–4)	1909	460	1,2					100,0
	1954	557	1,2	97	21,2			121,2
	1969	621	1,1	64	11,6			135,2
Lenjavske gorice (5)	1909	368	8,7					100,0
	1954	433	7,0	45	12,3			112,3
	1969	484	8,1	71	17,5			132,9
Slovenske gorice (6–14)	1896	10 583	10,5					100,0
	1954	6 260	6,1			4 323	40,9	59,1
	1969	4 497	4,4			1 763	28,2	42,5
Haliče (15–16)	1896	3 081	12,4					100,0
	1954	1 911	7,7			1 170	38,0	62,0
	1969	1 430	5,8			481	25,2	46,4
Dravinjske gorice (17–18)	1896	1 326	4,3					100,0
	1954	630	2,1			696	52,5	47,5
	1969	526	1,7			104	16,5	39,7
Podpoharske gorice (19–20)	1896	1 034	6,0					100,0
	1954	535	3,2			499	48,3	53,7
	1969	389	2,5			146	27,2	37,6
Kozjak (21)	1896	444	4,3					100,0
	1954	47	0,6			397	89,4	10,6
	1969	43	0,6			4	8,0	9,8
Sistelsko (22–23)	1896	2 212	5,1					100,0
	1954	1 436	3,3			776	35,1	64,9
	1969	1 028	2,4			408	28,5	46,5
Bizeljsko-sremske gorice (24)	1896	361	2,3					100,0
	1954	1 040	6,3	680	189,0			289,0
	1969	1 039	5,9			1	12,1	288,6
Raduljsko-krško hribovje (25–26)	1896	2 434	8,4					100,0
	1954	1 914	6,2			520	21,4	78,6
	1969	1 136	3,2			778	40,6	46,7
Kostanjevsko Polgorje (27)	1896	666	3,0					100,0
	1954	749	3,1	83	12,5			112,5
	1969	684	2,8			65	8,7	102,7
Novomeška kotlina (28–29)	1896	1 674	4,5					100,0
	1954	1 256	3,3			418	25,0	75,0
	1969	836	2,1			420	33,5	49,9
Dela krajina (30–31)	1896	1 819	4,7					100,0
	1954	1 834	4,6	15	0,8			100,8
	1969	1 034	2,7			800	43,7	56,8
Nizki Dolenjski Kras (32–33)	1896	777	1,3					100,0
	1954	508	0,9			269	34,7	65,3
	1969	413	0,7			95	18,6	53,2
Kostelsko in Poljanska dolina ob Kulpi (34)	1896	120	0,9					100,0
	1954	84	0,8			36	30,1	69,9
	1969	50	0,5			34	39,8	42,1

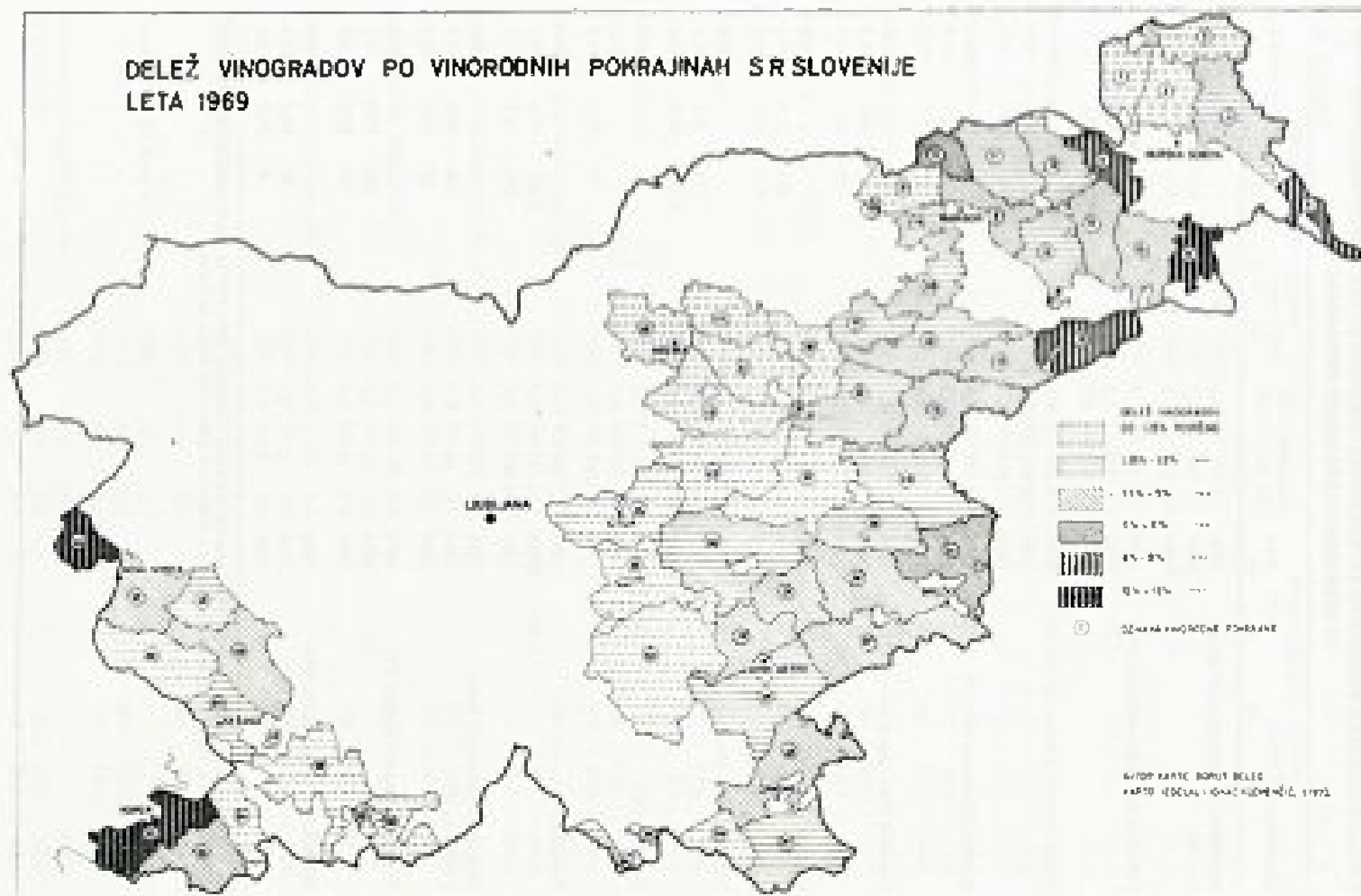
VINOGRADNIŠKE POVRŠINE IN NJHOVO SPREMINJANJE V OBDOBJIH 1896–1954
IN 1954–1969 PO SUBMEZOREGIJAH

Tabela I. B

submezoregija	leto	vinograd v ha	%, vin.	gibanje vinograd rast		površin padec		indeks
				ha	%	ha	%	
Hudinjško-voglajnska pokrajina (35–36)	1896	1.623	4,8					100,0
	1954	784	2,3			839	51,7	48,3
	1969	453	1,3			331	42,2	27,9
Vzhodno Posavsko hribovje (37)	1896	599	2,4					100,0
	1954	370	1,5			229	38,2	61,8
	1969	130	0,5			240	64,8	21,8
Nizko Posavsko hribovje (38–39)	1896	2.266	4,7					100,0
	1954	1.601	3,4			665	29,4	70,6
	1969	819	1,7			782	48,9	36,1
Srednje Savinjsko (40–43)	1896	1.138	1,8					100,0
	1954	750	0,2			338	34,1	65,9
	1969	318	0,6			432	57,5	28,0
Zahodno Posavsko hribovje (44–45)	1896	562	1,1					100,0
	1954	226	0,5			336	59,8	40,2
	1969	128	0,3			98	43,5	22,7
Goriška Brda (46)	1896	2.537	26,0					100,0
	1954	1.892	25,4			645	25,4	74,6
	1969	918	12,1			974	51,5	36,2
Vipavsko (47–49)	1896	3.596	8,2					100,0
	1954	2.883	6,6			713	19,8	80,2
	1969	1.675	3,9			1.208	41,9	46,6
Kras (50–51)	1896	351	1,2					100,0
	1954	377	1,3	26	7,2			117,2
	1969	300	1,1			77	20,4	85,4
Šavrinska Brda (52–53)	1896	5.402	15,6					100,0
	1954	3.145	9,9			2.257	41,8	58,2
	1969	2.867	9,0			278	8,8	53,1
Irpeljsko-podgorski Kras s Čičarijo (54)	1896	172	1,8					100,0
	1954	68	0,7			104	60,6	39,4
	1969	46	0,5			22	31,6	26,9
Brkini z Vremsko dolino (55)	1896	301	1,2					100,0
	1954	73	0,4			228	75,9	24,1
	1969	14	0,2			59	80,2	4,8
Ilirskobistriško podgorje (56)	1896	33	0,3					100,0
	1954	5	0,1			28	84,2	15,8
	1969	1	0,0			4	93,6	0,1

* Porast površin na Goriškem in v Lendavskih gorinah v obdobju 1909–1954 je zaradi manjšaraznih katastrskih občin le fiktiven. Skupno površino vinogradov v Prekmurju v letu 1909 cenju na 962 ha.

DELEŽ VINOGRADOV PO VINORODNIH POKRAJINAH S R SLOVENIJE LETA 1969

3. Glavne značilnosti spreminjanja vinogradniških površin v obdobjih 1896—1954 in 1954—1969

Vinogradi so v mejah današnje Slovenije leta 1896 obsegali 45.938 ha ali 5,3 % površine vinorodnega prostora. Iz že omenjenih vzrokov so se do leta 1954 skrčile na 31.346 ha ali 3,6 % površine, torej za 14.592 ha ali 31,8 %. Še izdatnejše pa je bilo nazadovanje vinogradov v obdobju 1954—1969, ko so se skrčili na 21.881 ha ali 2,6 % površine, v relativno kratkem času torej za 9.465 ha ali 30,2 %. Potemtakem se je vinogradniška površina umaknila v zadnjih sedemdesetih letih pod polovico prvotnega obsega, kar je bistveno vplivalo na obseg in značaj vinogradniškega prostora v Sloveniji.

Umik vinogradov v obdobju 1896—1954 je bil relativno najšibkejši v subpanonsko-subdinarski in dinarski makroregiji (16,1 %), v subpanonski in primorski makroregiji se je gibal okrog slovenskega poprečka 32 %, v predalpski makroregiji pa je bil najvišji (39,7 %). Absolutno največji umik je beležila subpanonska makroregija, kar za 7.475 ha; to je celo nekoliko več, kot znaša umik v vsej preostali Sloveniji (7117 ha). V predalpski makroregiji so se vinogradi umaknili za 2458 ha in v primorski celo za 3951 ha.

V obdobju 1954—1969 je nazadovalo vinogradništvo zopet najbolj v predalpski makroregiji, kjer se je delež vinogradov zmanjšal za 50,5 %, v primeri s prejšnjim obdobjem pa je bil umik zelo močan tudi v subpanonsko-dinarski in dinarski makroregiji (36,6 %). V primorski makroregiji je bil skoraj enak slovenskemu poprečju (31 %), medtem ko so se najmanj umaknili vinogradi v subpanonski makroregiji (23,3 %). Absolutni umik vinogradniških površin v tem obdobju je bil največji v subpanonski makroregiji (3614 ha), nakar sledijo primorska makroregija (2621 ha), predalpska makroregija (1882 ha) in subpanonsko-subdinarska in dinarska makroregija (1349 ha).

Skupen rezultat umika vinogradniških površin v obeh obdobjih najlepše ponazarja indeks 1969/1896. Medtem ko je v subpanonski makroregiji ter subpanonsko-subdinarski in dinarski makroregiji nekaj nad slovenskim poprečjem 47,6 in v primorski makroregiji nekoliko pod njim, je v predalpski makroregiji izredno nizek (29,9). Čeprav je bil umik vinogradov torej povsod na Slovenskem zelo močan, se vendarle kaže predalpski svet kot področje najintenzivnejšega nazadovanja vinogradništva.

Zanimive so tudi mezoregionalne razlike umika vinogradov v zadnjih 70 letih. V subpanonski makroregiji je dobro opazno mnogo večje nazadovanje v mezoregiji zahodnega subpanonskega Podravja v primerjavi z mezoregijo vzhodnega subpanonskega Podravja in Pomurja. Medtem ko znaša indeks 1969/1896 v prvi 34,2, dosega v drugi 48,5, kar je docela v skladu s poslabšanjem ekoloških razmer za vinogradništvo v pasu, ki meji na predalpski svet. Močnejši umik pa je pripisovati tudi nekaterim družbenim dejavnikom, predvsem bližini industrije, ki je odtegnila delovno silo, večjemu učinku spremenjenih posestnih in političnih razmer po prvi svetovni vojni ipd. Nekoliko presečneča relativno majhen umik vinogradov v mezoregiji subpanonskega Posavja (68,5), posebno še v starejšem obdobju, ki je kot se zdi, statistične narave.

Mezoregija subpanonsko-subdinarskega Posavja in mezoregija dinarskega Posavja pri indeksu 1969/1896 skoraj ne odstopata od skupnega poprečja 53,1, pač pa se kaže večja razlika med robno predalpsko mezoregijo (31,2) in notranjo predalpsko mezoregijo (26,2). Nižji indeks ima samo še submediteransko-dinarska mezoregija (12,1), kjer je bilo podobno kot v predalpskem svetu vinogradništvo že v preteklosti močno podrejenega pomena. Tu so se vinogradi izredno umaknili že do leta 1954.

Nazadovanje vinogradniških površin ni zmanjšalo le deleža vinogradov v odnosu do skupne površine, temveč je povzročilo tudi njihovo nekoliko drugač-

no razporeditev. Tako se je v subpanonski makroregiji relativni delež vinograda v sedemdesetih letih zmanjšal od 6,8 na 3,2 ‰, v makroregiji subpanonsko-subdinarskega in dinarskega Posavja od 2,9 ‰ na 1,6 ‰, v predalpski makroregiji od 2,8 ‰ na 0,9 ‰ in v primorski makroregiji od 7,7 ‰ na 4,4 ‰. Po mezoregijah so razlike še večje. Ob tem se je spremenil tudi vinogradniški delež regij nasproti skupni vinogradniški površini. Ugotavljamo, da se je delež subpanonske makroregije v slovenskem vinogradniškem prostoru nekoliko okrepil. Medtem ko so vinogradi v tej regiji leta 1896 predstavljali 49,9 ‰ vseh vinogradov v Sloveniji, je znašal leta 1969 njihov delež 54,3 ‰. Porast deleža od 9,6 na 10,6 ‰ opazamo še pri makroregiji subpanonsko-subdinarskega in dinarskega Posavja, njegovo izrazito zmanjšanje pa v predalpski makroregiji (od 13,5 ‰ na 8,4 ‰). Primorska makroregija ne kaže omembe vrednih sprememb. Podrobnejša korelacija je razvidna iz tabele 1. A.

Značaj spreminjanja vinogradniških površin po submezoregijah je seveda veliko pestrejši. Prikazuje ga tabela 1. B, razvoj po mikroregijah pa je razviden iz kart III do V. Glavne značilnosti submezo- in mikroregionalnega razvoja bom prikazal v sintetičnem pregledu vinogradniških pokrajin na koncu razprave, omenjeni tabeli in karte pa lahko koristijo bralcu za podrobnejše spoznavanje tako splošnih značilnosti razvoja na tem mestu kot razvoja v posameznih pokrajinah kasneje.

4. Spreminjanje vinogradniških površin v obdobju 1896—1954 in 1954—1969 po katastrskih občinah

4.1. Spreminjanje števila katastrskih občin glede na delež, naraščanje, nazadovanje in stagnacijo vinogradniških površin

Analiza spreminjanja vinogradniških površin, izhajajoča iz podatkov po katastrskih občinah, bo osvetlila tako splošen razvoj vinogradništva v Sloveniji kot razvoj v posameznih vinorodnih področjih in okoliših, hkrati pa bo omogočila podrobnejši vpogled v njegovo strukturo in problematiko.

Ker je pomen vinogradništva in videz pokrajine močno odvisen od deleža vinograda in ker se je ta v zadnjih sedemdesetih letih izredno hitro spreminjal, je spreminjanje števila občin določene kategorije v posameznih časovnih obdobjih zelo pomemben indikator stanja in razvojnih tendenc vinogradništva. Katastrske občine sem razvrstil v 4 kategorije z različnim deležem vinograda. Medtem ko je imelo leta 1896 še 48 občin več kot 30 ‰ vinograda, je njihovo število leta 1954 padlo na 21, leta 1969 pa celo na 6. Zmanjšalo se je tudi število občin s 15 do 30 ‰ vinograda, in to od 154 na 83 in 61. Kategorija 5 do 15 ‰ vinograda je v letu 1896 štela 359 občin, 1954 leta 295 občin in leta 1969 le 199 občin. Hkrati se je povečalo število občin z manj kot 5 ‰ vinogradov, in to od 743 v letu 1896 na 1.047 v letu 1969. V subpanonski makroregiji se je v celotnem obdobju število občin z več kot 30 ‰ vinograda znižalo od 35 na 5 in v primorski makroregiji od 13 na 1, število občin z manj kot 5 ‰ vinograda pa se je v prvi povečalo od 322 na 543. V primorski makroregiji se je število slednjih zmanjšalo od 121 na 119, vsekakor zaradi submediteransko-dinarske mezoregije, kjer so se vinogradi umaknili še iz tistih občin, ki so jih nekaj maleda imele. V predalpski makroregiji zbode v oči kategorija katastrskih občin s 5 do 15 ‰, ki se zmanjša od 74 na 7. Tudi v makroregiji subpanonsko-subdinarskega in dinarskega Posavja se ista kategorija zmanjša od 28 na 10 občin.

Zelo ilustrativen je podatek o povečanju, nazadovanju ali stagnaciji vinogradov v katastrski občini. Nazadovanje vinogradništva v Sloveniji je dobro razvidno iz ugotovitve, da je povečalo svojo vinogradniško površino v obdobju 1896—1954 le 189 občin, nazadovalo pa jih je 1.100. Tudi obdobje 1954—1969

kaže podobno sliko, saj se je površina vinogradov povečala le v 273 občinah, medtem ko je nazadovala v 1.069 občinah.

Podrobnejše korelacije v spreminjanju vinogradniških površin po katastrskih občinah so razvidne iz tabel II. A in B.

KATASTRSKE OBČINE GLEDE NA DELEŽ IN SPREMINJANJE VINOGRADNIŠKIH POVRŠIN PO MAKRO- IN MEZOREGIJAH

Tabela II. A

MAKROREGIJA mezoregija	leto	število katastrskih občin / deležem vinograda				štev. k.o., v katerih je vinogr. površina		
		do 5%	5-15%	15-30%	n	30%	porast	nezad.
I. MAKROREGIJA	1896	322	227	108	35			
SUBPANONSKEGA POMURJA,	1954	441	201	62	12	104	580	8
PODRAVJA IN POSAVJA	1969	543	147	46	5	160	585	-
A) mezoregija	1896	162	132	89	33			
vzhodnega subpanonskega	1954	251	122	53	11	44	365	7
Podravja in Pomurja	1969	315	94	41	5	90	368	-
B) mezoregija	1896	62	33	11	1			
zahodnega subpanonskega Podravja	1954	85	18	1	-	5	102	-
	1969	96	7	1	-	21	84	-
C) mezoregija	1896	98	62	8	1			
subpanonskega Posavja	1954	105	61	8	1	55	113	1
	1969	132	46	4	-	49	133	-
II. MAKROREGIJA	1896	99	28	6	-			
SUBPANONSKO-SUBDINARSKEGA	1954	101	19	5	-	18	113	2
IN DINARSKEGA POSAVJA	1969	127	10	2	1	36	98	5
A) mezoregija	1896	44	23	6	-			
subpanonsko-subdinarskega	1954	54	17	5	-	8	65	-
Posavja	1969	65	10	2	-	9	68	-
B) mezoregija	1896	55	5	-	-			
dinarskega Posavja	1954	57	2	-	-	10	48	2
	1969	62	-	-	-	27	30	5
III. MAKROREGIJA	1896	201	74	6	-			
PREDALPSKEGA POSAVJA	1954	243	34	1	-	15	261	5
	1969	258	7	-	-	35	247	-
A) robna predalpska mezoregija	1896	94	64	3	-			
	1954	130	30	-	-	9	150	2
	1969	154	6	-	-	26	136	-
B) notranja predalpska mezoregija	1896	107	10	3	-			
	1954	113	4	1	-	6	111	3
	1969	104	1	-	-	9	111	-
IV. PRIMORSKA MAKROREGIJA	1896	121	30	34	13			
	1954	115	41	15	9	52	146	-
	1969	119	35	13	1	42	139	1
A) prava primorska	1896	61	29	34	13			
(submediteranska) mezoregija	1954	75	41	15	9	45	92	-
	1969	91	35	13	1	41	101	-
B) submediteransko-dinarska	1896	60	1	-	-			
mezoregija	1954	40	-	-	-	7	54	-
	1969	28	-	-	-	1	38	1
SLOVENIJA	1896	743	359	154	48			
(I.-IV.)	1954	910	295	83	21	189	1100	15
	1969	1047	199	61	6	273	1069	6

KATASTRSKE OBČINE GLEDE NA DELEŽ IN SPREMINJANJE VINOGRADNIŠKIH POVRŠIN PO SUBMEZOREGIJAH

Tabela II. B

submezoregija	leto	število katastrskih občin z deležem vinograda				štev. k. o. v katerih je vinogr. površina		
		do 5%	5-15%	15-30%	n 30%	porast	nazad	stag
Goričko (1-4)	1909	67	1					
	1954	84	1			27	34	7
	1969	104				66	38	
Londavske gorice (5)	1909	1	3					
	1954	2	3			2	2	
	1969	2	3			4	1	
Slovenske gorice (6-14)	1896	85	107	62	29			
	1954	146	92	38	11	14	269	
	1969	23	27	10		3	57	
Dravinjske gorice (17-18)	1896	36	14	2				
	1954	48	3			3	49	
	1969	50	1			12	39	
Podpohorske gorice (19-20)	1896	19	14	8	1			
	1954	27	14	1		2	40	
	1969	35	6	1		8	35	
Kozjak (21)	1896	7	5	1				
	1954	10	1				13	
	1969	11				1	10	
Sotelsko (22-23)	1896	40	42	6				
	1954	64	23	2				
	1969	77	11	1		11	78	
Bizeljsko-sremičke gorice (24)	1896	33	4					
	1954	14	23	4		36	1	
	1969	17	26	1		22	22	
Raduljsko-krško hribovje (25-26)	1896	8	15	2	1			
	1954	14	10	2	1		25	1
	1969	23	5	2		7	23	
Kostanjeviško Podgorje (27)	1896	17	1					
	1954	13	5			10	8	
	1969	15	4			9	10	
Novomeška kotlina (28-29)	1896	18	11	3				
	1954	25	5	2		2	30	
	1969	30	3	1		4	30	
Bela krajina (30-31)	1896	26	12	3				
	1954	29	12	3		6	35	
	1969	35	7	1		5	38	
Nizki Dolenjski Kras (32-33)	1896	43	5					
	1954	47	2			8	38	2
	1969	52				27	22	3
Kostelsko in Poljanska dolina ob Kolpi (34)	1896	12						
	1954	10				2	10	
	1969	10					8	2
Hudinjaško-voglajnska pokrajina (35-36)	1896	35	27	2				
	1954	54	10			2	61	1
	1969	64	1			13	53	

KATASTRSKE OBČINE GLEDE NA DELEŽ IN SPREMINJANJE VINOGRADNIŠKIH POVRŠIN PO SUBMEZOREGIJAH

Tabela II. B

submezoregija	leto	število katastrskih občin z deležem vinograda				štev. k. o. v katerih je vinogr. površina		
		do 5%	5-15%	15-30%	n. 30%	porast.	nazad.	stagn.
Vzhodno Posavsko hribovje (37)	1896	23	7					
	1954	29	1				30	
	1969	30					30	
Nizko Posavsko hribovje (38-39)	1896	36	30	1				
	1954	47	19			7	59	1
	1969	60	5			13	53	
Srednje Savinjsko (40-43)	1896	70	9	3				
	1954	57	4	1		5	74	3
	1969	73	1			8	76	
Zahodno Posavsko hribovje (44-45)	1896	37	1					
	1954	36				1	37	
	1969	31				1	35	
Goriška Brda (46)	1896		4	4	7			
	1954	1	3	3	8		15	
	1969	4	2	8	1		15	
Vipavsko (47-49)	1896	24	14	13	3			
	1954	26	19	11		17	37	
	1969	37	16	2		14	42	
Kras (50-51)	1896	33	2					
	1954	36				26	9	
	1969	37				12	26	
Šavrinska Brda (52-53)	1896	4	9	17	3			
	1954	12	19	1	1	2	31	
	1969	13	17	3		15	18	
Hrpejsko-podgorski Kras s Čičarijo (54)	1896	8						
	1954	8				1	7	
	1969	8					8	
Brkini z Vremsko dolino (55)	1896	40	1					
	1954	26				5	36	
	1969	17				1	23	1
Ilirskobistriško podgorje (56)	1896	12						
	1954	6				1	11	
	1969	3					7	

4.2. Tipi katastrskih občin glede na spreminjanje vinogradniških površin

Vinogradniške površine po katastrskih občinah so se izredno pestro spreminjale. V največjem številu občin so vinogradi nazadovali v obeh obdobjih, tj. 1896—1954 in 1954—1969. Med 1.387 občinami je takih kar 924. Druge kažejo najrazličnejše kombinacije. Med njimi je najštevilnejši tip z naraščanjem vinogradniških površin v obeh obdobjih in tip, pri katerem vinogradi v obdobju 1896—1954 in celotnem obdobju nazadujejo, v obdobju 1954—1969 pa napredujejo. Pomembnejši je še tip, pri katerem vinogradi v obdobju 1896—1954 napredujejo ter v obdobju 1954—1969 in v celotnem obdobju nazadujejo.

Vseh tipov spreminjanja vinogradniških površin je 10 in so podrobneje razvidni iz legende v tabeli III. A, ki omogoča izčrpnější vpogled v medsebojna razmerja po makro- in mezoregijah, medtem ko prikazuje tabela III. B stanje po submezoregijah.

Na osnovi metodologije tipov katastrskih občin je izdelana tudi karta spreminjanja vinogradniških površin v Sloveniji v obdobjih 1896—1954 in 1954 do 1969*.

TIPI KATASTRSKIH OBČIN GLEDE NA SPREMINJANJE VINOGRADNIŠKIH POVRŠIN PO MAKRO- IN MEZOREGIJAH

Tabela III. A

MAKROREGIJA mezoregija	štev. občin	T I P I									
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
I. MAKROREGIJA SUB-PANONSKEGA POMURJA, PODRAVJA IN POSAVJA	750	504	54	21	41	24	34	40	18	5	9
A) mezoregija vzhodnega subpanonskega Podravja in Pomurja	459	329	28	13	16	12	9	26	17	1	8
B) mezoregija zabodnega subpanonskega Podravja	109	76	2	5	17	2	1	1	1	4	-
C) mezoregija subpanonskega Posavja	182	99	24	3	8	10	24	13	-	-	1
II. MAKROREGIJA SUB-PANONSKO-SUBDINARSKEGA IN DINARSKEGA POSAVJA	145	83	6	9	10	9	2	9	3	7	7
A) mezoregija subpanonsko-subdinarskega Posavja	79	60	-	2	1	6	1	5	1	2	1
B) mezoregija dinarskega Posavja	66	23	6	7	9	3	1	4	2	5	6
III. MAKROREGIJA PREDALPSKEGA POSAVJA	289	236	6	4	15	6	2	7	2	5	6
A) robna predalpska mezoregija	163	134	6	4	11	1	1	2	-	1	3
B) notranja predalpska mezoregija	126	102	-	-	4	5	1	5	2	4	3
IV. PRIMORSKA MAKROREGIJA	203	101	15	5	19	23	14	3	2	19	2
A) prava primorska (submediteranska) mezoregija	142	69	15	4	19	18	12	3	2	-	-
B) submediteransko-dinarska mezoregija	61	32	-	1	-	5	2	-	-	19	2
SLOVENIJA (I-IV)	1387	924	81	39	85	62	52	59	25	36	24

Rimske številke, ki označujejo posamezne tipe, pomenijo:

- I = nazadovanje v obdobjih 1896—1954, 1954—1969, 1896—1969
- II = naraščanje v obdobjih 1896—1954, 1954—1969, 1896—1969
- III = nazadovanje v obdobju 1896—1954, naraščanje v obdobju 1954—1969 in naraščanje v obdobju 1896—1969
- IV = nazadovanje v obdobju 1896—1954, naraščanje v obdobju 1954—1969 in nazadovanje v obdobju 1896—1969

* Primerjaj: Regionalni prostorski plan za območje SR Slovenije. Stanje v prostoru in razvojne težnje. Dokumentacijsko gradivo II. Zavod SRS za regionalno prostorsko planiranje, Ljubljana 1973.

- V = naraščanje v obdobju 1896—1954, nazadovanje v obdobju 1954—1969 in nazadovanje v obdobju 1896—1969
 VI = naraščanje v obdobju 1896—1954, nazadovanje v obdobju 1954—1969 in naraščanje v obdobju 1896—1969
 VII = naraščanje v obdobju 1954—1969
 VIII = nazadovanje v obdobju 1954—1969
 IX = nazadovanje v obdobju 1896—1954
 X = kombinacije s stagnacijo

TIPI KATASTRSKIH OBČIN GLEDE NA SPREMINJANJE VINOGRADNIŠKIH POVRŠIN PO SUBMEZOREGIJAH

TABELA III. B

submezoregija	štev. občin	T i p i									
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
Goričko (1-4)	104	15	18	12	5	5	5	23	13		8
Lendavske gorice (5)	5	1	5	1				1			
Slovenske gorice (6-14)	289	257	5		11	7	3	2	4		
Haloze (15-16)	61	56			3		1				1
Dravinske gorice (17-18)	52	37	2	3	8	1					1
Podpohorske gorice (19-20)	44	30		2	7	1	1	1	1	1	
Kozjak (21)	13	9			2						2
Sotelsko (22-23)	89	71	4	1	5	4	3	1			
Bizeljsko-sremičke gorice (24)	44		14	1		3	19	7			
Raduljsko-krško hribovje (25-26)	30	23		1	1			4			1
Kostanjeviško Podgorje (27)	19	5	6		2	3	2	1			
Novomeška kotlina (28-29)	34	28		2		2		2			
Bela krajina (30-31)	45	32			1	4	1	3	1	2	1
Nizki Dolenjski Kras (32-33)	54	17	6	7	9	2		4	2	3	4
Kostelsko in Poljanska dolina ob Kolpi (34)	12	6				1	1			2	2
Iludinsko-voglajnska pokrajina (35-36)	66	51	1	3	7	1		2			1
Vzhodno Posavsko hribovje (37)	30	30									
Nizko Posavsko hribovje (38-39)	67	53	5	1	4		1			1	2
Srednje Savinjsko (40-43)	88	68			3	5		5	2	2	3
Zahodno Posavsko hribovje (44-45)	38	34			1		1			2	
Goriška Brda (46)	15	15									
Vipavsko (47-49)	56	31	7	3	3	7	3	1	1		
Kras (50-51)	38	7	8	1	1	11	7	2	1		
Savrinska Brda (52-53)	33	16			15		2				
Ilpelsko-podgorski Kras s Čičarijo (54)	8	7					1				
Brkini z Vremsko dolino (55)	41	20		1		4	1			14	1
Ilirskobistriško podgorje (56)	12	5				1				5	1

VI. VINOGRADNIŠKI PRELOG KOT ELEMENT ODMIRANJA SLOVENSKEGA AGRARNEGA PROSTORA

1. Značaj vinogradniškega preloga

Z umikom vinogradniških površin se ne spreminja le vinogradniški pejzaž, ki dobiva najpogosteje degradiran značaj, temveč se krči tudi agrarni prostor. Ta ugotovitev prihaja toliko bolj do veljave ob dejstvu, da zavzema vinogradniški prostor 40 % vse površine Slovenije in da je posebno v subpanonskem in primorskem svetu delež vinogradov zelo visok. Tako so socialni in fiziognomski učinki umika razširjeni v velikem delu Slovenije ter najbolj vidni prav v izrazitih vinorodnih pokrajinah. Ob tem je posebej poudariti, da je v rokah zasebnikov, pretežno kmečkega prebivalstva, 83 % vinogradov. Težka situacija, v kateri se nahaja kmečko vinogradništvo, namreč samo še pospešuje proces odmiranja vinogradniškega prostora, hkrati pa ne daje posebno dobrih upov za izboljšanje.

Ker nam doslej ni uspelo zadržati odmiranja kmečkega vinogradništva, je vinogradniški prelog v Sloveniji zavzel velik obseg. Ločimo ga po izvoru, fiziognomiji in morebitni kulturi, ki sledi vinogradu po njegovem propadu.

Po izvoru ločimo predvsem socialni prelog, ki ga pogojuje socialna diferenciacija (29, 230; 30—32) in tehnološki prelog. Slednji je povezan z uvedbo sodobne vinogradniške tehnologije v družbenem sektorju. Ker je mehanizirana obdelava vinogradov na velikih strminah in na manjših površinah nerentabilna, so jih družbena gospodarstva najpogosteje opustila. Mnogo površin, posebno v preteklosti, je ostalo neobdelanih zaradi pomanjkanja sredstev za obnovo. Označili bi jih lahko za posebno obliko vinogradniškega preloga. Slednjič je znan iz obdobja ekstenzivnega vinogradništva prelog v nekakšnem »vinogradniškem« kolobarju, v katerem je vinograd pred obnovo nekaj let počival.

Vinogradniški prelog menjava svojo fiziognomijo in je lahko v opleveljenem, otravljenem ali absolutnem razvojnem stadiju (33, 49—63). V otravljenem stadiju vinograd v celoti propade (od tod tudi oznaka prazen stadij), v absolutnem pa nekdanjo vinogradniško površino poraste grmičevje. Zanj se je v nemški strokovni sferi uveljavila oznaka »Weinbergwüstung«, kar bi še najbolj ustrezalo našemu izrazu »pustike« (34, 63; 35, 271, 106).

Nekdanje vinogradniško zemljišče lahko v celoti opustijo, pogosto pa ga izrabljajo še dalje za sadovnjak, travnik, njivo ali gozd. Če sledi vinogradu druga kultura, govorimo o relativnem ali skritem vinogradniškem prelogu (33).

2. Učinki umika vinogradniških površin na transformacijo vinogradniškega prostora

Težko bi presodili, koliko opuščenih vinogradniških površin v Sloveniji zavzemajo posamezne oblike in faze vinogradniškega preloga, čeprav je prav to za fiziognomsko-estetski videz pokrajine bistvenega pomena. Pač pa lahko po bolj ali manj intenzivnem umiku sklepamo, kolikšna je stopnja in intenzivnost transformacije in odmiranja vinogradniškega prostora. Vinogradniške pokrajine bi lahko tako glede na značaj spreminjanja vinogradniških površin v obdobjih 1896—1954 in 1954—1969 razvrstili v naslednje skupine:

- a) pokrajine z izrednim umikom vinogradov (nad 60 %)
- b) pokrajine z nadpoprečnim umikom vinogradov (od 40 % do 60 %)
- c) pokrajine s poprečnim umikom vinogradov (od 20 % do 40 %)
- č) pokrajine s podpoprečnim umikom vinogradov (od 5 % do 20 %)
- d) pokrajine s stagnacijo vinogradniških površin (od 5 % do —5 %)
- e) pokrajine s porastom vinogradniških površin (nad 5 %)

Degradirani kmečki vinorodni pejšaž z velikega vrha v Vinorodnih Halozah. V sredi so etalni vinogradniški prelog v otravljenem stadiju, ob njem na parceli, zasajeni s koruso, skriti vinogradniški prelog (Mirko Šoštarič, 1964).

2.1. Transformacija vinogradniškega prostora v obdobju 1896—1954 (karta na strani 168)

Izreden umik vinogradniških površin za več kot 60 % kažejo nekatere skoraj nevinorodne pokrajine, kot Mozirsko, Dobrnsko podolje, Kozjak, Brkini in Hrpeljsko-podgorski Kras. Izjema so le Zgornji Šavrini.

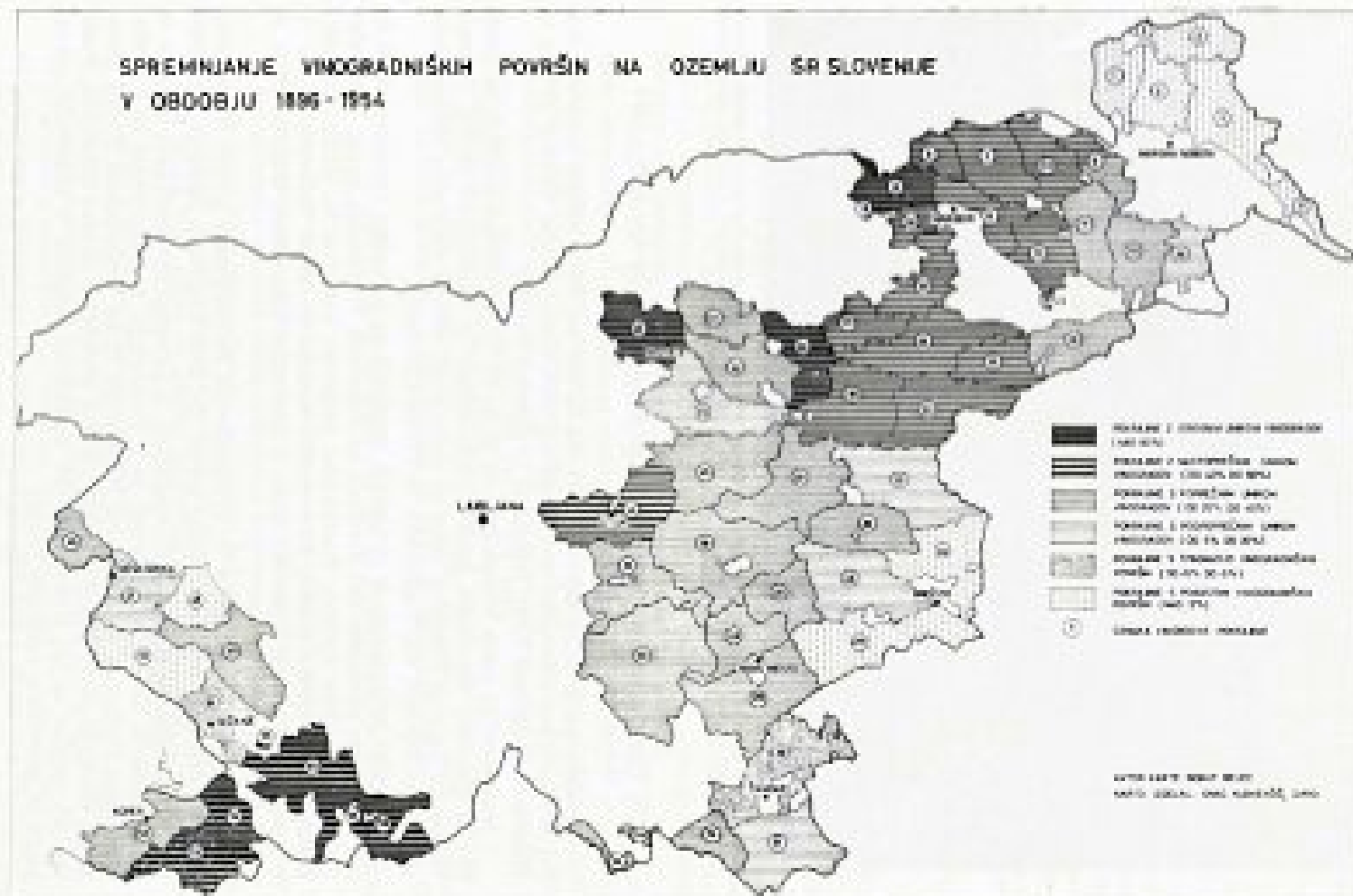
Nadpoprečni umik vinogradov od 40 do 60 % je posebno značilen za Srednje in Zahodne Slovenske gorice, Podpohorske in Dravinjske gorice, Zgornje Haloze in Zgornje Sotelsko, torej za srednje ali močno vinorodne subpanonske pokrajine. Izjemni sta Voglajnsko in Litijsko hribovje.

V večini pokrajin so se vinogradi umaknili za poprečno vrednost od 20 do 40 %. Mednje uvrščamo del Srednjih in Vzhodnih Slovenskih goric, Vinorodne Haloze, Velenjsko kotlino, Ponikevsko prigorje, Vzhodno in Nizko Posavsko hribovje, Šmarješke gorice, Novomeško kotlino in Nizki Dolenjski Kras. V Primorju sodijo sem Vipavska Brda z Zgornjim Vipavskim, Goriška Brda in Spodnji Šavrini.

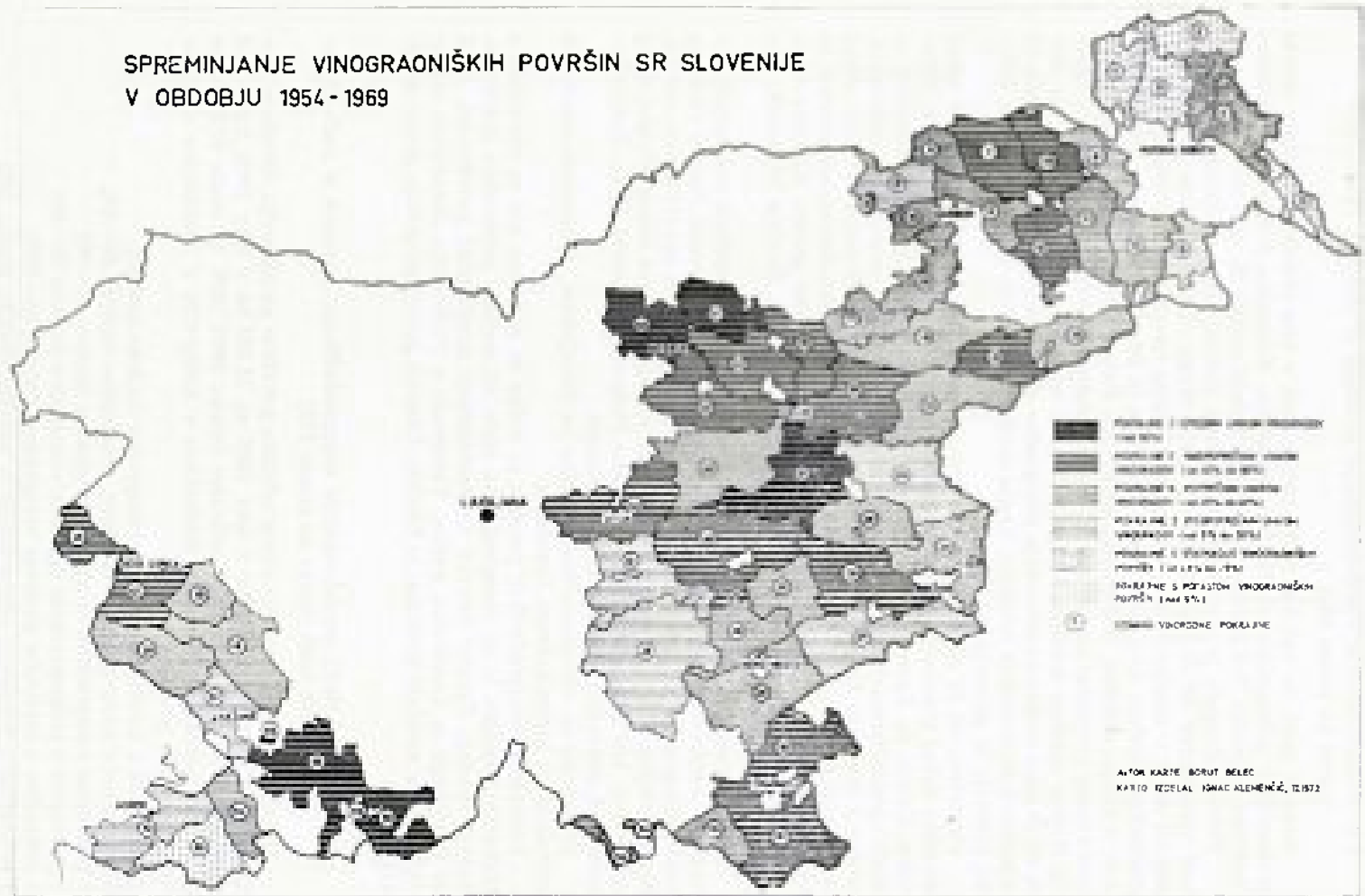
Podpoprečno, od 5 do 20 %, so nazadovale Jeruzalemske gorice, Vransko-libojsko hribovje, Kozjansko, Krške gorice, del Bele krajine in Spodnje Vipavsko.

Vinogradniške površine so stagnirale v Črnomaljsko-metliških goricah in na Sežanskem Krasu, napredovale pa v Prekmurju, na Bizeljskem in v Kostanjeviškem Podgorju, na Srednjem Vipavskem in na Komenskem Krasu. Povečanje vinogradniških površin je deloma tudi statistične narave (Bizeljsko, Prekmurje), vendar se tej pomanjkljivosti ni mogoče izogniti. V nekaterih pokrajinah je povečanje realnejše (Kras).

SPREMNJANJE VINOGRADNIŠKIH POVRŠIN NA OZEMLJU SR SLOVENIJE
V OBDOBJU 1896 - 1954

SPREMINJANJE VINOGRADNIŠKIH POVRŠIN SR SLOVENIJE
V OBDOBJU 1954 - 1969

2.2. Transformacija vinogradniškega prostora v obdobju 1954—1969 (karta na strani 169)

Izreden umik za več kot 60 % kažejo tudi v tem obdobju nekatere skoraj nevinorodne pokrajine, kot Brkini, Mozirsko, Velenjska kotlina in Vzhodno Posavsko hribovje. Pokrajinski in socialni učinki umika so zato neznatni.

Povsem drugače je v izrazito vinorodnih pokrajinah z nadpoprečnim umikom vinogradov od 40—60 %, kjer stopajo druge oblike agrarne proizvodnje bolj ali manj v ozadje in je prebivalstvo še zelo navezano na dohodke iz vinogradništva. Mednje uvrščamo predvsem Brda in Spodnje Vipavsko. Drugo skupino, z nižjim deležem vinograda, sestavljajo Bela krajina, Krške gorice in nekateri manj vinorodni okoliši Srednjih in Zahodnih Slovenskih goric. Tudi Zgornje Haloze spadajo mednje. V tretji skupini se delež vinograda že toliko zniža, da je sicer močno nazadovanje vinogradov spet brez posebnih strukturnih ali pejsažno-fiziognomskih učinkov. Vanjo uvrščamo obrobje Celjske kotline, Litijsko hribovje in gričevje ob Mirni.

Poprečno, od 20 do 40 %, je nazadovalo večje število pokrajin, med njimi nekatere dokaj vinorodne, tako Svečinske, Mariborske in Pekrske gorice, Vinorodne Haloze in Zgornje Vipavsko. Posledice nazadovanja vinogradništva so kljub »poprečnemu« umiku močno zaznavne. V isto kategorijo nazadovanja, vendar z manjšim deležem vinograda, uvrščamo še del Slovenskih goric okrog Cerkevjenjaka, Zahodne Ljutomersko-ormoške, Framsko-slovenskobistriške in Poljčansko-savinske gorice, Zgornje Sotelsko, Senovske gorice, Kumsko-trboveljsko hribovje, Novomeško kotlino, Šmarješke gorice, Srednje Vipavsko, Komenski Kras in Hrpeljsko-podgorski Kras s Čičarijo.

Podpoprečno, od 5 do 20 %, je nazadovalo nekaj pomembnih vinorodnih pokrajin — Jeruzalemske in Radgonske gorice ter Spodnji Šavrini. Zaradi visokega deleža vinogradov pa umik ni ostal neopazen v njihovem pokrajinskem videzu. Med pokrajinami s podpoprečnim umikom so tudi nekatere vinogradniško manj pomembne, kot Kozjansko, Kostanjeviško Podgorje, Sežanski Kras, Šentviškotemeniška pokrajina, Suha krajina in Kozjak.

Stagnirale so vinogradniške površine na Bizeljskem, v Slovenskokonjiških goricah in na jugovzhodnem Goričkem.

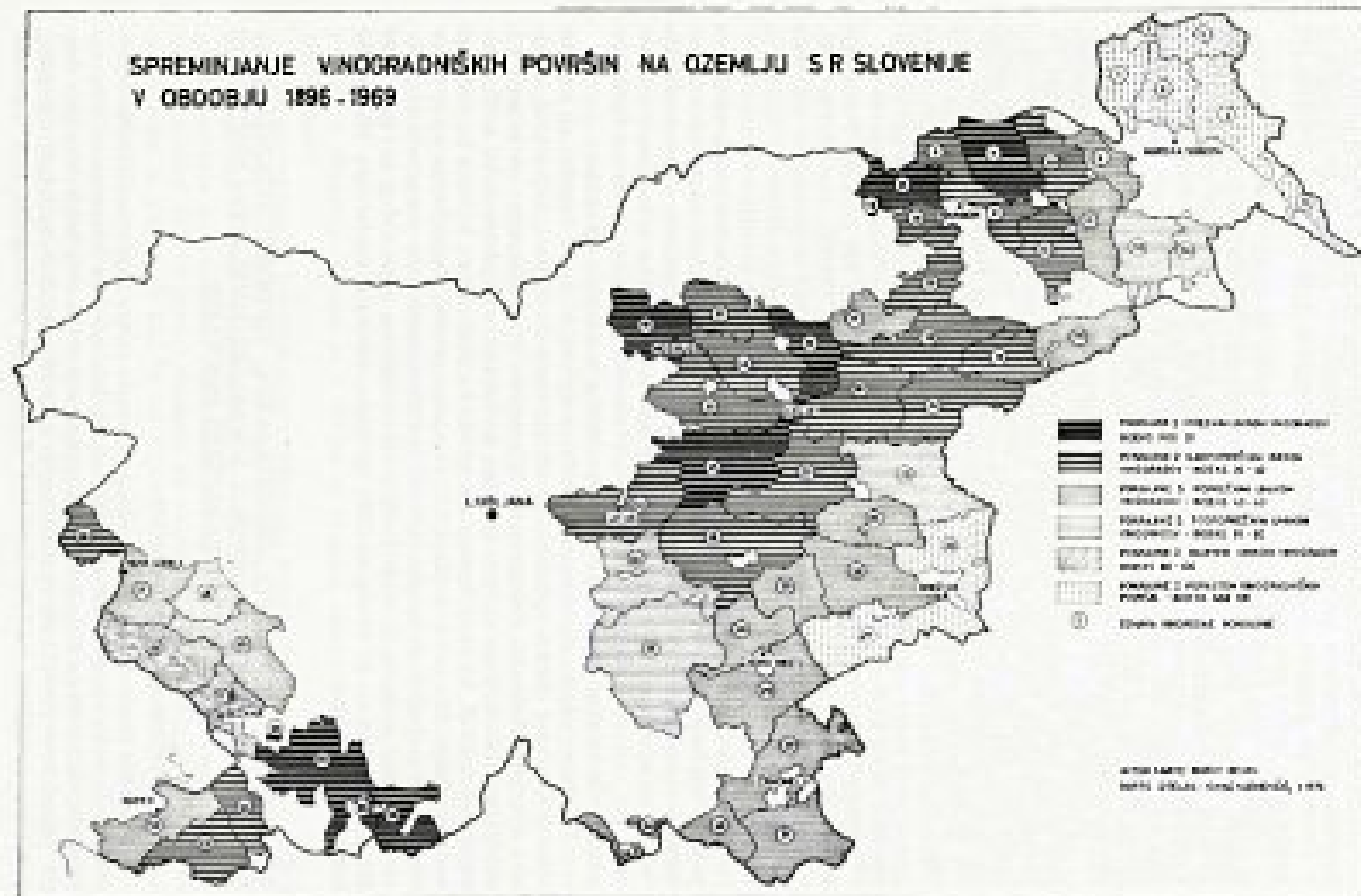
Povečanje vinogradniških površin je redko in podobno kot za pokrajine s stagnacijo značilno le za vinogradniško malo ali srednje pomembne pokrajine. Mednje spadajo Zgornji Šavrini z obnovljenimi družbenimi površinami, večji del Goriškega in Lendavske gorice. Vinograde v Prekmurju obnavljajo zasebniki, vendar zasajajo pretežno le hibride. Obnovo precej pospešuje pojav počitniških hišic.

2.3. Skupni učinki transformacije vinogradniškega prostora v zadnjih sedemdesetih letih (karta na strani 171)

Omenili smo že, da so se vinogradniške površine na območju današnje Slovenije zmanjšale od 45.938 ha v letu 1896 na 21.881 ha v letu 1969, torej pod polovico nekdanjega obsega. Upošteva je indeks 1969/1896, ki znaša 47,6, lahko vinorodne pokrajine Slovenije razvrstimo v kategorije z naslednjim umikom vinogradniških površin:

- a) pokrajine z izrednim umikom vinogradov (indeks pod 20)
- b) pokrajine z nadpoprečnim umikom vinogradov (indeks 20—40)
- c) pokrajine s poprečnim umikom vinogradov (indeks 40—60)
- č) pokrajine s podpoprečnim umikom vinogradov (indeks 60—80)
- d) pokrajine z majhnim umikom vinogradov (indeks 80—100)
- e) pokrajine s porastom vinogradniških površin (indeks preko 100)

**SPREMINJANJE VINOGRADNIŠKIH POVRŠIN NA OZEMLJU S R SLOVENIJE
V OBOOBU 1896-1969**

Izredno močno (indeks pod 20) so nazadovali vinogradi v Brkinih, na Mozirskem, v Dobrnskem podolju, Kumsko-trboveljskem hribovju, na Kozjaku in v Jareninskih goricah. Razen v slednjih vinogradi v nobenih od naštetih pokrajin niso veliko pomenili.

Nadpoprečno visok umik z indeksom od 20 do 40 ugotavljamo v vrsti vinorodnih pokrajin, tako v Brdih, Zgornjih Šavrinih, Svečinskih in Mariborskih goricah ter Zgornjih Halozah, potemtakem v močno ali srednje vinorodnih pokrajinah. V to skupino pa lahko uvrstimo tudi manj ali malo vinorodne pokrajine npr. Hrpeljsko-podgorski Kras, širše obrobje Celjske kotline, Litijsko hribovje, gričevje ob Mirni, Cmureško-negovske, Ptujске, Podpohorske in Poljčansko-savinske gorice ter Zgornje Sotelsko.

Poprečen umik z indeksom od 40 do 60 kažejo nekatere znane vinorodne pokrajine, tako Radgonske gorice, Vinorodne Haloze, Bela krajina, Zgornje Vipavsko, Spodnje Vipavsko in Spodnji Šavri. Sem sodijo tudi manj vinorodne pokrajine, npr. Slovenske gorice okrog Cerkvenjaka, Slovenskokonjiške gorice, obrobje Novomeške kotline, Šmarješko-krške gorice in Senovsko podolje.

Podpoprečno nazadovanje z indeksom od 60 do 80 je značilno le za redke vinorodne pokrajine, med njimi z visokim deležem vinogradov za Jeruzalemske gorice, med manj vinorodnimi pa za Zahodne Ljutomersko-ormoške gorice, Kozjansko, Suho krajino, Šentviško-temeniško pokrajino in Srednje Vipavsko.

Edina pokrajina z majhnim nazadovanjem (indeks 85) je Kras. Povečanje vinogradniških površin ugotavljamo le v Prekmurju, Bizeljsko-sremičkih goricah in Kostanjeviškem Podgorju. Pri tem je omeniti, da so podatki iz leta 1909 za Prekmurje ne le kasnejšega datuma, temveč tudi pomanjkljivi, v spodnjem Posavju pa zaradi zgodnjega pojava trtne uši izkazujejo prenizke vrednosti.

Kot smo lahko doslej razbrali, je intenzivnost sprememb v vinogradniškem pejsazu odvisna ne le od obsega umika, temveč tudi od deleža vinogradov in pomena vinogradništva v pokrajini. Tam, kjer vinogradi arealno ne predstavljajo veliko, njihovo nazadovanje še zdaleč ne spremeni podobe pokrajine v tolikšni meri kot skromen umik v značilni vinogradniški pokrajini, nima pa tudi tako negativnih učinkov in posledic na gospodarsko in socialno strukturo.

Poudarim naj še, da so vinogradniške površine, ki so jih opustili ob napadu trtne uši in med obema vojnama, kmalu ponovno kultivirali, največkrat s sadnim drevjem. Takratni fiziognomski in estetski videz pokrajine ob pojavu t. i. relativnega ali skritega vinogradniškega preloga zato še zdaleč ni bil toliko prizadet kot sedanji, ko opuščnemu vinogradu ne sledi druga kultura in v mnogo večjem obsegu kot nekoč nastaja t. i. absolutni prelog. Degradacijo v novejšem obdobju stopnjuje tudi izredno hitro recentno nazadovanje vinogradniških površin, ki je v zadnjih 15 letih doseglo celo relativno enak obseg kot prej v 58 letih. Poprečno so se vinogradniške površine umikale v obdobju 1954—1969 letno kar za 631 ha.

VII. SODOBNI ELEMENTI SPREMINJANJA VINOGRADNIŠKEGA PROSTORA IN POJAV DIVERGENCE V SOCIALNOGEOGRAFSKI STRUKTURI VINOGRADNIŠKIH POKRAJIN

1. Podružbljanje vinogradništva

Posestna struktura je že od nekdaj pomenila enega najpomembnejših dejavnikov v razvoju vinogradništva, saj je od nje bila odvisna intenzivnost vlaganja kapitala, na katerega je ta kmetijska panoga navezana bolj kot katera koli druga. Odtod že v preteklosti razlike med vinogradi različnih socialnih kategorij, predvsem kmečkimi in dominikalnimi. Kapital pa je omogočal tudi napredek

vinogradništva. Prav zaradi tega ugotavljamo med slovenskimi vinogradniškimi pokrajinami znatne strukturne razlike, ki niso zasnovane le v različnih naravnih razmerah, temveč pretežno v različnih socialno posestnih razmerah.

Družbeni in socialni razvoj po drugi svetovni vojni je prinesel korenito spremembo posestnega sistema vinorodnih pokrajin. V družbeno lastništvo je prešel znaten del vinogradniških površin, predvsem tistih, ki so bile v rokah tujega kapitala, deloma tudi kmečkih. To so bili najkvalitetnejši vinogradi in najpogosteje za vinogradništvo izredno ugodni okoliši. Z modernizacijo proizvodnje so bile tako dane posebno ugodne možnosti za razvoj sodobnega vinogradništva. Družbena vinogradniška gospodarstva so izvedla moderno obnovo in prešla na strojno obdelavo nasadov, poskrbela pa so tudi za sodobno predelavo in ukletenje pridelka. S svojimi kakovostnimi vini v velikih količinah in z visoko stopnjo komercializacije so se dominantno uveljavila na vinskem trgu doma in na tujem. Vinogradi družbenega sektorja so zato izrednega pomena za slovensko vinogradništvo. Čeprav zavzemajo le 17 % vseh vinogradniških površin, je njihov pomen večji, kot je razbrati iz samega obsega. Poleg tega ob podružbljanju vinogradništva niso izostali učinki v pejzažu pokrajine in njeni socialnogospodarski strukturi.

Kmečko vinogradništvo je ostalo, nasprotno, še docela v okvirih tradicionalnega socialnega in produkcijskega sistema ter kaže izrazito tendenco nazadovanja površin in zmanjševanja proizvodnje. V kmečkih vinorodnih pokrajinah je prišlo do zaskrbljujočega odmiranja agrarnega prostora in do občutne socialne diferenciranosti znotraj vinorodnih pokrajin. Razvojne razlike so tolikšne, da bi jih lahko označili že za divergenco.

Razmerje med družbenim in zasebnim lastništvom vinogradov je torej pomemben dejavnik prostorskega razvoja, ker razširjenost in delež podružbljenih vinogradov odločilno vplivata na socialno strukturo prebivalstva in fizignomijo vinogradniške pokrajine. Kratak prikaz razširjenosti in deleža družbenih vinogradov zato ne bo odveč (tabela IV, karta na strani 175).

Vseh družbenih vinogradov je bilo v Sloveniji po stanju iz leta 1969 3700 ha, od česar je odpadlo kar 2768 ha ali 74,7 % na subpanonsko makroregijo. Njihov delež je tu najvišji, saj zavzemajo 23,3 % vinorodne površine, v nekaterih okoliših pa seveda precej več. V mezoregiji subpanonskega Podravja in Pomurja odpade na družbeni sektor 2386 ha ali tretjina, v mezoregiji zahodnega subpanonskega Podravja pa 250 ha ali četrtnina vinorodnih površin. V Slovenskih goricah je podružbljenih 43 % vinogradov, v Halozah 30,1 %, v Podpohorskih goricah 51,4 %, a največ v Mariborskih (57,3 %), Radgonskih (62,8 %), Jeruzalemskih (65,8 %) in Pekrskih goricah (82,2 %). Družbeni vinogradi so izrazito skoncentrirani v Slovenskih goricah, kjer je 1932 ha ali 52 % vseh podružbljenih površin v Sloveniji. Haloze so s 431 ha na drugem mestu med subpanonskimi pokrajinami.

Do pomembnejše koncentracije družbenega vinogradništva je prišlo tudi v Primorju, kjer je 829 ha ali 22 % vseh družbenih vinogradov v Sloveniji, ki zavzemajo 14,3 % vseh vinogradniških površin. Šavrinska Brda so s 523 ha druga najmočnejše podružbljena vinorodna pokrajina v Sloveniji, vendar njihov relativni delež 18,3 % precej zaostaja za haloškimi. V Goriških Brdih je podružbljenih le 139 ha ali 15,1 %, na Vipavskem pa 142 ha ali 8,5 % vseh vinorodnih površin.

V vinorodnem Posavju je družbeno vinogradništvo slabo razvito. Le v subpanonskih Bizeljsko-sremičkih goricah je blizu 100 ha ali 9,4 % družbenih vinogradov, drugod pa jih zasledimo v komajda omembe vrednem obsegu. Na celotno Posavje odpade komaj okrog 7 % vseh družbenih vinogradov.

DRUŽBENI VIENOGRADI LETA 1969

Tabela IV

MAKROREGIJA mezoregija submezoregija	površina družbenih vinoogradov v ha	delež družbenih vi- noogradov v odnosu do vseh vinoogradov v %
I. MAKROREGIJA SUBPANONSKEGA POMURJA PODRAVJA IN POSAVJA	2768	23,3
A) mezoregija vzhodnega subpanonskega Podravja in Pomurja	2386	33,9
Goričko (1-4)	10	1,6
Lendavske gorice (5)	13	2,7
Slovenske gorice (6-14)	1932	43,0
Ilaloze (15-16)	431	30,1
B) mezoregija zahodnega subpanonskega Podravja	250	26,1
Dravinjske gorice (17-18)	37	7,0
Podpohorske gorice (19-20)	201	51,4
Kozjak (21)	12	27,6
C) mezoregija subpanonskega Posavja	132	3,4
Sotelsko (22-23)	21	2,1
Bizeljsko-sremičke gorice (24)	98	9,4
Raduljsko-krško hribovje (25-26)	11	0,9
Kostanjeviško Podgorje (27)	2	0,2
II. MAKROREGIJA SUBPANONSKO-SUBDINAR- SKEGA POSAVJA	73	3,1
A) mezoregija subpanonsko-subdinarskega Posavja	64	3,4
Novomeška kotlina (28-29)	42	5,1
Bela krajina (30-31)	22	2,1
B) mezoregija dinarskega Posavja	9	0,2
Nizki Dolenjski Kras (32-33)	7	1,8
Kostelsko in Poljanska dolina ob Kolpi (34)	2	3,7
III. MAKROREGIJA PREDALPSKEGA POSAVJA	30	1,7
A) robna predalpska mezoregija	19	1,4
Hudinjško-voglajnska pokrajina (35-36)	13	3,0
Vzhodno Posavsko hribovje (37)	1	0,8
Nizko Posavsko hribovje (38-39)	5	0,6
B) notranja predalpska mezoregija	11	2,6
Srednje Savinjsko (40-43)	10	3,2
Zahodno Posavsko hribovje (44-45)	1	1,1
IV. PRIMORSKA MAKROREGIJA	829	14,3
A) prava primorska (submediteranska) mezoregija	829	14,4
Goriška Brda (46)	139	15,1
Vipavsko (47-49)	142	8,5
Kras (50-51)	25	8,4
Šavrinska Brda (52-53)	523	18,3
B) submediteransko-dinarska mezoregija	0	0,6
Hrpeljsko-podgorski Kras s Čičarijo (54)	0	0,3
Brkini z Vremsko dolino (55)	0	1,6
Ilirskobistriško podgorje (56)	0	0,0
SLOVENIJA	3700	16,9

RAZŠIRJENOST IN LASTNIŠTVO VINOGRADOV V SR. SLOVENIJI L. 1969

PO VINORODNIH POKRAJINAH

2. K problemu socialnogeografske divergencije vinogradniške pokrajine

Divergenca v socialnogeografskem razvoju vinogradniških pokrajin je v dobršni meri pogojena v zgodovinskih socialno posestnih razmerah. V preteklosti se ni kazala le v kvalitetnejšem vinogradništvu meščanstva in cerkve v primerjavi s kmečkim, v koncentraciji vinogradov v bližini starih trgov in mest, v izraziti komercializaciji nekmečkega vinogradništva ipd., temveč tudi v različnem socialnem položaju prebivalstva in v stopnji kapitalističnega izkoriščanja delovne sile. Vedno večji pritisk nedomačinov na vinogradniško zemljo, vinogradniške krize in obubožanje domačega prebivalstva so posebno v kvalitetnih vinogradniških okoliših privedli do ekstremnih socialnih kontrastov in zemljiških odnosov. Zgodovinske razlike v socialni strukturi so zato imele močan vpliv ne le na oblikovanje tipa vinogradniškega pejzaža (37, 358; 38, 39), temveč tudi na nadaljnji razvoj vinogradniških pokrajin, še posebej, ker so ob revolucionarnih spremembah posestnih razmer po drugi svetovni vojni postale osnova za recentno divergenco med podružbljenimi in kmečkimi vinorodnimi pokrajinami.

Ni torej naključje, če je recentni razvoj vinogradniških pokrajin močno predisponiran v preteklih socialnopoestnih razmerah in če so tudi današnje strukturne razlike med vinorodnimi predeli pretežno podedovane iz preteklosti. Tako se je na razvalinah preživelega socialnoekonomskega sistema razvil tip **podružbljene vinogradniške pokrajine**, ki se po svoji družbenogeografski strukturi in po zunanji podobi bistveno razlikuje od tradicionalnega tipa **kmečke vinogradniške pokrajine**. Slednja v pokrajinskem videzu, z izjemo vinogradniške preloga, ni doživela pomembnejše transformacije; to je vsekakor predvsem posledica še vedno ročne obdelave vinogradov. Toliko intenzivnejše pa so bile negativne spremembe v njeni družbenogospodarski strukturi, ki jih je povzročilo pomanjkanje delovne sile kot posledica preslojevanja, depopulacije in staranja prebivalstva, velika razdrobljenost posesti, neurejena vinska trgovina, nerentabilnost proizvodnje ipd.

Propad kmečkega vinogradništva pomeni ob dejstvu, da se organizacijsko in tehnološko ni preosnovalo in da ga hkrati ni nadomestila kaka druga intenzivna kmetijska panoga (npr. sadjarstvo, gojenje jagodičevja, živinoreja), vse večjo degradacijo tradicionalne vinogradniške pokrajine. Socialnogeografska divergenca med kmečko vinogradniško pokrajino in drugimi agrarnimi pokrajinami postaja tako vse zaznavnejša, posebno, ker so kraji z možnostjo neagrarnih zaposlitve zaradi slabo razvite prometne mreže težje dostopni in tako ne prihaja do pomembnejšega preslojevanja. Delež agrarnega prebivalstva ostaja zato zelo visok, ponekod pa ugotavljamo celo reagrarizacijo. To so obenem področja praznjenja ali odmiranja ter precejšnje imobilnosti prebivalstva (40, 41, 202 do 206). Poleg vinogradov se umikajo tudi druge intenzivne kulture, predvsem okopavine. Opuščena zemljišča se večinoma zatravijo, kar močno pospešuje ozelečevanje pokrajine, ki ga Medvedova karta tipov spreminjanja izrabe zemljišča v Sloveniji (42) prikazuje v vsem njegovem obsegu.

Tudi narodni dohodek na prebivalca, majhno število zaposlenih v družbenem sektorju in drugi podatki potrjujejo, da sodijo vinogradniške pokrajine med relativno najbolj nerazvite v Sloveniji (43, 8; 44, 3—18).

Povojni razvoj Slovenije ni pripeljal le do izrazite regionalne diferenciranosti med agrarnimi pokrajinami ter njeno t. i. gospodarsko-populacijsko hrbtenico, temveč tudi med agrarnimi področji samimi. V nižinskem Pomurju in spodnjem Podravju je npr. v primerjavi z vinorodnim Pomurjem in Podravjem proces deagrarizacije neprimerno intenzivnejši, prebivalstvena mobilnost večja, življenjska piramida ugodnejša, do demografskega nazadovanja pa ne prihaja, posebno, odkar zaslužki v neagrarni dejavnosti in zamejstvu pogojujejo večjo gradbeno aktivnost in izboljšave v kmetijstvu. Podobno lahko trdimo za druga

Tradicionalni izgled vinorodne pokrajine se je s sodobno obnovo docela spremenil. Družbeni, preležno terasni nasadi iz Vinorodnih Halez, Pogled z Velikega vrha na Hrastovec pri Zavrču (Mirko Soštarič, 1967).

nižinska agrarna področja, ki se zaradi večje prometne odprtosti hitro vključujejo v deagrarijski in urbanizacijski proces. Vse to je v precejšnjem nasprotju z razmerami v vinogradniških pokrajinah, kjer tradicionalna socialna geografska struktura in preživela tehnologija ovirata napredek ter pospešujeta prostorsko diferenciranost.

Do močnih pejsažnih in strukturnih razlik prihaja tudi znotraj vinogradniških pokrajin. Podružbljena vinogradniška pokrajina s svojim specifičnim videzom namreč bistveno odstopa od kmečke, ker se je z združevanjem zemljišč in z uvedbo strojne tehnologije v osnovi spremenila. Nekdanje vinogradniške delce in grude so zamenjali veliki kompleksi sodobnih žičnih in terasnih nasadov, poseben pečat pa ji dajejo infrastrukturni objekti, npr. velike kleti, novi komunikacijski sistem ipd. Razlike so toliko izrazitejše, ker se ta tip pokrajine pestro menjava s tradicionalnim kmečkim.

Radikalno kot njen pejsaž se je spremenila tudi tradicionalna socialna struktura v podružbljeni vinorodni pokrajini. Sodobna tehnologija je zahtevala spremembo kvalifikacijske strukture agrarnega prebivalstva in njegovo preseljevanje, izzvala pa tudi izdatno depopulacijo. Da spremlja te spremembe izboljšanje socialnih razmer, je skoraj odveč poudarjati. Ni čudo, če je razvojna divergenca med kmečko in podružbljeno vinogradniško pokrajino že tolikšna, da lahko govorimo o prostorski diferenciranosti dveh strukturno in pejsažno docela različnih ali celo nasprotnih pokrajinskih tipov, in to toliko bolj, ker kažeta močno razhajajoče razvojne tendence tudi za prihodnje.

Oba strukturna tipa vinorodne pokrajine sta bila hvaležen predmet obravnave ne le v domači, temveč tudi tuji geografski literaturi (10, 214—246; 45, 201—211; 46, 105; 47; 11).

3. Nekaj aktualnih problemov nazadovanja kmečkega vinogradništva in njegove bodoče obnove

Iz estetsko-fiziognomskega vidika pomeni bolj ali manj stihijsko opuščanje vinogradniških površin hud problem, posebno, ker ima v povojnem obdobju zelo pogosto značaj absolutnega preloma, ki ob rapidnem zmanjševanju vinogradniških površin izredno močno prizadeva osnovne fiziognomske poteze pokrajine.

Močno zmanjševanje površin je posledica ostarelosti nasadov, obnovljenih sunkovito po pojavu filokse, in ekonomskih gibanj na tržišču z vinom doma in po svetu. Konkurenca vin južne provenience in pomanjkanje kapitala sta glavni vzrok za opuščanje proizvodnje v dotrajanih nasadih. Ta proces je še pospešila neorganiziranost trgovine, nepovezanost proizvajalcev in razvrednotenje kvalitete na domačem tržišču. Vinograde je opuščal tako družbeni kot zasebni sektor, čeprav so bistvene razlike med vzroki opuščanja. Družbene vinograde so s kreditiranjem večinoma obnovili, opustili so le površine, ki za intenzivno izrabo niso bile primerne, npr. v velikih strminah.

V kmečkem vinogradništvu v primeri z družbenim do obnove skorajda ni prišlo. Kmetje so opustili tudi ekološko ugodne vinogradniške lege, ker so nasadi dotrajali, a kapitala za njihovo obnovo ni bilo. Da se kmečke vinogradniške površine niso še bolj skrčile, je pripisati izkoriščanju že popolnoma dotrajanih in nerentabilnih nasadov ter močnemu širjenju hibridov (7, 28—31). Sodobna obnova kmečkih nasadov je zato osrednji problem slovenskega vinogradništva, ki pa jo bo mogoče izvesti le z združevanjem sedanjih majhnih vinogradniških površin v večje proizvodne enote, s sočasnim razvijanjem vzporedne panoge (npr. sadjarstva) in s tesno povezanostjo vinogradniških obratov v kooperacijske skupnosti. Samo takšna organizacijska in proizvodna usmeritev zagotavlja racionalno in ekonomično proizvodnjo. Velikost vinograda pa bi morala v tem primeru znašati vsaj 2,5 do 3 ha, po nekaterih ocenah tudi 3 do 4 ha ali celo več, medtem ko računajo, da meri danes v čistih kmečkih gospodarstvih okrog 0,60 ha, v mešanih pa komaj 0,35 ha. Marsikje vinogradniških površin ni mogoče toliko povečati, drugod pa le z dokupom ali zakupom sosednjih površin (7, 109—113; 48, 8—11; 49, 70—72). Problem velikosti vinogradniškega obrata je odprt tudi drugod, npr. v nemškem vinogradništvu (50—53).

Vsekakor je lahko samo ureditev velikih strnjjenih nasadov osnova za sodoben koncept vinogradniške proizvodnje, ta pa seveda terja odločen poseg v tradicionalno posestno in socialno strukturo. Predvidevamo sicer lahko, da bo odtokanje prebivalstva iz vinogradniških predelov nekoliko olajšalo zložbo parcel v večje komplekse, ki je v modernem evropskem vinogradništvu prevladala (»Flurbereinigung«), ostaja pa mnogo problemov še docela odprtih (54). Združevanje vinogradniških parcel v zasebnem lastništvu je tako stvar jutrišnjega dne.

Ker je razvoj vinogradništva v navedenem smislu ekonomska in tehnološka nujnost, ki se je nikakor ne bo mogoče izogniti, lahko pričakujemo tudi vse močnejše preoblikovanje vinogradniške pokrajine v smeri, ki jo nakazuje dosedanja transformacija podružbljenih okolišev. Tu izginjajo gozdički, sadovnjaki med goricami, posamezna drevesa ali skupine dreves, viničarije in zidaniče, pojavlja se nov komunikacijski sistem ipd., kar ustvarja vse večjo pejzažno monotonost, značilno za mnoge napredne vinogradniške pokrajine. Svojevrsten nov element v vinogradniškem prostoru je tudi pojav počitniških hišic.

Modernizacija in racionalizacija kmečkega vinogradništva je toliko nujnejša, ker je mlajšega, za delo sposobnega prebivalstva zelo malo. Depopulacija je namreč že precej razredčila nekdanj gosto naseljeno prebivalstvo vinorodnih pokrajin, mnogo pa se ga je preslojilo v neagrarne dejavnosti. Čeprav je delovna sila ponekod še prisotna, bi bilo kratkovidno pospeševati obnovo vinogradništva samo zaradi reševanja zaposlitve odvečne delovne sile in socialnih vprašanj ali pa celo organizirati zastarelo proizvodnjo, da bi tako zmanjšali njen odliv. Kot vsaka proizvodnja se mora namreč tudi vinogradništvo nujno posodobiti, četudi se ob modernih konceptih obnove in obdelave zmanjša potreba po delovni sili za 1- do 1,5-krat (48, 9, 12; 7, 108, 109).

Nestimulativno vplivajo na vinogradništvo nizke odkupne cene vina, neurejeno kreditiranje obnove, nenehno naraščanje cen reprodukcijskega materiala, storitev in zavarovalnih premij, pomanjkanje sadilnega materiala ipd. Pridelovalni stroški naraščajo mnogo hitreje kot dohodki iz vinogradništva. Kritično stanje te kmetijske panoge v klasičnih vinogradniških okoliših pomeni zato eno izmed komponent njihove relativne nerazvitosti in socialne ogroženosti. Težave so tudi pri prodaji vina. Ker v Sloveniji ne pokrivamo potreb po vinu z lastno proizvodnjo, kupujemo konzumna vina iz drugih republik; pri tem nastajajo presežki visoko kvalitetnih vin. Teh domači trg zaradi nadpovprečno visokih stroškov ne more vseh absorbirati, njihov izvoz pa v zadnjem obdobju iz raznih vzrokov vztrajno upada.

Ob vseh navedenih problemih in stalnem nazadovanju vinogradniških površin bo tudi težko zagotoviti 15 do 20.000 ha sodobno urejenih vinogradniških nasadov, kolikor jih predvideva program razvoja vinogradništva, če bomo želeli kriti potrebe domače porabe in izvoza. Računajo, da se bo že do leta 1975 vinogradniška površina v Sloveniji skrčila na 18.000 ha, kar je za 3800 ha ali 18 % manj kot leta 1969, načrtna obnova pa bo v tem času zajela komaj kakih 300 ha. Šele s sanacijo trsničarske proizvodnje in z zagotovitvijo materialne osnove bomo po letu 1975 lahko začeli obnavljati letno po 500 ha vinogradov. Republiški razvojni program predvideva v tem času že 800 do 1.000 preusmerjenih vinogradniških kmetij s povprečno 2 ha vinograda (55, 65—68), kar pomeni nedvomno začetek tehnološke in organizacijske rekonstrukcije kmečkega vinogradništva.

Modernizacija kmečke vinogradniške proizvodnje bo zaustavila proces degradacije in odmiranje vinogradniškega prostora, hkrati pa kmečke vinorodne pokrajine fiziognomsko približala podružbljenim in zmanjšala njihovo socialno diferenciranost. Družbena vinogradniška gospodarstva bodo morala postati ob tej nalogi osnovno žarišče inovacijskih procesov v vinorodni pokrajini. Z novo proizvodno organizacijo v specializiranih vinogradniških obratih bi ohranili kmečke vinorodne površine vsaj v ekološko ugodnejših okoliših. Takšna programska politika bi prav gotovo omogočila izboljšanje razmer v slovenskem vinogradništvu, hkrati pa odločilno vplivala na ohranitev kulturne vinogradniške pokrajine in s tem na obstoj kulturnega agrarnega prostora.

VIII. SPREMINJANJE VINOGRADNIŠKIH POVRŠIN V ZADNJIH SEDEMDESETIH LETIH IN NJEGOV VPLIV NA PREOBRAZBO VINOGRADNIŠKIH POKRAJIN V SLOVENIJI

MAKROREGIJA SUBPANONSKEGA POMURJA, PODRAVJA IN POSAVJA (I)

V subpanonskem svetu Slovenije je osredotočena večina vseh vinogradov. Nanj odpade 11.879 ha ali 54,3 % vseh vinogradniških površin. To je obenem področje najintenzivnejše transformacije tradicionalne vinogradniške pokrajine, saj je tod 2.768 ha ali 75 % podružbljenih vinogradov Slovenije, ki zavzemajo 23,3 % vseh vinogradniških površin. Tudi prostorska diferenciranost je zato v subpanonskem svetu najizrazitejša. Pomen te vinorodne makroregije stopnjuje dejstvo, da se podravski vinorodni rajon uvršča med najkvalitetnejše v Evropi.

1.1. Vinorodno subpanonsko Pomurje in Podravje (I. A, I. B)

Pomurje in Podravje je nedvomno naše najpomembnejše vinorodno področje, ki je imelo leta 1969 blizu 8.000 ha ali 36,5 % slovenskih vinogradov. Vendar njihov delež na prehodu v predalpski svet, ki je tod zelo oster, naglo upade. Tako zavzemajo vinogradi v mezoregiji zahodnega subpanonskega Podravja (I. B) le 959 ha ali 4,4 % vseh vinogradov v Sloveniji. Medtem ko znaša njihov relativni delež v mezoregiji vzhodnega subpanonskega Podravja in Pomurja (I. A) še 3,7 %, se ta zniža v mezoregiji zahodnega subpanonskega Podravja na 1,8 %.

Vloga vinogradništva pa je tudi v vzhodnem Podravju in Pomurju precej različna. Na Goričkem zavzema vinograd le 1,1 % površine, a tudi ponekod v Slovenskih goricah je njegov delež zelo nizek. V Cmureško-negovskih goricah pokriva le 1,5 % in v Ptujskih 1,8 % površine, nasprotno pa se dvigne v Lendavskih in Radgonskih goricah na 8,1 %, v Vinorodnih Halozah na 8,9 % in v Jeruzalemskih goricah na 15,4 %.

V Pomurju in Podravju je bil umik vinogradov v obdobju 1896—1954 izdatnejši, v obdobju 1954—1969 pa šibkejši od poprečja za Slovenijo. V prvem obdobju so se vinogradniške površine skrčile za 6.943 ha ali 40,1 % (v vsej Sloveniji za 31,8 %), v drugem za 2.362 ha ali 22,8 % (v vsej Sloveniji za 30,3 %). Ta razlika gre predvsem na račun močnega umika v zahodnih subpanonskih vinorodnih okoliših, kjer so se vinogradi med leti 1896—1954 umaknili kar za 56,8 %, na Kozjaku celo za 89,4 %. Kasneje je njihovo nazadovanje deloma zavrnil močan razvoj družbenega vinogradništva. V subpanonskem Podravju in Pomurju zavzemajo namreč družbeni vinogradi 2.636 ha ali tretjino vinorodnih površin, tj. 71 % vseh družbenih vinogradov v Sloveniji.

Število katastrskih občin z nad 30 % vinograda se je znižalo v primerjavi z letom 1896 od 34 na 5, tistih s 15 do 30 % vinograda pa od 100 na 42. Med 568 občinami jih je kar 405 nazadovalo v obeh obdobjih.

1.1.1. Slovenske gorice (6—14)

Slovenske gorice so ob Halozah najbolj značilna in največja vinorodna pokrajina notranje Slovenije, obenem pa tudi ena najbolj individualiziranih, saj so jasno omejene po ravnem svetu ob Muri in Dravi. Zniževanje gričevja proti vzhodu in sprememba orografske smeri, a tudi značaj kulturne pokrajine nas vodi k delitvi na njihov zahodni, srednji in vzhodni del. Ugodnost subpanonske klime za obstoj kvalitetnega vinogradništva je znana, prav tako pisana vrsta mladoterciarnih kamenin, ki nudi s hitrim razpadanjem pestro osnovo za nastanek debelega sloja prepereline.

V podrobnem pogojujeta relief in petrografska sestava značilne in za vinogradništvo zelo pomembne mikroklimatske in pedološke razlike, npr. med Jeruzalemskimi goricami in njihovim zahodnim nadaljevanjem, tj. Zahodnimi Ljutomersko-ormoškimi goricami, kjer so razmere za uspevanje vinske trte manj ugodne (10, 19—22, 24, 25). Ni slučajno, da imamo zato v njih manj vinogradov in izrazito kmečko vinorodno posest. Tudi umik vinogradov v času prve obnove kot po zadnji vojni je bil izredno močan. Ponekod so nazadovanju vinogradov botrovali pretežno družbeni vzroki, posebno v Zahodnih Slovenskih goricah v območju Maribora (56, 266—267).

V Slovenskih goricah je danes okoli 4.500 ha vinogradov ali 4,4 % površine, kar pomeni več kot petino vse vinorodne površine Slovenije. Značilna je njihova izrazita koncentracija v vzhodnem delu, še posebej v Radgonskih in Jeruzalemskih goricah. Takšna razporeditev se je izoblikovala v novejšem času, ker so vinogradi v Zahodnih Slovenskih goricah v obdobju 1896—1954 nazadovali za 57,3 %, v Srednjih za 36,6 % in v Vzhodnih le za 16 %. Za primer naj navedem Svečinske gorice kot zelo kvaliteten vinorodni okoliš, kjer so vinogradi leta 1825 zavzemali 506 ha, leta 1900 587 ha, leta 1953 pa le še 220 ha (57, 68, 72). Vedno močnejše nazadovanje vinogradniških površin v smeri proti zahodu je torej značilno tudi za Slovenske gorice kot tipično subpanonsko regijo, čeprav vzrokov ne bi mogli pripisovati samo ekološkim razmeram, temveč tudi družbenim dejavnikom.

Preučitve iz Jeruzalemskih gorik kažejo, da so vinogradniške površine v 19. stol. zavzele okrog 1.500 do 1.600 ha (10, 124, 129; 58, 51) in da so bile ustrezne lege že zgodaj docela izkoriščene. Trtna uš se je pojavila v Slovenskih goricah prvič leta 1888 pri Jakobu (59, 104). V obdobju 1896—1909 je vinograde večinoma uničila. Obnova je potekala hitro in je bila kljub nekaterim težavam do prve svetovne vojne v glavnem končana. Poudariti pa je treba, da skoraj nikjer ni zajela vseh nekdanjih površin, kar je razvidno tudi iz obsega vinogradov leta 1936, ki je za 13,5 % manjši od tistega iz leta 1900. To pomeni, da tudi v ekološko dokaj ugodnih okoliših vseh vinogradov niso obnovili, temveč so se omejili le na kvalitetnejše lege. Še močnejše je bilo nazadovanje vinogradniških površin v ekološko manj ugodnih Zahodnih Ljutomersko-ormoških goricah, kjer so se zelo uveljavile samorodnice. Že tako šibke socialnopoliticheske razmere so samo še pripomogle k hudim socialnogospodarskim posledicam umika (10, 126, 128—132).

Nazadovanje vinogradov je bilo močno tudi v Vzhodnih Mariborskih goricah. Med leti 1900 (1896) in 1953 so se vinogradi umaknili za več kot polovico, od 1.022 ha na 490 ha (60, 113, 116, 117).

V Zahodnih Slovenskih goricah je delež vinograda leta 1896 znašal še 13,8 %, leta 1969 pa le 3,5 %. Če je umik v starejšem obdobju največ pripisovati izbiri boljših ekoloških razmer, tega vsekakor ne bi mogli trditi za obdobje 1954—1969, ko so nazadovanje vinogradniških površin izrazito pogojili družbeno-ekonomski dejavniki. V Zahodnih Slovenskih goricah so se vinogradi v tem obdobju umaknili za 41,5 %, v Srednjih za 28,9 % in v Vzhodnih za 14,5 %. Izredno močno je torej nazadovalo vinogradništvo zopet v Zahodnih Slovenskih goricah, kjer znaša indeks 1969/1896 celo 25 (v Srednjih 45 in v Vzhodnih 71,8), kar je še nadalje stopnjevalo koncentracijo vinogradništva v Vzhodnih Slovenskih goricah.

Število katastrskih občin z nad 30 % se je znižalo v Slovenskih goricah od leta 1896 z 29 na 5, tistih s 15 do 30 % pa z 62 na 31. Od 289 občin jih je 257 nazadovalo v obeh obdobjih.

Diferenciranost razvoja vinogradniških površin v Slovenskih goricah je razvidna iz tabele:

	leto	vinograd		zmanjšanje vinogr. pov.		indeks
		ha	%	ha	%	
Zahodne Slo- venske gorice (6—8)	1896	4.614	13,8			100,0
	1954	1.971	5,9	2.643	57,3	42,7
	1969	1.152	3,5	819	41,5	25,0
Srednje Slo- venske gorice (9—12)	1896	3.519	7,5			100,0
	1954	2.232	4,7	1.287	36,6	63,4
	1969	1.586	3,3	647	28,9	45,0
Vzhodne Slo- venske gorice (13—14)	1896	2.450	11,6			100,0
	1954	2.057	9,2	393	16,0	84,0
	1969	1.759	7,8	298	14,5	71,8
SLOVENSKE GO- RICE (6—14)	1896	10.583	10,5			100,0
	1954	6.260	6,1	4.323	40,9	59,1
	1969	4.497	4,4	1.763	28,2	42,5

Kot področje, kjer se je že zgodaj infiltrirala posest cerkvenih in fevdalnih institucij z ozemlja današnje Avstrije ter posebno v času obnove vinogradništva po filokseri posest meščanov in premožnejših ravninskih kmetov, so Slovenske gorice z agrarno reformo in odpravo viničarskih razmerij doživele največje družbenosocialne spremembe. Tu so nastale največje sodobno obdelane vinogradniške površine družbenega sektorja v Sloveniji, vinogradniški pejzaž pa je z uvedbo teras in z raznimi infrastrukturnimi objekti doživel najintenzivnejšo transformacijo. V Slovenskih goricah je leta 1969 bilo 1.932 ha družbenih vinogradov, kar predstavlja 43 % tamkajšnjih vinorodnih površin ali več kot polovico družbenih vinogradov v Sloveniji. Od tega jih je bilo kar 818 ha v Jaruzalemskih goricah, kjer so zavzemali dve tretjini vinorodne površine. Za ilustracijo naj navedem, da je odpadlo leta 1970 od vinogradniške površine osmih družbenih gospodarstev severovzhodne Slovenije (s pretežno večino vinogradov v Slovenskih goricah) 53 % na terasne nasade, 42,3 % na vertikalni sistem vzgoje in le 4,7 % na tradicionalno vzgojo (61, 16). Učinek družbenih površin na pejzažno preobrazbo je torej izredno velik.

Vzporedno se v kmečkih vinorodnih okoliših Slovenskih goric uveljavljajo socialnogeografski procesi, ki vodijo v razpad klasične agrarne demogeografske in produkcijske strukture ter vedno izrazitejšo socialno ogroženost. Zaradi ostarelosti prebivalstva, še vedno ročne obdelave vinogradov, problematičnih tržnih razmer, pomanjkanja kapitala in interesa za obnovo vinogradov ter iz drugih vzrokov nastaja vinogradniški prelog kot posebna oblika odmiranja agrarne proizvodnje in procesa ozelenevanja pokrajine. Oba tipa vinogradniške pokrajine, podružbljeni in kmečki, se po svoji demogeografski in gospodarski strukturi ter fiziognomiji pejzaža vedno bolj oddaljujeta. Z njuno divergenco, ki je v Slovenskih goricah posebno močno historično pogojena, prihaja do vedno večje regionalne diferenciranosti posameznih vinorodnih okolišev in ponekod do hitrega odmiranja vinogradniškega prostora, skratka, občutljivega problema degradacije agrarne pokrajine (58, 65, 66; 62, 113; 63, 113—116; 64, 13—15; 65).

1.1.2. Haloze (15—16)

Haloze so druga najpomembnejša vinorodna pokrajina v notranji Sloveniji. Gričevnat je le njihov vzhodni, močno vinorodni del, t. i. Vinorodne Haloze, v svojem zahodnem, predvsem pa jugozahodnem delu so že hribovite. Slemenja so krajša kot v Slovenskih goricah, zato so vinogradniške površine neprimerno bolj razmetane in ob večji reliefni energiji tudi bolj strme. Za pridelavo kva-

litetnih vin so klimatsko skorajda idealne, zato jih nekateri štejejo med 5 % najboljših vinogradniških predelov na svetu (47, 14, 18, 21, 52).

Tudi v Halozah je doseglo vinogradništvo največji obseg ob koncu 19. stoletja, ki pa ga je od leta 1886 pričela hitro uničevati trtna uš. V političnem okraju Ptuj je bilo leta 1896 od 6.806 ha vinogradov okuženih že 67 %, povsem uničenih 24 %, nekaj nasadov pa je bilo že obnovljenih (47, 123.) Iz tega sklepamo, da je zajel v podravske okolihu podatek avstrijske statistike iz leta 1896 površine še iz časa pred uničenjem vinogradov, toliko bolj, ker je znano, da je bilo ptujsko območje prizadeto prej kot ormoško, ljutomersko in radgonsko. V Jeruzalemskih goricaah so ugotovili npr. trtno uš šele leta 1891 (10, 37; 58, 104).

Tudi v Halozah se je obnova končala v glavnem pred začetkom prve svetovne vojne. Posebno je uspela v najugodnejših legah, kjer so vinogradniške površine celo povečali, drugod, npr. v Zgornjih Halozah, pa je bila zaradi manj ugodnih ekoloških razmer in nastopa vojne manj uspešna. Tu so se tudi zelo razširile samorodnice, ki jih v Vinorodnih Halozah ne srečamo (47, 125).

Ker je bilo leta 1935 v Vinorodnih Halozah komaj 58 ha manj vinogradov kot leta 1824, to je 1541 ha (47, 126), sklepamo, da so bili tudi tu vinogradi obnovljeni v znatno manjšem obsegu, kot so ga imeli pred pojavom filoksera. Vinogradniške površine so namreč leta 1896 zavzemale kar 2192 ha ali 16 % površine v primerjavi s 1599 ha ali 11,4 % površine leta 1824 (47, 101). Obseg vinogradov se je torej v obdobju 1824—1896 v Halozah v primeri z Vzhodnimi Slovenskimi goricami (10, 130) znatno povečal.

Druga faza zmanjševanja vinogradniških površin je v Halozah nastopila v novejšem času. Zaradi pomanjkanja delovne sile so nekaj vinogradov opustili že med drugo svetovno vojno, večino pa šele po njej, in to v zadnjih letih. Vzroki so podobni kot drugod, najpomembnejši pa je vsekakor izčrpanost vinske trte in pomanjkanje sredstev za obnovo. Na nekdanjih vinogradniških tleh so zasadili krompir, zelje ali zasejali žito, Polanci pa so jih prepustili travišču (47, 176, 177).

Deloma je v takšnem razvoju iskati vzrok za koncentracijo vinogradništva v Vinorodnih Halozah. Relativen delež vinograda doseže v njih 8,9 %, torej več kot v Radgonskih goricaah, a močno zaostaja za deležem v Jeruzalemskih goricaah (15,4 %). Pač pa so Haloze s 5,8 % vinogradniške površine pred Slovenskimi goricami (4,4 %).

V Halozah je danes nekaj manj kot 1500 ha vinogradov, od tega le 233 ha v Zgornjih Halozah. Tu je bil umik vinogradov še posebno močan, v obdobju 1896—1954 za 54 % in v obdobju 1954—1969 za 43 %, tako da je preostala le četrtina nekdanjih vinogradov. V Vinorodnih Halozah je znašal umik v starejšem obdobju 31,5 %, v novejšem 20,4 %, vinogradi pa so se umaknili na 54 % nekdanje površine.

Število katastrskih občin z nad 30 % vinograda je v Halozah od leta 1896 padlo s 4 na 0, tistih s 15 do 30 % pa s 27 na 10. Od 61 občin jih je 56 nazadovalo v obeh obdobjih.

1.1.3. Goričko (1—4) in Lendavske gorice (5)

Prekmursko vinogradništvo je osredotočeno v Lendavskih goricaah, kjer zavzemajo vinogradi 484 ha ali 8,1 % površine, medtem ko jih je na Goričkem 621 ha ali le 1,1 % površine. Svoj višek je doseglo v drugi polovici 18. in prvi polovici 19. stoletja. V letih od 1856 do 1864 je bilo v Prekmurju okrog 1448 ha vinogradov, od česar je odpadlo na Lendavske gorice 482 ha in na Goričko 966 ha. Nadaljnji razvoj vinogradništva so zavrle trtne bolezni. Obnova vinogradov na ameriških podlagah je bila uspešna le v Lendavskih goricaah, kjer

jo je vodilo lendavsko meščanstvo, na Goričkem pa slaba gospodarska moč kmetu ni dovoljevala nikakršnih investicij v nove nasade. Odtod tamkajšen močan umik in razširitev samorodnic.

Po nepopolnih podatkih za leto 1909 je bilo v Prekmurju 827 ha vinogradov, od tega v Lendavskih goricah 368 ha in na Goričkem 459 ha. Če dodamo še ocenjene površine v manjkajočih katastrskih občinah (135 ha), je bilo vinogradov v Prekmurju leta 1909 okrog 962 ha. V primerjavi z letom 1856 so se vinogradniške površine zmanjšale za okrog 30 %, Goričko pa je k temu prispevalo največji delež.

Po letu 1909 do prve svetovne vojne so stari nasadi dokončno propadli, obnova pa je v glavnem zastala. Pomanjkanje zaščitnih sredstev in delovne sile med prvo vojno je povzročilo novo nazadovanje prekmurskih vinogradov. Leta 1937 je bilo v Prekmurju le 474 ha vinogradov z žlahtno trto, kar pomeni v dobrih 25 letih ponovno nazadovanje za okrog 22 %, pač pa se je po prvi vojni izredno razširila šmarnica (25; 26, 70—81).

Za obdobje 1954—1969 je značilno naraščanje vinorodnih površin, v glavnem manj kvalitetnih nasadov. Na Goričkem znaša porast 64 ha ali 11,6 %, v Lendavskih goricah pa 72 ha ali 17,5 %. Prekmurje je tako ena redkih pokrajin, kjer ne prihaja do umika vinogradov.

1.1.4. Dravinjske gorice (17—18), Podpohorske gorice (19—20) in Kozjak (21)

S približevanjem k predalpskemu svetu se tudi v subpanonskem področju ekološke razmere za vinogradništvo slabšajo, kar se kaže v zmanjšanem relativnem deležu vinogradov in hkrati v njihovem močnejšem umiku. Vina iz nekaterih zahodnih subpanonskih okolišev pa še vedno slove po svoji kvaliteti, npr. pekrčan, ritoznojčan in druga.

Manjši pomen vinogradništva, ki smo ga ugotovili že v Zgornjih Halozah, je značilen tudi za Dravinjske gorice, kjer zavzemajo vinogradi le 1,7 % površine in je njihov indeks v primerjavi z letom 1896 padel na 39,7. V Podpohorskih goricah je delež vinogradov nekoliko višji (2,5 %), a umik je bil podoben. Nikjer pa se niso vinogradi na Slovenskem tako zelo skrčili kot na Kozjaku (indeks 9,8). Slednje razberemo tudi iz preučitve izrabe tal v Dravski dolini nad Mariborom, kamor segajo še zadnji vinogradi tako na kozjaški kakor pohorski strani. V obdobju 1900—1946 so se vinogradniške površine skrčile za 66 %. Da so vinograde celo v ekološko ugodnejših okoliših po napadu trtne uši le malo obnavljali, je med drugim vzrok v možnosti ugodnejše zaposlitve delovne sile v bližnjem Mariboru in Rušah. Seveda pa so umik še posebno pogojevale ekološko manj ugodne lege, ki jih je bilo tod več kot dalje na vzhodu. V povojnem obdobju (1946—1969) so se vinogradi še hitreje umikali, nazadovanje pa doseže 48 %. Od leta 1900 se je vinogradniška površina zmanjšala za 82 %. Med vzroki umika lahko tudi v novejši dobi navedemo migracijske težnje in preslojevanje prebivalstva, nezadostno obdelavo in oskrbo vinogradov, njihovo izčrpanost, pomanjkanje investicijskih sredstev, ponekod težave z uporabo mehanizacije ipd. (66, 154—156, 264, 265).

1.2. Vinorodno subpanonsko Posavje (I. C)

Subpanonsko Posavje je drugo najpomembnejše vinorodno področje notranje Slovenije s 17,8 % vseh slovenskih vinogradov in 3,2 % vinorodne površine. Obsega Sotelsko, Bizeljsko-sremičke gorice, Raduljsko-krško hribovje in vzhodno obrobje Gorjancev.

1.2.1. Bizeljsko-sremičke gorice (24)

Razprostirajo se od Sremiča čez Zdole ob robu Orlice vse do Sotle. Ta tipični vinogradniški rajon je zvezni člen med štajerskim in dolenskim vinogradniškim področjem in to ne le po svoji legi, temveč tu značaju vinogradništva. Združuje namreč značilnosti obeh: dolenskega, usmerjenega v kvantiteto, in štajerskega, usmerjenega v kvaliteto. Vinogradi se razprostirajo v dveh pasovih. Prvega tvori nizko terciarno gričevje, drugega pa višji svet že na samih južnih pobočjih Orlice in na Sremiču. Tu so v primeri z nižjim pasom vinogradi strnjeni v večje komplekse.

Razvoj vinogradništva je bil v primerjavi z drugimi vinorodnimi pokrajinami zaradi zgodnjega pojava trne uši nekoliko svojevrsten. Filoksera se je na Štajerskem pojavila najprej prav na Bizeljskem, in to v Kapelah leta 1881. Leta 1887 skoraj že ni bilo več trgatve, oblasti pa so z namenom, da bi zajezile epidemijo, dale celo same posekati mnogo vinogradov (17, 35—37). Tako kaže statistika za leto 1896 silno zmanjšanje vinogradniških površin, v celotnih Bizeljsko-sremičkih goricah komaj 360 ha ali 2,3 % vinogradniške površine.

Sledila je intenzivna kmečka obnova, povečini z nesortiranimi vrstami trt. Površina vinogradov je preseгла 1.000 ha in se v tej višini (okrog 6 % vse površine) obdržala v glavnem do danes. Bizeljsko je ena od redkih slovenskih vinorodnih pokrajin, kjer vinogradi v novejšem obdobju niso nazadovali. Ugotoviti pa moramo, da so tudi tu vinogradniške površine dosegle kulminacijo pred pojavom filoksera; znano je, da so takrat opustili vinograde v manj sončnih legah in na slabših tleh ter jih spremenili v njive in travnike (17, 38). Omeniti je še, da zaradi skoraj popolnega uničenja vinogradov v letu 1896, ni mogoče realno primerjati vinogradniških površin v obdobju 1896—1954, zato je njihovo takratno povečanje za 680 ha ali 189 % le fiktivno.

1.2.2. Sotelsko (22—23)

Vinogradništvo je pomembno tudi v svetu ob Sotli. Do njegove koncentracije pa prihaja le tam, kjer se ekološke razmere ugodno odpolnjujejo, npr. na Imenski gorci, pod Križnim vrhom in nad Srebrnikom, posebno pa na Virštanju. Z odmikom od sotelskega subpanonskega sveta proti zahodu pa se odstotek vinogradov in njihova pomembnost manjšata. Posamezni manjši kompleksi vinogradov se vlečejo po prisojnih pobočjih do Šentvida pri Planini, Žegra in Dobja, a tudi še dalje, vendar je pridelek tod že slab. Tudi delež samorodnic je izredno visok, proizvodnja pa namenjena izključno samooskrbi.

Pred filoksero so segali vinogradi znatno bolj v hribovito notranjost. Od stanja po franciscejskem katastru nekako do leta 1870 so se vinogradniške površine povsod še povečale, a po letu 1880 je začela trtna uš uničevati vinsko trto tudi na Kozjanskem. Klimatsko manj ugodnih leg niso več obnovili ali pa so jih zasadili s samorodnico, marsikje tudi s sadnim drevjem (67, 73—76).

Leta 1896 je bilo na Kozjanskem še 745 ha ali 3,2 % vinogradov, ki so se do leta 1969 umaknili na 498 ha ali 2,1 % površine, tj. na 67 % prvotnega obsega. Od 37 katastrskih občin jih je 26 nazadovalo v obeh obdobjih. Umik je bil posebno močan zunaj subpanonskega pasu, vzroki pa podobni kot drugod: ostarelost in izčrpanost vinogradov, pomanjkanje sredstev in delovne sile ter ekološko malo primerne razmere za kvalitetnejše vinogradništvo.

Tudi na Zgornjem Sotelskem opazamo precejšnjo odvisnost vinogradništva od dobre prisojne lege in kakovosti tal (68, 514). Umik vinogradov je bil tu še močnejši kot na Kozjanskem. V obdobju 1825—1896 so vinogradniške površine še pretežno napredovale, kasneje pa nepretrgoma nazadovale (69, 131). Od 1467 ha v letu 1896 jih je ostalo do leta 1969 le 529 ha, njihov relativni delež pa se je zmanjšal od 7,4 % na 2,7 % površine. V obdobju 1896—1954 so se umak-

nile za 43,8 %, a nato do leta 1969 za 35,8 %. Indeks 1969/1896 znaša 36,1. Od 52 katastrskih občin jih je 45 nazadovalo v obeh obdobjih.

1.2.3. Raduljsko-krško hribovje (25—26)

Zavzema hribovit in na prehodu v ravnino gričevnat subpanonski svet v pasu od Krškega proti zahodu, vključno porečje Račulje, pritoka Krke. Proti severu se odmaka v Mirno. Svet od Trške gore, Bele cerkve, Šmarjete, Škocjana in mimo Bučke do Krškega je glavno vinorodno področje na Dolenjskem, kate-rega pridelek po množini in kakovosti le malo zaostaja za bizeljskim.

Po pravici naglašajo, da je slab izbor trtnih vrst kriv, da Krške gorice in še posebno Bizeljsko ne pridelujejo boljših vin, saj kažejo klimatološke raziskave, da podnebne razmere niso manj ugodne kot v spodnjem Podravju. Posebej pripomorejo k temu krajevno izrazito ugodne lege, prisojnost in odlično zavetje pred severnimi vetrovi, npr. ob Krškem hribovju in še bolj ob Orlici (70, 134; 71, 320, 340).

Dolenjsko vinogradništvo je v primerjavi z bizeljskim mnogo bolj nazadovalo. Leta 1896 je bilo v Raduljsko-krškem hribovju še 2434 ha ali 8,4 % vinogradniške površine. Do leta 1954 se je njen obseg zmanjšal za 21,4 %, nato pa do leta 1969 za nadaljnjih 777 ha ali 40,6 %. Delež vinogradniške površine se je znižal na 3,2 %. V primerjavi z letom 1896 so se vinogradi skrčili pod polovico nekdanjega obsega, kolikor pa je bila njihova takratna površina že zožena po učinkih filoksere, je bilo nazadovanje še večje. Od 30 katastrskih občin jih je 23 nazadovalo v obeh obdobjih. Posebno močan umik beležimo v obdobju 1954—1969 v vzhodnem delu te vinorodne regije, tj. v Krških goricah, kjer se je površina vinogradov zmanjšala od 1130 ha na 617 ha ali skoraj za polovico.

1.2.4. Kostanjeviško Podgorje (27)

Razgiban gričevnat svet na stiku Gorjancev z ravnino označujemo za Podgorje (70a, 6). Posebno v njegovem vzhodnem delu, v Kostanjeviškem Podgorju (v primeri z Ljubenskim Podgorjem), so ekološke razmere še dovolj ugodne za uspevanje vinske trte. Od tod je znameniti cviček izpod Gadove peči. Nasploh pa je zaradi osojnih pobočij takih ugodno ležečih leg razmeroma malo. V zahodnem, deloma bolj kraškem delu Podgorja je vinogradov malo (71, 338, 339).

Kostanjeviško Podgorje kaže v razvoju vinogradništva precejšnjo podobnost z goricami onstran Save na Bizeljskem. V obdobju 1896—1954 so se namreč vinogradniške površine fiktivno povečale, ker so se vinogradi zaradi zgodnjega nastopa filoksere do leta 1896 že skrčili pod obseg kasnejše obnovljenih površin. V tem letu jih avstrijska statistika beleži samo 666 ha, odtod navidezno povečanje na 749 ha v letu 1954. Podobnost je vidna tudi v relativno majhnem nazadovanju vinogradov v obdobju 1954—1969, saj so se umaknili le za 65 ha ali 8,7 %.

2. MAKROREGIJA SUBPANONSKO-SUBDINARSKEGA IN DINARSKEGA POSAVJA (II)

Pomen vinogradništva v subpanonsko-subdinarskem in dinarskem Posavju je kljub umiku vinogradov na skoraj polovico nekdanjega obsega še vedno znan, saj je tod 2333 ha ali 10,6 % slovenskih vinogradov. Vinogradniško pomembna pa je le mezoregija subpanonsko-subdinarskega Posavja s 1870 ha ali 2,4 % vinogradniške površine. Vinorodna je posebno Bela krajina. V dinarski mezo-regiji je pomen gojenja vinske trte neprimerno manjši.

Posebej je opozoriti na svojevrsten vinogradniški pejsaž kraške vinorodne pokrajine, ki se zaradi kraških reliefnih elementov in rdeče glinaste prsti bistveno razlikuje od pejsaža terciarne gričevnate subpanonske ali submediteranske vinorodne pokrajine. Uvrstitev subpanonsko-subdinarskega sveta z dinarskim v skupno makroregijo se zdi tako še bolj utemeljena.

2.1. *Vinorodno subpanonsko-subdinarsko Posavje (II. A)*

Subpanonski svet Dolenjske dobiva proti zahodu nekatere kraške značilnosti in ga zato označujemo kot subpanonsko-subdinarskega. Novomeška kotlina je grajena iz apnencev in pomeni nadaljevanje Suhe krajine in sveta ob Temenici. Apniška je tudi Bela krajina.

2.1.1. *Novomeška kotlina (28—29)*

Vinogradi se pojavljajo predvsem na njenem severnem obrobju, kjer izkoriščajo prisojne južne lege. Med Sotesko in Prečno in predvsem ob Trški gori je obilo vinogradov. V južnem delu kotline (Ljubensko Podgorje) je nekaj malega vinogradov na jugozahodnih pobočjih Ljubenskega hriba. Tudi v topliškem področju vinogradi ne pomenijo mnogo (71, 356, 359; 70, 128, 139, 141).

V severnem delu Novomeške kotline zavzemajo vinogradi 462 ha ali 3,5 %, v južnem pa 374 ha ali le 1,5 % površine. Spreminjanje vinogradniških površin je bilo v vsej pokrajini zelo podobno. V obdobju 1896—1954 so se vinogradi umaknili za četrtno, a v obdobju 1954—1969 za tretjino. Vinogradniška površina se je zmanjšala od leta 1896 na polovico. Med 34 katastrskimi občinami jih je 28 nazadovalo v obeh obdobjih.

2.1.2. *Bela krajina (30—31)*

Je najbolj v dinarski svet pomaknjena subpanonska vinorodna pokrajina, kjer so panonski podnebni vplivi dokaj omiljeni. Gorjanci so odlična zaščita pred vdori mrzlega zraka s severa. Zime so zato milejše, poletja pa toplejša in nekoliko bolj suha kot v ostalih subpanonskih predelih. Tudi padavin je precej več, vendar so suše zaradi kraških tal pogostne. Terciarnih kamenin Bela krajina skoraj ne pozna.

Razmere za gojenje vinske trte so zelo podobne tistim v obodu Krške kotline. Tudi tu poiščejo vinogradi prisojne nagnjene lege, za kar je najustrenejši severni rob Bele krajine, kjer je zato največ vinogradov. Posebno znan je semiški vinorodni okoliš, ki sega od Kota in Semiča do Osojnika. Vinogradniški je še tudi poldnevniško usmerjeni gorski rob od Tanče gore proti severu s prisojnimi južnovzhodnimi pobočji. Ob Poljanski gori, ki poteka v dinarski smeri, so ekološke razmere že dosti slabše. Vinograde imajo tudi nekatera višja brda ob Kolpi (71, 489—491).

Vinogradništvo Bele krajine je tako skoncentrirano v njenem severozahodnem delu, tj. Črnomaljsko-metliških goricah, kjer so tri četrtnine vseh vinogradov (767 ha), ki zavzemajo 4 % površine. Na območju Dragatuškega podolja, v Velikem Bukovju in ob Kolpi je vinogradništvo znatno manjšega pomena. Vinogradi zavzemajo tu le 1,3 % površine. Med obema področjema ni večjih razvojnih razlik, pač pa se Bela krajina uvršča med redke vinorodne predele, kjer v obdobju 1896—1954 vinogradi niso nazadovali. Ob tem se seveda postavlja vprašanje ali ni stagnacija vinogradniških površin, podobno kot v spodnjem Posavju, le fiktivna, saj kažejo mnogi znaki, da je tudi belokranjsko vinogradništvo doseglo svojo arealno kulminacijo že v času pred nastopom trtne uši. Zelo intenziven pa je bil umik vinogradov v obdobju 1954—1969, ko so se vinogradniške površine skrčile za 800 ha ali 44 %. Od 45 katastrskih občin jih je nazadovalo v obeh obdobjih 32.

2.2. Vinorodno dinarsko Posavje (II. B)

Semkaj štejem predvsem **Nizki Dolenjski Kras** (32—33), ki obsega Šentviško-temeniško pokrajino (32) in Suho krajino (33). Nekaj malega vinogradov je še v višjih kraških predelih južno od Suhe krajine, ob Kolpi na **Kostelskem** in v **Poljanski dolini** (34). Vsekakor smo tod že na meji ugodnih ekoloških razmer za vinogradništvo, kjer subpanonski vplivi skoraj dokončno ugasnejo. Še največ je vinogradov v spodnjem delu Temeniškega podolja pri Mirni peči, od Ponikev navzgor pa so redki, čeprav so bili nekdam na prisojnih pobočjih še pri Stični (71, 400). Podatki iz leta 1896 kažejo, da so zavzemali vinogradi v Šentviško-temeniški pokrajini še 145 ha ali 0,9 % površine in da so se do leta 1969 umaknili na 89 ha ali 0,5 % površine.

V Suhi krajini se pojavljajo vinogradi le na posebno dobro eksponiranih pobočjih, npr. vzhodno od Globodola, na pobočjih Ajdovske planote in Trebanjskega vrha ter na Liscu. Segajo celo še v zahodno Suho krajino, kjer jih najdemo nad Gradencem in pri Ambrusu. Prav tako spremljajo levi breg Krke vse do Šmihela in Zagradca. Nedvomno pa poteka po Suhi krajini že skrajna meja vinogradništva, kar se kaže tudi v nekvalitetnem pridelku (71, 417, 418; 71a, 84). V Suhi krajini je bilo 1896 še 632 ha ali 1,5 % vinogradov, ki pa so se do subpanonski značaj pokrajine (72, 31, 33; 72a).

3. MAKROREGIJA PREDALPSKEGA POSAVJA (III)

Predalpsko Posavje je v svojem vzhodnem delu reliefno in klimatsko izrazito prehodno področje. Višje vzpetine, grajene iz starejših dolomitnih in skrilavinih kamenin, so proti vzhodu vedno bolj osamljene in odete v terciarne gorice, posebno v Posavskem hribovju. V tej smeri dobiva tudi kmetijstvo bolj subpanonske poteze, vendar je prehod počasen. Tudi v območju Celjske kotline prehaja predalpski svet izrazito v subpanonskega. Posebno njen vzhodni in severni obod sestavljajo marsikje terciarne gorice, ki še najbolj spominjajo na subpanonski značaj pokrajine (72, 31, 33; 72a).

Podoben je svet ob Mirni. Dolinski obod sestavljajo zaobljene gorice, ki se vlečejo ob Cedilnici še v porečje Temenice. Vinogradi segajo po sončnih pobočjih do višine 500 m in čez. Najdalje na severozahodu jih najdemo v prevalnem področju blizu Gabrovke in Moravč. To so zadnji dolenski vinogradi. Tudi senovsko terciarno podolje je živahno razgibano v gričevnat svet, ki ga Bohor ščiti pred severnimi vetrovi (71, 286, 381, 384).

Zaradi izrazite prehodnosti predalpskega sveta ločimo robno in notranjo predalpsko mezoregijo. V slednji so ekološke razmere za uspevanje vinske trte med vsemi vinorodnimi pokrajinami najslabše. To je tudi vzrok, da so vinogradi v zadnjih sedemdesetih letih tod najmočneje nazadovali. Notranjo predalpsko mezoregijo lahko smatramo tako danes le še za historično vinorodno področje, kjer so zavzemali vinogradi leta 1969 komaj 0,5 % površine. V tem pogledu je zelo sorodna mezoregiji dinarskega Posavja in submediteransko-dinarski mezoregiji.

V predalpski makroregiji je bilo leta 1969 vsega 1848 ha ali 0,9 % vinogradniške površine, tj. 8,4 % slovenskih vinogradov.

3.1. Robne predalpske vinorodne pokrajine (III. A)

K robnim predalpskim pokrajinam štejem hudinjsko-voglajnsko pokrajino, Vzhodno in Nizko Posavsko hribovje. Predalpski značaj imajo tudi višji deli Kozjanskega, ki ga pa uvrščam v subpanonski svet.

Posebno močan umik vinogradov ugotavljamo v **Dobrnskem podolju in svetu ob Hudinji** (35). V obdobju 1896—1954 so se vinogradi umaknili celo za 64,5 %, do leta 1969 pa na petino prvotnega obsega. Če primerjamo današnjo vinorodno površino v Dobrnski pokrajini s tisto v letu 1825, ugotovimo, da se je skrčila za 227 ha ali 85 %, in to največ v korist travišč, deloma tudi gozdov. Vzrokov je več: ostarelost vinogradov, prevlada šmarnice, primitivno in drago obdelovanje, pomanjkanje poceni delovne sile, toča ipd. (69, 56).

Na **Vogljajnskem** (36) je bil umik nekoliko manjši kot v Dobrnskem podolju, čeprav so se vinogradi tudi tukaj skrčili na tretjino prvotnega obsega. V **Vzhodnem Posavskem hribovju** (37) in v **Mirenski dolini** (38) je bil umik podoben, relativno najmanjšega pa ugotavljamo v **Senovskem podolju** (39), kjer se vinorodna površina v primerjavi z letom 1896 ni zmanjšala pod polovico.

3.2. Notranje predalpske vinorodne pokrajine (III. B)

Mednje štejemo Mozirsko, Velenjsko kotlino, Ponikevsko prigorje, Vransko-libojsko, Litijsko in Kumsko-trboveljsko hribovje. Še največ vinogradov je imelo ob koncu preteklega stoletja **Ponikevsko prigorje** (42), 560 ha ali 3,8 % površine, vendar so se ti do leta 1969 skrčili na 152 ha ali 0,9 % površine, tj. na 27 % prvotnega obsega. Z **Mozirskega** (40) so domala izginili, v **Zahodnem Posavskem hribovju** (44—45) pa so se, podobno kot v zahodnem delu tega hribovja, umaknili na petino prvotnega obsega.

PRIMORSKA MAKROREGIJA (IV)

Slovensko primorje je ob subpanonskem svetu najpomembnejše vinorodno področje. Tu je 26,7 % vseh slovenskih vinogradov, kar je sicer dvakrat manj kot v subpanonski makroregiji, njihova koncentracija pa je neprimerno večja. Medtem ko zavzemajo vinogradi v subpanonski makroregiji 3,2 % površine, dosega njihov delež v primorski 4,4 %. Pomen primorske makroregije stopnjujejo vrhunski pridelki nekaterih njenih vinorodnih okolišev. Omeniti je tudi zelo živahno obnovo družbenih površin, posebno v Šavrinah in Brdih.

4.1. Prava primorska mezoregija (IV. A)

Vanjo uvrščamo Goriška Brda, Vipavsko dolino, Kras in Šavrine. Vplivi mediteranskega podnebja so tu najizrazitejši, zato so vinogradi močno koncentrirani v obalnem pasu in neposrednem zaledju, kamor le-ti še prodre. S prehodom v višjo kraško notranjost se podnebne razmere zelo hitro poslabšajo, kar opažamo deloma že v Zgornjih Šavrinah in na Zgornjem Krasu, še bolj pa na Podgorskem Krasu in v Brkinih. Površine vinogradov so zato v submediteransko-dinarski mezoregiji po močnem umiku v zadnjih sedemdesetih letih le neznatne.

4.1.1. Goriška Brda (46)

So terciarno flišno področje z močnim mediteranskim vplivom. Zaradi njihove eksponiranosti proti jugu in zahodu ter zagrajenosti (hrbet Sabotin-Korada) proti severu in vzhodu prevladuje topla in sončna klima. Poletja so zelo vroča, zime tople, učinki burje pa oslavljeni. Padavin je sorazmerno precej. Znano je tudi, da so v Brdih v 19. stol. gojili veliko oljke, ki je najboljši indikator mile klime. Fliš hitro razpada, pri čemer nastaja prst, ki s svojo peščeno primesjo zelo ustreza kulturi vinske trte. Žal, pa geološke, morfološke in klimatske razmere pogojujejo znatno erozijo prsti, h kateri je pripomogla tudi

pretirana obdelava v preteklosti, npr. obnova vinogradov pod Avstro-Ogrsko v neprimernih legah in njihovo opuščanje pod Italijo. Odtod potreba po ureditvi teras (ali brajd), ki ustvarjajo svojevrsten primorski terasni videz vinorodne pokrajine (73, 433, 434; 18, 57—61, 66).

Ob Jeruzalemskih gorica in Spodnjih Šavrinah so Goriška Brda najizrazitejše slovensko vinorodno področje, hkrati pa tudi področje nadpovprečnega nazadovanja vinogradništva. K temu sta posebno pripomogli italijanska zasedba in svetovna kriza. Negativno je nanj vplivalo tudi pomanjkanje delovne sile, zato so med zadnjo vojno (podobno kot med prvo svetovno in abesinsko vojno) kmetje zanemarili obdelavo.

Konjunktura za vino v času Avstrije je močno pospeševala razvoj vinogradništva v Brdih. Vinograde so obnavljali celo v slabših legah, ki pa jih je hitro načela erozija. Pod Italijo so kmetje opustili najprej te nasade, sledili so jim nasadi v odročnih legah in končno ostareli vinogradi, ki se jih ni splačalo obnavljati zaradi težke prodaje vinskega pridelka. Vinograde so opuščali ne le v Zgornjih in Srednjih Brdih, temveč tudi za vinogradništvo najugodnejših Spodnjih Brdih. Tod so zasadili terase z breskovimi in češnjevimi nasadi ali pa jih spremenili v njive in travnike (18, 93, 94).

Čeprav so se vinogradi umaknili že v obdobju 1896—1954 za četrtno in se zdi, da je bilo njihovo nazadovanje zaradi previsokega prikaza površin leta 1954 dejansko večje, je vendar najintenzivnejše nazadovanje nastopilo v obdobju 1954—1969. V tem času se je obseg vinogradov zmanjšal na polovico. Od 2537 ha ali 26 % vinorodne površine v letu 1896 je preostalo do leta 1969 samo 918 ha, tj. 12,1 % vinorodne površine. Indeks 1969/1869 znaša 36,2. Število katastrskih občin z nad 30 % vinograda se je v tem obdobju zmanjšalo od 8 na 1, a vinogradi so nazadovali v vseh 15 občinah.

4.1.2. Vipavsko (47—49)

Vipavsko spominja ne le po naravi, temveč tudi kulturnogeografsko močno na Goriška Brda. Flišni svet se iz Brd široko nadaljuje v Vipavsko dolino, v njenem južnem delu pa je nastala celo njihova reliefna analogija — Vipavska Brda. Ta se končajo na jugozahodu nad dolinsko zajedo ob Raši in Branici, onstran katere se prične že apniški Kras (72, 37).

Vipavska dolina predstavlja nekakšen zaliv mediteranskega podnebja, čeprav z močnimi vplivi iz severnega sosedstva, predvsem hude burje. Zima je zaradi tega razmeroma hladna in značilne so relativno pozne pozebe. Poletje je zmerno vroče, jesen pa toplejša od pomladi. Padavin pade sorazmerno precej. Od Dobrnberka naprej, kjer se Vipavska dolina najbolj odpre blažilnim mediteranskim vplivom, zasledimo vinsko trto tudi na ravnem. Pestra menjava flišnih in apniških tal ter lokalna ekspozicija omogočajo izredno uspešno gojenje vinske trte, neugodna pa je podobno kot v Brdih erozija (73, 415—420).

Statistika za leto 1896 prikaže na vsem Vipavskem 3596 ha ali 8,2 % vinogradov, njihov delež pa se je zaradi opuščanja oljk ponekod kasneje še povečal. Na Srednjem Vipavskem so vinorodne površine v obdobju 1896—1954 porasle za 10,3 %, čeprav so na celotnem Vipavskem nazadovale za 713 ha ali 19,8 %. Umik je povezan z ostarelostjo vinogradov, pomanjkljivo obdelavo in nego, pomanjkanjem delovne sile, nizkimi odkupnimi cenami vina ipd. (74, 98). Do leta 1969 so vinogradi celo nazadovali za 1208 ha ali 41,9 %, v zadnjih sedemdesetih letih torej pod polovico prvotnega obsega.

4.1.3. Kras (50—51)

Je ena najbolj samosvojih vinorodnih pokrajin in izrazita naravna enota. Kot apniška planota s tipičnim kraškim površjem je jasno razmejena od fliš-

nega sosedstva. Obdelanega zemljišča je zelo malo in le izjemoma se pojavlja kraška jerina v znatnejšem obsegu, npr. med Tomajem in Komnom.

Lega Krasa omogoča omiljajoče klimatske vplive z morja, deloma tudi s Soške ravnine in iz Vipavske doline. Manj ugodna je sorazmerno visoka nadmorska višina, saj se osrednji in vzhodni del Krasa dviga med 250 in 450 m. Podnebje kaže tako kljub neposredni bližini morja nekatere celinske lastnosti. Zima je bolj mrzla, kot bi pričakovali, in burja izredno močna. Poletja so vroča in jasna, visoka temperatura pa se zavleče daleč v jesen. Padavin je precej in so sorazmerno enakomerno razporejene. Razmere so za vinogradništvo sicer v nižjem zahodnem delu Krasa dovolj ugodne, čeprav zaradi relativno znatne nadmorske višine in burje slabše kot na Vipavskem in v Brdih. Pridelek višjega zgornjega dela Krasa je že slab in se ne more primerjati z znamenitim kraškim teranom iz okolice Tomaja, Dutovelj in Komna (73, 190, 207—212, 217, 219).

Vinogradi na Krasu v obdobju 1896—1954 sicer niso statistično nazadovali (kažejo celo rahel porast površin), vendar se zdi, da je takšno stanje podobno kot v spodnjem Posavju le fiktivno. Vinogradniške površine so bile nedvomno tudi tukaj pred pojavom trne uši večje kot po obnovi, kar lahko sklepamo iz razširjenosti vinogradov v letu 1825 (5, 32a). Sicer pa razvoj vinogradništva v posameznih delih Krasa ni bil enak; v višjem delu, npr. v okolici Divače, so se vinogradi umaknili močneje.

V obdobju 1954—1969 so vinogradi na Krasu nazadovali za 20,4 %, to je ob stagnaciji na Bizeljskem in ob povečanju površin v Prekmurju najmanj med vinorodnimi pokrajinami. Leta 1969 so prekrivali 300 ha ali 1,1 % površine in jih v zadnjem času živahno obnavljajo. Tudi večja pestrost tipov spreminjanja vinogradniških površin po katastrskih občinah opozarja na nekoliko drugačne razvojne značilnosti. Med 56 katastrskimi občinami jih kaže 31 nazadovanje in 7 povečanje vinorodnih površin v obeh obdobjih, 7 jih je vinograd povečalo v obdobju 1896—1954, zmanjšalo pa v obdobju 1954—1969 in v celotnem obdobju 1896—1969. Preostale občine se uvrščajo v razne druge razvojne kombinacije.

4.1.4. Šavrinska Brda (52—53)

Kot flišna, reliefno živahno razčlenjena pokrajina se ostro loči od kraškega sosedstva, posebno še na severovzhodu okrog Slavnika in v Čičariji. Petrografska sestava pogojuje nastanek prsti, ki zelo ustreza vinski trti. Klima je tipično submediteranska z značilnostmi, kot smo jih navajali pri drugih primorskih vinorodnih pokrajinah. Sicer pa lahko Šavrinska Brda delimo v dva dela: severovzhodni in jugovzhodni del. Prvi leži bližje obali in ima značaj goric, ploščatih hrbtov in ne previsokih brd. Je pod najmočnejšim vplivom morja. Ob ugodnih družbenih dejavnikih se je tu kot nikjer drugje na Slovenskem skoncentriralo gojenje vinske trte. Jugovzhodni del je znatno višji in poln uravnanih planot, v njem pa se že močneje uveljavljajo kontinentalni vplivi, zato je vinogradništva znatno manj (11, 7; 75, 254). Takšna delitev Brd se v glavnem ujema z delitvijo na Spodnje in Zgornje Šavrine (75, 246, 266) in z vinogradniško rajonizacijo na obalni in notranji podokoliš (2, 425).

Podobno kot v Slovenskih goricah so tudi tu gojile vinsko trto v srednjem veku velike fevdalne, cerkvene in samostanske institucije. Na nadaljnji razvoj vinogradništva je ugodno vplivala uspešna prodaja istrskih vin na avstrijskem tržišču, posebno še po zgraditvi proge Dunaj—Trst. Izredna konjunktura je nastopila po letu 1868, ko je začela filoksera pustošiti vinograde v zahodni Evropi. Takrat se je vinogradništvo v Šavrinah intenziviralo. V manj donosnih mešanih nasadih so posekali oljko kot oporo (plante) in pričeli uvajati čiste

nasade. Uveljavila se je vzgoja vinske trte na latnikih in trstiki, kar je precej spremenilo vinogradniški pejzaž. Videti je, da so tedaj vinogradniške površine dosegle največji obseg (11, 9—14).

Po letu 1880 je trtna uš tudi na Koprskem pričela uničevati vinograde, ki so do leta 1900 propadli. Od tod se je filoksera razširila še na Kras, Vipavsko in v Goriška Brda. Obnova je bila s podporo oblasti zelo hitro končana, pospešila pa sta jo še močna potrošnja vina v Trstu in možnost izvoza. Ponekod so vinograde obnovili v večjem obsegu, kot so bili poprej. Obnavljali so jih celo v manj ugodnih legah, kjer pa so jih kasneje opustili. Zadolžitve ob obnovi, visoki donosi novih nasadov, naraščanje proizvodnih stroškov in zmanjšanje izvoza je povzročalo občasne krize, zato so vinograde mnogokje že hitro po obnovi opustili ali pa so jih spremenili v mešane nasade s češnjami, vrtninami in drugimi poljedelskimi kulturami (11, 18—20).

Posebno izdatno nazadovanje šavrirskega vinogradništva je povzročila izguba avstrijskega tržišča po prvi svetovni vojni. Tukajšnjim vinom so pričela močno konkurirati italijanska, ne nazadnje zaradi slabo razvitega kletarstva. Prav tako je treba omeniti, da slovenski vinogradnik ni užival pomoči države, ki je celo poskušala povečati površino drugih kultur na račun vinogradov in ga tako spraviti ob dohodek (75, 251).

Ob vsem tem se ne čudimo, da so se vinogradi v obdobju 1896—1954 skrčili od 5402 ha ali 15,6 % površine na 3145 ha ali 9,9 %, tj. za 41,8 %, ne glede na to, da za leto 1896 ne moremo z zanesljivostjo ugotoviti, v kakšnem stanju so bili vinogradi in katere površine je prikazala statistika. Posebno močan je bil umik v Zgornjih Šavrinah, od 1717 ha na 643 ha ali kar za 62,5 % (v Spodnjih za 32,1 %).

Po zadnji vojni so umik vinogradov močno pospešile izselitve v Trst in odliv mlajše delovne sile v koprsko industrijo. Pomemben vzrok za opuščanje vinogradov je bilo tudi pomanjkanje sredstev za obnovo ostarelih in zanemarnjenih vinogradov. Kolikor je prišlo v zadnjem času do povečanja vinogradniških površin, je to skoraj izključno povezano z obnovo družbenih nasadov, npr. na Miljskem polotoku, na Črnem Kalu, pri Škocjanu, Izoli in drugod (11, 26). Nazadovanje vinogradniških površin v obdobju 1954—1969 je bilo prav zaradi tega relativno majhno in je znašalo le 278 ha ali 8,8 %, v Zgornjih Šavrinah pa so se vinogradi celo rahlo povečali.

Umik vinogradov v sedemdesetih letih na 53,1 % prvotnega obsega je v tem tipičnem vinorodnem svetu povzročil velike spremembe v videzu pokrajine. Današnja podoba koprške terasne pokrajine označuje zato množica delno ali popolnoma opuščenih in po eroziji uničenih teras (11, 57; 76).

4.2. Submediteransko-dinarska mezoregija (IV. B)

Celinske značilnosti, ki smo jih opazili deloma že na Zgornjem Krasu in v Zgornjih Šavrinah, se tod še stopnjujejo. Ekološke razmere za uspevanje vinske trte se zelo poslabšajo, kar se kaže ne le v njihovem zelo nizkem relativnem deležu, temveč tudi v najmočnejšem umiku med vsemi mezoregijami. Medtem ko je bilo leta 1896 še 507 ha ali 1,1 % vinograda, se je do leta 1954 znižal njegov delež na 146 ha ali 0,4 % in do leta 1969 na 61 ha ali 0,3 %. Indeks 1969/1896 znaša celo 12,1.

Pomen vinogradništva v svetu med Slavnikom in Snežnikom ni bil nikoli znatnejši. Značaj gospodarske panoge je imelo v severnem in zahodnem delu Brkinov v višini 600 do 650 m, v Košanski in Vremski dolini in v zahodnem delu Podgorskega Krasa. Največ vinogradov je bilo okoli Košane in med Suhorjem ter Barko. Bolj so jih pričeli uvajati nekako v drugi četrtini 19. stoletja. Zavzemali so izključno prisojna pobočja, zaščitena pred burjo. Zaradi poznih

pozeb, peronospore in trtne uši pa se niso dolgo obdržali in so v zadnji četrtini preteklega stoletja začeli izginjati ter so v začetku 20. stol. povsod naglo propadli. Nekaj se jih je obdržalo le v klimatsko najugodnejših zatišnih legah med Premom in Barko ter v Vremski dolini. Na umik je vplivala tudi slaba kvaliteta tamkajšnje »vremščine«, ki ni mogla zdržati konkurence z boljšimi vini iz bližnjih primorskih pokrajin. Vinsko trto je zamenjalo sadno drevje, predvsem jabolane (77, 95, 96).

Na Hrpeljsko-podgorskem Krasu (54) je bilo leta 1896 172 ha ali 1,8 % vinogradniških površin, v flišnih Brkinih z Vremsko dolino (55) pa 301 ha ali 1,2 %. Ilirskobistriško podgorje (56) je imelo le 33 ha ali 0,3 % vinograda. Ti podatki pa zelo verjetno zajemajo tudi površine, na katerih so ob koncu 19. stol. vinogradi propadli (77, 94).

Do leta 1954 so vinogradi na Hrpeljsko-podgorskem Krasu nazadovali za 60 %, v Brkinih z Vremsko dolino za 76 % in v Ilirskobistriškem podgorju za 84 %. Do leta 1969 so se skromne vinogradniške površine ohranile le na Krasu (46 ha), v Brkinih je ostalo komaj 14 ha vinogradov, v Ilirskobistriškem podgorju, kjer so bili nekoč vinogradi med Trnovim in Zabičami (77, 95), pa so se popolnoma umaknili. Med 41 katastrskimi občinami Brkinov in Vremške doline jih je 20 nazadovalo v obeh obdobjih, a 14 jih je izgubilo vinograde pred letom 1954. V Ilirsko-bistriškem podgorju je med 12 občinami izgubilo vinograde pred letom 1954 5 občin, medtem ko jih je 5 nazadovalo v obeh obdobjih. Na Hrpeljsko-podgorskem Krasu jih je med 8 katastrskimi občinami nazadovalo 7 v obeh obdobjih.

VIRI IN LITERATURA

- t. Anton Meilk: Slovenija. Geografski opis. V Ljubtjani 1963.
- 1.a István Berényi: A délkelet — európai szőlőtermő területek agrárföldrajzi típusai. Die agrargeographischen Typen der südosteuropäischen Weinbaugebiete. Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutató Intézet. Közlemények. Academia scientiarum Hungarica — Institutum geographicum. Publicationes. Separatum ex »Földrajzi Ertesítő« Tom. XXI. No t. Budapest 1972.
2. Miško Judež: Vinarstvo (kletarstvo). Maribor 1965.
3. Ivan Gams: O vlašinski meji naseljenosti, ozimne, gozda in snega v slovenskih gorah. GV XXXII, Ljubljana 1960.
4. Tit Dobršek: Vinogradništvo. Ljubljana 1968.
5. Jerka Repič: Vinogradniške pokrajine v Sloveniji. Oddelek za geografijo univerze v Ljubljani 1960. Diplomsko delo.
6. Letno poročilo meteorološke službe za leto 1957. Hidrometeorološki zavod LR Slovenije. Ljubljana.
7. Razvoj vinogradništva kot surovinske baze za predelavo grozdja v severovzhodni Sloveniji. Kmetijski zavod Maribor. Ekonomski center Maribor, 1970 (nosilec naloge Jože Colnarič).
8. Ivan Gams: Vprašanje kllmatogeografske rajonizacije severovzhodne Slovenije. Geografski simpozij o severovzhodni Sloveniji v Mariboru 1972. Referat v ciklostilu.
9. Nejgebauer — Čirić — Živković: Komentar pedološke karte Jugoslavije. Beograd 1961.
10. Borut Belec: Ljutomersko-ormoške gorice. Agrarna geografija. Maribor 1968.
11. Julij Titi: Socialnogeografski problemi na koprskem podeželju. Koper 1965.
- t2. Jože Kerenčič: Zemljiški odnosi v Jeruzalemskih goricah. Maribor 1939.
13. Krajevni leksikon dravske banovine. Ljubljana 1937.
14. Vinogradniški zemljevidi inštituta za vinogradništvo in vinarstvo pri blotehniški fakulteti in katedri za vinogradništvo in vinarstvo pri FAGV v Ljubljani.
15. Svetozar Ilešič: Problemi geografske rajonizacije ob primeru Slovenije. GV XXIX—XXX, Ljubljana 1958.
- 15.a Svetozar Ilešič: Severovzhodna Slovenija in njena regionalna razčlenitev. ČZN. Nova vrsta. 3. (XXXVIII.) letnik 1967. Maribor 1967.
16. Ivan Gams: Prispevek h kllmatogeografski delitvi Slovenije. Geografski obzornik. Leto XIX, št. t. Ljubljana 1972.

17. Vladimir Kokole: Gospodarska geografija in geografija naselij v področju med Savo in Sotlo. Geografski zbornik IV, Ljubljana 1956.
18. Igor Vrlišer: Goriška Brda. Gospodarska geografija. Geografski zbornik II, Ljubljana 1954.
19. Vlado Valenčič: Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev. Zgodovina agrarnih panog. I. zvezek. Agrarno gospodarstvo. Ljubljana 1970.
20. Kmetijstvo LR Slovenije v luči statistike (Jože Lavrič). Zavod za statistiko in evindenco LR Slovenije. Ljubljana 1953.
21. Jakob Medved: Spremembe v izrabi zemljišča in preseljanje kmečkega prebivalstva v Sloveniji v zadnjih dveh desetletjih. GV XLII, Ljubljana 1970.
22. Gemeindelexikon von Steiermark. Wien 1905.
23. Gemeindelexikon von Krain. Wien 1905.
24. Leksikon občin za Avstrijsko-Ilirsko primorje. Na Dunaju 1906.
25. Bela Sever: Prekmursko vinogradništvo. Oddelek za geografijo univerze v Ljubljani 1959. Diplomsko delo.
26. Bela Sever: Razvoj prekmurskega vinogradništva. GV XXXIII 1961, Ljubljana 1961.
27. Podatki za zemljiške kategorije po katastrskih občinah v letu 1954. Statistično gradivo arhiva geodetske uprave SR Slovenije (zbral Jakob Medved).
28. Podatki za zemljiške kategorije po katastrskih občinah v letu 1969. Geodetska uprava SR Slovenije.
29. Karl Ruppert: Zur Definition des Begriffes »Sozialbrache«. Erdkunde, Band XII, Heft 1/4, 1958.
30. Martin Born: Wüstungen und Sozialbrache. Erdkunde, Band XXII, Heft 1/4, 1968.
31. K. Scharlau: Sozialbrache und Wüstungserscheinungen. Erdkunde, Band XII, 1958.
32. K. Ruppert: Die Sozialbrache als Übergangserscheinung. Bayrisches Landwirtschaftliches Jahrbuch, 34. Jg., 1957, H. 5.
33. Wilhelm Wendling: Sozialbrache und Flurwüstung in der Weinbaulandschaft des Ahrtals. Forschungen zur deutschen Landeskunde, Band 160, 1966.
34. Jakob Meško — Franc Simonič: Dr. Gregor Jožef Plohel. Dunaj 1888.
35. Rudolf Badjura: Ljudska geografija. Terensko izrazoslovje. Ljubljana 1953.
36. H. Jäger: Flurwüstungen im Landschaftsbild. Natur und Volk, 85, 1955.
37. Svetozar Ilešič: Novije transformacije tradicionalnog seoskog pejzaža u Sloveniji. Poseban otisak iz knjige »Zbornik za narodni život i običaje«. Knjiga 45. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb 1971.
38. Karl Ruppert: Der Wandel der sozialgeographischen Struktur im Bilde der Landschaft. Die Erde, Zeitschrift der Gesellschaft für Erdkunde zu Berlin, Band VII, 1955.
39. Karl Ruppert: Die Bedeutung des Weinbaues und seiner Nachfolgekulturen für die sozialgeographische Differenzierung der Agrarlandschaft in Bayern. Münchner Geographische Hefte, Heft 19, 1960.
40. Karta tipov demografskih področij Slovenije. Oddelek za geografijo filozofske fakultete v Ljubljani 1972. 1 : 400.000.
41. Vladimir Klemenčič: Prostorska diferenciacija Slovenije po selitveni mobilnosti prebivalstva. Geografski zbornik XII. SAZU, Ljubljana 1971.
42. Karta tipov spreminjanja izrabe zemljišča v SR Sloveniji. The changing Types of Land Use in the Socialist Republik of Slovenia. 1 : 400.000. Avtor dr. J. Medved.
43. Milan Natek: Razvita in nerazvita območja v SR Sloveniji. Geografski obzornik. Leto XVI., št. 2, Ljubljana 1969.
44. Svetozar Ilešič: Regionalne razlike v družbeno-gospodarski strukturi SR Slovenije. Geografski vestnik XL, Ljubljana 1968.
45. Crkvenčič-Klemenčič: Arbeitsrichtungen und -ergebnisse der Agrargeographie in Jugoslawien. Mitteilungen für Agrargeographie, landwirtschaftliche Regionalplanung und ausländische Wirtschaft, Nr. 17. Wiss. Z. Univ. Halle, XVI' 67 M, H. 2.
46. S. Hauzer: Użytkowanie ziemi i gospodarka rolna we wsiach Żwab i Runcé (Słowenia wschodnia) — Jugosławia. Mapa użytkowania ziemi (Land Utilization map). Dokumentacja geograficzna. Zeszyt 2/3. Użytkowanie ziemi w krajach Europy środkowo-wschodniej. Land Utilization in East Central Europe. Polska akademía nauk. Instytut geografii. Warszawa, 1966.
47. Vladimir Bračič: Vinorodne Haloze. Socialno-geografski problemi s posebnim ozirom na viničarstvo. Maribor 1967.
48. Jože Colnarič: Perspektivni razvoj vinogradništva glede ekološkega, družbenega, ekonomskega in človeškega proizvodnega faktorja. Geografski simpozij o severovzhodni Sloveniji v Mariboru 1972. Referat v ciklostilu.
49. Jože Colnarič: Razvojne možnosti kmečkega vinogradništva. Sodobno kmetijstvo, letnik 5, št. 2, Ljubljana, februar 1972.
50. F. Schneckeburger: Betriebsgrößenproblem im Weinbau. Berichte über Landwirtschaft, Neue Folge, Band XLVIII, 1970, Heft 3.

51. K. L. Beiser: Untersuchungen über die Mindestbetriebsgrösse weinbaulich-landwirtschaftlicher Gemischtbetriebe in Rheinhessen. Diss. Giessen. 1962.
52. W. Engelhardt: Gemischtwirtschaftlicher Betrieb oder reiner Weinbaubetrieb. Rebe und Wein, Jg. 8, 1958.
53. H. Kalinke: Betriebsgrössenprobleme im Weinbau in den deutschsprachigen Ländern. Die Weinwissenschaft, Jg. 22, 1967.
54. F. H. Eis: Flurbereinigung im Weinbau. Diss. Giessen.
55. Lojze Hrček: Srednjeročni razvojni program slovenskega vinogradništva. Sodobno kmetijstvo, letnik 5, št. 3. Ljubljana, februar 1972.
56. Borut Belec: Zmanjševanje vinogradniških površin v Podravju in južnem Pomurju med leti 1896 do 1967. Zbornik pedagoške akademije v Mariboru 1960—1970, Maribor 1970.
57. Ferdo Šilih: Geografija Svečinskih goric. Oddelek za geografijo univ. v Ljubljani 1971. Diplomsko delo.
58. Borut Belec: Zemljiškoposestne razmere v Jeruzalemskih gorica leta 1824, njihov razvoj in učinek na današnjo regionalno agrarnosocialno diferenciacijo. ČZN. Nova vrsta. 6. (XLI.) letnik 1970. Prvi zvezek. Maribor 1970.
59. Ivo Zupanič: Zgodovina vinogradništva Slovenskih goric. Maribor 1969.
60. Božidar Kert: Vzhodne Mariborske gorice. GV XXVII—XXVIII 1955—1956, Ljubljana 1957.
61. Borut Belec: Razširjenost in nekatere značilnosti družbenega vinogradništva v severovzhodni Sloveniji. Geografski obzornik. Leto XVIII, št. 3—4. Ljubljana 1971.
62. Vladimir Bračič: Socialni i demogeografski problemi vinogradarske pokrajine. Zbornik radova prvog jugoslavenskog simpozija o agrarnoj geografiji u Mariboru od 3. do 5. decembra 1964. Ljubljana 1967.
63. Borut Belec: Socialnogeografski procesi in tipi pokrajinske transformacije v Ljutomerško-ormoških gorica. Zbornik razprav. Mariborski visokošolski zavodi 1959—1969. Maribor 1970.
64. Borut Belec: Transformacija vinorodne pokrajine vzhodnih Slovenskih goric v luči socialnopolitnega razvoja. 8. zborovanje slovenskih geografov na Ravnah na Koroškem, od 12. do 14. septembra 1969. Povzetki referatov v sekcijah in vodnik po poti ekskurzij. Ljubljana 1969.
65. Kartiranje izrabe tal in anketiranje gospodarstev v k. o. Sovjak. Terensko delo oddelka za geografijo in zgodovino pedagoške akademije v Mariboru leta 1967. Kartiranje izrabe tal in anketiranje gospodarstev v k. o. Kremberk in Zavrh. Terensko delo oddelka za geografijo in zgodovino pedagoške akademije v Mariboru, oddelka za geografijo filozofske fakultete v Ljubljani in geografskega zavoda PMF v Zagrebu leta 1969.
66. Mavricij Zgonik: Spremljanje izrabe tal kot element preobrazbe pokrajine v Dravski dolini. Doktorska disertacija. Maribor 1970 (čkl. št. 11).
67. Marjan Žagar: Kozjansko. Gospodarsko-geografska problematika. Geografski zbornik X, Ljubljana 1967.
68. Anton Melik: Štajerska s Prekmurjem in Mežiško dolino. Ljubljana 1957.
69. Anton Sore: Geografija nekaterih delov celjske makroregije. Celje 1969.
70. Vladimir Kokole: Prirodne osnove in agrarna izraba novomeške pokrajine. Dolenjska zemlja in ljudje. Novo mesto 1962.
- 70.a Rudi Piletič: Novomeško Podgorje. Geografski obzornik. Leto VII, št. 1—2. Ljubljana 1960.
71. Anton Melik: Posavska Slovenija. V Ljubljani 1959.
- 71.a Ivan Gams: Problematika regionalizacije Dolenjske in Bele krajine. GV XXXI, Ljubljana 1959.
72. Svetozar Ilešič: Slovenske pokrajine. Geografski obzornik. Leto III, št. 2. Ljubljana 1956.
- 72.a Svetozar Ilešič: Osnovne geografske poteze Savinjske Slovenije. Geografski obzornik. Leto XI, št. 2. Ljubljana 1964.
73. Anton Melik: Slovensko Primorje. V Ljubljani 1960.
74. Marjan Žagar: Tabor pri Dornberku. Geografski zbornik IX, Ljubljana 1965.
75. Andrej Briški: Agrarna geografija Šavrinskega gričevja. Geografski zbornik IV, Ljubljana 1956.
76. Kartiranje izrabe tal in anketiranje gospodarstev v k. o. Vanganel. Terensko delo oddelka za geografijo in zgodovino pedagoške akademije v Mariboru leta 1972.
77. Vladimir Klemenčič: Pokrajina med Snežnikom in Slavnikom. Inštitut za geografijo SAZU, Ljubljana 1959.

Sklepni pregled

Slovensko vinogradništvo, ki je doseglo izreden vzpon v preteklem stoletju, se je po veliki krizi, ki jo je povzročila trtna uš, z obnovo na ameriških podlagah intenziviralo in omejilo na ekološko najugodnejše okolišje. Na razširjenost vinske trte pa so vplivali tudi družbenogeografski dejavniki, predvsem kapital in prometne razmere. Tako so se vinogradi umaknili iz mnogih ekološko manj ugodnih okolišev in se omejili ter močno skoncentrirali na subpanonskem in primorskem obrobju Slovenije.

Razvoj vinogradništva je bil tesno povezan s pojavom permanentnih kriz, ki so jih pogojevale politične in gospodarske razmere po prvi svetovni vojni. Slovenska vina so takrat izgubila dotedanja tržišča, obenem pa so jim na domačem trgu pričela konkurirati »južna« vina. Zaskrblijujoče je kasneje nazadovala tudi donosnost vinogradov. Marsikje so pričeli obnovljene površine zgodaj opuščati.

Druga svetovna vojna je razmere v vinogradništvu še poslabšala, prav tako pa mu v splošnem ni bilo naklonjeno povojno obdobje, čeprav je v tem času doživelo nekatere zelo radikalne posestne in tehnološke spremembe. Odpravljena nedomača posest je ustvarila pogoje za nastanek in razvoj družbenih gospodarstev, ki so postala nosilec sodobne vinogradniške proizvodnje. T. i. druga obnova, ki pa je zajela skoraj le družbene vinogradniške površine, je omogočila z uvedbo mehanizacije, novih oblik vzgoje, najustrežnejšega asortimenta, sodobne predelave in vkletenja vlna intenzifikacijo proizvodnje ter velik napredek slovenskega vinogradništva. Z njo je bila povezana tudi intenzivna transformacija pejsaža, ki je po svojih učinkih močno presegla spremembe, nastale ob prvi obnovi na prehodu v naše stoletje. Tradicionalne nasade so namreč na družbenih gospodarstvih skoraj v celoti zamenjali žlični, v znatni meri terasni nasadi, ki so ob močnih socialnogeografskih strukturnih spremembah docela spremenili izgled prvotne vinorodne pokrajine. Tipičen primer za to so Radgonske in Jeruzalemske gorice, kjer zavzemajo družbeni vinogradi blizu dve tretjini vinogradniških površin.

Svojevstvene in nič manj pomembne spremembe socialne strukture in pejsaža doživljajo kmečke vinorodne pokrajine. V njih je bil umik vinogradov zaradi pomanjkanja delovne sile, mehanizacije, sredstev za obnovo in razdrobljenosti posesti najizdatnejši, kar je privedlo do hitrega razpada klasične vinogradniške strukture. To so področja izrazitega demografskega praznjenja in staranja ter še močno agrarna. Pojav socialnega vinogradniškega preloga in ekstenzifikacija kmetijske proizvodnje s procesom ozelenenja sta hkrati bistveno preoblikovala fiziognomijo vinogradniškega prostora.

Družbenogeografski razvoj slovenskih vinogradniških pokrajin, deloma predspornan že v historičnih razlikah v socialnogeografski strukturi med nekdanjo dominikalno, danes pretežno podružbljeno, in kmečko vinorodno pokrajino dobiva tako v izredno dinamičnih povojnih razmerah vedno bolj značaj dvotirnosti in divergence. Razvojne razlike so se toliko stopnjevale, da lahko govorimo o dveh tipih vinorodne pokrajine — podružbljenem in kmečkem — z različno usmerjenimi procesi, strukturo ter gospodarskimi možnostmi v prihodnje. Inovačjski procesi, povezani s podružbljanjem vinogradništva, so namreč v kmečkih vinorodnih pokrajinah popolnoma izostali, to pa je v širokem kompleksu socialnogeografskih dejavnikov samo še stopnjevalo tamkajšnje relativno nerazvitost in koplčenje problemov njihovega nadaljnega razvoja.

Učinki navedenih, za razvoj vinogradništva v glavnem neugodnih dejavnikov, so bili zaznavni v stalni tendenci zmanjševanja vinogradniških površin, še posebno pa v rapidnem umiku le-teh v obdobju po zadnji vojni. Vinogradi so v mejah današnje Slovenije leta 1896 zavzemali še 45.938 ha ali 5,3 % površine vinorodnih pokrajin. Do leta 1954 so se umaknili na 31.346 ha ali 3,6 % površine, t. j. za 14.592 ha oziroma 31,8 %, medtem ko jih je bilo leta 1969 samo še 21.881 ha ali 2,6 %, kar predstavlja umik za 9.465 ha ali 30,2 %. Indeks 1954/1896 znaša 68,2, indeks 1969/1896 pa 47,6, kar pomeni, da so se vinogradniške površine v zadnjih sedemdesetih letih skrčile za več kot polovico. Umik vinogradov je bil najmočnejši v predalpski makroregiji, kjer so se v obdobju 1896—1954 vinogradi umaknili za 39,7 %, v obdobju 1954—1969 pa za 50,5 %. Indeks 1969/1896 znaša v predalpskem svetu 29,9.

Bolj ali manj stihijsko opuščanje vinogradniških površin iz estetsko-fiziognomskega vidika hudo prizadeva kulturno pokrajino, posebno še, ker ima v povojnem obdobju pogosto značaj absolutnega preloga. Primitivna obdelava kmečkih vinogradov in druge težave pa vodijo še nadalje v nezmanjšano nazadovanje vinogradniških površin, zato pričakujemo leta 1975 samo še 18.000 ha vinogradov ali 18 % manj kot leta 1969. Prihodnost slovenskega vinogradništva je toliko bolj problematična, ker zavzemajo zasebni vinogradi še vedno 83 % vseh vinogradniških površin. Osrednji

problem slovenskega vinogradništva je zato obnova kmečkega vinogradništva, ki pa je mogoča le ob združitvi sedanjih majhnih vinogradniških površin v večje proizvodne enote, sočasnem razvijanju vzporedne kmetijske panoge in tesni povezanosti vinogradniških obratov v kooperacijske skupnosti.

Takšna razvojna usmeritev zahteva odločen poseg v tradicionalno posestno in socialno strukturo, ki se ga zaradi ekonomske in tehnološke nujnosti ne bo mogoče izogniti. Sodoben koncept ureditve velikih strnjelih nasadov z zložbo parcel bo obenem kmečke vinorodne pokrajine fizlognomsko približal podružbljenim, zmanjšal njihovo socialno diferenciranost in zaustavil degradacijo vinogradniškega prostora vsaj v ekološko ugodnejših okoliših.

WEINBAU ALS FAKTOR DER RAUMUMFORMUNG IN SLOWENIEN

Zusammenfassung

Der slowenische Weinbau, der im vergangenen Jahrhundert einen außerordentlichen Aufstieg erreicht hatte, intensivierte sich nach der großen, durch die Reblaus erzeugten Krise, mittels Erneuerung auf amerikanischen Unterlagen und beschränkte sich auf ökologisch günstige Gebiete. Die Verbreitung der Weinrebe wurde aber auch von gesellschaftsgeographischen Faktoren beeinflusst, vor allem vom Kapital und von den Verkehrsbedingungen. So zogen sich Weinberge aus ökologisch weniger günstigen Gebieten zurück und begrenzten und konzentrierten sich stark im subpannonischen und küstenländischen Randgebiet Sloweniens.

Die Entwicklung des Weinbaues war eng verbunden mit dem Aufkommen permanenter Krisen als Folgen der politischen und ökonomischen Verhältnisse nach dem 1. Weltkrieg. Die slowenischen Weine verloren damals ihre bisherigen Märkte, außerdem begann gleichzeitig auf dem Innenmarkt die Konkurrenz der »Südweine«. Später nahm auch die Ertragsfähigkeit der Weinberge Besorgnis erregend ab. In manchen Gegenden begann man die erneuerten Flächen bald wieder aufzugeben.

Der 2. Weltkrieg verschlimmerte die Verhältnisse im Weinbau zusehends, genau so ungünstig waren die Nachkriegsjahre, obwohl der Weinbau in jener Zeit einige sehr radikale besitzmäßige und technologische Änderungen erfuhr. Die Abschaffung des nichtheimischen Besitzes erzeugte Bedingungen für die Entstehung und Entwicklung der Gemeinschaftswirtschaften, die Träger einer zeitgenössischen Weinbauproduktion wurden. Der sogenannte zweite Wiederaufbau, der aber fast nur gemeinschaftliche Weinbergflächen erfaßte, ermöglichte Produktionsintensivierung und einen bedeutenden Fortschritt des slowenischen Weinbaues durch Einführung der Mechanisierung, neuer Zuchtformen, des angebrachten Assortiments, der zeitgenössischen Verarbeitung und Einkellerung des Weines. Im Zusammenhang damit kam es auch zu einer intensiven Landschaftstransformation, die ihrer Wirkung nach die nach dem ersten Wiederaufbau um die Jahrhundertwende entstandenen Veränderungen bei weitem übertraf. Die traditionellen Anbaue wurden nämlich auf den Gemeinschaftswirtschaften fast gänzlich durch Drahtanbaue ersetzt, weitgehend durch Terrassenanbaue, die parallel mit starken sozialgeographischen Strukturänderungen das Erscheinungsbild der ursprünglichen Weinberglandschaft vollkommen veränderten. Ein typisches Beispiel dafür ist das Hügelland von Radgona und von Jeruzalem, wo gemeinschaftliche Weinberge an die zwei Drittel der Weinbergflächen ausmachen.

Die bäuerlichen Weinberggegenden erfahren spezifische und nicht weniger bedeutende Veränderungen der Sozialstruktur und der Landschaft. Hier war die Auflassung der Weinberge wegen Mangel an Arbeitskräften, Mechanisierung, Reproduktionsmitteln und wegen Besitzsplitterung am ausgiebigsten, was einen raschen Verfall der klassischen Weinbergstruktur bedingte. Das sind Gebiete einer ausgesprochenen Depopulation und demographischen Altwerdens, zugleich noch betont agrarisch. Das Aufkommen der Sozialbrüche im Weinbau und die Extensivierung der Landwirtschaftsproduktion durch Vergrünlandung veränderten die Physiognomie des Weinbergtraumes grundlegend.

Die sozialgeographische Entwicklung der slowenischen Weinberggebiete, teilweise prädisponiert schon durch die geschichtlichen Unterschiede in der sozialgeographischen Struktur zwischen der damaligen dominikalen, heute vorwiegend nationalisierten Weinberglandschaft einerseits, und der häuerlichen andererseits, nimmt auf diese Weise in den besonders dynamischen Nachkriegsverhältnissen immer mehr den Charakter einer Zweischichtigkeit und Divergenz an. Die Entwicklungsunterschiede haben sich so gesteigert, daß wir von zwei Typen der Weinberglandschaft sprechen können — der nationalisierten und der bäuerlichen — mit verschiedenartig ausgerichteten Prozessen, einer verschiedenen Struktur und spezifischen wirtschaftlichen

Aussichten für die Zukunft. Die mit der Nationalisierung des Weinbaues zusammenhängenden Innovationsprozesse blieben nämlich in den bäuerlichen Weinberggebieten völlig aus, was im weiten Komplex der sozialgeographischen Faktoren die relative Unterentwicklung jener Gebiete und Problemhäufung Ihrer weiteren Entwicklung noch stielerte.

Die Auswirkungen der für die Weinbauentwicklung meistens ungünstigen Faktoren zeigten sich in einer ständigen Tendenz zur Einschränkung von Weinbergflächen, besonders aber im rapiden Rückzug derselben nach dem letzten Krieg. Weinberge nahmen innerhalb der Grenzen Sloweniens im Jahre 1896 noch 45.938 ha oder 5,3 % der Weinbergflächen ein. Bis zum Jahre 1954 fielen sie auf 31.346 ha oder 3,6 % Fläche zurück, das heißt um 14.592 ha beziehungsweise 31,8 %, während 1969 nur noch 21.881 oder 2,6 % angebaut waren, d. h. ein Rückgang um 9465 ha oder 30,32 % festzustellen ist. Der Index 1954/1896 ist 68,2, der Index 1969/1896 ist 47,4, d. h. die Weinbergflächen schrumpften in den letzten 70 Jahren um mehr als die Hälfte zusammen. Der Weinbergrückzug war am stärksten in der voralpischen Makroregion, wo in der Zeitspanne 1896—1954 die Weinberge um 39,74 zurücktraten, zwischen 1954—1969 aber um 50,5 %. Der Index 1969/1896 ist im Voralpenland 29,9.

Ein mehr oder weniger unaufhaltbares Aufgeben der Weinbergflächen benachteiligt die Kulturlandschaft in ästhetisch-physiognomischer Hinsicht beträchtlich, besonders da es im Nachkriegsabschnitt häufig einer absoluten Weinbergwüstung gleichkommt. Die primitive Bebauung der bäuerlichen Weinberge und andere Schwierigkeiten führen aber noch weiterhin zu einem permanenten Rückgang der Weinbergflächen, deswegen erwarten wir im Jahre 1975 nur noch 18.000 ha Weinberge oder 18 % weniger als 1969. Die Zukunft des slowenischen Weinbaues ist umso problematischer, da private Weinberge noch immer 83 % aller Weinbergflächen einnehmen. Das zentrale Problem des slowenischen Weinbaues ist daher der Wiederaufbau des bäuerlichen Weinbaues, Dieser wird aber nur durch Vereinigung der jetzigen kleinen Weinbergflächen zu größeren Produktionseinheiten, durch gleichzeitige Entwicklung eines parallelen Landwirtschaftszweiges und enger Verbindung der Weinbaubetriebe in Kooperationsgemeinschaften möglich.

Eine solche Entwicklungsrichtung verlangt einen gewissen Eingriff in die traditionelle Besitz- und Sozialstruktur, er ist wegen ökonomischer und technologischer Dringlichkeit unausweichbar. Das zeitgenössische Einrichtungskonzept der großen geschlossenen Anbaue durch Flurbereinigung wird die bäuerlichen Weinberggebiete zugleich den nationalisierten physiognomisch näherbringen, ihre soziale Differenziertheit vermindern und die Degradierung des Weinbergtraumes wenigstens in ökologisch günstigeren Bereichen hemmen.

Tone Zorn

IZPRAZNITEV RADGONE IN ZASEDBA APAŠKE KOTLINE 1920. LETA

I.

Pregled, ki ga podajam, ne daje celotnostne slike, ampak skuša iz dokumentacije Arhiva Slovenije v Ljubljani izluščiti nekaj važnejših elementov, ki jih pregledano gradivo zajema. Pri tem gre po eni strani za arhiv poverjenišva deželne vlade za Slovenijo iz let 1919—1920, predvsem pa za fascikel št. VIII splošnega (prvega) oddelka takratne uprave o vprašanih Radgone in Apaške kotline v tem času (kolikor ni drugače nakazano, je uporabljeno gradivo iz tega fascikla). Od tega se v preglednem gradivu nanaša največ dokumentacije na Radgono. Položaj tega mesta ob pričetku nakazanega obdobja lepo nakazuje poročilo poverjenika finančnega ministrstva dne 31. julija 1919, ki kaže, da sta bili na podlagi znane mariborske pogodbe iz februarja tega leta še nadalje v mestu popolnoma nemško okrajno glavarstvo in sodišče, medtem ko sta bila v nemško-slovenskih rokah davčna uprava in brzojavni urad. Poverjenik za finance se je v omenjenem poročilu zavzemal za prehod celotne uprave v slovenske roke¹. To dejstvo je podkrepil s poročilom radgonskega davčnega urada, po katerem naj bi graško deželno davčno ravnanjstvo povprašalo nemškega vodjo radgonskega davčnega urada, kako da Jugoslavija noče prevzeti urada. Dopis slovenskega uslužbenca tega urada pravi, da so »v Gradcu . . . torej istega mnenja kakor tudi tukajšnji nemški uradniki, da bi ti morali že davno zapustiti Radgono«. Kolikor ta vest drži, je seveda vprašljivo, saj je poverjeništvu za finance le nekaj dni predtem obvestilo jugoslovanskega predstavnika na Dunaju, naj posreduje pri avstrijskem zunanjem ministrstvu, ker da vodja radgonskega davčnega urada »sabotira vsako redno delovanje in skuša, kjer le more, škodovati državnim interesom SHS«. Zato — nadaljuje obvestilo — naj jugoslovanski predstavnik posreduje, da se »ta uradnik nemudoma odpokliče odnosno odslovi, kar bi sicer morala deželna vlada (za Slovenijo, op.) odsloviti vse nemško uradništvo davčnega urada v Radgoni«².

Z gotovostjo lahko trdimo, da je bilo nakazano prizadevanje slovenskih finančnih oblasti pogojeno s predhodno ukinitvijo nemškega oddelka poštne (brzojavne) uprave v Radgoni kot odgovorom na odstranitev slovenskih pošt-nih uradnikov iz Cmureka³. Proti ukinitvi radgonskega urada je nato v pri-

¹ F. VIII, dok. 9264.

² Prav tam.

³ Opozorilo predsednika deželne vlade za Slovenijo dne 23. 7. 1919.

hodnjih dneh protestiral avstrijski urad za zunanje zadeve z zagotovilom, da so »jugoslovanski poštni uradniki popolnoma prostovoljno zapustili delovni kraj 24. maja«⁴. Odslovitev nemškega uradništva v Radgoni je predsedstvo deželne vlade za Slovenijo sicer imelo za kršitev mariborske pogodbe, vendar pa je podprlo predlog finančnih oblasti z utemeljitvijo, da se tudi Nemci ne drže podpisane pogodbe (mišljeno je bilo oboroževanje prebivalstva na območju med obema demarkacijskima črtama in podobno), pa tudi z dejstvom, da jugoslovanska stran po pogodbi denarno podpira prebivalstvo onkraj demarkacijske črte, ne da bi bila soudeležena pri pobiranju davkov. Predsedstvo deželne vlade je tudi predlagalo ukinitvev dajanja podpor prebivalstvu zunaj jugoslovanskega upravnega območja. V tej zvezi je poučen dopis slovenskega vodje davčnega urada v Radgoni z dne 25. maja 1919⁵. Dopis uvodoma omenja, da nemški uradniki in učitelji »obdelujejo davkoplačevalce onkraj demarkacijske črte in deloma tudi tostran (z namenom op.), da ne plačujejo davkov pri davkariji v Radgoni«. Po dopisu že nekaj mesecev ni plačal davkov noben davkoplačevalec iz območja onkraj demarkacijske črte, pač pa prihajajo po vzdrževalnino in podpore, ki jih nemško okrajno glavarstvo pridno nakazuje. Po trditvi vodje davčnega urada so dobivali podpore tudi nasprotniki jugoslovanske rešitve obmejnega vprašanja (»te podpore dobivajo tisti, ... kateri se proti nam na Koroškem in Štajerskem vojskujejo«). Tudi učitelji, med njimi vodje protijugoslovanske dejavnosti, prihajajo po prejeme v Radgono. Zato je pa slovenski vodja davčnega urada sporočil nemškemu kolegu, da ne bo več izplačeval prejemkov nemškemu učiteljem, prav tako pa tudi ne podpore osebam iz območja onkraj demarkacijske črte. — Kot smo videli, je predsedstvo deželne vlade za Slovenijo predloge osvojilo.

Kolikor moremo presoditi, so slovenske oblasti v Radgoni izvedele za sklep pariške mirovne konference o prepustitvi tega mesta Avstriji iz dunajskega tiska. O samem vprašanju izpraznitve Radgone pa je poslal v tistih dneh predsednik deželne vlade dr. Brejce jugoslovanskemu notranjemu ministrstvu prošnjo, po kateri naj bi ostale v mestu enote jugoslovanske vojske vse dokler ne bi zapustili mesto slovenski uradniki in trgovci. Prošnjo je utemeljil z opozorilom, da groze Nemci z represalijami proti tamkajšnjim Slovencem. Podobno je pisal tudi poveljniku dravske divizijske oblasti v Ljubljani ter ga prosil, da bi ob morebitnem umiku ostale na meji močnejše vojaške sile, da bi, če bi bilo treba, »s silo zabranile vsako ropanje in trpinčenje naših ljudi po nemških tolpah«⁶. Iz tega časa je ohranjena brzojavka poslana v imenu radgonskih trgovcev in gostilničarjev, ki je iz gospodarskih vzrokov poudarjala nujnost priključitve Radgone k Jugoslaviji (kraljevini SHS). — Vzporedno s tem je 7. septembra 1919 poročal tajnik radgonskega okrajnega glavarstva, da agitirajo Nemci med obema demarkacijskima črtama (pač v Apaški kotlini) za takšno rešitev mejnega vprašanja, po katerem bi pripadla Apaška kotlina Avstriji v zameno za Radgono, ki naj bi prišla skupaj s slovenskimi okoliškimi vasmi pod Jugoslavijo.

S sklepom pariške mirovne konference o pripadnosti Radgone Avstriji se je na radgonskem območju odprla cela vrsta gospodarskih vprašanj. Najvažnejše je vsekakor bilo po obvestilu radgonskega okrajnega tajnika Klobčiča na jugoslovanski strani dejstvo, da pomeni Radgona ključ do Prekmurja. Poudaril je tudi, da je Slovenija povezana z območjem onkraj Mure le z dve-

⁴ Avstrijski protest z dne 23. 7. 1919.

⁵ F. VIII.

⁶ Prav tam.

ma mostovoma na radgonskem območju. V nasprotnem primeru — je poročal Klobčič — pa bi ostalo »célo severno Prekmurje za dolgo časa v gospodarski stiski, v kateri so ga zapustili boljševiki; vsa prekmurska trgovina teži od nekda v Radgono in nima nobenega svojega trgovskega središča«⁷. Vest o priključitvi Radgone k Avstriji je imela odmev tudi na nemški strani. Iz Klobčičevih brzojavk je videti, da se je pričelo veliko nakupovanje blaga na jugoslovanski strani in njegov prevoz v Radgono. Videti je, da so nemški nakupovalci prepeljali iz območja južno od Mure v Radgono (in čez njo na območje nemške Štajerske) več vagonov živil in živine. Da bi preprečili to trgovino, ki bi utegnila s pretiranimi nakupi izprazniti slovenske z živil bogate predele ljutomerskega okraja, je dal Klobčič sporazumno z obmejnim komisarjem Brenčičem zapreti za take prevoze most na Muri med obema Radgonama, vse pa kaže, da so bila v Radgoni zaprta tudi prehranjevalna mesta ter skrb za tamkajšnje prebivalce prepuščena dovozu »iz Gradca«. V tej zvezi je predsednik deželne vlade za Slovenijo dr. Brejc brzojavno obvestil Klobčiča, da je z zaprtjem aprovizijskih mest prekoračil svojo pristojnost. Po Brejčevem mnenju bi bil tak postopek »korak političnega značaja z daljnosežnimi posledicami«. Zato mu je naročal, da »brez posebnega dovoljenja deželne vlade na dosedanjih odnošajih kjerkoli (= katerihkoli) vrst v Radgoni ne sme ničesar izpremeniti«⁸. Vse kaže, da je bilo Brejčevo naročilo prejkone posledica intervencij graških oblasti pri ljubljanski vladi⁹. Očitno je, da je imela Brejčeva intervencija »daljnosežne posledice« na nepravi strani, marveč na območju ljutomerskega okrajnega glavarstva, ker je bila v prihodnjih dneh odpravljena vsakršna kontrola nad prometom z živil z Avstriji prisojeno Radgono. Okrajno glavarstvo je v tem času poročalo, da ima odvoz živil čez Muro za posledico »neprimerno dviganje cen živil, ki so tu že danes višje kot v Ljubljani«, po drugi strani pa prost prevoz tudi onemogoča »kontrolno prometa z živil in drugimi gospodarskimi potrebščinami«. Ljutomersko okrajno glavarstvo je skupaj s Klobčičem prosilo za ponovno kontrolo prometa z živil med obema Radgonama¹⁰.

Dejstvo, da je prišlo v tem času v Radgoni do velikonemških nastopov uradništva in trgovcev, je imelo za posledico navodilo komandanta dravske divizijske oblasti, da mora vojaška posadka v Radgoni v vsakem primeru zagotoviti red in mir. Dalje je komandant prosil predsedstvo deželne vlade za Slovenijo, da bi pristojne civilne oblasti pomirjevalno vplivale na prizadeto prebivalstvo, da ne bi prišlo do »neprijetnih dogodkov«¹¹. Poleg tega je bila še pred tretjim septembrom seja prizadetih vojaških in civilnih oblasti z območja obeh Radgon, na kateri so sprejeli sklep, da se vojska ne bo umaknila iz Radgone, preden se ne bodo vsi slovenski uradi in slovenske družine preselile čez Muro. Poročilo o seji pravi, da »ko odide vojaštvo ... ne sme noben slovenski uradnik več ostati v mestu, ker smo zvedeli, da vodijo Nemci ... posebno listo oseb, nad katerimi se bodo maščevali«¹¹.

Kot je znano je prišlo do jugoslovanske prepustitve Radgone šele v drugi polovici prihodnjega leta. Po prvotnem poročilu bi morala Jugoslavija izprazniti mesto v noči med 20. in 21. majem 1920. leta¹². Znano je tudi, da je ta sklep

⁷ Brejčeva brzojavka z dne 10. 9. 1919.

⁸ Brejčeva brzojavka Klobčiču 8. 9. 1919 ter pismo štajerskega deželnega glavarja dne 10. 9. 1919.

⁹ Brzojavka z dne 12. 9. 1919 odseku za prehrano deželne vlade.

¹⁰ Dopis z dne 16. 9. 1919.

¹¹ Poročilo poštnega urada SHS 5. 9. 1919 poštnemu in brzojavnemu ravnateljstvu v Ljubljani!

¹² Spomenlea okrajnega odbora Slovenske kmečke zveze v Gornji Radgoni z dne 20. 5. 1920.

slonel na zahtevi pariške mirovne konference z dne 7. maja tega leta¹². — Po prejemu gornjega obvestila je dr. Brejc obvestil zainteresirane (komandanta dravske vojne oblasti, zunanje in notranje ministrstvo), da ne more pristati na enostransko izpraznitev Radgone. Po njegovem bi taka izpraznitev pomenila trganje določil mariborske pogodbe iz februarja meseca, po kateri je ostala Radgona do dokončne razmejitve v jugoslovanskih rokah. V nasprotnem primeru bi po njegovem postale razmere na meji znova »kaotične«, tako kot pred podpisom pogodbe. Zunanje ministrstvo je dr. Brejc posebej opozarjal, da mirovna pogodba z Avstrijo še ni ratificirana ter tako pravno »ne obstoji«. Trenutek za izpraznitev Radgone bi po njegovem nastopil šele, ko bo mejo na kraju samem določila mednarodna razmejitvena komisija; v tem trenutku bodo Avstrijci tudi morali prepustiti Jugoslaviji po mariborski pogodbi nevtralizirano Apaško kotlino. Ob koncu je dr. Brejc zagotavljal, da bo njegovo argumentacijo upošteval tudi svet velesil v Parizu. Zato je zapisal, da ne bo izdal ukaza o izpraznitvi Radgone, ter prosil ostale oblasti, da prekličejo (sistirajo) zadevne ukrepe. Dopis je končal z mnenjem, da bi »naša javnost popuščanje v tem vprašanju napram Avstriji, kjer je pravica brez dvoma na naši strani, najbrž ne bi hladnokrvno prenesla«¹³.

Očitno je, da sta potekali od tega časa dalje na jugoslovanski strani o vprašanju izpraznitve radgonskega trikota dve med seboj le deloma usklajeni akciji: po eni strani Brejčevo prizadevanje po zadržanju Radgone v jugoslovanskem okviru ter prizadevanje Beograda, pogojeno z mednarodnim položajem kraljevine SHS. Iz dokumentacije se da razbrati, da sta se dr. Brejc in pomočnik zunanjega ministra 16. junija dogovorila glede radgonskega vprašanja v gornjem smislu, namreč: Jugoslavija je pripravljena izprazniti Radgono, kolikor so to pripravljene za območje Apaške kotline tudi Avstrijci, poleg tega pa naj pariška konferenca takoj pošlje na prizadeto ozemlje razmejitveno komisijo. 1. julija je dr. Brejc poročal notranjemu ministru, da pod »nikakim pogojem ne smemo pristati na to, da bi se sicer ugodilo zahtevam Avstrije glede Radgone, ne pa tudi istočasno naši zahtevi glede Apaške kotline. Prestiž naše države zahteva, da brezpogojno vztrajamo na tem stališču, ker ne gre, da bi si naša država dala diktirati od poražene Avstrije«¹⁴. — Še predtem je 23. junija notranje ministrstvo naročilo predsedstvu deželne vlade za Slovenijo izdajo potrebnih ukazov za izpraznitev radgonskega območja¹⁵.

12. julija je dr. Brejc brzojavil zunanjemu ministrstvu, da je na poti britanski predstavnik v razmejitveni komisiji Gosset¹⁶. Vzporedno s to vestjo so Avstrijci izpraznili Apaško kotlino, ki jo je jugoslovanska vojska takoj zasedla (12. julija). Ob zasedbi je dr. Brejc naročil okrajnima glavarstvom v Mariboru in Ljutomeru, da pripravita vse potrebno za izpraznitev Radgone. Sočasno je sporočil zunanjemu ministru, da bo pred zastopniki antante zahteval, da je treba pred evakuacijo tega mesta zagotoviti »naše prometne zveze s Prekmurjem«¹⁷. Čez dva dni je poročal komandantu dravske divizije, da »Radgone vsaj vojaško ne smemo zapustiti, dokler Apaške (kotline) nimamo v svoji mirni posesti in dokler nam (ni) zasiguran popolnoma prost promet

¹² Sporočilo oddelka za Slovenijo beogradskega notranjega ministrstva dr. Brejeu dne 18. 5. 1920.

¹³ Konecept brzojavke.

¹⁴ Dopis ministrstva za notranje zadeve z dne 1. 7. 1920.

¹⁵ Dopis ministrstva za notranje zadeve z dne 23. 6. 1920. — Člani antantne misije so bili: šef delegacije polkovnik Gosset; člani: major de Bonis zastopnik Italije, kapetan Maille zastopnik Francije in britanski toimač poročnik Gordon Rosz. Člani misije so bili še pet britanskih, dva italijanska in en francoski častnik.

¹⁶ Brzojavka z dne 12. 7. 1920.

¹⁷ Brzojavka z dne 12. 7. 1920.

skozi Radgono v Prekmurje¹⁸. Dalje je sporočil štajerskemu deželnemu glavarju dr. Rintelenu, da je treba pred izpraznitvijo Radgone izpolniti člen 284 senžermenske mirovne pogodbe o prostem tranzitu skozi Radgono med Prekmurjem in ostalo Slovenijo¹⁹.

Po prihodu na obmejno področje je 14. julija polkovnik Gosset kot predsednik antantne komisije obiskal Ljubljano. Pri tej priložnosti je urgiral za takojšnjo izpraznitev Radgone; ob tem mu je dr. Brejc odgovoril, da se mora ravnati po instrukcijah beograjske vlade, ter ponovil stališče o počasni avstrijski evakuaciji Apaške kotline. Opozoril je tudi, da Jugoslavija ne more izprazniti Radgone, vse dokler ne bo v smislu mirovne pogodbe zagotovljena zveza ostale Slovenije s Prekmurjem. Po njegovem bi bila primerna za ureditev tega vprašanja razmejitvena komisija, ki bo »itak postavljena v prihodnjih dneh«. Po vrnitvi v Gradec je Gosset povabil Brejca na sestanek, ki naj bi bil čez nekaj dni v Mariboru. Sestanek, udeležiti so se ga imeli poleg predstavnikov Jugoslavije antantni častniki ter štajerski deželni glavar, bi obravnavala vprašanje tranzita. Iz dr. Brejčevega sporočila Beogradu je videti, da je bil naklonjen takemu sestanku. Poročilo tudi povzema Gossetovo opozorilo, da imajo prebivalci Apaške kotline več tisoč pušk. Gosset je dalje ponovil izjavo štajerskega deželnega glavarja dr. Rintelena, da je na levem bregu Mure pripravljeno več tisoč nemških kmetov priti na pomoč, kolikor bi Jugoslovani zasedli Apaško kotlino²⁰. Kot je videti, do sestanka ni prišlo. — Pač pa je bil v prihodnjih dneh uničen del železniške proge med Cmurekom in Gozdiščem; širile so se tudi vesti o nemških pripravah za napad na vlak v okolici Radgone. Zato je prometni oddelek ravnateljstva južne železnice v Ljubljani ustavil ves promet na progi Maribor—Radgona z izjemo odseka Radgona—Ljutomer²¹. Po Brejčevem sporočilu notranjemu ministru so progo razdejali nemški kmetje kot protest proti zasedbi Apaške kotline. Ob tej priložnosti sta se iztirila lokomotiva in službeni voz; tri osebe so bile lažje ranjene. — Nemški kmetje so tudi nasprotovali popravilu proge, vse dokler ne bi bil dokončno urejen prost in direkten prevoz čez Špilje v Gradec²¹.

Namesto sestanka je v prihodnjih dneh predlagala Gossetova komisija ureditev tranzitnega prometa Slovenije s Prekmurjem. V ta namen je predlagala avstrijski strani formulacijo posebne izjave, s katero bi bil zagotovljen Jugoslaviji prost tranzit na progi Ljutomer—Radgona—Špilje—Maribor, kot tudi na železnici Radgona—Murska Sobota, kolikor bi bila zgrajena na avstrijskem ozemlju²². Avstrija naj bi zagotovila tudi prost tranzit na dveh mostovih na območju Radgone. »Ker je položaj v Radgoni zelo napet in se je bati nasilnosti in ker moramo po zasedbi Apaške kotline prej ali slej tudi mi izprazniti Radgono« — nadaljuje Brejčevo poročilo zunanjemu ministrstvu o Gossetovem predlogu — »je deželna vlada mnenja, da bi se zgorajšnji predlog antantne misije sprejel,« vendar z nekaterimi modifikacijami, predvsem pa z zagotovilom, da bo Avstrija dolžna odpraviti vsakršne motnje, do katerih bi morda prišlo na železniški progi na avstrijskem ozemlju. V nadaljevanju je dr. Brejc prosil za instrukcije z zagotovilom, da bo Radgona izpraznjena takoj, ko bo Avstrija podala ustrezno zagotovilo²³. Videti je tudi, da je jugoslovanska

¹⁸ Dopis z dne 14. 7. 1920.

¹⁹ Sporočilo z dne 17. 7. 1920.

²⁰ Brejčeva brzojavka z dne 14. 7. 1920.

²¹ Poročilo prometnega kontrolorja Repiča 17. 9. 1920.

²² Brzojavka z dne 19. 7. 1920.

²³ Brejčev telegram z dne 21. 7. 1920 zunanjemu ministrstvu.

vlada še pred sprejemom Brejčevega sporočila znova ukazala izpraznitev Radgone²⁴.

21. julija je zunanje ministrstvo prosilo dr. Brejca, da sporoči Gossetu, da je izdan ukaz o izpraznitvi radgonskega območja, medtem ko bodo ostali mejni odseki Špilje, Klance, Gradišče in Sobota izpraznjeni takoj, ko bo prispela zavezniška razmejitvena komisija²⁵. Prihodnji dan je ministrski predsednik Vesnić ponovno opozoril na evakuacijo Radgone in na sprejem predloga Gossetove misije²⁶.

Po sprejemu instrukcij je dr. Brejc določil za izpraznitev Radgone 26. julij, medtem ko je avstrijski zastopnik sporočil, da bo avstrijska stran izpolnjevala določilo mirovne pogodbe o tranzitu čez njeno ozemlje v Prekmurje. Sklenili so tudi, da bo o podrobnostih sporazuma razpravljala konferenca zastopnikov obeh držav. Še predtem je 24. julija Gosset obvestil slovenske predstavnike o sporočilu maršala Focha, po katerem naj obe sporni strani, jugoslovanska in avstrijska, umakneta svojo vojsko na črto določeno v Saint-Germainu. Po tem sporočilu naj bi Gossetova misija nadzorovala umik na štajersko-jugoslovanskem obmejnem prostoru, medtem ko naj bi se rešila vsa sporna vprašanja z direktnimi avstrijsko-jugoslovanskimi pogajanjmi. Gosset je še postavil vprašanje dneva izpraznitve Radgone in predlagal izpraznitev Radgone (vzrok naj bi bilo majhno število članov antantne misije) v enem dnevu, Špilja, Klanca in Gradišča prihodnji dan, tretji dan pa naj bi bila izpraznjena Sobota. Prosil je dalje za popolnomočenca, ki bi z avstrijskim zastopnikom obravnaval odprta lokalna vprašanja²⁷.

Dostopna dokumentacija kaže, da je bil sestanek med Gossetovo misijo ter predstavniki Avstrije in Jugoslavije še istega dne. Jugoslovanska zastopnika sta bila dr. Viktor Verstovšek in dr. Leonidas Pitamic. Na njem je avstrijski zastopnik poudaril, da bo Avstrija striktno izpolnjevala določila senžermenske mirovne pogodbe. Z jugoslovanske strani je dr. Verstovšek podčrtal, da bo Radgona izpraznjena 26. julija, za ostali prostor pa je v zasebnem pogovoru z Gossetom poudaril, da Jugoslovani ne morejo izprazniti Špilja, vse dokler ne bo urejen železniški promet na tamkajšnji železnici. Za ostalo obmejno področje je ponovil Brejčevo stališče, da mora mejo določiti šele bodoča razmejitvena komisija²⁸. Sledile so Vesničeve instrukcije dr. Brejcu. V njih je Vesnić opozarjal, naj se nadrobnejša določila o tranzitu prepustijo neposrednim pogajanjem z avstrijsko stranjo. V nasprotju z Brejcem, ki je videl v Fochevem sporočilu nove zahteve do jugoslovanske strani, je Vesnić sporočil, da je Jugoslavija voljna evakuirati Radgono ter izpolniti željo antantne kontrolne komisije in francoskega maršala po direktnih pogajanjih z Avstrijo. O evakuaciji obmejnega štajerskega prostora je sporočal, da pariška konferenca zahteva od Jugoslavije le evakuacijo radgonskega območja, medtem ko zahteva kontrolne komisije in maršala Focha presega ta določila, saj bo za razmejitvev določena posebna razmejitvena komisija, ki jo pravkar ustanavljajo v Parizu²⁹. V naslednjem telegramu je Vesnić sporočil Brejcu, da je sicer sprejel njegovo tezo, po kateri je razmejitvev zunaj radgonskega območja prepuščena posebni razmejitveni komisiji, vendar z opozorilom, da je ta teza na trhljih nogah. Sporočil je, da bo razmejitvena komisija določevala le manjše mej-

²⁴ Drugi Brejčev telegram z istega dne.

²⁵ Telegram dr. Brejcu 21. 7. 1920.

²⁶ Vesničev telegram deželni vladi za Slovenijo 22. 7. 1920.

²⁷ Telegram dr. Verstovška Brejcu 24. 7. 1920.

²⁸ Zapisnik seje ter Brejčev telegram dr. Verstovšku 24. 7. 1920.

²⁹ Vesničev telegram Brejcu 26. 7. 1920.

ne popravke, medtem ko ima Jugoslavija zaseden širši prostor, med drugim tudi Špilje. Da bi zadovoljil zaveznike, je naročil Brejcu ukazati evakuacijo tistega področja (vključno s Špiljem), ki gotovo ne bo pripadel Jugoslaviji. Prosil je še Brejca, da v tem smislu t a k o j sporoči civilnim oblastem, da se pripravijo na izpraznitev; ustrezen ukaz je dobil tudi vojni minister. Vesničevemu telegramu je dr. Brejc pripisal, da je imel zvečer 27. julija sestanek s predstavniki vojske ter ukazal evakuacijo Špilja, na ostalem področju pa »umik ... na progo, ki politično odgovarja«³⁰. V telegramu okrajnemu glavarstvu Maribor je naročil, da se morajo naše oblasti umakniti 29. julija iz Špilja v Šentilj, na ostalem področju od Mure do Sv. Duha pa za zdaj na upravno mejo med glavarstvoma Maribor in Lipnica; za odsek Sv. Duh—Remšnik pa naj veljata za mejo tamkajšnja razvodnica. V podobnem sporočilu okrajnemu glavarstvu Slovenj Gradec pa beremo o umiku na »prilичno novo črto Hunerkogel—Sv. Lovrenc, odtod naprej proti vzhodu pa na razvodnico do Sv. Duha na meji okrajnega glavarstva Maribor«³¹.

Sama Radgona je bila v skladu z Verstovškovo obljubo izpraznjena 26. julija 1920. S tem pa obmejno vprašanje še ni bilo do kraja rešeno ter se je — podobno kot so predvidevale jugoslovanske oblasti — preneslo na Apaško dolino. V tej povezavi je zanimivo poročilo jugoslovanskega konzula v Gradcu, po katerem naj bi bilo pripravljenih več tisoč zgornjih Štajercev za napad na Apaško kotlino, kolikor ne bi Jugoslovani do 29. julija izpraznili Špilja. Poročilo posebej omenja, da podpirajo to akcijo Italijani, ki jih je »v zadnjih dneh« »zelo mnogo« in v popolni vojaški opremi v Gradcu³². Po poročilu ekspoziture okrajnega glavarstva Ljutomer v Gornji Radgoni je prišlo v prihodnjih dneh na izpraznjenem radgonskem območju do nastopov proti nekaterim tamkajšnjim Slovencem³³.

II.

Ko je spomladi leta 1920 slovenska podkomisija za mirovno konferenco razpravljala o Apaški kotlini, je prišla do sklepa, da je treba »iz najvišjih državnih interesov (zahtevati) ... pri deželni vladi, da se takozvana Apaška kotlina po naših četah takoj zasede«. Po mnenju podkomisije naj bi omogočilo zasedbo kotline avstrijsko neizpolnjevanje mariborske pogodbe (razorožitev prebivalstva, nastopanje Heimwehra v nevtralni coni), še važnejše pa naj bi bilo dejstvo, da je bilo na tem območju opaziti močno proavstrijsko propagandno dejavnost, ki da se »čuti tudi že v obmejnih občinah, ležečih tostran demarkacijske črte«³⁴. Po mnenju iste podkomisije z dne 1. junija 1920 bi bila zasedba Apaške kotline »za sedaj« izključno politično vprašanje. Kolikor pa bi prišlo do zasedbe dela te kotline, bi morala slovenska stran izprazniti vse tisto obmejno področje, ki je po mirovni pogodbi pripadlo Avstriji. Po mnenju podkomisije pa bi bilo vendarle iz gospodarskih vzrokov želeli še pred žetvijo zasedsti kotlino, ker bi v nasprotnem primeru avstrijska stran odpeljala pridelke iz tega območja³⁵.

Očitno je, da si je avstrijska stran prizadevala pridobiti si poleg radgonskega območja še nekatere dele spodnje Štajerske prisojene Jugoslaviji, med

³⁰ Brejčevo sporočilo 27. 7. 1920.

³¹ Brejčeva telegrama okrajnima glavarstvoma Maribor in Slovenj Gradec 28. 7. 1920.

³² Telegram z dne 28. 7. 1920.

³³ Poročilo z dne 11. in 17. avgusta 1920.

³⁴ Dopis vodje okrajnega glavarstva Ljutomer predsedstvu deželne vlade za Slovenijo maja ali junija 1920.

³⁵ Dopis predsedstvu deželne vlade za Slovenijo 1. 7. 1920.

drugim tudi Apaško kotlino. Za stališča štajerske deželne vlade do tega vprašanja bo vsekakor značilno sporočilo dunajskega dopisniškega urada z dne 20. julija 1920. Poročilo je uvodoma protestiralo proti nameravani jugoslovanski zasedbi Apaške kotline ter jo povezovalo z jugoslovansko prepustitvijo Radgone, izpraznitvijo Špilja ter »ostalih območij, prisojenih Jugoslaviji«. Po tem stališču sicer pripada Apaška kotlina Jugoslaviji, vendar je treba ob tem upoštevati gospodarske mejne popravke v korist Avstrije. Tako štajerska deželna vlada kot osrednje avstrijske oblasti so označevale jugoslovansko zavlačevanje izpraznitve zasedenih območij Avstrije in zasedbo Apaške kotline za kršitev določil mirovne pogodbe. Avstrija je tudi protestirala pri predstavnikih velesil v Parizu³⁶.

V pregledani dokumentaciji je več dokumentov, ki kažejo na avstrijske intervencije neposredno po jugoslovanski zasedbi Apaške kotline. V odgovor na tako intervencijo je 17. julija dr. Breje poročal, da je o spornem vprašanju obvestil pristojne v Beogradu; sočasno je ponovil že naznačeno argumentacijo o uveljavitvi tranzitnega prometa med Slovenijo in Prekmurjem ter kazal na neizvedljivost umika iz dotedanje demarkacijske črte zaradi »neizrazitosti« meje črte. Znova je ponovil stališče, po katerem je določitev razmejitvene črte pridržana bodoči razmejitveni komisiji³⁷.

Kot je videti, antantni predstavnik (Gosset) Brejčeve argumentacije ni osvojil. Še več, 18. julija je protestiral pri komandantu apaškega odreda majorju Petkoviču in pri deželni vladi v Ljubljani ter zahteval preklic zasedbe kotline vse do izpraznitve Radgone in ostalega prostora³⁸. Vzporedno z Gossetom je protestiral tudi Gradee.

24. julija je obvestil Gosset dr. Brejea, da je dobil mnogo pritožb o ravnanju jugoslovanske vojske ob zasedbi Apaške kotline. Zahteval je tudi, očitno na podlagi avstrijskih pritožb, zamenjavo srbskih čet s hrvaškimi ter »civilizirano« ravnanje s prebivalstvom³⁹. Rezultati preiskave jugoslovanskih oblasti o postopanju vojaštva so bili znani že v prihodnjih dneh. Po Brejčevem poročilu notranjemu ministrstvu je dobilo ob zasedbi Apaške kotline tamkajšnje prebivalstvo naročilo izročiti orožje, čemur se ni nihče odzval. Zato je pričela vojska s hišnimi preiskavami, med katerimi je bilo najdeno kakih 150 pušk in več vreč municije. Po poročilu so ob preiskavah prebivalci zasramovali vojake in posledica je bila, da je bilo več oseb pretepenih. Poročilo pravi, da je vojaška oblast vojake, ki so grobo nastopali s prebivalci, že kaznovala. Po Brejčevem mnenju je bila pobudnica Gossetove intervencije lastnica apaškega gradu Freudenu, v katerem je bila nastanjena Gossetova misija. Breje je tudi predlagal, da bi se lastnica gradu pri »najmanjši nekorektnosti« kot tujka izgnala⁴⁰.

Iz dni po izpraznitvi Radgone je ohranjena vest, da je za prvi avgust 1920 nemška stran pripravljala v Radgoni shod proti zasedbi Apaške kotline, zaradi česar so jugoslovanske oblasti za ta dan zaprle mejo z Avstrijo. Iz zbirnega poročila za ta čas je videti, da je bila onkraj Mure živahna propagandna dejavnost namenjena nemški zasedbi Apaške kotline, pri čemer se je morebitna zasedba tega prostora povezovala z d'Annunzijevo akcijo na Reki. Prišlo je tudi do ustavitve prometa na progi Špilje—Radgona in do motenj jugoslo-

³⁶ Sporočilo Wiener Korrespondenz 20. 7. 1920.

³⁷ Brejčev telegram 17. 9. zunanjemu ministrstvu.

³⁸ Protest je prispel v Ljubljano 21. 7. 1920.

³⁹ Gossetov telegram dr. Brejcu 24. 7. 1920.

⁴⁰ Brejčev telegram 26. 7. 1920.

vanskih zvez s Prekmurjem⁴¹. Iz tega časa je ohranjeno poročilo, ki kaže, da je avstrijsko zunanje ministrstvo znova načelo vprašanje Apaške kotline. Kot posrednik avstrijske strani je ob tej priložnosti nastopal pri polkovniku Gossetu dunajski veletrgovec Julius Meinl⁴². Pri tem je avstrijska stran povezovala vprašanje Apaške kotline z gospodarskimi vprašanji, obsegajočimi trgovske in prevozne olajšave za Jugoslavijo na avstrijskem ozemlju⁴³. Širile so se dalje govornice, da bodo Avstrijci 15. avgusta zasedli Apaško kotlino, Gornjo Radgono in Gris⁴⁴.

Nedvomno vlogo je pri vzdrževanju napetosti med apaškimi prebivalci igralo tudi prepričanje, da bo mednarodna razmejitvena komisija vendarle prisodila apaško področje Avstriji. Za izvenapaško področje je znano, da je ob prihodu te komisije špiljski župan poudarjal prizadevanje o pridobitvi »deželnega okraja Maribor« Avstriji⁴⁵. Avstrijske oblasti so dalje izdale osebno sporočilo prizadetemu prebivalstvu o prihodu komisije; na območju Apaške kotline je sporočilo delil tamkajšnji učitelj Alfred Gross. Podobno so oblasti v prihodnjih mesecih zasledile volilno gradivo, namenjeno volitvam v graško trgovsko, obrtno in industrijsko zbornico, kasneje pa tudi volilno gradivo za avstrijske parlamentarne volitve. Tako ni čudno, da je prišlo na območju Apaške kotline ob prihodu komisije 25. avgusta 1920 do proavstrijskih demonstracij⁴⁶, tako da se je ta prostor do kraja umiril šele prihodnje leto, zahvaljujoč močnejši navzočnosti jugoslovanske vojske in uprave.

---

⁴¹ Situacijsko poročilo okrajnega glavarstva Ljutomer 3. 8. 1920.

⁴² Gossetovo poročilo dr. Brejcu z dne 5. 8. 1920.

⁴³ Poročilo okrajnega glavarstva Ljutomer z dne 14. 8. 1920.

⁴⁴ Poročilo okrajnega glavarstva Ljutomer z dne 4. 9. 1920.

⁴⁵ Arhiv Slovenije, fond poverjenišтва za notranje zadeve deželne vlade f. 1919, dok. 1133.

⁴⁶ Poročilo poverjenišтва za notranje zadeve deželne vlade z dne 23. 8. 1920.

POROČILA

Iva Curk

ANTIČNE GROBNICE V ŠEMPETRU

J. Klemenc — V. Kolšek — P. Petru, *Antične grobnice v Šempetru*, Katalogi in Monografije 9, Narodni muzej Ljubljana 1972, 1—69, nemški povzetek, 77 tabel, 3 priloge.

Narodni muzej izdaja že dalj časa pomembno serijo katalogov in monografij, s katero predstavlja strokovni javnosti slovensko arheološko bogastvo. V tej seriji je dvajset let po odkritju prvih spomenikov izšla objava vseh v Šempetru v Savinjski dolini najdenih marmornih členov rimskih grobnic. Delo vsebuje opise izpod peresa že pokojnega vodje izkopavanj profesorja Josipa Klemenca, ki sta jih uredila in zaokrožila z opisnimi poglavji njegova učenca in sodelavca izkopavanj prav od začetka pa do uspele rekonstrukcije Vera Kolšek in Peter Petru. Ker so šempetrske najdbe tako izjemno pomembne, posvečamo publikaciji tudi tu nekaj pozornosti, saj mimo tega temeljnega dela ne more več nihče, ki se želi kakorkoli poglobiti v starejšo zgodovino štajerske dežele.

V Šempetru so sredi vasi leta 1952 v mogočnih plasteh proda na robu stare savinjske terase odkrili ženski marmorni kip in druge obdelane monumentalne bloke, ki je bilo zanje takoj jasno, da bodo prispevali nove podatke k poznavanju provincialnorimske likovne umetnosti. Zato je priskočila lokalnim strokovnim službam na pomoč Slovenska akademija znanosti in umetnosti, ki je prevzela izkopavanja, vodstvo pa tedanji profesor za rimsko arheologijo univerze J. Klemenc. Kaj hitro se je izkazalo, da so marmorni kosi malone neokrnjene ruševine bogatega grobišča z velikimi družinskimi grobnicami — spomeniki, ki njih likovni okras vsebuje naravnost neverjetno zgovorno simbolično, zraslo iz barvitnega predstavnega sveta domačinov s savinjskih tal, romaniziranih šele nekaj rodov. Vsebina tega okrasa se namreč vedno spet vrača k poti v boljše življenje, vprašanjem smrti in nesmrtnosti, biti ali ne biti, a likovna govorica priča predvsem o tem, kako sta klesar in naročnik neskončno ljubila življenje v vsej njegovi enkratni polnosti. Vse to bogastvo svetlobe in sence na čvrstem tkivu pohorskega marmorja je v tretjem stoletju razmajala in v krajšem času izpodjedla katastrofalna poplava Savinje, sesula v strugo in pokrila z debelo plastjo proda skoro nedotaknjeno do današnjih dni, predvsem pa čisto blizu mesta, kjer je nekoč stalo. Še ohranjeni temelj ene od grobnic je že v prvem letu izkopavanja pokazal originalne mere arhitektur, nato pa so sledila leta prizadevanja in predvsem trdega znanstvenega dela za pravilno razlago in pravilno predstavitev najdb. Ko je eno in drugo danes uspešno končano, je videti povsem preprosto, a pot do tega cilja je bila dolga

več kot deset let. Skupno so jo prehodile vodilne slovenske znanstvene institucije, celjski muzej, spomeniškovarstvena služba in lokalni forumi, predvsem pa seveda vsi trije avtorji monografije, ki o njej govorimo.

Po poljudnih vodnikih in vrsti razprav, ki so obravnavale Šempeter le iz posameznih zornih kotov, so tako zdaj pred nami osnovna dejstva o Šempetru v celoti in v knjižni obliki. Seveda bo tej prvi monografiji sledila še podrobna obdelava in analiza z raznih do zdaj še ne načetih aspektov, a vse to ne zmanjšuje vrednosti knjige, ki jo imamo v rokah.

Lapidarno prvo poglavje o arheološki topografiji Šempetra in njegove okolice izpod peresa. V. Kolšek nam razgrinja celotno arheološko podobo večjega dela Savinjske doline. P. Petru govori nato o poteku izkopavanj, o zgodovini konservacije in predstavitve spomenikov. Zelo na kratko, kot sodi v kataloško izdajo, povzema tudi poglavitne izsledke izkopavanj, in sicer, kako je moč posamezne člene povsem verodostojno razlagati kot dele grobnic, kaj je moč domnevati o njih starosti, in še dalje, kaj povedo o antičnem pogrebem obredju in antičnem prebivalstvu Celeje in njene okolice. V. Kolšek dokumentira v naslednjem poglavju momente, po katerih je mogoče združiti posamezne razpadle člene v grobnici. Pri tem napornem delu ni pomagala le lega posameznih kosov, marveč in zlasti tudi kamnoseška znamenja ter vdolbine za kovinske spojke. Logični sklep tega dela je še prikaz spomeniškovarstvenih izhodišč za obnovo šempetrskih spomenikov, ki ga je prispeval P. Petru. Sledi katalog členov v zaporedju, kot so bili najdeni, vseh ponazorjenih z risbo in dokumentarno precizno fotografijo. Knjigo dopolnjuje bibliografija, načrti izkopišča in dokumentarna risba obnovljenih in sestavljenih grobnic.

Z izidom te knjige je evropska arheološka veda in naša domovina bogatejša za edinstven, pa tudi v svoji posebnosti prav predstavljen arheološki spomeniški kompleks.

Branko Rudolf

RAZMIŠLJANJE O KNJIGI

Stanko Prek: LJUDSKA MODROST TRDEN JE MOST.
SLOVENSKI PREGOVORI IN REKI.

Založba Obzorja, Maribor 1972

Profesor Stanko Prek, po poklicu glasbenik, se je lotil nabiranja slovenskih pregovorov in rekov. Božidar Borko pravi v uvodu, da pomeni »most«, omenjen v naslovu, »simbol povezave med ljudstvom in današnjim bralcem, po njem prehaja preteklost v sedanost.« In kasneje: »Vsekakor folklorna književnost... ni izgubila pomena niti za našo tako močno razgibano in s tolikimi kontrasti izpolnjeno dobo.« O tem ni mogoče dvomiti. Knjiga je po svoje dragocena in jo je zato priporočil tudi etnolog prof. dr. Milko Matičetov.

Ob vsem veselju nad dragocenim gradivom se človek vendarle sprašuje, ali smo glede na ljudske pregovore in reke v nekaj desetletjih vidno napredovali. Božidar Borko se v uvodu spomni Šašljeve in Kocbekove knjige »Slovenski pregovori, reki in prilike« iz leta 1934 in jo primerja s Štrekljevo zbirko ljudskih pesmi. Žal, ta primerjava lahko izzove kritiko. Danes gotovo ne gledamo več na ljudsko blago docela s »Štrekljevimi očmi«. Velika prednost njegove obširne zbirke pa je dokumentacija. Pesmi so po veliki večini opremljene z zapisi, odkod, kdo jih je nabral, iz kakšnih zbirk. Vsega tega glede pregovorov tudi danes še nismo dosegli. Zbirke slovenskih pregovorov so ostale ljubiteljske, namenjene ljubiteljem ljudske šegavosti in modrosti, robotosti ali pa dognane ironije in sarkazmov, »spravljenih« v ljudskih izrekih. Vse to je lepo in koristno, ni pa čisto zadovoljivo.

Uvod omenja kot direktno »predhodnico« pričujoče zbirke omenjeno Šašelj-Kocbekovo knjigo iz leta 1934. Vendar — koliko poskusov zbiranja podobnega blaga je bilo prej? Človek bi se spomnil predvsem še knjige: Fran Kocbek »Pregovori, prilike in reki«, izdane v Ljubljani leta 1887. Delno je že jezik v tej omenjeni zbirki zastarel — vendar je — delno — tudi to zanimivo.

Čeprav gre samo za slovenske reke in pregovore, je tudi problematika teh tako obsežna in zamotana, da je človek gotovo ne more presoditi ob primerjanju dveh ali treh zbirk. Ob vsem priznavanju častivrednemu zbiranju ljudskega (ali vsaj nekako takšnega) gradiva pa je mogoče le prav, ako si kdo želi ponovne, to pot kritične izdaje slovenskih ali v Sloveniji bolj ali manj navadnih, ponarodelih pregovorov in rekov. Sledečih vrstic zato prav gotovo ni mogoče imeti za kritiko, temveč za željo.

Prvič. Ali bi zelo obremenjevalo tako knjigo, ako bi bil — vsaj ponekod, kjer je mogoče — naznačen izvor? Gotovo bo res, da je isti pregovor v mnogih primerih razširjen med ljudstvom v vseh slovenskih pokrajinah? Vendar —

ali ne bi ponekod bilo zanimivo izvedeti, odkod je kakšen izrek? Pogosto se seveda srečujemo z natančno nasprotnim problemom. Izrek, ki je naveden kot »slovenski«, je očitno daleč razširjen. Ali ne bi bilo vredno, označiti tudi tak, tako rekoč »internacionalni« izvor? Ali sploh izvor — tám, kjer je jasen?

Nedvomno — ako bi se kdo lotil obširnega raziskovanja pregovorov, bi doživel številna presenečenja. Nam se včasih zdi, da so nekateri pregovori in reki (posebno, recimo, tisti iz svetega pisma) »splošno razširjeni« in vendar bi se kljub temu morali varovati tega, da bi o njih trdili nekaj takega. Napravimo — nikakor ne učen, temveč ljubiteljski — poskus! Stari imenitni Pieter Brueghel je na neki sliki ilustriral flamske pregovore in reke. No, če se malo poglobimo v razlagalne tekste, se nam prav očitno pokaže, da smo tu prišli v bistveno drugačen »pogovorni svet«, kakor je naš. Zabavni rek, da sta dva »poročena pod metlo« (se pravi, da sploh nista), pri nas manjka. Docela manjka robata pripomba, da kdo »šč... proti mescu«, torej se očitno loteva nečesa ničevega. Večini Slovencev bi bil nerazumljiv ljudski pregovor, da je kdo »prijel kačo namesto jegulje«, preprosto: saj jegulje pri nas malokdo pozna. In tako dalje.

Zdaj pa posebej o ljudski modrosti v naši knjigi Stanka Preka. Zdi se, da je avtor — po svoje hvale vredno — želel sestaviti prijetno, zanimivo knjigo. To mu je nedvomno uspelo. Robotostim se je očitno izogibal. Npr. »Bolj ko nečisto stvar mešaš, bolj smrdi« (Str. 14). No — velika večina Slovencev pozna bolj »ljudsko« varianto. Vendar. Ne v starejših zbirkah ne v tej ni izreka: »Bomo videli, so rekli slepi!« Zdaj pa — ali je ravno ta izrek izostal zato, ker ni naroden? Laiku tega ni mogoče presoditi. In glede pregovorov — kajne? — je vsak laik, ki ni specialist prav na tem področju. Prek se je ognil starinskim in narečnim besedam. Na strani 15 najdemo vendarle »Boljši je pijanec kakor uhernik (skopuh)«. Tak »uhernik« ali menda »vuhernik« pa že zanimivo kaže na pokrajinski izvor. Mene — priznam — pri zbirkah pregovorov in rekov moti, kadar so med slovenskimi navedeni izreki, ki jih je človek že pogostokrat slišal — vsaj v nemščini. Primeri: »Če mačke ni doma, miši plešejo« (podoben izrek ima tudi Kocbek, 1887), »Človek se ne izuči, dokler živi« (Kocbek nima), »Da bo volk sit in koza cela« (Kocbek nima), »Dolgi lasje — kratka pamet« (Kocbek ima), »Kakor si boš postlal, tako boš spal« (ležal) (Kocbek ima podoben izrek), »Jabolko ne pade daleč od drevesa« (prav podobno Kocbek), »Jajce hoče več vedeti od kokoši« (Kocbek: »Jajce več kot puta ve«), »Hudič v sili muhe žre« (Kocbek nima). Vsega tega je mnogo, zelo mnogo. Vendar: če bi v takih in podobnih, že dolgo »podedovanih« izrekih vedeli, da so »prispeili s tujine«, bi zelo verjetno postali bolj pozorni na tiste izreke, ki se vsaj zdijo prav originalno slovenski.

Prek je uvrstil v svojo knjigo izreke, ki so očitno zrasli iz knjig. »Hiti počasi« je očitno latinski izrek »Festina lente«! (isto ima že Kocbek). »Iz nič ni nič« pravi že kralj Lear Kordeliji. Latinskega je v knjigi sploh precej, pa je le redko označeno (čeprav bi to seveda bilo mogoče); »O okusih ne razpravljamo« (»De gustibus...«), »O umrlih nič slabega« (»De mortuis...«), »Pesnik se rodi« (»Poeta nascitur — orator fit«), »Poln želodec ne študira« (»Plenus venter...«), »Sreča dela prijatelje« (»Donc eris felix...«), »Zmotiti se je človeško« (»Errare humanum est«) in celo grški izrek: »Spoznaj samega sebe«. Tega je še več. Bi preveč obremenjevalo knjigo, ako bi bil označen izvor? Le redko je v tem videti poskuse, npr. »Ničesar preveč — so rekli stari Grki«. Najbrž je tudi precej ljudi, ki so slišali mnogo prej francosko obliko pregovora kakor slovensko: »C'est plus facile de garder un sac à pouces...« In: »Tout com-

prendre, c'est tout pardonner«. Prek ima: »Lažje je umirkat (tako!) mernik bolha kot babo, ki se sama noče.« In: »Vse razumeti pomeni vse oprostiti.« To prav očitno ni slovensko. Iz svetega pisma je izrek: »Kdor maha z mečem (se igra), bo z mečem pokončan.« Ali ne bi tu in drugje spet bilo vredno navesti izvor? V Ljubljani sem slišal parodistično variacijo: »Kdor iz ena pištola okoli hodi, iz enim kanonom okoli pride.« (To gotovo sodi med zabavne vulgarizme, ki jih pri nas najmanj cenimo.) Zelo čuden vtis dela »slovenski izrek«: »Kdor opij kadi, v brezno drvi«. To je že res, ampak — ali je slovensko in ljudsko? Ponekod je najti izrazito pedagoške izreke, ki pa se nikakor ne zdijo ljudski: »Kdor je znal delati, ta lahko upravlja.« Ali: »Kritizirati je lahko, boljše storiti težko.« Očitno pa nič ne govori proti temu, da je v knjigi tudi nekaj izrekov slovečih mož (bodisi da sta to Gregorčič ali pa Plečnik); saj je izvor naveden.

In še nekaj. Štrekelj je v zbirko mirno uvrstil prenekatero pesmi naših hrvaških kajkavskih sosedov, seveda je skrbno označil izvor. V naši zbirki imamo izrek: »Ni težko žabo nagnati v vodo.« Doslej sem slišal samo kajkavsko, ironično, zagrebško varianto: »Teško je žabu vu vodu naterati!« Ali — še v drugi variaciji: »Kud će suza, nek na oko!« (To je pomenilo: človeka boš prav gotovo našel blizu srčne simpatije!) Osebnost pa hudo dvomim, da bi bil vsaj eden teh »ljudskih« izrekov nastal brez določne pesmi v Krleževem »Petrici Kerempuhu«, namreč: »Nikdar ni bilo tako, da ni bilo kako, in nikdar ne bo tako, da ne bo kako.«

Dalje. Knjiga najbrž ne bi prav nič izgubila, če bi se ognila nekaterih »razširjenih« sentenc, ki očitno niso slovenske. Npr.:

»Zgubil si denar, nisi izgubil ničesar;
zgubil si čast, zgubil si pol;
zgubil si pogum, zgubil si vse... «

Nam, ki smo priletni, že kar zveni v ušesih original: »Gut verloren, etwas verloren... « (Torej malo drugače.) Ali: »Teorija brez prakse je kakor kolo brez osi — Teorija brez prakse je kakor sedlo brez konja.« (Med študenti je isti izrek — le malo drugačen — krožil latinski: »Theoria sine praxi, sicut currus sine axi — praxis sine theoria, sicut currus sine via.«)

Bralec se celó lahko vprašuje, ali ni tu pa tam smisel narahlo spremenjen. Npr.: »Kdor nikoli v življenju ni bil neumen, tudi pameten ni bil.« Namreč: ali je res prvotni pomen: »neumen«, ne pa »nor«, kar ni isto? Knjiga vsekakor ne da odgovora.

Dalje. Zanimivo bi bilo mogoče izvedeti za variacije enega in istega pregovora. Naša knjiga si ni zadala hude naloge, da bi to raziskovala, vendar, ali bi ne bila zanimiva? Kocbek ima v omenjeni stari knjigi izrek: »Vsak po svoje, dejal je tisti, ki je kravo s svedrom drl«. Slavko Strmšek, brat profesorja dr. Pavla S., je isti izrek povedal malo drugače: »Vsak po svoje, je rekel tisti, ki je s svedrom kozo drl«. Tega izreka Prek nima. Po vsem tem pa se človek sprašuje, kaj in koliko je sploh originalnega in ljudskega v pregovorih. Mogoče je kar prav, da še danes — ko vir ljudske modrosti usiha, zbiralci ne razmišljajo preveč — pa čeprav ostaja očitno »legitimna« želja po prvi kritični izdaji takih izrekov. Knjiga »Ljudska modrost — trden je most« je končno — kljub pomislekom — vendarle zelo bogata in po svoje očarljiva. V njej je nedvomno zelo mnogo že davno znanega ali pa malo znanega, vendar pristnega blaga — ali vsaj takega, ki ga občutimo kot naše, posebej, ker je zrastle z našim jezikom: »Sreča je opoteča« (Kocbek, ima starinsko obliko »opotočna«).

Ali: »Skoraj' nikoli zajca ujel, komaj' ga pa je.« Torej — knjiga pomeni obogatitev naše poljudno folklorne literature. Vsekakor kaže, koliko je na tem področju še neraziskanega — pa tudi hvaležnega. Kajti kljub nemirnim časom in velikanskemu razvoju ne zmeraj organsko zrasle »modernizacije« bi lahko človek domneval, da se krije med našim ljudstvom tudi še danes marsikaj neodkritega, kar pa je vredno zapisa.

K A Z A L O

	Stran
Sergej Vrišer: FRANC GUMILAR	1
Antoša Leskovec: MILKO KOS	2
Janko Glazer: Mr. ph. FRANC MINARIK	4
Sergej Vrišer: JAKOB SOKLIČ	9
Sergej Vrišer: FRANCÉ STELE	11
Mate Šimundič: ZNAČENJE NAJSTARIJH SLOVENSКИH OSOBNИH IMENA	14
Die bedeutung der ältesten slowenischen Personennamen	46
Jože Koropec: SREDNJEVEŠKI HRASTOVEC	47
Die mittelalterliche Herrschaft Hrastovec	59
Jože Mlinarič: BENEFICIJI V MESTU MARIBORU DO KONCA 16. STOL.	60
De beneficius in civitate Maribor usque ad finem XVI. saecull	90
Jakob Richter: PRISPEVEK K ZGODOVINI RADGONE	92
Beitrag zur Geschichte Radgonas	99
Ivan Zelko: GRADIVO ZA ZGODOVINO REFORMACIJE V PREKMURJU	100
Anyag a muravidéki reformáció történelméhez	126
Martina Orožen: JEZIKOVNO KNJIŽNO IZROČILO PREKMURSKИH IN ŠTARJERSKИH PISATELJEV	127
Литературний лязык прекурских и штирийских писателей	137
Borut Belac: VINOGRADNIŠTVO KOT DEJAVNIK PROSTORSKE PREOBRAZBE V SLOVENIJI	138
Weinbau als Faktor der Raumumformung in Slowenien	197
Tone Zorn: IZPRAZNITEV RADGONE IN ZASEDBA APASKE KOTLINE 1920. LETA	199
 Poročila	
Iva Curk: ANTIČNE GROBNICE V ŠEMPETRU	208
Branko Rudolf: RAZMISLJANJE O KNJIGI	210

CASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE NOVA VRSTA

9. (XLIV.) LETNIK 1973, ZVEZEK 1

Uredil s sodelovanjem uredniškega odbora Jože Koropec — Izdalo Združenje visokošolskih zavodov v Mariboru v sodelovanju s podružnico Zgodovinskega društva Maribor — Založila Založba Obzorja Maribor — Za založbo Dušan Drole — Natisnilo avgusta 1973 ČGP Mariborski tisk v Mariboru

Po mnenju Republiškega sekretariata za prosveto in kulturo št. 421-2/72 z dne 30. 8. 1972 oproščeno plačevanja temeljnega davka od prometa proizvodov

R dp

ČZN

1973

39

119730036,2

COBISS •